

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Cinayet *ve diğ er* Ufak Tefek İşler

KitapYAYINEVİ

CINAYET VE DİĞER UFAK TEFEK İŞLER

KİTAP YAYINEVİ – 8
İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ - 1

CİNAYET VE DİĞER UFAK TEFEK İŞLER / SABINE FREITAG VE ANDREAS FAHRMEIR (EDİTÖRLER)

ÖZGÜN ADI
MORD UND ANDERE KLEINIGKETIEN
© 2001, VERLAG C. H. BECK OHG, MÜNCHEN
© 2002, KİTAP YAYINEVİ LTD.

ÇEVİREN
FARUK ERSÖZ

DÜZELTİ
NURETTİN PİRİM

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.

1. BASIM
KASIM 2002, İSTANBUL

ISBN 975-8704-01-X

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZÜÇÜL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Cinayet *ve diğ er* Ufak Tefek İşler

EDİTÖRLER
SABINE FREITAG VE ANDREAS FAHRMEIR

ÇEVİREN
FARUK ERSÖZ

Kitapyayinevi

İÇİNDEKİLER

ANDREAS FAHRMEIR/SABINE FREITAG: Giriş	7
FRANK REXROTH: KADINLARIN ELİNE DÜŞEN KATİL	12
CHRISTIAN KLEINERT: BİR CANAVARIN FARKLI YÜZLERİ	22
BÄRBEL BRODT: LONDRA KULESİ'NDE İki PRENS	34
NOTKER HAMMERSTEIN: AKADEMİK YARGININ DÜŞTÜĞÜ GÜÇ DURUMLAR	45
ULRIKE WALTON JORDAN: JOHN BALDWIN İLE KUNDAKÇI	56
MICHAEL SCHAICH: BAVYERA'DA İSPANYOL ENGİZİSYONU	65
ULRICH MUHLACK: "SUÇ SORUŞTURMASI"NDAN "HESAP GÜNÜ"NE	76
PETER ALTER: ISLINGTON'DA TÜYLER ÜRPERTEN KANLI CİNAYET	90
LOTHAR GALL: HENRIETTE ZOBEL	101
ANDREAS FAHRMEIR: RIZKULLAH BEY'E KALAN İLGİNÇ MİRASLAR	114
RUDOLF MUHS: KUZEY DEMİRYOLU HATTI CİNAYETİ	125
EDGAR FEUCHTWANGER: TICHBORNE OLAYI	139
BENEDIKT STUCHTEY: SAHTECİLİK SANATI	151
KARINA URBACH: KARA KİTAP	163
INGE SCHLOTZHAUER: POSTA HAHALESİ DAĞITICISINA TEREYAĞLI EKMEK	177
ANTHONY NICHOLLS: 1919'DA MÜNİH'TE ÖLDÜRÜLEN REHİNELER	193
GABRIELA ANN EAKIN: CİNAYET BİR SANATTIR	206
SABINE FREITAG: AMERİKAN BALESİ	217
MARIE-LUISE RECKER: ROSALIA ANNEMARIE NITRIBITT'İN HAFİF YAŞAMI VE KORKUNÇ ÖLÜMÜ	233
LOTHAR KETTENACKER: AİLE HEKİMİ YA DA ÖLÜM MELEĞİ	247
ÇEVİRMENİN NOTLARI	261
KAYNAKÇA	266
YAZARLAR	274

GİRİŞ

Suçların koşullardan doğan bir nesnel temeli vardır. Bu nesnel temel güdülen bazı siyasal amaçlar nedeniyle sadece gerçek yaşamda değil, tarih yazımında da karşımıza çıkar. Uzun zamandır salt hukukçulara ve hukuk tarihçilerine özgü sayılan bu araştırma alanında giderek artan bir sıklıkla tarihçiler de haklarını istiyor. Ancak onların konuya ilgisi farklı nitelikte, çünkü uzun zamandır suçluluk konusunun toplumsal ve kültürel tarih için büyük bir bulgulayıcı gizilgüç içerdiği herkesçe biliniyor. Suçlulukta sui generis (kendine özgü) bir gerçeklik, kesin çizgilerle belirlenmiş bir nitelik değil, toplumda var olan bir soyut yapılanma söz konusu olduğundan, suçluluk temel toplumsal kural ve düşüncelerin, saplantıların, duyarlıkların, korkuların ve sonunda ahlak anlayışının da göstergesi olarak okunabilir. Belirli davranış biçimleri ve eylemler ancak egemen toplumsal kurallar ve ahlak anlayışından türetilmiş bir yüklemle “suç” konumunu ve bireyler de “suçlu” konumunu kazanır. Suç, kabahat, aykırı davranış, sapma konusu çevresinde iyice belirginlik kazanan, sonuçta toplumsal düzenin yapısındaki temel değişmezlerdir.

“Suç ve toplum” konusunun ağırlıklı bir araştırma alanı olarak Anglosakson ülkelerde ve Fransa’da uzunca bir geçmişi vardır. Suçluluğun belli bir ölçüde “sağlıklı” toplumların asal ögesi olduğunu öne süren çarpıcı tez Fransız toplumbilimcisi Emil Durkheim’a aittir. Ona göre, suçluluğun olmadığı bir toplum düşünülemeyeceği için, suç işlenmesi normal, hatta yararlıdır, çünkü birlikte yaşamının kurallarını ortaya koymak ve bu kuralların çiğnenmesini ya da dikkate alınmamasını cezalandırmak toplumların doğasında bulunur. Normal dışı ya da topluma zararlı davranış olarak görülen şeyin sınırlarının çizilmesi ve mahkûm edilmesi yoluyla toplum kendi değerlerini ve temel kurallarını güvenceye alır. Bu açıdan bakınca suçluluk bir amacı yerine getirir, hukukun ve ahlakın gelişmesi açısından zorunlu görünür. Bu arada hiçbir şey, aykırı davranış ya da suçluluk olarak tanımlanan olgular ölçüsünde bir toplumdaki değerler değişimine bağlı değildir. Belli eylemler için yalnızca aynı toplum içinde farklı za-

manlarda farklı hükümler verilmez, bu eylemler aynı zaman dilimi içinde farklı toplumlarda farklı değerlendirilebilir. Durkheim'ın deyişiyle, her "uygarlık basamağının" kendine özgü temel kuralları, kendine özgü ahlak anlayışı, kendine özgü suçluluk dokusu vardır. Durkheim bunu bir başka düşünceyle de birleştirmiştir: "Suç çoğu zaman geleceğin ahlakının öncüsüdür, olacak olana doğru ilk adımdır. ... Bugün yararlandığımız düşünce özgürlüğü, onu yasaklayan temel kurallar çiğnenmeseydi hiçbir zaman kabul edilmezdi."

Acaba Durkheim bu süreçte cinayeti de göz önünde bulundurmuş muydu? Durkheim'ın toplumbilimsel görecelendirmesi bu noktada Victoria döneminin önde gelen tarihçisi Lord Acton'a sakıncalı görünürdü mutlaka. Onun gözünde suçların açık seçik bir aşama sırası vardı: "En büyük suç cinayettir." Bir tarihçi olarak kendi çalışmalarında tarihsel yansızlık ve nesnellik postulatının büyük ölçüde etkisinde kalsa da, Acton, tarihteki insanların ve olguların ahlaksal açıdan da değerlendirilmesi gerektiği konusunu bir yana bırakmamıştır. Yaptığı tarih incelemelerinde saptadığı kadarıyla "büyük adamlar, hemen hemen her zaman kötü adamlardır." Acton, çoğu tarihçinin tarihsel "kişiliklerin" ahlaksız ya da nefret uyandırıcı davranışlarını, yaptıkları işlere, yönetici niteliklerine, başarı ya da yurtseverliklerine işaret ederek bağışlamak ya da görecelendirmek eğilimini eleştirdi. "Cinayet, yani karada suyun en fazla alçaldığı yeri gösteren işaret, ölçülerin şahıdır. Bir tarihçi bunu asla hafife almamalı, asla gözden kaçırmamalıdır." Lord Acton'ın gözünde devlet, kilise ya da bir parti adına işlenen cinayet, bireysel nedenlerle işlenen sıradan herhangi bir cinayete göre toplumsal açıdan çok daha endişe vericiydi, çünkü burada topluma daha büyük bir zararı dokunan yozlaşmış bir vicdan etkendi. Dolayısıyla Lord Acton'a bu kitapta bir araya getirilen cinayet öykülerinin hepsi bir ölçüde "ufak tefek işler" olarak görünecekti.

Bu kitap böyle "ufak tefek işleri", değerlerin ve temel kuralların değişmesini, itaatsizliğin –Durkheim'ın değindiği anlamda– ilerici gücünü ve tarihteki bazı suç olaylarını ele alıyor. Amacı, yalnızca kültürel ya da toplumsal tarih açısından kuru çözümlemeleri değil, cinayetin yanı sıra dolandırıcılık, soygun ve kara çalmayla ilgili öyküler de sunmak. Yirmi tarihçi,

tarihteki bir suç olayını inceleme çağrısına uydu. Ele alacakları konu, araştırmaları sırasında çoğunlukla beklemedikleri, hatta çoğu kez rastlantıyla karşılaştıkları bir olay ya da kişisel ilgilerini yansıtan bir öykü olabilir. Konunun işlenişinde yazarlar tamamıyla özgür bırakıldılar. Burada sunulan öykülerden bazılarında, kendi zamanlarında kitle iletişim araçları olağanüstü ilgi göstermişti; örneğin, gangster çift Bonnie ile Clyde'ın üstesinden geldikleri *tour de force* (güç iş), Frankfurt'ta fahişe Rosemarie Nitribitt'in öldürülmesi ya da İngiliz hekim Harold Shipman'ın cinayetleri gibi. Diğer olaylar ise şimdiye kadar devlet, bölge ve kent belgeliklerinde uyumaktaydı. Rızkullah Bey'e kalan ve günümüze değin kesin bir aydınlığa kavuşmamış "ilginç miraslar", İngiltere'de neredeyse toplumsal bir ayaklanmaya yol açan Tichborne olayı, semt sakinlerinin batıl ayinlerle tepki gösterdikleri Londra'nın Islington mahallesindeki yürek burkan cinayetler ya da 1919'da, savaş sonrasının Berlin'inde iki posta havalesi dağıtıcısının öldürülmesi bunlar arasında. Bu seçimlerin açık seçik gösterdiği gibi, istatistiksel açıdan bütün Batılı sanayi toplumlarında kayda geçmiş suçların yalnızca küçük bir bölümünü oluşturan cinayetler, [burada] ele alınan konular arasında açıkça gözde. Bu nedenle sunduğumuz denemeler –tarihçinin çok severek okuduğu bilinen– sayısız cinayet romanından özümseven belirli ölçütleri ya da beklentileri bilinçli ya da bilinçsiz olarak yansıtır.

Bu bağlamda cinayetin mutlak önem taşıması, bizim dönemimize özgü bir özellik, bireyin yüceltilmesinin ve kişisel onurun temel haklar arasında yer almasının bir ifadesidir. Başka zamanlarda durum farklıydı. Siyasal hesaplaşmalarda cinayetlere bazen öyle çok rastlanıyordu ki, Londra Kulesi'nde 15. yüzyılda iki veliahtın ortadan yok olmasını bile kimse fark etmiyordu. "Normal" cinayet suçları ele alınırken cani ile kurbanın konumu fazlasıyla göz önünde bulunduruluyordu. 14. yüzyılda Londra'da dul bir kadını öldüren Breton katilden oçlerini alan kadınlar bir ceza kovuşturmasına uğramıyor, Fransa'da çocuk katili Gilles de Rais'in cinayetleri ancak de Rais'in siyasal gücü azaldıktan sonra cezalandırılıyordu. Yeniçağda bu tür istisnalar aslında yalnız siyasal cinayetler için vardır ve bu nedenle taraflar siyasal bir suçun mu, yoksa adi bir suçun mu söz konusu olduğunu sert biçimde tartışırlar. Amerikan bağımsızlık hareketine yakınlık duyan "Boyacı

John” kendini bir yurtsever, İngiliz adaleti ise onu yasalar uyarınca acımasızca cezalandırılması gereken bir kundakçı olarak görüyordu. Münih’te ikinci şûra cumhuriyeti döneminde rehinelerin öldürülmesi Bolşevik rejim tarafından onaylanmış, ama siyasal egemenliğin el değiştirmesinden hemen sonra kesinlikle önceden tasarlanmış cinayet olarak değerlendirilmiş ve cezalandırılmıştı. Siyasal amaçlı suçlarda suçlu siyasal eyleme yetkili gruba dahil olmadığı zaman durum büsbütün güçleşiyordu. 1848’de Aziz Paul Kilisesi’nde toplanan Birinci Ulusal Alman Meclisi’nin iki temsilcisinin yaşamını yitirdiği taşkınlıklara karışan Henriette Zobel fazlasıyla siyasete bulaşmış ve bağnazlaşmış bir kadın simgesi haline geldi ve normal toplumsal kurallara aykırı hareketinin ve edepi bir kadına yaraşmayan davranışının cezasını iki kat fazlasıyla ödedi –oysa elindeki silah yalnızca kırılğan bir şemsiyeydi.

Zamanla yalnız suçların aşama sırası değil, resmî makamların suçu ele alışı biçimi de değişti. Hukukun ve düzenin korunmasıyla yükümlü mercilerin sayısı azaldı. Yeniçağın başlangıcında henüz birçok birlik ve kuruluş –özellikle sadece öğrencilerin genel ahlak ve terbiye kurallarına uyması konusunda değil, kapsamı oldukça geniş tutulmuş üniversite mensuplarının suçları konusunda da hüküm vermeye yetkili üniversiteler– kendi bünyelerinde yargı hakkına sahipken, 19. yüzyıldan sonra devletin adalet konusundaki tekeli giderek sağlamlaştı. Eğer bir dolandırıcılık söz konusu değilse, bilimsel araştırma sonuçlarında sahtecilik yapan Profesör John William Heslop-Harrison gibileri artık üniversite mahkemelerince değil, meslek birliğince aforoz edilerek cezalandırılıyor.

Adaletteki uygulama 19. yüzyıldan beri daha resmî, daha biçimsel, daha bürokratik olurken ceza uygulamasının cezaevi duvarları arkasına kaydırılması buna eklenmektedir. 18. yüzyıl sonlarında bile Tanrı’ya sövme gerekçesiyle dava edilen Bavyeralı bir memur, hükümdar buyruğu ile hapse atılabiliyordu; başka temel toplumsal kurallara alışkın 19. yüzyıl adaleti için böyle bir davranış kabul edilir gibi değildi. Az çok ayrıntıya inen ilk kanıtların değerlendirilmesiyle giderek hep daha gösterişli bir havaya bürünen duruşmalar, bugün hâlâ cinayet romanlarında baştan aşağı var olan olağanüstü büyüleyici, etkileyici bir anlatımın örneğini sunmaktaydılar. Bu

örnek başka türlere de yansıdı: İddiayla savunmanın birbiri ardından söz aldığı ceza davası, 19. yüzyıl tarihçiliğinde, tarihsel figürler üzerine değil, ama söylenegelenlerin niteliği ve güvenilirliği üzerine hüküm veren tarihçinin çalışması için bir model olarak yorumlandı.

Çağdaş ceza muhakemeleri usulü yasası mahkemeleri davaların önemi ve nasıl sonuçlanacağı konularında kamuoyunun büyük ölçüde etkisi altında bırakıyor. Sanıklar mahkeme karşısında hesap vermesi gereken potansiyel suçlular olarak zaten çizgidişı bir gruba dahildir. Ama bunun da ötesinde eğer bir azınlık grubunun da üyesiyseler, örneğin, Londra demiryolu cinayetini işleyen Alman Franz Müller gibi yabancıysalar, o zaman adalet çok daha çetin bir sınavdan geçer. Öte yandan bazı sanıklar da kamuoyunun yoğun ilgisini kendi lehlerine kullanmayı başarırlar. Birinci Dünya Savaşı'nın ortasında iftira gerekçesiyle dava edilen Billing, rakiplerini kestirmeden düşmanla işbirliğiyle suçlamak ve böylece bir aklanma kararı elde etmek için davaya büyük ilgi duyan kamuoyunu ustalıklı kullandı.

Sonuçta, heyecan yaratmak için zekice buluşlara, karmaşık kuramlara gerek olmadığı her zaman ortaya çıkıyor. Çünkü yaşamın kendisi ve bizim içinde bulunduğumuz durumda tarihsel geçmiş, insanın soluğunu kesen öykülerle fazlasıyla dolu.

ANDREAS FAHRMEIR / SABINE FREITAG

KADINLARIN ELİNE DÜŞEN KATİL

LONDRA'NIN EAST END'İNDE İŞLENEN

1429 YILINA AİT İKİ SUÇ

BAŞTAN AŞAĞI İYİ VE GÜVENİLİR ADAMLAR, WHITECHAPEL, 27 MAYIS CUMA

On iki. On iki havari, on iki keşiş, on iki şövalye. On iki cebi delik, on iki işgüzar, on iki cingöz. Bilmedikleri ne vardı ki? Joan kötü biçimde hırpalanmıştı, bunu her biri görüyordu. Ama tam da kafatasındaki kırık nedeniyle öldüğünü nereden kesinlikle bileceklerdi? Kuşkusuz katilin acımasızca inen tokmağı Joan'ın yatağının yanında hâlâ durmaktaydı. İyi de, baltayla bıçak ne oluyordu peki? Ne de olsa katil, Joan'ın boğazını boydan boya kesmişti, soldan sağa doğru. Ivo sağ eliyle iş görürdü. Ve yine sağ elindeki baltayla Joan'ın sağ omzunu paramparça etmişti.

Kuşkulu ölümleri araştıran kamu görevlisinin çevreden topladığı on iki jüri üyesi kendilerinden beklenileni biliyordu. Olayın nasıl geliştiği konusunda söz onlara bırakılmıştı. Sonuçta onlar “on iki iyi ve doğru adam” yeminli ifadeleri yazıya geçiriyordu. Olayın gerçek akışı üzerine ise yalnızca bir kişi bilgi verebilirdi. Middlesex'teki kuşkulu ölüm olaylarını araştıran görevli Ongham (hep aynı) soruları soruyor, jüri üyeleri de yanıtlamakla yükümlü bulunuyordu. Elbette onlar yörede neler olup bittiğine ilişkin epey bilgi sahibiydiler. Buna göre seçilmişlerdi; ilkin Whitechapel polis memurlarından biri, William Porter çağrılmıştı. Onun çok şey biliyor olması gerekti; görevi dolayısıyla yörede ne işler döndüğünü günü gününe, gecesi gecesine bilen bir uzman sayılıyordu. Polis memurlarının kocalarını aldatan kadınları, orospuları ya da aşka tutulmuş kilise papazlarını aramaları halinde kimsenin çağrısı olmaksızın evlere girmeye izinleri vardı. William Porter'in şimdi küçümsediği bu kadın tümüyle saygın biri olarak kabul ediliyordu. Joan, Thomas Winkfield'in dul eşiydi, pek yoksul değildi, yöre kadınları onu beğenirdi; kadınların birbirlerinden söz ederken korkunç sözcükler kullandığı bu dış mahallede böylesi hiç de doğal değildi.

Hayır Joan ne “orospu”, ne “hırsız”, ne de “papazların altına yatan bir kaltak”tı. Yoksul Whitechapel’de zengin ve yine de saygın biriydi.

Kısacası, Porter ve yanındaki on bir jüri üyesi işe koyuldular, başkaları nasıl tespihe boncuk dizerse, onlar da gerçekleri öylesine tutanağa geçirdiler. Önce tokmak vuruşu (tokmağın hiç değeri yoktu), sonra balta darbesi (değeri iki peniydi), ardından bıçakla (değeri bir peniydi) kesme işi geliyordu. Joan vurulan tokmakla ölmediyse o zaman balta darbesinden, bundan da değilse boğazının kesilmesi yüzünden ölmüştü. Ivo gece saat birde, şarap ve ekmek yortusu ayininden, Hz. İsa’nın yeryüzündeki son akşam yemeği anısına onun bedenini ve kanını simgeleyen ekmekle şarabın paylaşıldığı ayinden birkaç saat sonra, hanımının yatağı başına dikilmişti. Bugün artık şarap ve ekmek yortusu bazı insanların, özellikle sıradan insanların hiç umurunda değildi. O nedenle komşu Botolph bucağı kilisesinin cemaatini de oluşturan ve son yemeğin anısını yaşatan Trinitatis tarikatı, yöre gündelikçileri ve işçilerinin ruhları için şafak vakti ayinler düzenliyordu.

Ivo Caret şarap ve ekmeğin Hz. İsa’nın kanı ile bedenini simgelediğine inanıyor muydu acaba? Bretonlar arasında Lollardlar’ da var mıydı? Onlardan her şey beklenirdi; ne de olsa Bretanya Dükü 1424’te İngilizlerden yüz çevirmiş, Fransa veliahtına, Yüz Yıl Savaşları’ndaki düşmana yanaşmıştı. Bu bağlaşıklık yalnızca üç yıl sürdü, ama bu yan değiştirme, Tanrı bilir ya, Bretonların Londra’da halkın sevgisini kazanmasını sağlamadı. İşte şimdi kimin dost kimin düşman olduğunu sormanın yeri ve sırasıydı. Jeanne adındaki Lorenli bir köylü kız, Orléans’ı kuşatan İngilizleri bozguna uğratalı daha üç hafta geçmemişti. Peki ona, o cadiya, yardım eden kimdi? Bir Breton birliği.

O halde Ivo yalnızca zengin bir dul kadının katili değildi, aynı zamanda Breton’du o. Pis, aşağılık bir yabancıydı. Jüri üyelerinin tutanağa geçirdiklerine göre: Hemen hemen dört yıldır bu dış mahallede boş boş dolaşıyormuş, Michael Caret adında bir adamla bağı varmış ve Kral VI. Henry’nin düşmanlarına İngiliz politikasının gizlerini sızdırıyormuş. Hedefi kralı mahvetmekmiş. Ayrıca Joan’ın evinden eşya çalmış. Yine jüri üyeleri, ayrıntılara ilişkin bilgi sahibiydiler: Hem katil, hem casus olan soyguncunun ele geçirdiği ganimet 100 şilin tutarında değerli eşya ile 6 şilin

3 peni nakit paraymış. Böylelikle, kuşkulu ölümleri araştıran kamu görevlisi John Ongham için *Post-Mortem* inceleme² kapanmış oluyordu. O hep aynı kalan soruşturma prosedürünün uzmanıydı, suçlunun ensesine yaşımak gerçekten onun görevi değildi. Hatta öyle bile olsa: Bu kez gereğini nasılsa başkaları yerine getirecekti.

PERPETUA SINT IN PACE³

AZİZ GEORGE KİLİSESİ, SOUTHWARK, 3 HAZİRAN CUMA

Southwark'teki Ermiş George'a adanmış kilise, Thames nehri üzerindeki Londra köprüsünün güney ucunda, Long Lane'in Blackmann So-kağı'ndan ayrıldığı yerdeydi. Ivo buraya kadar gelmeyi başarmış, sonra kiliseye sığınmıştı. İyi de, aranan kişinin kim olduğunu Whitechapel'de herkes biliyordu; o yüzden William Porter gibi böyle uzman kişiler Joan'ın cesedine bakadursunlar, o gün polis Ivo'nun yolunu kıl payı kesememişti. Bu arada Ivo sığınanları savunan ermişin kişisel koruması altında tam bir hafta kilisede kaldı. Acaba Ermiş George iyi kötü yiyecek bir şeyler de getirir miydi önüne? Başkalarının sığındıkları yerden kaçıp kurtulmaları olasıydı, ama o sıkı gözetim altındaydı.

Sığınma hakkı söz konusu olduğunda bu kilise ile diğer kiliseler arasında fark yoktu. Öyle değil miydi yoksa? Kent merkezine, hatta St. Martin's Lane'deki herkesin sığınma yeri bellediği büyük Aziz Martin kilisesine kaçmamakla iyi etmişti, çünkü o zaman Londra'daki hükümet yetkililerinin dikkatini çekerd belki. Aziz Martin kilisesi kötü ün salmıştı; piskoposluk kilisesinin azılı haydutların yatağı olduğu, bunların sığındıkları güvenceli yerden geceleri gizlice dışarı çıkıp yapacaklarını yaptıkları söyleniyordu. Londra'nın hükümet yetkilileri Aziz Martin'i rezillik yuvası ilan etmişlerdi ve tetikleydiler. Kiliseye özgü dokunulmazlıklar, en iyisi, tümüyle kaldırılır ve eğer belediye başkanı, il meclisi üyeleri ve şerifler ellerindeki güç ve yetkiyi kentin her yanında kullanabilirlerse, işte ancak o zaman kent içinde huzurun korunabileceğini burada da göstermek mümkündü. Kilise cemaati başkanı ile din adamları meclisi buna karşı durmak isteseler de hükümet makamları gevşemediler. Thames'in öte kıyısında bir yere sığındı mı, daha bir güven içinde uyuyordu insan. Southwark bir kent gibi gö-

rünüyordu, ama gerçekte ruhban sınıfının kilise cemaatlerine yönelik yasma, yürütme ve yargı erkini elinde tuttuğu beş ayrı bölgeden oluşan bir kümeleşmeydi ve bunlardan hiçbirisi Londra il meclisinin otoritesine sahip değildi. Aslında insanın Londra hemşeriliğini elde etme şansı yoksa, Whitechapel'de ya da Southwark'te yaşamak iyiydi. Kent insanın ayağının dibindeydi, ama ne belediye merkez mahkemesi, ne de aşağılayıcı hükümler giydiren ilçe mahkemeleri sana hemen söz geçiremezlerdi. Üstelik kent merkezinde çalışmak ve eğlenmek yine de mümkündü.

İşlediği suçtan bir hafta sonra Ivo direnmekten vazgeçti ve Common Law'ın⁴ kendisine sağladığı ilk fırsatı yakaladı. Southwark'ın bağlı olduğu Surrey yerel yönetim bölgesinden kuşkulu ölümleri soruşturan bir görevli çağrıldı; Joan Winkfield'in katili suçunu itiraf etti ve İngiltere Krallığı'na tövbe dedi. Bu, onun bundan böyle suçlu sayıldığı, canından başka bir şeyi bulunmadığı (zaten hiçbir şeyi yoktu), ülkeden ayrılması gerektiği, (bir Breton için marifettir!), geri dönmesine asla izin verilmediği anlamına geliyordu. Surrey'den gelen kuşkulu ölümleri soruşturma görevlisi Adam Lvelord itirafı yazıya geçirdi. Ivo, Joan'ı işlerine baktığı hanımı olarak anmıyordu. Demesine göre kendisi biracıymış. Şarap ve ekmek yortusu günü zorla evine girmiş ve onu uykudayken gafil avlamış. Kafaya öldürücü bir darbe indirdiğini itiraf ediyordu, ama bıçaktan ve yaralanan omuzdan söz etmemeyi yeğledi. Ele geçirdiği ganimetlere gelince, Ivo kendi yöresinden seçilmiş jüri üyelerinden daha alçakgönüllüydü: Evden gümüş kaplama sekiz sofraya takımı, iki kemer, bir gümüş yüzük, iki tespih (biri mercan, diğeri gümüş kaplama) alıp götürmüştü. Bunların toplam değerinin 26 şilin 8 peni olduğu tahmin ediliyordu, yani jüri üyelerinin tutanağa geçirdikleri değerin dörtte biri.

Kuşkulu ölümleri soruşturma görevlisinin alışageldiği işler arasında suç ortaklarını ve gizi paylaşanları sormak da vardı. Gerçekten de Ivo yöreden bir adamın, John Stafford'ın adını verdi; o da bir biracıydı. Böylece sürdürülen işlemin tamamlanacak yalnızca bir son bölümü kalıyordu: Kuşkulu ölümleri soruşturma görevlisinin suçluya ülke sınırına giden bir yol göstermesi gerekiyordu; suçlu kendisine çizilen yola kesinlikle uymak zorundaydı, aksi halde bu onun başına mal olabilirdi. Suçlu, günahlarını ba-

ğışlatmak için özvarlığını cezalandıran bir tövbekâr gibi yalınayak ve çıplak başla yola koyulmalıydı. Ivo için Suffolk'taki Orwell limanı hedef belirlendi. Ve beklenildiği üzere kendisini korumak ve gözlemek için yanına refakatçılar verildi. Ivo bu adamları tanıyordu. Whitechapel'in polis memurlarıydı bunlar. Başlarında William Porter vardı.

BURADAN HANGİ YOL ORWELL'E GİDER, SÖYLER MİSİNİZ?

WHITECHAPEL, 4 HAZİRAN CUMA

Birine açık seçik, usa uygun görünen, diğeri için olanca nesnelliğiyle bir felakettir. *Via regia*'yı, "kral yolu"nu kullanarak Southwark'tan Orwell'e gideceklerin önünde seçebilecekleri biri uzun, diğeri kısa iki yol vardı. Thames'in güneyindeki Greenwich ve Dartford üzerinden Gravesend'e gidip, oradan salla Thames'in karşı kıyısına geçmek, kuzey yönünde ilerleyerek Chelmsford ve Colchester üzerinden hedefe yönelmek daha güç ve sıkıntılıydı. Ancak kolayını yeğleyen iyisi mi hemen Southwark'ta Thames'i geçer, Mile End, Brentwood, Chelmsford üzerinden yoluna devam ederdi. Aslında Ivo'nun acelesi yoktu (zaten kuşku ölümüne araştıran görevli karar vermesine olanak tanımamıştı); buna karşın yine de kısa yoldan gidecekti. Ama önce Mile End'e ulaşmak gerekiyordu! Eskiden Londra'nın içinden geçen yol kentin Aldgate kapısına çıkıyor, buradan dışarı doğuya doğru Botolph kilisesi önünden Portsoken ilçesine giriyordu; sonra lokantaların ve kent adaletinin erimini gösteren sedde doğru kıvrılan Domuz Sokağı sapağı önünden geçip kuzeydoğudaki dış mahallenin ortasına, bütün evlerin tek caddede toplandığı bu daha hallice köye varıyordu. Whitechapel'e.

Peki, neden Ivo'ya tam da Porter ve onun gibileri eşlik ediyorlardı? Herhalde bunu kendileri istemişlerdi; Ivo'nun Ermiş George Kilisesi'nde kaldığı haberi üzerine büyük olasılıkla onu göz hapsinde tutmayı üstlenmiş, kaçmasını engellemişlerdi. Belki sanıldığı gibi, suçunu itiraf eden yabancısı, bir dul kadının İngiltere'nin düşmanlarıyla bağışıklık içindeki katili, kendi mahallesinin ana caddesinden geçerken her zamankinden daha çok yardım gereksiniyordu. Bu kesinlikle doğrudu ve Ivo bu dersi almak için çok zaman harcamadı. Hem buna pek vakti de olmadı.

Ongham, kuşkuolu ölümleri araştıran görevli, ancak ertesi gün geldi. Ölen Joan'ın görüntüsü tüyler ürperticiydi ancak, ölen katilin görüntüsü daha aşağı kalmıyordu. Caddenin yanındaki hendekte yatıyordu, kafasına yağın taşlar üstünü örtmüştü. Yüzü bakılamayacak kadar korkunçtu –hükümet yetkililerini kızdırsa da, ortalığı temizlemek adına Londralıların birkaç adım ötede bir başka hendeye attıkları köpek leşi kadar içler acısı bir haldeydi. Polis memurları kendilerinin bunda hiçbir suçları bulunmadığını üstelerek dile getirdiler. Gelişlerinin haberi herhalde kendilerinden önce gitmişti. Daha Londra'da, yani kentin bu dış mahallesine varmalarından epey önce Whitechapelli kadınlar peşlerine düşmüştü. Ne yapmaları gerekirdi? Gözü dönmüş bir kadın sürüsünü dil döküp evlerine dönmeye mi razı edeceklerdi? Onlar gidinceye kadar Caret'i herhangi bir yere mi bağlayacaklardı? Elbette artlarında öfkeden çılgına dönmüş bu kadınlarla kendi yaşadıkları dış mahalleden geçmenin tehlikeli olduğunu biliyorlardı. Ancak Caret'in izleyeceği yolun kesin bir dokunulmazlığı vardı, kuşkuolu ölümleri araştıran görevlinin belirlediği yolu Kral Henry barışı güven altına alıyordu. Gerçi İngiliz hukuku çok sayıda örnek oluşturan olaylara dayanmaktaydı, ama beddualar savuran ve yumruklarını sallayan bir Elizabethler, Joanlar, Catherineler grubu kovalıyor diye, bir suçlunun krallık dahilinde katedeceği son yoldan ayrılmasına hiç izin verilmiş miydi acaba, orası çok tartışma götürürdü. Whitechapel'den geçmekten başka seçenek yoktu.

Kadınların evlerini gördüklerinde saldırıya geçeceklerinin hesabı belki önceden yapılmıştı. Belki kadınlar Joan'ın zamansız ölümünün acısını çıkarmak için katilini öldürmeyi kafalarına koymuşlardı. Ama belki bunun için alıştıkları çevre, Joan'ın evinin görüntüsü -ve korkunç beddualarının ürkütücü bir saldırganlığa dönüşmesi için de- Whitechapel'i geçince artık çok geç olacağı düşüncesi gerekliydi. Öfkeleri ne kadar büyük olursa olsun planlı hareket edebilirlerdi. Önce polis memurlarının üzerine atıldılar, çünkü Ivo'nun kendilerine kalmasını istiyorlardı. Porter'e ve yanındaki eşlikçilere saldırdılar, onları alaşağı ettiler; cumartesi günü jüri üyelerinin tutanağa geçirdikleri üzere " kaba güç "le onların yerden kalkmasına izin vermediler. Sonra Ivo'yu yakaladılar, kral yolunun öte yanındaki hendeye yuvarladılar. Bunun da bir anlamı vardı, çünkü böylelikle kral barışı-

nı bozdukları için kınanmayacaklardı. Önce hendeğin içinde nasırlı elleriyle kurbanlarının pestilini çıkardılar (bu kadar açık seçik, oysa başka her yerde yazıcı çetrefil ve bilgiçlik dolu bir Latince kullanıyor), sonra öldürünceye kadar taşladılar. Göze göz, dişe diş, kafatasına kafatası.

Jüri üyeleri Ivo'nun işlediği kanlı cinayeti de bir kez daha anlattılar, aydınlığa çıkan ve karanlıkta kalan yanları geçen haftadan daha ayrıntılı değerlendirdiler. Meğer o yalnız Bretanya için casusluk etmemişmiş; artık bilindiği üzere Fransızlar ve İskoçlar için de çalışmış. Hem bunu doğuştan bir Kıta Avrupalısı, sonunda üstelik İngiltere Kralı'nın uyruğu olmasına karşın yapmış. Öyleyse o bir vatan hainiydi, ihanetini üçe katlamış bir vatan haini! Jüri üyeleri yalnızca bir kadının adını verebildiler; barcı kadın Margaret Conys'in adını, o da Joan'ın akrabasıydı. Diğerlerinin hiçbirini tanımıyorlarmış (bu gülünçtü, herkes bunu biliyordu). Yalnız şu kadarını doğrulayabilirlermiş: Bütün kadınlar çoktan kaçmışlar. Kıvrıla büküle souşturma ilerledi. Kurbanın varı yoğun? Hiçbir şeyi yoktu.

KENTİN KAPILARI ÖNÜNDE!

CITY OF LONDON³, 1430 VE SONRASI

Common Law İngilizlerin bir arada yaşamasına yalnızca düzen getirmekle kalmıyor, bunu insanların kafalarına da yerleştiriyordu. Kuşkuyla ölümleri soruşturan görevlilerin tuttukları tutanaklarda insanların kendilerine, eylemlerine ve gerekçelerine bol tutkallı etiketler gibi yapışıp kalan kavramlar kullanılıyordu. Yemin: “jüri üyeleri gerçeği söylüyorlar,” dul kadın: “tek başına yaşayan, korunmaya muhtaç,” önceden tasarlanan suç: “Soğukkanlı bir adam, bir katil kısacası.” Ve bunun üzerine “adı geçen Ivo, adı geçen Joan'ı, yanında çalıştığı hanımı canice öldürmüş ve katletmiştir.” Katil ile kurban, uşak ile hanım, toplumsal ilişki düzlemine aktarılan ölümcül ilinti. Yargılama usulünün biri ve diğeri arasındaki ince farklar: Bir defasında suçluyu yakalamak için yerin göğün yerinden oynatılması, bir başka defasında yörede yalnızca tetik davranmak gerekirken, bile bile görmezlikten gelinmesi.

Yargıcın olaya anlam verme çalışmasını bitirdiği noktada, meslektaş tarih yazarı işe koyulabilir. Londra'da, kent içinde kimin Whitechapel kadınlarından ilk kez söz açtığı tam bilinmiyor. Kesin olan, suç işlendiğin-

den beri daha bir yıl geçmediğiydi. Başkentte, “ bütün krallık için bir ayna ve örnek oluşturan “ bu kentin herhangi bir yerinde, eli kalem tutan ve neler olup bittiğini iyi bilen bir kent sakini bir olaylar güncesi tutuyor, buna her yıl, belediye başkanının değişmesinden değişmesine geçen sürede anımsamaya değer olayları kaydediyordu. Bu öykü ilk kez, ama son kez değil, burada kâğıda döküldü.

Öykü tutanaklardan farklıydı, çünkü şimdi nasıl sonuçlandığı bilindiği için 3 Haziran 1429 günkü inanılmaz olay istenen etki doğrultusunda anlatılabilirdi. Joan’a bir yerde “zengin bir dul kadın“, diğer yerde “ iyi bir dul kadın “ deniyordu; tek başına yaşayan ve dolayısıyla gizliden gizliye tehlike altındaki kadının simgesi olmuştu. Ivo’nun onun uşağı olduğundan artık söz edilmiyordu. Ivo’yu Joan’dan “sadaka alan biri” yapınca olayların ahlaki zeminini daha açık seçik biçimlendirmek mümkündü. O halde şimdi klişeleşmiş biçimde “ sahte Breton ” olarak tanımlanan bu ne idüğü belirsiz adamla ilgilenmek, dul kadın açısından Hristiyanca bir sevgi göstermektir. Casusluk suçlaması artık kimsenin umurunda değildi, bu türden öğretici örnekler çok karmaşık olmamalıydı, yoksa işe yaramazlardı. Joan’ın dindarca gerekçelerinin ahlaki karşılığı neydi? Varını yoğunu Ivo’nun zorla elinden aldığını yazıyorlardı şimdi. Özellikle de Southwark’e kaçıp ermiş George’a sığındığı anımsanıyordu, bir de yine bir cuma günü, suçu işlediği aynı yerde yaşamını yitirmesi.

Ancak, bir oç alma öyküsüne dönüşüp kalan 1429’daki olayı doruğa tırmandıran gerçek, Whitechapelli kadınların katili vura vura öldürmeleri ve erkeklerin o sırada yanlarında durup olanlara bakmalarıydı. Söylenene göre, kadınların çokluğu yüzünden araya girememişler: *for ther was a grete companye of them, hadde no mercy nor petee*⁶. Acımak, aman vermek yok. Olay doğrudan caddeye taşındı, hendekte olanların anısı öyküye başka türlü girdi: Şimdi kadınların kurbanın üstüne taşlar ve kanal pislikleri atıkları anlatılıyordu –bu hiç işitilmemişti ve çok şey açıklıyordu, dolayısıyla öykü yinelenirken bu bölümüne özen gösteriliyordu. 1600 yılı dolaylarında şunlar okunuyordu: “ Ama cinayeti işlediği bucağa varır varmaz kadınlar çöpleri ve sokaktaki pisliği öyle bir üzerine yığdılar ki... onu tezelden öldürüp çıktılar böylece. “

Hatta hiç olmamış olan bile öyle anlatılıyordu ki, Londralılar olaydan bir sonuç çıkarıyorlardı. Dış mahallelerde katı görenekler egemendi. Adalet oralarda öç almadaki kişisel uygulamaların yerine geçmekten henüz çok uzaktı. Ahlaksızlık, sokak pisliği gibi ilkel vasıtalar yoluyla ahlaksızlık olarak gösteriliyordu. Kent içinde oturan Londralılar da ara sıra bunu deniyorlardı; Cornhill'de teşhir direğine bağlananlara yumurta, kemik ve taş atıyorlardı. Ne ki, bunu yaptıkları zaman hükümet makamları araya giriyordu. Londralıları kendilerinden korumak gerekmez miydi? Meclisleri olmasa halleri ne olurdu? Bunu dış mahallelerde oturanların neler yapıp ettiğine bakıp görmek mümkündü. Southwark'ta hamam-kerhaneler, West Smitfield'de orospular sokağı, Whitechapel'de kadınlar adaleti – City of London kent yasasının en azından saygın ve güvenli bir yaşamı mümkün kıldığından her kim kuşkulanırsa surların dışında çevresine şöyle bir bakmalıydı!

Bu arada, Latinceyi okuyup yazmasını bilmeseler de eli kanlı bir caninin cezasını vermeyi başaran Whitechapelli kadınlara biraz yakınlık duyulması (hani kerhaneleri, orospular sokağını gönül hoşluğuyla ziyaret gibi), kimilerinin VIII. Henry zamanından önce de Common Law'ın tanıdığı sığınma hakkını rezilce bir düzenleme sayması, İngiltere'de katillerin hak ettikleri cezadan kaçıp kurtulduklarına inanılması: bütün bunlar aynı biçimde geçerliliğini koruyordu. Tüyler ürpertici olay öncelikle doğudaki dış mahalleyle, Whitechapel bucağıyla birlikte anılır oldu, bucağa henüz 14. yüzyılın ortasında oradaki beyaz kilisenin⁷, Meryem Ana kilisesinin adı verilmişti. Aslında kilisenin adı “ Aziz Mary Matfelon ”du, çünkü yıllarca önce burada bir Anglonorman sözcük olan *Mantefelune* “peygamberçiçeği” lakaplı bir adam yaşamış, ileri gelenler arasına girmiş, sonuçta Meryem Ana'ya adanmış bir kilise yaptırmıştı.

Kraliçe I. Elizabeth'in çağdaşı John Stow, kilisenin ve bucağın eski adını hâlâ biliyordu, ama bu adın nereden geldiğine ilişkin hiç bilgisi yoktu. “ Matfelon “ sözcüğünün içinde “ felon “, canı, suçlu yok muydu? Bir *materia felonica*⁸ vardı belki? Ve böylece sahafılık yapan Stow, kentin bu bölümüne verilen adın Joan Winkfield ile Ivo Caret'in öldürülmeleri olayından geldiğini tahmin ediyordu. 20. yüzyılın sonunda tarihçiler hâlâ bu ka-

ranlık sözcüğün tuzağına düşecekler, aslında peygamberçiçeği kokan yerlerde ağır suçların kokusunu alacaklardı. Bundan böyle

“Whitechapel” insanlarda hep cinayet öyküleri çağrıştırdı, özellikle de tüyler ürperten 1888 sonbaharından sonra. Karındeşen Jack de vaktiyle orada bıçağı sağ elinde taşır ve kurbanlarının boğazını soldan sağa doğru ikiye ayırırdı. Ama yalnızca boğazlarını değil. Hem o Breton da değildi üstelik.

BİR CANAVARIN FARKLI YÜZLERİ

GILLES DE RAIS (1404 - 26 EKİM 1440)

Mavisakal geçmişin derinliklerine gömülü. Bugünün Fransasında, Charles Perrault masallarının dizi cinayetler işleyen katili, canavar Yeti⁹ ve Loch Ness¹⁰ ile yan yana, çocuklar için eğlenceli bir korku şiirleri seçkisini bezemekte; “C'est si amusant d'avoir peur”¹¹. Ve “kadın avcısı” Almanların da –konuya uygun bir yayınının reklamında yayınevi öyle yapmış– kitap başlığında bir “Mavisakalcık”lığa indirgenerek olduğundan önemsiz gösterilen eski canavarı, birtakım eğlenceli öykülerin kahramanı gibi tanımları olası. Öte yandan geçen yüzyılda Fransa'nın batı yörelerinde yaşayanlar öykünün böyle hafife alınmasına hâlâ direniyorlardı. Yalnız zamanca değil, mekânca da söylencenin kaynaklarına daha yakın olan yöre insanları için, “Mavisakal”ın ardında o bölgelerin ortaya çıkardığı en korkunç caninin anısı saklıydı. 1870'li yıllarda bu masalın köklerini araştırmaya koyulan rahip Eugène Bosard'a Anjou'daki Champtocé şatosunu vaktiyle bir kadın katilinin mesken tuttuğunu söylemişlerdi. Vendée bölgesi halkı Mavisakal'ın eskiden Tiffauges'da oturduğunu iddia ediyordu. Bretonlara göre bu dehşet yuvasının adı Machecoul'du. Kuşaktan kuşağa aktarılan yıldı hâlâ yaşamaktaydı, ancak, yanlış bir ad altında: Karanlık yıkıntılar Bossard'ın fark ettiği gibi vaktiyle Baron Gilles de Rais'e ait şatolardı. Maréchal de France¹² ve Orléanslı Jeanne'ın¹³ silah arkadaşı olduğu çoktan unutulmuş, düzinelerce çocuğa tecavüzden, onların korkunç ölümlerinden sorumlu katil Gilles de Rais oralarda Mavisakal'a dönüşmüş, çağları aşmıştı.

Nasıl Erken Yeniçağ Gilles de Rais üstündeki bakışı Mavisakal aracılığıyla başka yöne kaydırdıysa, Baron'un yaşamına ilişkin kaynakların yayımlandığı 19. yüzyılda her şeyin silikleşmesi yolunda çaba harcandı. Dava dosyalarında ayrıntılarıyla betimlenen cinsel sapkınlıkları atlayarak gizlemeye çalışmayan belgelerin nüshalarına ancak 1959'dan beri ulaşılabilir.

Bu utangaç ve kaygılı ilk adım kararlılıkla sonuna dek sürdürülseydi, Gilles de Rais canavarı tümüyle başka bir imge uyandırabilirdi. Ve eğer Baron güzel bir yazgıyla daha 1430'lu yılların başında, askeri ününün doruğunda, alçaklıkları henüz duyulmadan savaş alanında ölseydi, onun eski Fransız ders kitaplarına "Yüz Yıl Savaşlarının Kahramanı" olarak geçeceği bile düşünülebilirdi. Onu böyle gösterecek gerçekler de yok değil:

Giles de Rais, Guy de Laval-Blaison ile Marie de Craon'un oğlu, dolayısıyla eski Breton ve Anjou aristokrasinin bir meyvesi olarak 1404 yılının sonuna doğru Angers'ten sonra ırmağın akış yönünde yer alan, Loire kıyısındaki Champocé'de dünyaya geldi. O zamanlar Bretanya'nın anahtarı olarak gösterilen sağlam şatoda, Anjou'nun en güçlü, en zengin soylu ailelerinden gelen büyükbabası Jean de Craon oturmaktaydı. 1407'de Gilles'in ana babasına Rais (ya da çağdaş söyleniş biçimiyle Retz) Baronluğu üzerindeki egemenlik ve unvan hakkı miras kaldı; onlar da Nantes'ın güneybatısında, Atlas Okyanusu kıyısınca yayılmış sahil bataklıkları kenarındaki Machecoul şatosuna taşındılar. Gilles ve 1407'de doğan erkek kardeşi René çocukluklarının ilk yıllarını orada geçirdiler. 1415'te hem anne, hem babaları öldü; tek oğlunu İngilizlere karşı Agincourt savaşında daha yeni yitiren yaşlı Jean de Craon iki kardeşi koruması altına aldı, artık onun baş mirasçısı Gilles olacaktı. Gilles silah kullanmasını soyluluğun gereği olarak çok erken öğrendi. Daha yirmi üç yaşındayken Anjou Dukalığı leydisi Yolande d'Aragón'un hükümdar temsilcisi atadığı büyükbabasının askerlerine komuta ederek İngiliz birlikleri karşısında zaferler kazandı. Gilles de Rais'in bu sırada sergilediği yiğitlik ve tartışmasız askeri komuta becerileri dikkat çekti; bunun üzerine Kral VII. Charles onu 1429 Nisan'ı başında Chinon'daki sarayda, Jean d'Arc'ın savunduğu Orléans'taki kuşatmayı kıracak ordunun kumandanları arasına aldı. Ondan sonra Gilles hep 'Pucelle'in'⁴ yanında oldu: Orléans önünde, "Tourelles" köprüsü başındaki kıya-sıya çarpışmada üstünlüğünü gösterdi, çarpışmayı yitiren İngilizler 8 Mayıs 1429'da geri çekilmek zorunda kaldılar. Kralın birlikleri Patay yakınlarında açık alandaki savaşta İngilizleri yine yendiler. Reims yolu açılmıştı, VII. Charles orada 17 Temmuz'da krallık tacını giydi⁵; Baron de Rais kut-sal yağı Aziz Rémy Manastırı'ndan getirmişti. Aynı gün kral onu Fransa

Mareşalliğine (Maréchal de France) yükseltti. Gilles yirmi dört yaşındaydı. Kentler ardı ardına zafer kazanmış krala kapılarını açtılar, sonunda Jeanne 8 Eylül'de Paris'e saldırmayı göze aldı. İsteği üzerine kendisinin yanı sıra yalnız iki birlik kumandanı St. Honoré kapısı önündeki siperlerde askerlere komuta ediyordu: Monsieur de Gaucourt ile Maréchal de Rais. Jeanne orada amansız bir savaşımın ardından bir arbalet¹⁶ okuyla yaralanıp güneybatımında savaştan çekilmeye zorlanınca, alay konusu "roi de Bourges"u¹⁷ Fransa'nın gerçek kralı yapan ordunun zafer içinde ilerleyişi hemen son buldu. "Grande armée du sacre"¹⁸ dağıldı; ama savaş bitmemişti. 1430 Mayıs'ında Jeanne tutsak edildi, bir yıl sonra Rouen'deki Eski Pazar'da cadılık suçlamasıyla yakılarak öldürüldü. Bu arada armasının kenarını bezeyen mavi zemin üstündeki kraliyet simgesi zambaklarla onurlandırılan Gilles de Rais, 1432 Ağustos'unda Lagny'de VII. Charles için son bir kez zafer kazandı.

Mavisakal söylencesine esin kaynağı olan Gilles de Rais, ya da savaş kahramanı, Jeanne d'Arc'a omuz veren Gilles de Rais: Korkunç Baron'un değişik zamanlarda değişik görünüm alması, Erken Yeniçağ'da güzelleştirilmiş kısa bir yaşamöyküsüne uzanır; Üçüncü Cumhuriyet'in okul çocuklarına ulusal bilinci güçlendirmek amacıyla örnek gösterebileceği türden bir yaşamöyküsüdür bu. Çok iyi bir aileden gelen, yaşamını ulusal kurtuluşa adanmış genç kahramanın belleklerde yer eden düzgün, tarihsel olaylarla yüklü imgesi, ışık saçan bir kişi ile kitle katili Gilles de Rais arasındaki uçurumu büsbütün anlaşılmaz kılıyor. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan başka sorular ve perspektifler de bir başka Gilles de Rais'i görmenin önünü açıyorlar: Bu adamın gelişimi ve işlediği suçlar üzerinde ailesinin ve toplumsal ortamın nasıl bir etkisi oldu? Bu bağlamda yurdunun siyasal koşullarına özel bir anlam yükleniyor mu? Gilles "koşulların" bir ürünü müydü?

Gilles'in "mutlu bir çocukluğu" olduğu öne sürülemez. Daha çok ince hesaplar, güvensizlik, yabancı bir kıyıcılık eğilimi, aile içi ilişkileri, üstelik en yakınlar arasında bile biçimlendirmişe benziyor.

Annesiyle babasının evliliği de karşılıklı sevgiye dayanmıyordu; bu evlilik hem Guy de Laval, hem Craon ailesi Rais Baronluğu'nun hukuken kendilerine miras düştüğünü öne sürdükleri için gerçekleşmişti. İki aile

arasındaki çatışmaya dönüşebilecek uyumsuzluk ancak bir “mantık evliliğiyle” önlenebilirdi. Ana babanın 1415'teki erken ölümü sonucu büyükbaba Jean de Craon devreye girdi, çocukları, dolayısıyla onların hakkı olan toprakları denetimine almak için babalarının Gilles ve René için vasiyetnamesinde atadığı vasiyi umursamadı. Bunun hemen ardından yaşlı adamın tek oğlu ölüp de onun yerini mirasçı olarak Gilles alınca, sağgörüsünden ötürü Jean kendini kutlamıştır herhalde. Büyükbaba eğitsel uğraşında iyi nedir, kötü nedir gibi ahlak sorularını dert edinmedi, torununa her özgürlüğü tanıdı –Gilles sonunda işlediği suçların başat nedeni olarak bu tüümüyle başıboş bırakılmayı gösterecekti. Delikanlıya öğretmenlik yapan dedesiydi; Jean de Craon çıkarlarını kovalamasındaki kısıcılık ve katıllıkla torununa kendi sınıfının insanları arasında bile kendinden daha iyi bir öğretmen bulamazdı. Gücünü ve zenginliğini uyun vadede artırma hedefini hiç gözden yitirmeden, her bir eylemini inceden inceye hesaplamayı, gerektiğinde kendini dizginlemeyi biliyordu Craon. Ama kendisini sınıfının saygın ve “akıllı” bir insanı yapan bu özelliğini torununa aktarmayı bilemedi.

Jean acımasız ama yine de titizlikle hesaplanmış davranış örnekleri sergilemekten geri durmadı: 1417'de on üç yaşındaki Gilles'i, daha dört yaşına yeni basan Jeanne Paniel ile nişanladı. Bu, babasının ölümüyle Normandiya'nın en zengin mirasçıları arasına giren küçük kızı, çok sayıdaki rakibin arasından sıyrılıp avucuna almak için yaptığı ustalıklı bir manevraydı. Henüz çocukluktan çıkmamış Jeanne'ı şatodan şatoya, kendini vasi yaptırmayı daha yeni başarmış birinin elinden diğerine sürükleyen bu çirkin hesaplar, geniş toprakları, saray ve parlamentoyla ilişkileri dolayısıyla o sıralar Paniel soyunun en güçlü kadını olan Jacqueline'in, kızın koruyucusu olarak ortaya çıkmasıyla son buldu. Craon yenilgisini kabul etti.

Üç yıl geçti, bu sefer istenecek kızın babası daha yeni ölmüştü, Jean yeni bir dünyürlük denemesine girişti ve Gilles'in, Catherine de Tours'u kaçırmasını sağlayarak gizlice nikâhlarını kıydırdı. Thouarsların ve bağlaşıklarının öfkesini, öç yeminlerini, evlilikle gelen ganimet dengeliyordu; Poitou'nun güneyinde geniş bir yay çizerek Rais Baronluğu önünde yer alan Catherine'nin toprakları, torununun arazisini ideal biçimde tamamlıyordu. Bu kazanımları güvenceye almak amacıyla Jean ile Gilles bir başka

iş daha yaptılar, 1423'te Catherine'nin annesini yakalayıp tutsak ettiler. Böylelikle başlatılan “görüşmelerde” damadı onu sadece ya kocasından kalan mal mülkten vazgeçmek, ya da ağzı dikili bir çuval içinde Loire ırmağında boğulmak seçimi karşısında bırakmadı. Görüşmecilerden birinin –hem de bir şövalyenin– zindanda hırpalanarak öldürülmesinden de sorumlu tuttu. Bu durum “karanlık Ortaçağ” hakkındaki yaygın önyargılarla çelişiyor, ama genelde soyluların kendi aralarındaki ilişkilerde uydukları davranış kuralları bu yargılardan oldukça farklıydı. Büyükbaba ile torunun kendi çevrelerinde neden suçlu sayılmadıkları, aksine saygınlık ve destek görmeyi bekleyebildikleri, tutumlarının değerlendirilmesinde ancak yer ve zaman koşulları göz önüne alınırsa anlaşılabilir.

O zamanlar Gilles'in miras ya da evlilik yoluyla elinde toplayabileceği önemli toprakların hepsi sınır bölgelerinde, sınır eyaletlerindeydi; bunlar Bretanya'nın kuzeyde Normandiya, doğuda Maine ile Anjou Dukalığı, güneyde ise Poitou ile ortak sınırlarıydı. Buralarda saptanmış sınır çizgileri yoktu, birbirleriyle komşu prenslerin nüfuz alanları iç içe giriyor, siyasal ortamdaki duruma göre değişiyorlardı. O bakımdan bu bölgeler bağımsızlığa, kendi hukukunu kendi koymaya alışkın, aşırı savaşçı bir aristokrasinin yurduydı. Malı mülkü korumak ya da artırmak, hatta hayatta kalabilmek burada yalnızca kıvraklığa ve acımasızlığa bağlıydı; insan kendi eşitleriyle değişken bağlaşıklıklar kurarak ya da belli bir süre için daha güçlü birine katılarak başarılı olabilirdi. Bu sözler için kulağa hoş gelen bir masal gibi denebilir yine. Çünkü bu bölgelerde Yüz Yıl Savaşları ve buna yakından bağlı olarak Breton Dukalığı için Monfortlar ile Penthievrelerin savaşimleri patlak verdiğinden beri sözcüğün tam anlamıyla “kıyamet kopuyordu”. Kıt akıllı kral VI. Charles'ın saltanatı sırasında prensler arasındaki rekabet ve iç savaş, 1417'den itibaren kuzey Fransa'yı fetheden İngilizlerle ileride yapılabilecek bir barışı da engelledi. Soylular arasındaki yerel çatışmalar, prensler arasındaki çarpışmalar, İngiltere ile Fransa arasındaki savaş üst üste gelerek daha da zorbaca hesaplaşmaların yer aldığı tüyler ürpertici bir kargaşaya dönüştü. Jean de Craon ile Gilles de Rais kendilerini bunun dışında tutamazlardı. Ancak, yaşlı adamın entrikaya yatkınlığına karşın, delikanlı burada yalnızca ellerini kana bulayacak sanatı öğrendi.

Gilles'in tanıyıp benimsediği savaş gerçeğinin, Tanrı'nın gönderdiği bir genç kızın önderliğinde yaşamlarını yüksek amaçlar uğruna tehlikeye atan şövalye savaşçılarla ilgisi yoktu. Agincourt dolaylarında çamurun içinde kıpırdıyamayan zırhlı süvarilerin "hakkından gelen" İngiliz okçuları, ya da bunun karşıtı bir durumda kurtulmalık alacaklarını ummadıkları tutsak piyade erlerini hiç duraksamadan boğazlatan üst rütbedeki komutanlar asıl tipik örneklerdi. "Küçük" ya da "gündelik" savaş olağandı: Sayısız silahlı sürtüşme, yalnız bir kale ya da köprü için yapılan savaşlar, ikmal yollarına düzenlenen baskınlar. Bunun yanı sıra ayrıca ele geçirilen kentlerde sokakların, evlerin yağmalanması, insan avı; köylerde katliam, ortalığın ateşe verilmesi, bazı göçmen kabilelerinin tüyler ürper-tici sonu, ateşe dönüşen çılgınlık, tecavüz ve ölüm. Gilles'in içinde hangi kanlı, sapkın eğilimler uyursa uyusun, savaş ona bunları geliştirme ve yaşama geçirme olanağını verdi.

İnsanın acı çekmesine karşı umursamaz kıyıcılığı ve tümüyle duyarsızlığı nedeniyle her tür bağdan yoksun, hiçbir şeyin durduramadığı bu adamı canavar diye adlandıran her kimse, onu biçimlendiren toplumsal ve siyasal koşullara ilişkin bir yargıyı da dile getirir.

Bu arada 20. yüzyıl da tarihe karıştı. O yüzden, öz önce işitilen ahlakçı-kınayıcı tondan uzak durup Gilles de Rais'e özgü tümüyle başka özellikler de vurgulanabilir. O zaman da Gilles'i – günün eğilimlerinin bilincinde - çağdaş bir insan olarak tanıtmaya yönelik şu temel çizgiler ortaya çıkar: "Gilles 2001" bilginin ve gösterişçiliğın yeni ve iddialı biçimlerini kullanmanın, soylular arasındaki saygınlık ve yükselme yarışında kendisine sunduğu fırsatları fark eder. Geleneksel bağların yükümü altına girmeksizin başarı sözü veren bir yaşam biçimini seçer ve onu gerçekleştirmeye çalışır. O zaman bağımsız bir kişiliğın dışavurumu olarak tabu tanımayan bu imgeye, kendi seçimi cinselliğı de kaynaşırçasına eklemenebilir, ama bu da oyunu kurbanlar açısından çok ileri götürmek olur.

Gerçekten Gilles alabildiğine özgür, bağları olmayan biriydi. Yakın çevresinde siyasal bağılıklar günün olaylarına uyduruluyordu. Ailesinin diğer bireyleri ona uzaktı, bu uzaklık düşmanlığa değın varıyordu; karısı Catherine de Thouars ile arasındaki bağ yalnızca 1429'da doğan tek çocukları

Marie idi. 1432 Kasım'ında büyükbaba Jean de Craon'un ölümüyle Gilles de Rais'in yaşamında biraz derinlere inen tek kişisel ilişki de son buldu. Bu ölüm Gilles'in 1424'te erginliğinden beri sahip olduğu büyük servete yaşlı adamın mirasını da ekledi, onu Batı'nın–prensler düzeyinin altındaki– en zengin adamı yaptı. Bu varlığı korumak ve çoğaltmak için geleneksel yöntemlerin gerektirdiği direngenlik, uyanıklık Gilles'de yoktu. O çok daha parlıtlı bir geleceğe giden bir başka yol aradı.

Gilles, Anjou Dukalığı leydisinin hizmetindeki Jean de Craon'un yanında üst düzey komutanlığı sırasında gösteriş seven, yeni düşün akımlarına karşı açık görüşlü Anjou Sarayı'nın büyüleyici yaşamına ara sıra katılma fırsatı bulmuştu. Savaş sanatındaki yetenekleriyle 1429 başlarında Georges de La Trémoille'in dikkatini üzerine çekti; La Trémoille 14. yüzyıl sonundan beri kral sarayında güç ve nüfuz kazanmış Poitou'lu bir aileden geliyordu. O sıralar Georges'un kendisi, VII. Charles'in danışmanı ve başmabeyincisiydi ve gözetilen biri olarak yükselmenin doruğundaydı. Zengin ve genç akrabasını saraya getirerek yanına aldı, onun yüksek askeri görevlere gelmesini, saygınlık görmesini sağladı. Bu parıtlılar saçan insanın yol göstericiliği altında Gilles lüksün, incelmış zevkin dünyasına adım attı, ama bu, entrikaların, çabucak yükselmenin ve birdenbire düşmenin de dünyasıydı.

Meraklı ve gösterişi seven Gilles bilmediği dünyayı hevesle benimsedi; Fransa'nın Vahşi Batı'sından gelen genç soylu, yiğitlik uğraşında kültürlü bir saray adamı olarak kendini yeniden keşfetti.

Gilles'in içinde yetiştirdiği savaşın doğasıyla, prenslik saraylarında şövalye kültürünün o zamanlar başlayan ve uzun sürecek görkemli son evresinin ortak yanları azdı. Ün ve san dile getiren yazınıyla, çok sayıda yeni şövalye tarikatıyla, armaların, amblemlerin sel gibi ortalığı kapladığı büyük turnuvalarla bu olağanüstü oyun düzeni, genç baronda öğrenmeye susamış bir katılımcı buldu ve o, kısa zamanda eliaçıklık, debdebe ve yanında kilerin sayısı bakımından güç geçilir biri oldu. Ancak Gilles yalnızca aşırılığa vardırılan eskiyi değil yeniyi de benimsedi. Üniversiteler ve kalem odaları üzerinden İtalya'dan gelen hümanizma, Fransız saraylarında da kabul görmüştü –Baron de Rais'de Ovidus'un Metamorfozlarının güzel bir nüs-

hası vardı. Bir başka bilginin kuzeye gelmesi, “Bilge” lakaplı kral V. Charles’ın yüzünü yıldızlara döndüğü, en önemli siyasal kararlarda yıldız konumlarının yorumundan bir öğüt beklediği zamana rastlar. Ama astrologlarla birlikte simya, güç anlaşılır sihirbazlık yöntemleri ve keselerin elverdiği ölçülerde pahalı yabancı uzmanlar soylu sarayların kapılarından içeri girmişti. En parlak zamanında Gilles de böyle uzmanlar getirtti, onları simyacı taşını¹⁹ aramak ve altın yapmakla görevlendirdi. O zamanlar tam yirmi yaşında olan Pistoilalı Francesco Prelati, jeomansi²⁰ ile simyanın yanı sıra başka bilim ve sanatları da çok iyi bildiği savında olduğunu, gizemli işaretlerle dolu kalın bir kitabı bulunduğunu ve dikkate değer bir oyunculuk yeteneği taşıdığını biliyoruz.

Bununla birlikte Gilles en büyük çabayı bugün saray yaşamı betimlenirken haksız yere yeterince önemsenmeyen bir alanda ortaya koydu. Bayramlarıyla, saraya bağlı çok sayıda din adamıyla, saray kilisesinin ermişlerin kutsal kalıntılarını barındıran hazineleriyle ve büyük dinsel kuruluşlarıyla din alanıydı bu. Baron eğleştiği esas merkezi olan Machecoul’da kendi vakıf kilisesi için bir din adamları kurulu oluşturdu; üye sayısı, arpaıklara bağlanan gelir ve giysi lüksü açısından bu kurul çoğu piskoposluk kilisesinin din adamları kuruluşuyla boy ölçüşebilirdi. Kilise müziğinde yetkinliğe varmış bir çokseslilik moda’ydı, prensler en iyi okuyucular için yarışıyorlardı; erkek çocuk seslerinin güzeline hayran olan ve iyi sesi tanıyan Gilles için koro, vakıf kilisesinin odak noktasıydı. Bu koro bütün yolculuklarında ona eşlik ediyordu. Korodakilerin sayısı okuyucular, onların uşakları, çok sayıdaki orgları taşıyanlarla birlikte elli kişiyi epey aşıyordu.

Eğer bütün bu kararlı “çağa uyma çabalarına” karşın ortaya bir başarı çıkmadıysa, Gilles nüfuzlu bir saray adamı ve birlik komutanı konumuna yükselmeyip aksine yakışsız gösterişçiliği, sınırsız eli açıklığı dolayısıyla kendisiyle eğlenilen beceriksiz bir hevesli olarak kaldıysa, nedeni olanaklarını yanlış değerlendirmesindedir. Bağlanan aylıklar ya da armağanlar vasıtasıyla bu tür harcamaların karşılığının gerçekten alındığı en iyi yerlere, ya bu Breton Baron’dan çok daha “büyük bir bey”, ya da saraydaki güçler dengesini hesaplamasını, bundan akılcıca yararlanmasını bilen biri gelebilirdi. Ne de olsa Maréchal de Rais, Georges de La Trémoille’un elindeki bir oyun-

çaktı. 1433'te o düşünce, Gilles de onunla birlikte düştü. Boş bir unvan ve önemsiz görevlerle ağzına bir parmak bal çalındı ve kralın gözü önünden kayboldu. Gilles bir gün yine kralın lütuflarına kavuşacağı umuduyla aşırı pahalıya patlayan gösterişçiliğini sürdürdü. Ne var ki, atalarının güçlkle çekip bir araya topladığı –kısmen savaştan harap olumuş ama hep ihmal edilmiş– taşınmazlar bu giderleri artık karşılayamıyordu. Gilles 1440'ta mahkeme karşısına çıkarıldığında parasal açıdan çoktan batmıştı.

“Çağdaş” bir Gilles de Rais tasarımının inandırıcılıktan yoksunluğu yalnızca oyunun baş kişisinin göze batan başarısızlığına bağlanamaz. Oyun düzenini tamamlayan diğer öğelere dikkatlice bir bakış, bu öğelerde düşünen, neredeyse oynarcasına seçimler yapan bir ruhun değil, cinsel sapkınlığından ötürü huzursuzluk içindeki birinin çılgınlık ve ümitsizliğinin dile geldiğini gösterir. O zamanki anlayışa göre güç kavranan bilimsel simya araştırmaları hümanizmanın “karanlık yüzü” olarak Fransa'ya ulaşmışlardı; bunlar Gilles de Rais'in ve suç ortaklarının elinde tüyler ürperten bir çılgınlığa dönüştü: Prelati'nin cin çağırma sırasında onları gelmeye zorlamak için Baron'un sağladığı çocuk kanlarıyla ve çocuk yürekleriyle büyü yapması gerekti sonunda. Bir savaş adamının henüz otuz yaşındayken ruhunun kurtulması adına olağanüstü korosuyla Machecoul kilisesi gibi büyük bir dinsel kuruluş oluşturması bir bakıma mümkündür. İnsanı birden duraksatan, Gilles'in ümitsizce verdiği sözlerle bu kuruluşun yaşamını sürdürmesini ve yardım görmesini güvenceye alacak kimseler aramasıdır. Son bir ipucu, burada bir müzikseverin anısını sonsuzlaştırmak istediğini değil, işlediği suçların bilincinde cehennem korkusunun azabını çeken birinin bağışlanmak için yalvardığını gösteriyor: Machecoul'daki yeni kilise Gilles de Rais'in isteği üzerine “Saints Innocents”a, “Masum Çocuklar”a adanmıştı.

Bu bakış açılarının hiçbirisi Gilles de Rais'in kişiliğini tümüyle anlamaya izin vermiyor; yalnızca farklı yanlar parça parça hep yeniden sunuluyor. Ancak bunların arasında, Baron'un işlediği suçlara dikkatlice bakıldığında ister istemez insanın aklına gelen bir soruya açıklık getirecek tahminler de var. Sorunun yanıtlanması duruşmaya ve Gilles de Rais'in sonuna, dolayısıyla da çağdaşlarının bu korkunç caniyi nasıl gördüklerini kavramaya götürmektedir.

Neredeyse on yıl içinde, tahminen 1432'den 1440'taki idamına değin Gilles oldukça büyük bir kesinlikle kırktan fazla, belki yüz ya da daha çok çocuğa ve yeniyetmeye tecavüz edip öldürdü; hemen hemen hepsi erkekti bunların. Gizi paylaşılanların, suça ortak olanların sayısı az değildi; çok geçmeden ortadan yiten çocuklara ve Monsieur de Rais'in şatolarında dönen korkunç olaylara bağlanan söylentiler çıktı. Ama işlenen cinayetler neden bu kadar uzun süre devam edilebildi?

Gilles ölçüsüz isteği için yeni kurbanlar bulmada hiçbir zaman güçlük çekmedi. Açlıktan canı çekilen çocuklar onun şatolarının kapılarına üşüşüyorlardı. Yemek artıklarıyla ya da bir giysi paçavrasıyla onları kandırmak kolaydı. Yıkkın sınır bölgelerinde yalnızca kurtlar değildi hızla çoğalan. Baron'un görevlendirdiği insan kılıklı kurtlar da anasız babasız kalmış, ortaya düşmüş çocukları arıyorlardı. Ancak, yalnızca kimsesizler ya da küçük dilenciler değildi Monsieur de Rais'e av olanlar. Sevimli oğullarına bu görkemli sarayda uşak ya da içöğlanı olarak, ünlü bir dinî kuruluşta papaz çömezi ya da okuyucu olarak güvenli bir gelecek sağlamak ümidi, kimi kez tamamıyla varlıklı, saygın ana babaları da çocuğunu Baron'un şövalyelerinden birinin yanına katıp göndermeye itiyordu. Birkaç küçük serüvenci de herhalde sadece daha renkli bir yaşam uğruna bulundukları yerlerden kaçmışlardır. Bu yaşam uzun sürmüyordu. En geç birkaç gün sonra kuytuda bir odada küçüklerin sonu geliyordu; yüce bey kanlar içindeki bedenleri üstünde doyuma ulaştıktan sonra çocukları ya kendi elleriyle öldürüyor, ya da suç ortaklarından birine onların boğazlarını kestirtiyordu.

Bu arada Gilles de Rais'in tek başına suç işlemediği gerçeği özellikle vurgulanmaya değer. Çocukların başına gelenleri en azından iyi kötü bilen yardımcıları, ona sürekli yeni kurbanlar getiriyorlardı. Yapılan işkencelere görgü tanığı olan başkaları daha sonra çocuk cesetlerini yakıyorlar ve arda kalan kemikleri yok ediyorlardı. Bazıları kendileri de katil oldular. Bu barbarca katılık yalnızca içi korku dolu bir iki uşakta değil, Baron'un soylu omuzdaşlarında da vardı; Monsieur de Rais'in eliaçıklığından yararlanmaya devam edebildikleri sürece onların gözünde olur olmadık küçük dilencilerin yaşamının metelik değeri yoktu. Gilles cinsel doğası dolayısıyla kural dışıydı, insanları küçümsemesi dolayısıyla değil.

Yalnız, eğer olur da bu çocukların yokluğu fark edilirse (çoğu için bu söz konusu değildi zaten) şikâyetle bulunanlar olabilirdi. Oysa meraklı bazı ana babaların, akrabaların varlığına karşın, Baron'un saray mensuplarıyla birlikte yer değiştirmesi sayesinde bir çocuğun ortadan yitmesinin kesinlik kazanması epey zaman alıyordu. İyi de, Gilles'i yargılayacak mahkeme hangisiydi, hangi mahkeme çoğu hallerde aynı zamanda davacıların efendisi olan güçlü biri aleyhinde söylenenleri dinlerdi?

Sınır boylarının büyük beyleri, kral, Bretanya ve Anjou dukleri Baron de Rais hakkında yoğunlaşan korkunç söylentilere geç tepki gösterdiler. Tamamıyla birbirlerine ya da İngilizlere karşı savaşmakla meşgulken birkaç ölü çocuk yüzünden, bu kendi yurdunda güç sahibi soylu ile başlarına bir dert almak istemiyorlardı. Ayrıca Gilles'in bu arada malını mülkünü, önemli üslerini yok pahasına elden çıkarması onların yalnızca işlerine gelirdi; oysa Jean de Craon bunları akılcıca birleştirerek bölgede bir güç yoğunluğu oluşturmuştu. Arazinin parçalanması çıkarlarına dokunmuyordu, hele ki en iyi parçalardan birkaçını kendileri için güvenceye aldıktan sonra.

1430'lu yılların sonunda durum kalıcı biçimde değişmeye başladı. VII. Charles kendi krallık otoritesinin sağlamlaştığını gösterdi, bu bağlamda 1440'ta Poitou sınır eyaletlerindeki çapulcu takımına karşı ilk önlemleri aldı –ve böylelikle Gilles de Rais'in şato muhafızlarına gözdağı verdi. Öte yandan Breton “devleti” Dük V. Jean zamanında istikrar yolunda hızla ilerlemişti.

Bu arada tümüyle yoksul düşen Monsieur de Rais, dukalığın hazinedarı Geoffroy Le Ferron ile 1440 Mayıs'ında tutuştuğu kavgada, ona satılmış olan bir şatoyu işgal edip rahip kardeşini zorla kiliseden dışarı sürüklemek gibi bir hata işleyince, V. Jean otoritesine yönelik bu saldırıyı artık içine sindirmek istemedi. Dukalığın adalet makamları ve başlangıçta yalnızca kilise dokunulmazlığının yaralanmasından ötürü işe karışan ve daha sonra bir engizisyon temsilcisinin kendisine yardımcılık ettiği Nantes Piskoposu ile Bretanya Mühürdarı Jean de Malestroït yaz aylarında soruşturmalara başladılar; Gilles de Rais 15 Eylül 1440'ta tutuklandı. Breton başkenti Nantes'ta yürütülen duruşmalar ekimin sonlarına değin sürdü. Piskopos ile engizisyon temsilcisi 25 Ekim 1440'ta Gilles'i cincilik ve şeytanla

işbirliği yapmaktan ve çocuklara tecavüzden ötürü aforozlanmaya ve ölüme mahkûm etti. Dukalık mahkemesi çok sayıda cinayet için verilen hükmü onayladı, ayrıca Jean Le Ferron'un kaçırılması nedeniyle malvarlığına el konulması yolunda bir ceza ekledi.

Bir önceki gün ruhlarının kurtulması için büyük bir dinsel tören geçidi düzenlendikten sonra Gilles de Rais ile iki suç ortağı 26 Ekim 1440'ta Nantes'ta asıldılar ve cesetleri ateşe atıldı. Ama uşakları yanıp kül olurken Baron'un cesedi önce korumaya alındı. Soylu kadınlar tövbe eden ve bu nedenle hüküm açıklanır açıklanmaz yeniden kiliseye kabul edilen bu günahkârı Breton duklerinin mezar yeri olan Nantes'ın Karmelitler²¹ kilisesine gömdüler. Gilles de Rais'in işlediği tüyler ürperten suçlarla bozulmuş düzen yeniden kurulmuş, aristokrasinin namusu kurtarılmıştı.

Bunun ötesinde Baron'un Hristiyanca ölümü suç ortaklarını da işledikleri suçların damgasından arındırmışa benziyor. Norman soylularından Roger de Briquerville kısa süre sonra Gilles de Rais'in damadı krallık amirali Prigent de Coëtivy'nin hizmetine girdi. Yeni efendisi onun kısa zamanda kraldan bir af mektubu almasını sağladı. Cinci Prelati ise yeniden altın yapmaya döndü ve bundan böyle Anjou Dükü için, Provence'ın "iyi kralı René" için çalıştı.

Çağdaşları Baron'u bir canavar olarak görmediler. O şeytana kapılmış, sonunda günahlarını anlayıp yeniden imana gelmiş biriydi. Şimdi Tanrı'nın vereceği hükmü bekliyordu. Yaşarken yüksek bir bey olan Gilles de Rais'e öldüğünde de Nantes'ın Karmelitleri yanında, yurdunun büyükleri arasında bir yer yakışırdı.

LONDRA KULESİ'NDE²² İKİ PRENS

Hepsi ölmemi bekliyorlar. Hepsi burada. Özel işler danışmanım da, paralarını benim için harcayan, bana çok büyük yararı dokunan Empson ile Dudley de – o ikisinin benim ardından uzun süre yaşayacaklarını sanmıyorum; bu konuda oğlum gereğini yerine getirecektir. Bütün hekimlerim burada; adlarını öğrenmek için hiçbir zaman kendimi sıkıntıya sokmadım. Pietro Torrigiano da burada. Onu daha aylarca önce Floransa'dan getirttim, Westminster Manastırı'nda bana bir anıtgömüt yapsın diye – yakında ölü maskesini²³ yüzüme koyacak. Son olarak da hayır işlerine bakan genç Thomas Wolsey. Büyük işler başaracak o. Hepsini güçlükle seçiyorum, hiçbirinin yatağıma yaklaşmaya cesareti yok. Ama benden önce gidenlere gelince, onları görüyorum –özellikle de seni John Morton. Şu son yıllarda nasıl duyumsadım yokluğunu. Ötekiler odanın dört bir köşesine dağılmış duruyorlar, koyu giysileriyle kargaları andırıyorlar. Kuledeki kargalardan nasıl nefret ederdim, kuleden nasıl nefret ederdim. O yüzden ölmek için buraya geldim, Richmond'daki sarayıma. Yatakta öleceğim kimin aklına gelirdi? Onun aklına gelmezdi kesinlikle. Onu savaşta yendim ben, ölümlümlü onu yeniden yeneceğim. Sonraki kuşaklar ona lanet okuyacaklar –bunun için gerekeni yaptım! Yine de ben büyük bir kral olarak tarihe geçeceğim. Şimdi dönüp krallığının ilk günlerine baktığımda – bunun mümkün olacağını kim düşünürdü?

Ailemin öyküsü hüznünlü ama gelecek için çok ümit vericiydi. 28 Ocak 1457'de Pembroke Şatosu'nda dünyaya geldiğinde annem henüz on dört yaşını doldurmamıştı ve on iki hafta önce dul kalmıştı. Annem, III. Edward'ın oğlu Lancaster Dükü John of Gaunt'un torununun kızıydı. Hayatta olmayan babam, Kral V. Henry'den dul kalan güzel Catherine de Valois ile o Galli adam arasındaki bağın ürünüydü. Galler Prensi'nin 1471'de Tewkesbury Savaşı'nda ve VI. Henry'nin Londra Kulesi'nde şaşırtıcı biçimde (yine şu kule) ölmesinin ardından Lancasterlerin son ümidi ben olmuştum. Eğer amcam Jasper beni Bretanya'ya götürmeseydi neler olacağını kimse kestiremez. Tewkesbury'de York hanedanına krallık tacını kazandı-

ran IV. Edward bizi eline geçirmek için her şeyi verirdi. Bu savaştan birkaç hafta önce eşi Elizabeth Woodville ona uzun zamandır özlemini çektiği bir mirasçı doğurdu, ona babası gibi Edward adını verdi. Bu çocuğun Londra Kulesi'ndeki iki prensten biri olarak öyle yürek burkan bir ün kazanacağı o zamanlar kimin aklından geçirdi? İki yıl sonra kardeşi Richard doğdu. York hanedanı için iki prens. Bir sürü de kız, hepsi hoş, ama hiçbir anneleri kadar güzel değil. Ama Edward'ın işlerin yolunda gittiğine emin olması pek mümkün değildi, çünkü ben hâlâ siyasal sürgündeydim ve yaşıyordum. Ve bekliyordum.

Orada Bretanya'da yaşamak kolay değildi –özellikle annemin ve öğütlerinin yokluğunu duyumsadım. Annem engin uzgörüsü ve kıvrak zekasıyla harika bir kadındır. Yaptığı üç evlilikle gerçekten büyük beceri göstermiştir. Önce Richmond Kontu, sonra Buckingham Dükü'nün küçük oğlu, son olarak da 1483'te evlendiği Thomas Stanley. Özellikle Stanley benim davama çok yardımcı olacaktı. Tıpkı Edward'ın erkek kardeşi Clarence gibi onun bağlılığı her şeyden önce kendi çıkarlarına yönelikti. Clarence bunun bedelini 1478'de yaşamıyla ödedi; kısacası gözünü hırs bürümüşü, Edward'ın başka seçeneği yoktu, Burgonya Düşesi Marie ile evlenmeye kalkışması ve karısı Isabella'nın ölümüne ilişkin tatsız söylentiler yüzünden kardeşini idam ettirecekti.

Clarence öyküsü bir yana bırakılırsa, York hanedanı altın yıllar yaşadı, o sıralarda ben Bretanya'daydım ve canım sıkılıyordu. Sayısız gönül serüvenlerine karşın Edward Elizabeth'e hep deli gibi âşıktı, onun çok sayıdaki akrabasını unvanlara, onurlara boğuyor, yüksek görevlere getiriyordu. Şükürler olsun ki, bu durum saray çevresinde gerilimlere yol açtı; Edward 9 Nisan 1483'te ölünce gerilimler tümüyle açığa çıktı - bu tarih bizim davamız açısından çok sevinçli bir gündü. Edward krallığını bu arada on iki yaşına gelen oğlu Edward'a bırakmış, ancak onun erginliğine değin kendi erkek kardeşi Gloucester Dükü Richard'ı kral naibi atamıştı. Krallık danışma kurulunu da Richard'ı desteklemekle görevlendirmişti. Krallık danışma kurulunu, yani Lord William Hastings, Elizabeth'in kız kardeşiyle evli ancak ondan nefret eden Buckingham Dükü Henry Stafford ve benim üvey babam Thomas Stanley gibi adamları.

Ölümünden az önce Edward bir kez daha günah çıkartmıştı – John Morton’a, bu arada Ely ve Bath piskoposluğuna gelmiş olan annemin en yakın giz ortağına. John Morton: Kilise adamı, siyasetçi, fırsatçı, entrikacı. Ancak John bizim için neyin iyi olduğunu önceden biliyordu. Özellikle de neyin kendisi için iyi olduğunu biliyordu elbette. Bundan ötürü ona gücenemem. Nasıl bir ünüm olduğunu biliyorum. Ama Morton – Lancasterlerin adamıydı bir kez, her zaman Lancasterlerin adamıydı! Ondan çok şey öğrendim.

Hastings vasıtasıyla Edward’ın ölüm haberini aldığı zaman Richard karısı Anna ile oğlunun yanında Yorkshire’daydı ve –burada onun hakkını da teslim etmeliyim– ilk işi şaşmaz dürüstlüğü’nün bir belirtisi oldu. York’a gitti ve katedralde yeğenine bağlılık yemini etti, ancak ondan sonra atını Londra’ya doğru sürdü. Artık V. Edward olan bu yeğen eniştesi tarafından olağanüstü dikkat –öyle dememiz gerekir– gösterilerek Galler’deki topraklarından Londra’ya getirildi. Hastings bu enişteden ve şu sıra krallık tacını ellerinde tutan Woodville fraksiyonunun tümünden nefret ediyordu; Richard’ın naipliğine karşı koymayı, en kısa zamanda Edward’a taç giydirmeyi amaçlamaktaydı. Richard ile Edward’ın eniştesi buluştular, yine o akşam Buckingham Dükü onlara katıldı. Gerçekte neler olup bittiğine ilişkin hiçbir fikrim yok, ama Buckingham mutlak bağlılığına Richard’ı inandırmışa benziyor. Richard, kendisinden sonra İngiltere’nin ilk sırada gelen soylusundan daha iyi bir bağlaşıklık dileyebilir miydi kendine? Komploya, ayaklanmaya karşı daha iyi bir güvence var mıydı? Nasıl olduysa oldu: Ertesi sabah Richard yeğenini ve iktidarı teslim aldı. Naip olarak krallığı korumak zorundaydı; Edward’ın taç giymesinin ertelenmesi gerekiyordu. Elizabeth ile ikinci oğlu siyasal sığınma için Westminster’in kapısını çaldılar. 4 Mayıs’ta Richard, Buckingham, genç Edward Londra’ya vardılar, onları coşkulu kitleler karşıladı. Woodvilleler 4 Mayıs’ta Edward’ın taç giymesini planlamışlardı! Ama şimdi işin yüzü değişmişti!

Richard zaman yitirmeden işe koyuldu; kurulun yapısını hafifçe değiştirdi, ancak Buckingham’ın giderek artan nüfuzu gözden kaçmıyordu. Genç Edward’ın kalacağı konut olarak Londra Kulesi’ni öneren yine oydu. Buckingham kendi önemine işaret edecek hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. O,

kral naibinin bağılaşığı, kral naibinin dostu, kral naibinin adamıydı. Kral naibi yandaşlarının örgütleyicisi ve örgütü oydu. Önceden Edward'ın eniştesinin denetiminde olan bir bölgede, Galler'deki mülkü sayesinde Richard'a özellikle en güçsüz olduğı yerde güç kazandırüyordu. Oysa benim gücüm de Galler'de yoğunlaşıyordu. Annem ve Morton bunu da gördüler, o nedenle Buckingham'a karşı kendimizi güvenceye almamız gerekti – ne pahasına olursa olsun!

Edward'ın taç giyeceğı gün yaklaşıyordu, ama şükürler olsun ki, kurulda da gerilim yükseliyordu. Morton planını uygulamaya başladı. Hastings Buckingham'ın yükselişini anlayamıyor, kendisini üstün konumu elinden alınmış, Richard'la yakın ilişkisi koparılmış gibi görüyordu. IV. Edward'a her zaman bağlılıkla hizmet eden bizzat kendisi, Hastings değil miydi? Woodwillere karşı Richard'ı ilk uyaran o değil miydi? Morton Hastings'e Richard'dan yüz çevirip kralın dul eşine yönelmesini öğütledi. Hastings'in metresi, güzel Jane Shore, elçilik yapmayı üstlendi, ama elbette sık sık Westminster'e gitmesi gözlerden kaçmadı. Bunu Richard'a kimin haber verdiğini söylemem gerekmiyor herhalde. Dolayısıyla Richard'ın harekete geçmesi gerekiyordu, kendi partisine, kendi naipliğine –gördüğü kadarıyla– ülkenin esenliğine karşı olası bir komployu daha tohum halindeyken boğmalıydı. Ve böylece krallık danışma kurulunun 13 Haziran 1483 günü Londra Kulesi'ndeki oturumuna gelindi.

Richard hükümete karşı bir komploğun ortaya çıkarıldığını açıkladı. Söylediğine göre kraliçe ile yandaşları da tıpkı Jane Shore gibi elebaşılar arasındaydı. Ancak, başkaları da vardı ... Richard doğrudan doğruya Hastings, Morton ve Stanley'i Woodwillerle birlikte naiplik yönetimine karşı düzen kurmakla suçladı. Hastings öfkeyle yadsıdı, ama pek inandırıcı olamadı. Korkulan sözcük 'ihamet' ortaya düştü; ardı ardına gelen sert yanıtlar kavgaya dönüştü, bazıları yerinden fırladı, belki silahına sarıldı, iş boğuşmaya vardı, nöbetçiler kurul odasına daldılar ... Birkaç saniye içinde her şey olup bitmişti. Morton ile Stanley yakalanıp tutuklandılar; Hastings'e derhal idam edileceğı bildirildi. Kurul odasından dışarı çıkarıldı, kulenin kilisesi önündeki açıklığa götürüldü ve bir kütük parçası üzerinde boynu vuruldu. Ne son ama!

Richard acımasızdı, ama –bu benim şansımı işte– yeterince acımasız değildi. Hastings’i idam ettirmişti, dinine bağlı bir insan olduğu için de Morton’u hayatta bırakmıştı. Dahası: Richard üvey babama da kıymamıştı. İyi yürekli Stanley. Richard’a ihanet etmeseydi Bosworth Savaşı²⁴ tümüyle başka yönde gelişecekti.

Richard ile Buckingham, genç York Dükü Richard’ın taç giyme hazırlıkları süresince kulede kardeşinin yanında kalması gerektiğini kurula kabul ettirdiler. Buckingham’ın kesin isteği üzerine Morton, Gael yaylaklarındaki Brecknock Şatosu’nda tutuklandı. Bunun ardından bir başka din adamı, Bath ve Wells piskoposu Robert Stillington siyaset sahnesine çıktı: Richard’a Elizabeth Woodville ile IV. Edward’ın çocuklarının yasadışı olduğunu açıkladı, çünkü ona göre kral Elizabeth’le evlendiği sırada bir başkasıyla, Shrewsbury Kontu’nun aradan geçen sürede ölen kızı Eleanor Butler ile nişanlıydı. Demesine bakılırsa bizzat kendisi, Stillington, bu nişanın tek tanığıydı. Dinine bağlı bir adam olan Richard dehşete düşmüştü –ancak Stillington’dan kuşkulanamazdı çünkü ölmüş kardeşini çok iyi tanıyor, onun çeşitli gönül serüvenlerini çok iyi biliyordu. Krallık danışma kurulunu bilgilendirdi ve kurul onun tahta geçme istemini derhal destekledi. Ah şu Kilise’nin gücü! 1483 yılının 22 Haziran pazar günü Richard yanında Buckingham Dükü’yle birlikte bir kamu vaazı dinledi, vaiz halkın çok tuttuğu Ralph Shaa’dan başkası değildi. Kutsal kitaptan seçilen bölüm nasıl da uygun düşmüştü: “Soyu sürdüren piçlerse, onlar kök salmamalıdır “. Öyleyse: Edward’ın çocukları önceki nişanlılığından ötürü evlilik dışıydılar. Clarence’in oğlu babasının vatana ihaneti nedeniyle yurttaşlık haklarını kullanmaktan yoksundu, tahta çıkması söz konusu değildi. Gloucester Dükü Richard, York hanedanının meşru mirasçısıydı ve dolayısıyla İngiltere’nin de meşru kralıydı.

Ertesi sabah soylular ve din ileri gelenleri toplandılar. İlk konuşmacı Buckingham’dı elbette, Richard’ın taht üstündeki hakkını şiddetle savundu. Ertesi gün konuşma ustalığını Guildhall’de²⁵ gösterdi. Parlamento oyuna katıldı, 26 Haziran’da Richard, Buckingham’ın coşkulu alkışları ardından Lordlar ve Avam Kamaralarının isteğini kabul etti, Westminster’de krallık andı içti ve kiliseyi hıncahınç dolduranların alkışları arasında Kral III. Richard olarak hükümdarlığa başladı.

Genç Edward ile kardeşi Richard kulede krallara ayrılan odalarda kaldılar; Richard'ın sadık bendesi Buckingham Dükü yazı geçirmek için Galler'deki malikânesine gitti.

Orada, Brecknock Şatosu'nda şükürler olsun ki karşısına bizim davamız açısından önem taşıyan, cüretli, kışkırtıcı, telkinci biri çıkacaktı: John Morton; hâlâ Ely piskoposuydu, acınacak bir tutuklu değil, din adamlığına yaraşan bir lüks içinde eğleşen bir konuk durumundaydı. Birlikte yiyorlar, birlikte içiyorlar, birlikte satranç oynuyorlar, bu arada konuşuyorlardı. Morton, Buckingham'ın soylu istemine, onun Richard'ın kral olmasında oynadığı role, Hastings'in düzenlediği komplonun bastırılmasındaki payına, parlamentoda ve Guildhall'deki coşkulu söylevlerine değinme fırsatını kaçırmamıştır herhalde. Morton'a göre Richard'ın biricik oğlu ve mirasçısının herkesçe bilindiği gibi verem olması üzüntü vericiydi. Krallığın istikrara ve güvenliğe ihtiyacı vardı. Buckingham bu konuda bir güvenceydi. İyi de, Richard'ın hükümdarlığı ve bununla birlikte defacto [fiili] temsilci olarak Buckingham'ın rolü, IV. Edward'ın piçleri yaşadığı sürece ne kadar sağladı? Kilise hukuku ile siyasal hukuk başka başka konulardı. Tahtta hak iddia edebileceklerin varlığı bile tehlikeliydi. Bunun için Bretanya sürgünündeki Lancasterlerden gelen o karanlık kişiyi, şu Henry'yi düşünmek yeterdi. (Ya!) Bizim iyicil Mortonumuzun söylediğine göre piç Edward, kral Richard için hiçbir zaman resmen bir tehlike oluşturmazdı elbette. Hem Richard aşırı iyiydi, her söze kolayca inanıyordu, bütün masumluklarına karşın çabucak başkalarının kötülüklerine alet olabilecek bu çocukları ortadan kaldırma konusunda büyük duraksamalar içindeydi. Yok, Richard yapamazdı bunu! Ama Richard'ın dost olanlara nasıl teşekkür ettiği, onlara derin bağlılığı bilinmeliydi. Sayısız hizmetlerinden ötürü Buckingham'ı Londra Kulesi'nin güvenliğinden sorumlu atamamış mıydı o? İki genç prensin yaşadığı Londra Kulesi'nin? Bu doğrudan doğruya bir buyruk olarak anlaşılamaz mıydı acaba? Bu iki genç oğlan için aklını kuralmasına gerek kalmadığı andan tezi yok Richard'ın derin bir gönül borcu duyacağı, bu suçun bedelini orunlar, unvanlar ve onurlarla ödeyeceği varsayılmaz mıydı? Yoksa Buckingham –kraldan sonra– ülkenin en üst konumdaki soylusu olarak krala karşı, açıkça söylenmeyen bu isteğin yeri-

ne getirilmesiyle gerçekten yükümlü değil miydi? Elbette bu konuşmalar sırasında onların yanında değildim, ikisinin neler konuştuğunu tam bilmiyorum, ama annem mektuplarında her zaman olduğu gibi bazı imalarda bulunmuştu. Annem hem son derece dinine bağlıydı, hem çelişkilerle doluydu! Ben onun tek çocuğuydum. Kral soyundan gelmesi ve İngiltere tahtı üstündeki istemi onun için çok büyük bir gurur kaynağıydı. Ayrıca Richard'dan nefret ediyordu. Fazlasını söylememe gerek var mı?

Londra Kulesi – nasıl nefret ediyorum bu yerden! Konut ve hazine dairesi, ama aynı zamanda bir yığılma yuvası. İyisi mi burada bazı şeylere değinmemeli. V. Edward 1483 Mayıs'ının ortasından beri en yakınlarından oluşan "saray halkı", lalaları, hekimleri ve maiyetiyle kral odalarında eğleşiyor, 16 Haziran'dan beri kardeşi Richard da ona eşlik ediyordu. İki kardeş alışılmış işlerle boş zamanlarının tadını çıkardılar, kule bahçesi önündeki geniş yeşil alanlarda top oynadılar, yanlarındaki gülünç evcil hayvanlarla oyalandılar, ok ve disk atarak vakit geçirdiler. Richard bir çılgındı: ilkin yeğenlerinin piçliğini ilan etmiş, sonradan onların yaşam koşullarına hiçbir kısıtlama getirmemişti. Bretanya'da geçirdiğim günleri düşünüyorum da! Kuşkusuz çocuklar annelerinden, kız kardeşlerinden ayrılmıştı, ama lalaları, hizmetlerine bakanlar, hekimleri değiştirilmemişti. Alışılmış yüzler –güvendikleri adamlar ...

Şükürler olsun ki, bu yaz kamuoyunun ilgisi kuzeye, York'a, Richard'ın en sevdiği kente kaydı – oradaki tombul kentlilerin 1486'da beni nasıl iyi karşıladıklarını düşündükçe içim hâlâ bir kötü oluyor. İşte orada 8 Eylül'de Richard oğlunu Galler Prensi yaptı. Richard ile ailesi haftalarca önce Londra'dan yola çıkmış, 30 Ağustos'ta York'a varmıştı; burada coşkuyla karşılandı elbette. Öyle büyük coşkuyla ki, Richard ertesi günü içoğlanların başı Sir James Tyrell'i York'ta yapılacak prenslik verilmesi töreni için Kule'de saklanan çuha, varak, sancak ve armaları alıp getirmesi Londra'ya gönderdi. Timing is everything!²⁶

Kule Buckingham Dükü'nün buyruğu altındaydı; kalenin komutanı Richard'ın dostu Sir Robert Brackenbury idi. Richard, Tyrell'e kuleye girmesine olanak sağlayan bir yazı vermişti. Tyrell'in eşliğinde Richard'ın hane halkından çeşitli hizmetliler bulunmaktaydı, Miles Forrest ile John

Dighton bunların arasındaydı. Tyrell görevini yerine getirdi, gereken nesneleri sardırıp sarmalattı ve derhal York'a doğru at sürerek kıl payı törene yetişti. Tyrell ile yanındakiler kulede yalnızca birkaç saat kalmışlardı. Prensler, Tyrell'in daha Londra'ya gelmesinden önce kamunun ilgi odağı olmaktan çıkmışlardı; ancak birkaç ay sonra çenesi düşük Londra vakayiname yazarları, yazdan bu yana prenslerin hiç görülmediğini kayda geçirdiler. Timing is everything!

Demek ki, ortadan yitmişlerdi. İz bırakmadan. Benim tahttaki dini-ne bağlı, pek dürüst, pek de saygıdeğer öncelim için ne aptalca, ne can sıkıcı bir durum. York'ta tantanayla oğlunu Galler Prensi yapması kendi adına ne budalalıktı. İşte tam o tarihten sonra Edward'ın iki oğlu da bir daha hiç görülmedi. Richard'ın onların ortadan yitmesiyle ilgisi olmadığına kim inanırdı? Eninde sonunda iyi yürekli Buckingham Dükü en yakın giz ortağydı. Onu onurlara, paralara, unvanlara, orunlara boğmuştu. Belki de kulenin güvenliğini ona teslim etmemesi gerekirdi. Neredeyse Richard'a acı yacağım geliyor.

Peki ya Henry Stafford, Buckingham Dükü? Richard'la son kez 1483 Ağustos'u sonunda Gloucester'de karşılaştı. Korkarım her zamanki gibi fazla konuşmuştur; Richard'a, yeğenlerinden ötürü endişelenmesine gerek kalmadığını söylemiş olması pekâlâ mümkündür. Ne var ki, beklediği övgünün, teşekkürün, umduğu orun ve unvanların yerine Buckingham anlamlı bir suskunlukla yüz yüze geldi. Richard'ın neler düşünmüş, neler duyumsamış, neler tasarlamış olabileceğini çoğu kez kendime sorarım. Buckingham'ı gerçekten açıkça cinayetle suçlayabilir miydi? Onu da belki Hastings gibi idam ettirebilir miydi? Richard'ın ona suç yüklemesine kim inanırdı? Buckingham'ın kendi başına hareket ettiğine inanan çıkar mıydı? Uyruğundaki en güçlü soyluya karşı keyfi davrandığı kuşkusunu uyandırmaksızın onun orunlarını ve unvanlarını geri alabilir miydi?

Buckingham tehlikeyi göze alıp ileri atılmayı tek şansı olarak gördü, John Morton da onun yanlış düşüncesini onayladı, taht üstündeki istemine meşruluk kazandırılabilceğini, soyluların ve Bretanya'da sürgünde bulunan tahta göz dikmiş son Lancaster'in ona kesin destek verdiğini söyledi herhalde ... 18 Ekim 1483 tarihini III. Richard'a karşı ülke çapında

silahlı bir ayaklanmanın başlangıcı olarak belirten bir yazı aldım. Elbette hiçbir harekette bulunmadım, çünkü daha 11 Ekim’de Richard Buckingham’ı resmen hain ilan etmiş, yasaların onu korumadığını açıklamıştı. 1 Kasım’da izi bulundu, yakalandı, Salisbury’ye getirildi. Ümitsizce kralın huzuruna çıkmak için çırpındı –ama boşuna. Ertesi gün kentin pazar yerinde idam edildi.

Buckingham Dükü gerçekten yararlı olmaya çalışmıştı. Gerçekten çok yararlıydı ama tehlikeli bulunması da aşırı kolaydı. Çok şey biliyordu, tek ümidinin bizzat kendisini kral yapmakta olduğunu çok geç fark etti. Richard kuledeki prensler meselesinden ötürü onu hiçbir zaman bağışlayamazdı; ne var ki, Richard’ın o kendine özgü, o saygıya değer, budalaca dürüstlüğü bu suçtan ötürü Buckingham aleyhine dava açmasını engelliyordu. O sırada Buckingham’ın ayaklanması gerçekten imdadına yetişti. Bizim de. Neler döndüğünü bilen önemli biri eksilmişti. Kendimi tümüyle bu ayaklanmanın dışında tutmakla akıllılık ettim. Bretanya’dan ayrılmadım. Bekliyordum. Ve ne de olsa –sonunda– o gün geldi çattı: 1485 Ağustos’unda Fransız ve Gael birlikleriyle İngiliz topraklarına ayak bastım. Leicester yakınlarındaki Market Bosworth dolaylarında 22 Ağustos’ta her şeyi belirleyecek savaş başladı. Ve bu kanlı bir savaş oldu.

Richard’ın başında krallık tacı vardı, durumundan emin görünüyordu, çünkü krallık tacını giymiş, kilisece kutsanmış, egemenliği tanınmış İngiltere kralının ordusu (bunlar onun sözleri, ben hükümdarlık tarihimi Bosworth’dan bir gün önce başlatıyorum!) gelişigüzel toparlanmış birliklerden, paralı askerlerden, yabancılardan, Woodville fraksiyonu yandaşlarından oluşan benim ordumdan sayıca üstündü. Richard birliklerini iyi mevzilendirmişti –ne mutlu ki özellikle Stanley’e sonucu belirleyecek bir rol düşüyordu, çünkü o benim birliklerimin arkasına yerleşmişti. Richard öyle bir deliydi ki– saldırıyı kendi yönetti; ben geri durdum. Richard bana saldırmaya kalkışınca oldu her şey: Stanley önceden planlandığı gibi Richard’ın yardımına gelmedi, aksine benden yana geçmek için tam bu anı seçti. Richard’ın hiçbir şansı yoktu; sancağı devrildi; şükürler olsun Sir Robert Brackenbury gibi çevresindeki en yakın dostları düşüp öldüler; Richard’ın kendisi ölümcül bir yara aldı.

Ve böylece ben kral oldum. Karanlıkta kalmış bir Gallinin torunlarından hiçbirisi şimdiye değin böyle bir şey başaramamıştı. Beklemeyle, planlarla, entrikalarla geçen bütün yılların karşılığı sonunda alınmıştı. Her şey öylesine karmaşık, aynı zamanda öylesine yalındı. Bir savaşın, birkaç idamin, iki toy çocuğun burada ne anlamı vardı? Brackenbury'nin de ölmesi ne büyük mutluluktuk; Dighton ile Forrest, Bosworth'dan sağ çıkmamışlardı elbet. Tyrell'in oluşturduğu güçlük daha büyüktü, onunla özel olarak ilgilenmem gerekti – onu Calais'nin güvenlik sorumlusu yapmak ne güzel bir düşünce! Londra'dan epey uzakta olacak!

Bu arada söylentiler yayılıyordu. Buckingham'ın suçu hakkındaki o imzasız vakayinameyi kaleme alan Londralıyı elime geçirmek için çok şey verirdim ama, kimsenin onu çok da ciddiye aldığını sanmıyorum. Hem sonra John Rous gibi adamlar vardı; daha önce Warwick Kontu'nun evrak memurluğunu yapan Rous, Richard'ın karısının gözdesiydi, Bosworth'dan sonra kendine yeni bir efendi bulmak zorundaydı. Benden, yeni kraldan daha iyi kimi bulacaktı? Onun tarih diye yazdığı neydi peki: Söylentiler, karısı Anna'nın ölümünde Richard'ın hiç de suçsuz olmadığına bilinmesini istemiyor muydu? Richard yeğeniyle, IV. Edward'ın en büyük kızıyla –o benim karım oldu!– evlenmek için karısının ölümünü iple çekti denilmiyor muydu? Richard'ın yapısı tümüyle çok farklı değil miydi, ölmüş ağabeyinden tümüyle farklı bir görünüşü yok muydu, öyle ufak tefek, öyle kara, hani öyle –insanın söylemeye dili varmıyor– içten pazarlıklı ve entrikacı görünüşte değil miydi? John Rous, yazdığı 'Rous Tomar'ını yeni bir düzenlemeyle kaleme aldı – ve bu kez III. Richard eğri omuzlu, biçimsiz kollu bir kambura dönüştü; annesinin karnında iki yıl kaldıktan sonra uzun saçları, keskin dişleriyle sezaryenle dünyaya getirilen bir canavar oldu çıktı. Rous onu, acımasız, çıkarları uğruna her şeyi çiğneyip geçen bir entrikacı, vicdansız bir alçak olarak betimliyordu.

Ne yazık, kuledaki prenlere ilişkin hiçbir şey söylememişti. Ama yine de: John Rous yararlı, kurnaz, tümüyle önemsiz bir adamdı ve rüzgârın hangi yönden estiğini biliyordu. Richard'ı nasıl da tutmuş bir canavar yapmıştı! Sağol John Rous. Böyle adamlarla çalışabilirim ben. Yazık, genç Thomas More yazdığı tarih kitabını²⁷ bitirmedi daha –o kitabı okumayı çok

isterdim. Thomas More'un kendisinden çok şey öğrendiği John Morton'un kitapta nasıl pazarlandığını bilmeyi de çok isterdim.

Ve böylece pek yakında büyük bir kral olarak öleceğim. Hükümdarlığıma karşı düzenlenen bütün ayaklanmaları bastırdım, tahtta gözü olanların tümünü yendim. Halkın karşısında bunları ciddiye almak zorundaydım, bu beni çok yordu. Benim siyasetim her zaman geçmişte kalanı geçmişe bırakmak oldu. V. Edward ile kardeşinin evlilik dışı doğdukları meselesini neden benim çözmem gerekecekti? Bu noktaya dokunmadım – eninde sonunda onların kız kardeşiyle evlenmiştim. Genç kral ile kardeşi ortadan yittikleri zaman gerçekte kulede neler olduğuna yönelik bir soruşturmayı niçin özellikle benim başlatmam gereksindi? İşte böyle, belki Bosworth'dan hemen sonra Richard'ı dava etmem gerekirdi. Olmuyordu ama –gerçekte olanları bilenlerden bazıları hayattaydı hâlâ. O yüzden konunun mümkün olduğunca karanlık, belirsiz ve gizemli kalması için elimden geleni yaptım. Ancak daha sonra 1502'de Sir James Tyrell'i idam ettirebildim. Tyrell prenslere karşı kulede işlenen cinayeti resmen itiraf etti ve bu korkunç işin sorumlusu olarak Richard'ın adını verdi. "İtirafı" elbette hiçbir zaman kâğıda geçirilmedi. Bu türden ayrıntılı bilgileri ne anlamlı, ne de ailem için yararlı bulurum. Varsın yazıcılar nasıl isterlerse öyle fikir yürüt-sünler. Thomas More'a büyük ümitler bağlıyorum. Ben olmadan, başardığım işler ve aldığım kararlar olmadan oğlumun hükümdarlığı gerçekten daha güçsüz temellere dayanacaktı. Ve böylece ben burada Richmond Sarayı'nda öleceğim, gerçek iç huzurundan yoksun olsam da gücümü tümüyle duyumsayarak. Ben Henry, İngiltere'nin bu adı taşıyan yedinci, ama Tudor hanedanının ilk kralı.

AKADEMİK YARGININ DÜŞTÜĞÜ GÜÇ DURUMLAR

*Bir üniversite öğrencisi doğduğunda,
Dört de köylü seçilir bahtına,
Bir köylü besler onu,
Bir diğeri işlerini görür,
Üçüncüsü onun için tehlikeye atar canını,
Dördüncüsünün güzel bir kızdır armağanı.*

ZIMMERSCHE CHRONIK

Kesinlikle burada küçük işlerden söz edilmiyor. Başlıkta görüldüğü gibi akademik ortama değinilmesi yanlış yöne götürmemeli. Eğitim ve terbiye, şaşılacak biçimde her zaman sanıldığının aksine, mutlaka bir arada bulunmaz, geçmişte de böyledir. Bunu aşağıda sergilenen olaylar gösteriyor. Mutlu bir rastlantıyla ara sıra, kısmen şifreli biçimde de olsa, bu tür endişe verici olayların tutanaklarının kalmış olması, yavaş başlarında üniversitelerin yaşam koşullarındaki farklılıkları görme olanağı sağlıyor. Bu da, gerek üniversiteler, gerekse denildiği biçimiyle akademik yargı ortamında, nasıl sorumluluğu ağır, üstelik de çetin bir işin altından kalkılması gerektiğine işaret etmektedir.

Profesörlerin denetimindeki öğrenci yurtlarında hep birlikte, ortaçağdaki gibi koruma altında oturmak giderek gözden düştüğü sıralarda üniversite kentlerinde yaşam koşulları değişiyordu. Reformcu Luther ile Praeceptor Germaniae Philipp Melancthon²⁸ bu gelişimi desteklemektedirler. Yükseköğrenim yapanların öğrenci yurtlarındaki yaşamı onlara artık aşılması gereken bir manastır yaşam biçimini anımsatıyordu. Böylece üniversite öğrencilerinin kent içinde özgürce yaşama hedefi hemen hemen bir kurala dönüştü. Bu ortamın çoğunlukla pek genç olan üniversite öğrencilerinin sorumluluk bilinciyle eğitilmesine zarar vereceği ise ilgililerce pek çabuk anlaşıldı. Çünkü, ortaçağ sonunda görevine bağlı bir hukuk profesörünün gere-

ği gibi yapılacak bir öğrenim için yazdığı kılavuzda salık verdiği gibi öğrencinin kaldığı odanın kuzeye bakması gerektiğini, hele: “Çünkü ancak böyle-si dayanıklı olmayı, sürekli berklığı sağlar, düşünmeye yönelmiş zihni eğlen-celi konularla çelmez” gerekçesini bir öğrenci kendiliğinden nasıl akıl edebilirdi? Yüksekokullarda, öğrenci yurtlarında öğrencilere aktarılan başkaca önemli öğütler ve kurallar genelde biliniyor ve uygulanıyor sayılmazdı.

Yurt yaşamının baskısı kalkınca –giderek delikanlı ya da delicanlı diye anılan– üniversite öğrencisi, yaşamını büyük ölçüde özgürce biçimlendirmeye olanağına kavuştu. Bu özgürlük öncelikle delikanlıların kılıç taşıma hakkı olmasıyla kendini gösterdi. Buradan da yine şöyle bir sonuç çıkarıldı: “[MS 3. yüzyıl başlarında yaşayan Romalı hukukçu] Ulpianus [antik Roma hukukçularının yapıtlarından bölümler olarak derlediği] *Pandectae*’nin III. kitabında yargı konusunda diyor ki: Egemenlik, sözcüğün gerçek anlamında kılıç erkine sahip olmak demektir. Öğrenciler kılıç erkini ellerinde bulundurdıklarına göre, sözcüğün gerçek anlamında egemenliğe sahiptirler. Sözcüğün gerçek anlamıyla egemenlikse saltanat haklarından sayılır; ama saltanat haklarına prensler sahiptir; o halde öğrenciler prens-tir. *Pandectae* kitap I, bölüm 3, yasa 31’e göre, İulius ve Papius yasası uyarınca prens yasa karşısında serbesttir, dolayısıyla öğrenciler de yasa karşısında serbesttir.” Bunda tamamıyla akla uygun bir mantık var! Bazı ileri yaştakilerin öyle düşünmediği elbette aynı biçimde anlaşılır bir durum. Ruslara hizmet eden devlet adamı August von Kotzebue’nin düşüncesi, bu noktada “akademik özgürlük denilen şeyin” mahkûm edilebileceği yolundaydı, çünkü “akademik özgürlük yalnızca, öğrencinin rezilce yaşamakta tümüyle özgür olup olmamasından” ibaretti. “Gerçekten oğlunu üniversiteye gönderecek her babanın ister istemez içi titriyordu.” Kotzebue sonunda Sand adında bir öğrenci tarafından hançerlendi.

Yurt yaşamının yerini delikanlıların istedikleri yerde oturarak yaşaması aldı. Kentte oturmak ise eşitlikçi olmaktan çok uzaktı. Önemli olan öğrencinin kimsin yanında ve nasıl kabul gördüğü, içinden geldiği koşulların ona nasıl bir durum sağladığıydı. Önde soylular geliyor, onları (bir profesörün yanında oturan) profesör-delikanlıları izliyor, onların ardında “orta halliler” yer alıyor ve bunların hepsi de yoksulların çok önünde bulunuyordu.

Profesörlerin öğrencilere kalacak yer sunmaları, işlerine gelen bir ek kazanç sağlıyordu, çünkü şarabı ve birayı konutlarda yüksek fiyata verince daha büyük evlere taşınmaları mümkündü. 1575'te Tübingen'de çıkarılan türden yönetmeliklerle de bunun önü alınamadı. "Hiçbir kent sakini ya da üniversite ilgisi, öğrenciler için gizli meyhane işletemez, işletirse cezası ağırdır; öğrencileri içeri alan meyhaneciler cezalandırılır, ...; eczacılar öğrencilere badem ezmesi, şekerleme ya da başkaca tatlılar satamaz, aksi takdirde cezaya çarptırılırlar ve aldıkları paraya el konur; yemek masalarında da (şimdiye değin çoğu kez olduğu gibi) aşırı ölçüde ekstra şarap bulunmamalıdır, o nedenle öğrencilere yemek verenlerin hepsi, profesör de olsalar izin kâğıtlarını zaman zaman yeniden üniversite senatosunun incelemesine sunmak zorundadır."

Profesör-delikanlılarının kendilerini pek kibar, ayrıcalıklı gördükleri, yörenin yerlisi öğrencilere, yani küçümsedikleri küçük burjuva çocuklarına "kaldırım mühendisi" ya da "dırıltıcı", yakın çevrede oturanlara "osuruklu Türk" ve hâlâ (çoğu zaman manastır tarzı) kuruluşlarda kalanlara da "amcık suratlı" demek istemelerinden kolayca anlaşılıyordu. Ve daltaban denilenlerden kendilerini her zaman ayrı tutuyorlardı. Bunlar yalnızca yoksullar değildi, boğazına pek öyle yeterince bakamayacak durumda olanların tümüydü. O yüzden özdeyiş şöyle diyordu:

*Yoksul delikanlıya konuk gitme
Yemeğini beraberinde götürmedikçe.*

Yemek de içmek gibi bütün yüzyıllarda çok şükür önemliydi. Kuşkusuz toplumsal konuma, bölgeye, insanın kendini nereye koyduğuna, dinsel inanca göre farklılıklar vardı. Aydınlanmış Göttingen kenti için: "Göttingenli ile domuzu birbirlerini karşılıklı yemeğe çağırırsa, iki taraf da yapılan ikramdan aynı ölçüde hoşnut kalır" yargısı fazlaca sivri bir söylem biçimi olabilir. Ama bu, Lichtenberg'in İngiliz bilginleri hakkındaki biraz da kıskançlık dolu gözlemini açıklamaktadır: "Masada otururlar, göbek yağlı, vücut tostoparlaktır, yedikçe içtikçe ceketin bir düğmesini daha açarlar, bunu yeterince sürdürdükten sonra da Westminster manastırında kral-

lar arasında mermer bir duraç (yontu vb. için ayak, taban) üstüne boylu boyunca uzanıp, masraflarını yaşarken çoğu kez alay ettikleri halka yıkarlar.”

Önceki yüzyıllarda Almanya’da da biraz böyle olmalı bu. Tübingen’li ünlü eski Yunan dili ve kültürü uzmanı Martin Crusius’un, 1596’da anlattığına göre, “sabah saat 9’da Cicero’nun Rullus’a karşı ikinci söylevi üzerine üniversitede” bir “ders” vermiş. “Saat on buçukta ‘Schaf’a gittim. Orada akşam saat beş buçuğa kadar neşeyle öğle yemeği yedik. Şarabıyla, yemekleriyle görkemli bir yemek oldu. Tatlı ve soğukluğun dışında üç kez beş kap. Saat 6’da herkese teşekkür edip ayık kafayla eve döndüm. Tanrı’ya hamd ve şükür olsun! Yedi saat sofrada oturdum, bir güzel yemek yedim ve bir kez olsun masadan kalkmadım. Hiçbir rahatsızlık duymuyorum.” Çocuğuna düşkün ana babaların, oğullarını niçin sıkı disiplin altında yetiştirecek bir hocaya emniyet etmeyi yeğlediklerini anlamak mümkündür ama onlar yine de mektuplarında: “Neden bize yemekte hep dana eti veriyorlar?” diye yakınmayı bırakmazlar. Zwickau’dan yazan baba şöyle demektedir: “Sen de biliyorsun ki, insanın yaratıcı becerilerine aşırı yemekten ve içmekten daha çok zarar veren başka bir şey yoktur. O nedenle hocaların yanından ayrılmayacaksın ve o yemekle yetineceksin, o zaman diğerleri de [arkadaşların da] başlarının çaresine bakar. Çünkü büyük bir ad kazanmak keyifli yaşamakla değil, yorulmak, çalışmak ve uyanık durmakla mümkündür.”

Üniversite senatosunun çeşitli olaylar karşısında yatıştırarak, uyarak, rica ederek bir yüksek mahkeme gibi hareket etmesi gerekiyordu, örneğin, kimi kez -1565’te Tübingen’de olduğu gibi- Ansbachlı bir hukukçuya “içmekten, haylazlıktan, uygunsuz davranmaktan alıkoymak için hiçbir cezanın işe yaramadığı oğlunu üniversiteden almasını” salık veriyor, bazen öğrencilerle aralarında gece vakti çıkan bir patırtıdan ötürü kent sakinlerini yatıştırmak üzere, zannettiklerinin tersine evlerinde öğrencilere karşı güvende olduklarını belirterek, rektöre söyledikleri gibi “onlardan birini (yani bir öğrenciyi) gebertmeden işin düzelmeyeceği” düşüncesinden vazgeçirmeye uğraşıyor ya da öğrencilere yönelttikleri suçlamalara karşılık öğrencilerin “içkiyi fazla kaçırıp her tür rezilliği yaptığına, bazen cam çerçeve indirdiklerine” işaret ederek bunun alışılmadık bir şey olmadığını söylüyordu.

Ne zaman ve hangi suçlar için, suçu işleyenin ya da suçlananın üniversiteyle ilgili sayılması gerektiği söz konusu olduğunda karar vermek çok daha güçleşiyordu. Bir defasında uzun tartışmalardan sonra üniversite binalarından birinde kendini asan kasap kalfasının bu eylemi dolayısıyla üniversite ilgilisi sayılması gerektiğine kesinlikle karar vermek mümkün oldu. Üniversite mahkemesi “görev süreleri içinde bir üniversiteli tarafından hamile bırakıldıkları takdirde” hizmetçi kızlara da ceza verebilirdi. Bu, öğrenci etkinlikleri açısından çok sevilen bir alandı, ancak burada konunun ayrıntılarına inmeye gerek yok.

Geceleri kopartılan gürültüler daha sık ve daha rahatsız ediciydi. Tübingen’de olanlar üzerine Dük Ulrich 1547’de “şimdilerde burada yakışsız, uygunsuz, utanç verici kepezelikler meydana geldiği için daha az yenilip içilmesini, tatsızlık çıkarılmamasını” isteyerek yönetmeliklere daha titizce uyulması konusunda üniversiteyi uyarmaktan geri durmadı. Kent sakinleri de geceleri çıkan gürültü patırtının yanı sıra öğrencilerin “buyruğumuza karşın tüfekle dolaşmalarından, yoksul insanların kazlarını, ördeklerini vurmalarından” yakınmaktaydılar.

“Öğrenciler teneke çalarak köprüden geçerken” valiyle aralarında kavga çıktı. “Öğrenci gençlerin çoğu – diye geçiyor başka bir tutanakta – gece gündüz söverek, yaygara koparıp patırtı çıkararak Tanrıtanımazlık, terbiyesizlik, taşkınlık yapıyor” hele “ellerinde yanar meşalelerle dikkatsizce ve tehlike saçarak ortalıkta dolaşmaları, bunları ahırlara ve samanlıklara koymaları”, ara sıra da “söndürmeden evlerden içeri girmeleri” işin cabası oluyor. Varılan sonuç, “gece sükûnetinin korunmasını daha sağlama almak üzere” Göttingen’de “her yerde ve her vakitte, bağırmanın, böğürmenin, şamata etmenin, rezilce, sövgü dolu, fesatçı bir şarkı tutturmanın, maskeli gezmenin, kılıcı kınına koymadan dolaşmanın, koşturmanın, yaşıya da kahrol ve söndür ışığı diye bağırmanın, taş atıp cam kırmanın ve sükûnet ve güvenliğe aykırı benzeri hareketlerin” yasaklanması oldu. Şarkı söylemek ve çalgı çalmak da gürültü diye algılanabilirdi, tıpkı bir odada toplanıp “vurmalı çalgı, trompet ve kornolarla müzik” yapıldığında olduğu gibi. Göttingenli öğrenciler 1776’da Weendeli çalgıcılarla birlikte kentte dolaşırken polis çalgıyı yasaklayınca “bazı öğrenciler tulumlarının kollarını

kaptıkları gibi kolluk güçlerine saldırdılar.” Sorgulama sırasında da müzik için izin gerektiğini bilmediklerini öne sürdüler.

Öğrencilerin giyimi konusunda da söz sahibi her zaman [üniversite bünyesindeki] akademik mahkemeydi. Öğrencilerin giyimi kurallara uygun olmalı, göze batmamalıydı. Üniversitelilerin yırtık pantolon, keçeli şapka giymemesi gerekiyordu, “öğrenciler üzerinde tüyü, fiyongu olmayan, şeritler sallanmayan, öğrenciye yaraşır şapkalar ya da buna benzer er işi başlıklar taşımak zorundadır, aykırı davrananlar, giysisi ve silahı alınıp ederi kadar para cezasına çarptırılır” kuralının geçerli olduğu yer yalnız Tübingen değildi. Öğrencilerin buna pek seyrek uyduğu açık. Bu durumda “giyimden ve silahtan kimin öğrenci, kimin toprak soylusu, kimin zanaat kalfası olduğunun anlaşılamayacağı” gerekçesiyle Württemberg Dükü’nün giyimle ilgili yasaların daha sıkı uygulanmasında [üniversite] senatosuna görevini anımsatması da yarar sağlamadı.

Elbette neyin zarif, neyin göze batıcı, neyin etkileyici olduğu konusundaki gelenekler ve görüşler değişmekteydi. Çok sayıda dava ve yönetmeliğin kanıtladığı üzere üniversitelerin buna karşı durma ümitleri boşa çıkıyordu. “Hal hareketleri ve giyimleriyle [öğrencilerin] toprak soylularını andırmaması gerekir – deniyordu 16 yüzyıl başlarında – [öğrenciler] biniçilere ya da gezginlere özgü kısa kesim setreler, armalı ceket ya da başlıklar giymemeli, üniversiteli saygınlığına yaraşır baldırlara kadar inen giysiler seçmelidir. Özellikle hocalık yapanlar, yoksulluk bursundan yararlananlar, bütün ilahiyatçılar ve filozoflar sokağa çıktıklarında kolluklarını takmak zorundadır, yalnızca hukuk öğrencileri ve yine özellikle soylular ve eczacılık öğrencileri isterlerse kolluklarını takmayabilirler. Yırtık ve yamalı pantolon hepsine yasaktır, yalnızca daha rahat yürümek için dize bir delik açılabilir. Aykırı hareket edene 7 şilin ceza verilir.”

Yeniliklere çoğu kez soyluların öncülük etmesi, yönetmeliklerin çiğnenmesi karşısında üniversite senatosunun ağırlığını koymasını daha da güçleştiriyordu. O nedenle –hem yalnızca 16. yüzyılda değil– öğrencilerin “kısa ve lime lime giysiler” giymesi yakınma konusu olmaktaydı. “Kente yenilerde gelen soylu gençler dehşet verici pantolonlarla ve kıcı çıplak gezdikleri için dava edilmmişti; delik deşik pantolonlar giyiyorlardı

dense yeridir. Oysa onları “bu son derece uygunsuz ve saldırgan kılığı bırakmaları, üçüncü kez aynı kılıkta geldiklerinde üniversiteye sokulmayacakları” konusunda uyarmak gerekirdi. Elbette, bunun da getireceği başka güçlükler vardı, çünkü bir kurum oraya soylular geldiği ölçüde ün kazanıyordu. Bu durumda akademik özgürlüğün aşırı biçimde kullanılmasına, örneğin üniversitelilerin, özellikle soylu[olan]ların gece gündüz zıkkımlanıp kafa çekmelerine, pencereleri taşlamalarına, şamatalarına göz yummak hem mümkün, hem zorunlu. “Gerek gündüz, gerek gece vakti bir araya üşüşmek, dahası kamu huzurunu bozucu gürültü çıkarmak ... kent sakinlerine ya da resmi kişilere tek tek hakaret etmek”, kılıç ve maskeyle dolaşmak, serenat yapmak, “karşı cinsle zevke, eğlenceye dalmak” hep yeniden yasaklanıyordu. Bu yasaklamaların da yararı sınırlıydı, çünkü çağrısız konuk olarak başkalarının düzenlediği eğlencelere damlamak öğrencilerin her zaman çok hoşuna gidiyordu. 1769’da Göttingen’de kasap Koch’un düğününde, içeri dalan öğrenciler “düğüne çağrılı olanları çeşit çeşit hareketleriyle kızdırmış, şaşkına çevirmişler, içeri girip çıkan kadınların şapkalarını alaşağı etmişler, eteklerinden çekiştirmişler, masaların üstündeki pipoları kırmışlar, masaların üstünden biraları alıp son damlasına kadar içmişler, sonra masalara kurulup düğün konuklarını öylesine çileden çıkartmışlar ki, insanlar düğün evinden ayrılmak, çalgıcılar da gitmek zorunda kalmış. Bazı öğrenciler de evin önündeymiş, ellerindeki çanak çömleğe bulaşık çukurundan doldurdukları suyu sofa penceresinden içeri atarak düğün konuklarını ıslatıyorlarmış.”

Bu tür suçlar işlenmesi karşısında nasıl hareket etmeli, yasaların uygulanması nasıl sağlanmalıydı? Çünkü Tübingen [üniversitesi] senatosunun 1581’de yönetmeliklere ilişkin açıklamasında belirtildiği üzere, deneyimlerin gösterdiği, “doğruyu söylemek gerekirse, yasaları uygulamanın olanaksızlığıydı. [Diğer Alman prensliklerinden gelen] yabancı kökenliler yönetmeliklere uymaya zorlandıkları takdirde çekip giderler ve okul da boş kalırdı.” Göttingen [üniversitesi] rektör yardımcısı için durum açıkltı: “Orta sayıda, çalışkan, kusursuz ama yoksul öğrencilerin bulunması bile büyük bir felakettir, buna karşılık yüksek çevrelerden gelenlerin ne düellosuna, ne de kumarına -yetiştirme biçimleri gereği- karışmamak gerekir.” Ne de olsa ge-

çimlerini onlardan sağlıyorlardı, profesörlerin “uzmanlık bilgilerinin yanı sıra, ne şarap ne de bira satmaları” geçimlerine yetmiyordu. Öğrencileri pohpohlamak gerekiyordu, çeşitli meslek sahipleri bile [öğrencilere] ölçülü davranmaktan yanaydılar; örneğin, Göttingenli bir ekmekçi ustasının öğrencilerin çıkardığı bir kargaşanın ardından dükkânına astığı deyiş kanıtlıyor: “Kim olursa delicanlıyı aldatmak isteyen - tıkarım fırının içine hemen.”

Mahkemelerdeki duruşmalarda da ölçülü davranılması önerilmekteydi. “Dürüst ve tanınmış kişilere halel gelmemesi adına olabildiğince temkinli davranma zorunluluğunu belirtmeye gerek yok.” Üniversite mahkemesi bir eşcinsel öğrencinin davasını ele aldığı anda Hannover hükümetinin bile işe karışması gerekti. “Bu *factum ad graviorem poenam criminalem* (cezası çok ağır bir suç) sayılmakla birlikte ... bu durumda işlenen suçun kendiliğinden her yanda duyulacağı endişesi vardır”, bunun da “üniversiteye yalnızca zararı dokunmakla kalmaz, üniversitenin salık verilmesine kesinlikle engel” olur. Bir babalık davasında üniversite mahkemesi cezaevindeki hamile kızın sorgulanmasına karşı çıktı, çünkü aksi takdirde “tutup bizim isteyeceğimizden çok daha fazla üniversitelinin adını sayacak[tı].”

Ürkütücü tehditler içeren genelgeler söz konusu olduğunda daha katı hareket etmek mümkündü. “Üniversitede halka açık derslere girmele-ri yolunda bazı öğrencileri uyaran” 1644 yılından kalma bir senato kararı Tübingen’de sıkça yinelenmekteydi. “Vaaz sırasında kilise avlusunda do-laşmanın, kiliseden içeri bakmanın ve gülmenin cezası zindana atılmaktı.” Ayine yanında bir köpekle gelmek de yasaktı. Asıl daha güç olan, bunu üniversitedeki derslerde uygulamaktı. Dolayısıyla köpeklerin “derslerde çoğu zaman rahatsızlığa neden olmasından” yakınılıyordu. Bunun önünü almak için Göttingen’de sağgörü sahibi bir profesör, başkalarının sınıfa ya da eve sokmayan bir köpek beslemekteydi. Böyle yapmakla “bütün buldokların ... ortada tutulmaması, bir yere kapatılması” yolundaki bir yönetmeliği çiğni-yordu, çünkü yönetmeliğe göre de “bunlar bazı şikâyetlere neden olan ... tehlikeli ve saldırgan köpeklerdi.” Özellikle “yalnızca irilikleri nedeniyle korku uyandıran” köpekleri evde bırakmak zorunluydu. Ama profesör, ya-saya karşı gelmekle pekâlâ istediğini elde etmişti. “Göttingen’de köpek kay-nıyor. Çoğu öğrencinin iki, üç, hatta daha çok köpeği var, hepsi bir arada

epey köpek olmalı burada, hatta öğrenciler onları –ders dinlesinler diye-yanlarını getiriyor” diye yazıyordu bir gözlemci evine.

Ders sırasında şapkaların çıkarılmadığını da yazdıklarına ekleyebilirdi. Bu [şapka çıkarmak] öğrencilik onuruna fazlasıyla aykırı olurdu, çünkü sürekli bu tutuma cephe alan yönergeler çıkarılmaktaydı. Üniversitenin seçkini, onura çok önem verirdi, örneğin, Göttingen’deki gibi; burada üç tip öğrenci bilinirdi: Crasse (pislikler), petits maîtres (züppeler) ve saygıdeğer öğrenciler. “Pislik, sözcüğün geniş anlamında hamhalat olup bilgiçlik taslayanların tümüne verilen addır. Bir pislik ile bir züppenin ikisi de aşırılığa gider ve bir studioso honorico (saygıdeğer öğrenci) onları içine sindiremez. Bu tip kolayca kendini belli eder, şapkası başında dümdüz durur, ucu alnıyla tam hizadadır, [dökülenler içine düşsün diye takılan] saç torbasını başına sıkıca bağlamıştır, üstünde uzun kuyruklu bir giysi, ayağında küçük dört köşe tokalı rügan kunduralar vardır, ya da dana derisinden siyah bir pantolonla siyah çizmeler giyer. Sağ kolunun altında kitapları, derse gelir, anlatılan dersi olduğu gibi yazar. Topluluk içinde ellerini nereye koyacağını bilemez, vakit geçirmek için tırnaklarını yer. Sofrada, evinde yediği yemeklerden hangilerini en çok sevdiğini, büyükannesinin kendisine ne gibi öğütler verdiğini anlatır.”

Profesör-delikanlılarına bir kez daha geri dönmek gerekirse: Çok tuhaf, ama çok başvurdukları bir ayrıcalıkları vardı, gece dolaşmazlarmış. Sokağa dökcekleri zaman yalnızca bir kez destur diye bağırırlarmış. Lazımlık boşaltmak ya da pencereden dışarı küçük su dökmek diğer öğrencilerin de alışkanlığıydı, ama onlar hiç değilse iki kez destur demek zorundaydılar. Bununla birlikte avcı taburu kıdemli üstçavuşu Ruberti’nin karısı “tepeden tırnağa sidiğe battı.” Bir kasap kızı, Schrader adındaki Göttingenli bir öğrenciyi dava etti: “Defalarca dükkânlarının üstüne boşaltma yapmış, sosisleri, domuzdan çıkardıkları karın ve böbrek yağlarını berbat etmişti.” “Gerek gece, gerekse gündüz, hangi nitelikte olursa olsun sokağa su dökmekten kesinlikle kaçınılması” yolundaki hiçbir yönergenin yararı dokunmadı. Sonradan polis bu yönergelere uyulmasını sağlamaya kalkınca, üniversite yine işe karıştı, çünkü “kendisine bağlı kişiler hakkında doğrudan hüküm vermek polisin haddi değildi.”

Cam kırmak, gürültü etmek, koşturmak akademik özgürlüğün ifadesi sayılıyordu. Bu konuda profesörler kendi deneyimlerine dayanarak çok şeyler anlatabilirlerdi. Taş atarak pencere camı kırmanın cezası, camı öylesine indirmekten daha yüksekti – suçlu bulunursa tabii. Bu “şangırtılı ezgi” önceden sezilebilirdi, ama bazen de terzi Katherina Rotte olayında olduğu gibi gezinti sırasında kendiliğinden meydana gelebilirdi. Tutanakta belirtildiği üzere yoldan geçen beş öğrenci “ışığı söndür diye gürlemiş ve anında kılıçlarını çekip camları kırmış, ışığı söndür de kapıyı ört kancık kaltak diye bağırmışlardı. ... Öğrenciler yaşınsın özgürlüğümüz naralarıyla gitmişlerdi.”

[Onlar] bu özgürlüklerini, yaptıklarıyla ne bir üniversite hademesi, ne de bir polisin, münasebetsizce ilgilenmediği yakın çevre köylerini dolaşırken de tanıtlamaktaydılar. Böylece tanınmış köy meyhanelerinde gönüllerince yiyip içebiliyorlardı. 1581’de senatoya bu ahlaksızlıklara müdahaleyi ısrarla önermek zorunda kalan yalnızca Württemberg Dükü değildi: “Öğrencilerin [hoşça] vakit geçirme konusunda ölçüyü kaçırdıkları bilinmeli, senato aşırılıkları engellemelidir.” Bunun başarılıp başarılmadığı konusunda -çoğu benzer durumda olduğu gibi- günümüze kalmış bilgiler yok. Hatta 1732’de Würzburg’da olanlara öğrenci ayaklanması denildi. Şarap sarhoşu üniversiteliler, Unterdürrbach’ta taşlayarak pencere camlarını kırdıktan sonra Würzburg’a dönerken Darağacı Tepesi denilen yere uğramış, orada [vaktiyle] asılmış olanların iskeletleriyle tüyler ürpertici biçimde eğlenmiş, koşup gelen kentin kolluk güçlerini “zor kullanarak aşağılamışlardı.” Üniversite mahkemesi bu durumu – [Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’nda] (prenslik orununa sahip) piskoposun müdahaleye zorlaması üzerine – “çocukça haşarılık ve yaramazlık” diyerek savuşturdu.

Göttingen’de yakın çevredeki Hessen köylerine gitmek pek sevilirdi. Üniversite yönetmelikleri buralarda sınırlı işlerdi. Senatonun saptayabildiği yalnızca “çeşitli öğrencilerin [Göttingen Saksonya’da, gidilen yerler Hessen’de olduğu için] çoğunlukla yabancı komşu köyleri sık sık ziyaret etmelerinin ister istemez çalışmalarını engellemekle kalmadığı, öğrencilerin adı geçen yerlerde uygunsuz evlerde çok rezilce yaşadığı, sağlıklarına zarar verdiği, parayı ve zamanı son derece sorumsuzca harcadığı” oluyordu. Ve böy-

lece “köy birlikleri” diye adlandırılan bu öğrenci toplulukları –Bovenden’de “Zum letzten Heller”, ya da “Rauschenwasser” gibi meyhanelerde olduğu gibi– şarabın daha iyisini, konyağın, kahvenin, şekerin daha çoğunu daha ucuza bulabiliyorlardı. Şans oyunları, dans, tiyatro ve elbette fuhuş bu “eğlenceleri” tamamlıyordu, “köylere koşalım” deyişle özetlenen bu eğlencelerden üniversite yöneticilerinden von Münchhausen’ın bile haberi vardı, bazı öğrencilerin haftalarca buralarda vakit geçirmesi onu endişelendiriyordu. Kentteki eğlence olanakları bunlarla karşılaştırılmazdı, hele “profesörlerin evlerinde” düzenlenen toplantılar hiç mi hiç. Bu tür parlak Göttingen akşamlarının İsviçreli bir konuğu şöyle yazıyordu: “[Rehin alma] oyunuyla, çoğu zaman dansla, sohbetle vakit geçiriliyor, toplantılar her defasında piknikle son buluyordu. Saat ona doğru yine eve dönülüyor ve insan hep sıkıntıdan yorgun düşüyordu. Ancak 90’lı yıllarda kentte yeniden ‘eğlence yerlerinin’ açılmasıyla köy meyhanelerine gidenlerde gözle görülür bir azalma oldu. Yirmi yıl öncesinde “kent dışına at gezintisi yapmak üniversiteliler arasında öylesine yaygındı ki, bunun için 100 kadar at besleniyordu.” Zaman düzeldi, terbiye geldi – ya da en azından öyle göründü.

Yine de: Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’nun sonu kesinlikle akademik özgürlüğün sonunu getirmede, akademik yargının da. Akademik yargıya bir hukuk öğrencisiyle ilgili olayda yeniden başvuruldu; öğrenciye 1884’te sınavda şöyle sorulmuştu: “Hile nedir?” -“Hile, sınavda beni bırakmanızdır!” –“Neden ama?” –“Çünkü ceza yasasına göre, birinin bilgisizliğini ona zarar vermek için kullanan kimse hilecilik suçu işler.”

JOHN BALDWIN İLE KUNDAKÇI

Ben, John Baldwin, bunları 1779 yılında sıcak bir ağustos gününün sonunda, Londra'da, Clerkenwell, Cross Sokağı'ndaki mütevazı evimde yazıyorum. Karım ve üç küçük çocuk akşam havasında biraz serinlemeğe çalışıyorlar. Gerçekten biraz oyalanmaya ihtiyaçları var çünkü, yoksulluk ve sıkıntı iki yıldır yakamızı bırakmıyor. Badana boya işlerinden artık hemen hemen hiç para kazanamıyorum, sağlık durumum da iyi değil. Yasaca hakkım olan bin sterlin tutarındaki (bir İngiliz subayının Amerika'da aldığı yıllık maaşın on katı) ödül bizi bu darlıktan kurtarabilirdi. Peki, gönüldeş okuyucum, ben ne yaptım da Lord Germaine ile Lord Sandwich aylardır beni hep başlarından savıyor? Oysa ben ülkenin tehlikeli bir düşmanın kısıvrak yakalanması için yurttaşlık görevimi yerine getirdim yalnızca! Ama öyküye sonundan başladım, bırak baştan anlatayım.

Bir zamanlar, 1777 yılının o şubat günlerinde durumumuz farklıydı. Amerika'da badana boya işleri yaparak çalıştıktan sonra iyi işleyen bir basımevi kurmuştum. Jerseyler'deki Perth Ambay'da sömürgelerden birinde doğmuş bir kadınla evlendim ve uzun yıllar Philadelphia'da, New-York'ta yaşadım. Philadelphia'da bir oğlumuz doğdu, bizim yanımızda o da İngiltere'ye geldi, burada iki çocuğumuz daha oldu. İngiltere'ye dönüşümüzden sonra da "Yeni Dünya ile aramızda bir köprü" kaldı: Karımın ailesi ile çok sayıdaki dostlarımız; aralarında David Hall (Benjamin Franklin'ın ortağı) gibi basımcı meslektaşlarım, Dunlap, Bradford, Stuart ve Rivington gibi kimseler vardı. Ancak isyancılar dıran bu adamlarla sıkı bağlantımıza karşın, İngiliz krallık tacına bağlılığımdan kimsenin kuşkusu olmasın!

Bu acınacak duruma nasıl düştük? Yoksulluğumuzun nedeni "Bo-yacı John" olayı gibi görünüyor. Gönüldeş okuyucum, bir benim tutumuma, bir de beni böyle alçakça ortada bırakanların tutumuna bak, kararını kendin ver. İçinde bulunduğum iktisadi ve beşeri güçlüklerden beni kurtarabilecek bütün kişilerce yalnız bırakıldığımı duyumsadığım için en geç 1799 Eylül'ünün 14'ünde halka başvurucağım, o nedenle olanları aşağıda-

ki dar başlık altında basıma hazırladım: *Gevezelik ya da Hazine'ye Doğru Bir Gezinti*. Lord Germaine, Lord Sandwich, Bay Philip Stephenson ve yazarın birlikte yaptıkları çeşitli görüşmelerden ortaya çıkan ayrıntılı ve çok dikkate değer bir anlatı ile ilişkisinde yazarın, Boyacı John hakkında ilk görüşmeden hüküm giydiği zamana değin çevirdiği şeytani dolaplarda kendisine gizlice yardımcı ve destek olduklarından kuşkulandığı birçok centilmenin adlarının tümüyle açıklandığı doğru ve yansız bir rapor. Birçok ilginç ayrıntıyla birlikte Bristol'a vb vb ilişkin kapsamlı bir döküm. ... John Baldwin. Cross Sokağı No 9. Hatton Garden. God Save the King! Düşlerimi boş çıkartan deneyimlerime karşın kralı yurtseverce anmak yüreğimden geliyor.

Saygıdeğer okuyucum, anlattıklarımı ilk eline alan sensin, o nedenle bana karşı eleştirmenlerin en keskini olabilirsin, bundan yaklaşık iki buçuk yıl önce Londra'da puslu bir şubat gününü gözünün önüne getir. Herkesin bildiği gibi 70'li yıllar kargaşayla doluydu: 73 yılında "Boston Tea Party"²⁹ denilen olay sömürgeleri ve anayurdu sarsmıştı. Bundan iki yıl sonra Lexington ve Concord'da açılan ateşle savaş başladı. 15 Mayıs 1776'da Virginia delegelerinin Kıta Kongresi'nde³⁰ sömürgelerin anayurttan ayrılması yolundaki kesin çağrısı yaklaşık bir ay sonra benimsendi. Ardından Virginialı genç avukat Thomas Jefferson'ın kaleme aldığı inanılmaz, yasadışı küstahlık, "Bağımsızlık Bildirgesi" geldi. Bu arada 1776 Mart'ında İngilizlerin Boston'daki yenilgisinden sonra savaş resmen ilan edilmişti. İsyanclar ordusunun generali George Washington kesin sonuç getirecek bir alan savaşından ustalıkla kaçınmış, Delaware ırmağını serüvenli bir geçişten sonra kendini New Jersey'e atmıştı. Bu uğursuz "Bağımsızlık Savaşı" burada anayurtta da kendini duyumsatıyor gibiydi.

Ve şimdi, yaptığım bu girişten sonra, başıma bunca dert açan olayın ayrıntılarına geliyorum. Hepimiz, Portsmouth ve Bristol limanlarındaki, İngiliz Deniz Kuvvetleri'ne büyük zarar verebilecek ürkütücü yangınları duymuştuk. 19 Ocak'ta "Boyacı John" ile güç unutulur ilk karşılaşmamdan yaklaşık iki hafta önce Bristol'da depolar ateşe verilmişti. Majesteleri Kral III. George'un üç gemisi *Savanna La Mar*, *Fame* ve *Hibernia* zarar görmüştü. Alçakça bir suç girişimi! Bir perşembe günü, 6 Şubat 1776 akşamı, saat on buçuk sularında (mumlar sönmüş, ailem henüz gece dinlenmesi-

ne çekilmişti) Londra'da Bow Sokağı'nda bulunan krallık cezaevinin müdürü Sir John Fielding'in kartvizitini aldım: Ertesi gün, 7 Şubat Cuma günü saat dokuzda orada bulunmamı rica ediyordu.

Hangi nedenle olduğuna ilişkin aklıma hiçbir şey gelmeksizin usluca bu isteğe uydu; işim açısından değerli bir zamanın boşa gitmesine üzülmemiş değildim. Cezaevindeki mahpuslardan genelde "Boyacı John" adıyla bilinen oldukça genç, yirmi beş yaşlarında biri karşıma çıkarılıncaya değin bir saat bekledim. Bir cezaevi görevlisi bu mahpusa özel bir dikkat göstermemi istedi. Boya işleri yapan bir meslektaşım sandığım için onu: "Merhaba fırıncı birader!" sözleriyle selamladım.

Ama daha hemen o anda bu mahpusla ilgili özel bir durumun olması gerektiğinin ayırına vardım. Mahpusla her tür konuşmanın yasak olduğu belirtildi bana. Merakım uyanmıştı.

Sir John beni bitişikteki odaya aldı, usul gereğince adımları sordu, doğru yanıt vereceğime yemin ettirdi. Yeniden mahpusun karşısına götürüldüğümde onu daha önce hiç görmediğimi doğruladım. Sir John, beni kendisine Grenville ailesinin tavsiye ettiğini belirtti. O nedenle yemin yerine yazılı ve imzalı bir ifade gerekiymiş. Bunu öğrenmek beni müthiş sevindirdi, görülmemiş bir onurdu bu. İmzaladım ve gitmeye yöneldim. Cezaevinden dışarı çıkarken tam eşiğe geldiğimde, mahpus bana beklenmedik bir işaret yaptı, ifademdeki yansızlığın onun için ne kadar önemli olduğunu açıkladı. Mümkünse öğleden sonra yine gelmemi ısrarla rica etti, iyiliğime karşılık veremediği için üzüldüğünü söyledi. Bunu kabul ettim. Değerli okuyucum, başıma dert açacak yanılgım buradaydı: Polisin yardımına koşmak istiyordum, ancak asıl konunun ne olduğundan hiç haberim yoktu. Hemen Kont Temple'ın yanına koştum, o ve kuzey Amerika sömürgelerindeki işlere bakan müsteşar Lord George Germaine görüş birliğine vardılar; savcılıkça kullanılacak malzeme ile "Boyacı John"un döndürdüğü dolaplara ilişkin kesin bilgiler elde etmek için bulunmaz bir fırsattı bu. Yüce beylerin ikisi de öğleden sonra John'la konuştuğumuz gibi Bow Sokağı'na geri dönmemi öğütlediler.

Bununla birlikte o tarihte bu ziyaretleri on sekiz gün boyunca sürdüreceğimi, yavaş yavaş sanığın güvenini kazanacağımı, sonunda işledi-

gi suçları kuşkuya yer bırakmadan tanıtlayacağımı bilmiyordum. Aynı gün öğleden sonra mahpus beni içtenlikle karşıladı, elimi sıktı, diğer tanıklardan farklı ifade verdiğim için bana teşekkür etti. Kızıl saçlı, sıırım gibi mahpus, Gloucester cezaevinde kalanlardan birinin onu Amerika'ya sürülenlerden biri olarak teşhis eümeye kalkıştığını ateşli ateşli anlattı. Ayrıca bir kadın onu Portsmouth'da gördüğünü sanıyormuş, ama kadının dediğine göre o şimdi saç rengini değiştirmişmiş. Sözü uzatarak, canlılıkla bağırıı mahpus:

“Tenimin şu kıızı çalan kum rengini değiştiremediğim için saçlarımmın rengini değiştirmenin benim elimde olması neredeyse hiç işitilmedik bir şey olmalı. Galiba çok özel bir tür bukalemunum ben.”

Mahpusun güvenini kazanmanın çok önem taşıdığını bildiğim için sömürgelerle aramdaki özel bağlar üzerine ona açıklamalarda bulundum. “Tanrı ailenizi ve sizi kutsasın” diye yanıtladı mahpus. “Boyacı John” benimle vedalaşırken ertesi gün yine ziyaretine gelmemi rica etti. Emin olmak için de “yalnız” diye ekledi aceleyle, “yokluğunuz işlerinize bir zarar vermeyecekse”. Kışın zaten pek badana boya işi çıkmadığını söyledim. Hem mahpus hakkında daha fazlasını öğrenme olasılığından çok hoşnut olan Lord Germaine’e gittim. Beni sıkıca tembihledi, bu iş olağanüstü bir ketumlukla yapılmalıydı. Bu konuda ona söz verdim.

8 Şubat cumartesi günü Bow Sokağı'ndaki Yeni Cezaevi'ne geri döndüm. Bir saate yakın görüştük, ayrıca kapıda da kimse rahatsız etmeden konuşma fırsatını bulduk. Mahpus bana Amerika'daki akrabalarımın, tanıdıklarımın, meslektaşlarımın adlarını sordu. Sonradan içi tümüyle rahat bana açılmaya başladı:

“Size çok özel bir konudan söz açacağım, bunu da tanıştığımız ilk andan beri, işte dürüst, kendisine güvenilmeyi hak eden bir adam diye düşündüğüm için yapacağım. Dolayısıyla, sır saklayabiliyorsanız ve Amerika'nın davasına ilgi duyuyorsanız, bana biraz güherçile ile iki testere bulun.”

“Boyacı John”un demesine bakılırsa, bunun için ya birini görevlendirmeli, ya da bu nesneleri ona gizlice cezaevine getirmeliydim. Ayrıca, Fransa’ya ya da Hollanda’ya giden bir gemide yer bulmasına olanak tanımak için kendisini birkaç gün saklamamı rica etti.

Lord Germaine, “Boyacı John” ile aramdaki görünüşte dostluğu korumamı öğütledi, onun gizli işler çevirerek işlediği suçlar konusunda daha fazlasını öğrenmek düşüncesine epey ısınmıştı. Ama söz verdiğim bu kaçma vasıtalarından cezaevindeki güvenilir bir resmi kişinin haberi olmalıymış. Bu rolü cezaevinin su işlerini denetleyen Mr. Bond’a vermeye karar verdim. Lord Germaine ona gereken açıklamaları yaptı. Ertesi gün, 9 Şubat pazar günü yine cezaevine gittim; istediği testereleri yapması için bir saatçi dostumu görevlendirdiğimi mahpusa söyledim. “Yaptığınız işlerle Amerika’nın gerçek dostu olduğunuzu göstermeniz beni çok sevindirdi” diye yanıtladı. Bu arada durumundaki değişikliğe canı sıkılmıştı, çünkü Sir John Fielding onu tek başına kaldığı hücrede bırakacağı yerde diğer mahpuslarla aynı yere kapatmıştı. Lakin diğerleri de onun kaçma girişimine katılmaya hazırdılar. Ekledi:

“Kendimi öne çıkarmak istemiyorum, varlıklı bir adam değilim; yine de tahminlerin ötesinde yokluklara katlandım sanırım dostum, hepisi Amerika davamız uğruna. İngiliz makamları beni Bristol’u ateşe vermeyi amaçlamakla suçladılar, ama temel bir yanlışlığa içindeler, çünkü ben Bristol’un hangi bölümünü ateşe vermek, hangi bölümüne dokunmamak istediğimi kesinlikle biliyorum: Ben Amerika’nın davasına cephe alanların oturduğu bütün evleri yakmak istiyorum.”

Bunu izleyen salı günü, 11.2.1777’de, *London Gazette*’de okuduğum bir ilan çok ilgimi çekti, Majestelerinin savaş limanları Portsmouth ile Bristol’u kundaklayanın yakalanması için bin sterlin tutarında ödül konduğunu yazıyordu. Bu tutar Londra’daki küçük bir sanayicinin yıllık gelirinin beş buçuk katı, benim şimdi kazandığım ekmek parasının da on katı kadardı. Bir sonraki ziyaretimde mahpus bana Portsmouth’daki halat depolarını anlatmaya başladı, gemi ve malzeme ambarlarındaki Bristol yangınını eklemeyi de

unutmadı. Ne bir suç ortağı, ne de bir yardımcısı olmaksızın her iki tüyler ürpertici her iki eylemden de yalnız kendisinin sorumlu olduğunu açıkladı!

İngiltere'den ayrılmadan önce Portsmouth'daki gemileri ve birkaç İngiliz limanını daha tahrip etmeyi kesinlikle kafasına koyduğu için şu sıralarda yakalandığına çok üzülmüyordu. Bu yangınların izleyenler üstündeki etkisine dünyanın nasıl şaşıp kalacağını bana ballandırarak anlattı. Ayrıca bana İngiltere'nin en iyi ailelerinden birinden geldiğini, iyi bir eğitim aldığı açıkladı. Hiç pişmanlık duymadığını görüyordum. Gerçek adının Hill olmadığını belirtti, ancak James adıyla vaftiz edildiği doğruymuş; bu adla hüküm giysin istiyordu.

Yangınları nasıl çıkarmıştı? "İlkin" dedi, "Portsmouth'da işe koyuldum, halat deposunda; orada bir şişe petrol yağını kenevirin üstüne serptim, petrol yağı dolu çeyreklik bir şişeyi de bir yana koydum, şişenin ağzında mantar yerine kenevir vardı. Onun yakınında barut dökülmüş, üstüne de çok hafifçe kenevir yayılmış bir kâğıt vardı. Kâğıttaki barutu ateşlemek için yelpaze biçiminde çifte katlanmış kâğıttan bir tutuşturucu döşedim." Sanık, böyle tehlikeli bir girişimi gerçekleştirmede bunun en iyi yol olduğunu öne sürüyordu, çünkü kat yerlerinden birkaçı ateşi mutlaka tutarmış. Sonra tümünü üstüne kömür ve barut dökerek örtmüş. Ama önce bu tozu boyacıtaşı üstünde ezerek iyice inceltmiş (ona "Boyacı John" demeleri bu yüzden). Bu tür hazırlanmış bir ateşleme düzeneği yirmi dört saat dayanıyordu. Böylelikle kurduğu plana göre Portsmouth'daki depoların ne zaman ateş alacağını kendisi belirleyebilmiş. Alevlerin parlaklığını fark etmeden önce koşarak neredeyse dört mil gitmiş. Düzeneği bir gün öncesinden, daha halat deposuna gitmeden kenevir ambarına yerleştirmiş.

Tilki gibi kurnazdı bu mahpus, kendisinden öğrendiğim kadarıyla üstelik düzeneği yerleştirdiği aynı gece, 76 yılının Ermiş Nikolaus'ı yortusu günü, kenevir ambarındaki nöbetçiye gitmiş, "sırf merakından" içeride oyalanırken orada kapalı kaldığını söyleyerek dışarı çıkacak bir yol göstermesini rica etmiş.

Bütün bunların beni nasıl etkilediğini kolayca düşünebilirsin benim baş tacım okuyucum! Mahpusun istediği, kaçarken kullanacağı silahlar elime geldi; o, kendisine dostça bir yakınlık duyduğum sanısı içindeydi,

Lord Germaine bu sanıyı korumam yolunda beni yüreklendirdi. Ancak mahpusun bazı sömürge insanlarıyla bağlantılarını sınamakta ısrarlıydı, bu insanlar arasında suçun işlendiği sıra Portsmouth'da görüldüğü söylenen Virginia yerel yönetim kurulu üyesi Lee de vardı. Lord Hazretleri ertesi gün, ne olursa olsun cezaevine gitmemi rica etti. Boyacı John'ın durumu ciddileşmişti: Duruşma için pek yakında, kötü ün salmış Newgate cezaevine götürülecekti. Bu ziyaretimde öğrendiğim kadarıyla mahpusun düşüncesine göre, eğer Amerika yenilirse en geç beş yıl sonra yeni bir devrim başlayacak, İngiliz egemenliğinde kalması kesinlikle on sekiz yılı aşmayacaktı. Bu arada kaçmayı başaracağından hâlâ ümitliydi ve bunu Paris'teki bir dostuna yazmak istiyordu.

Ertesi gün konuşma sırasında John, Virginia'dan Albay Byrd'i iyi tanıdığını ve Mr. Mead ile buluştuğunu anlattı. Ancak Lee kardeşlerle tanışıklığını yadsımakta direndi. Bu arada planlarıyla övünüyordu: Portsmouth ve Bristol'daki alçakça eylemlerin benzerleri bundan sonra Woolwich'teki ambarda gerçekleştirilecekti. Mahpus kaçış planlarından hâlâ vazgeçmemişti. Ne var ki, Silas Dean'den yardım ve destek görmediği için "Boyacı John"ın morali çok bozuktur. İşte bu nokta onun önemli kişilerle bağlantılarına işaret ediyordu: Silas Dean isyan bayrağı açan Kıta Kongresi'nin Paris'teki diplomatik temsilcisinin ta kendisiydi!

Mahpus sonunda bana güvenerek, yarım kalan Bristol limanındaki gemileri yakma girişiminin öyküsünü anlattı. İki yıl önce, 77 yılında, yeni yılın ilk günü, bu güzel ve zengin kente gelmiş. *Savanna La Marr*, *Fame* ve *Hibernia* gemilerine hazırladığı patlayıcı kalıplarını yerleştirmiş. Gemilerden birinde kükrercesine havlayan bir köpek varmış, ama elindeki mumu yakınca köpek hemen yatışmış. Bu girişimin başarısı yine de sınırlı olmuş: Gece saat iki ya da üç sularında arkasına dönünce alevleri görmemiş; gemilerden yalnız birine zarar gelmiş. "Sadık dostu" olduğum için yine bana anlattığına göre ertesi gün geri dönüp kenti ateşe vermek ya da bu uğurda ölmek istemiş. Ama olaylar başka yönde gelişmişti: Wiltshire kontluğundaki Calne kentinde bir soygun yapmış, yakalanmıştı.

Kendisine anlattığım zaman Lord Germaine'in düşüncesi, bütün bunların mahpusun yasaca hüküm giymesi için yeterince sağlam bir temel

oluşturduğu yolundaydı. Ancak, Lee kardeşler ile onların eyleme ne kadar karıştıkları konusunda fazlasını öğrenmek hırsına kapılmıştı. Bunu izleyen buluşmalar bilinmeyen birçok noktayı daha gün ışığına çıkardı. Şubat ayının 18'inde yeniden mahpusun yanına gittim, kendisini İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin ikmal depolarını tahriple görevlendirenin Silas Dean'den başkası olmadığını söyledi bana. "Fransızlar", diye sürdürdü sözünü, "asker ve gemilerle Amerikalıların yardımına koşacaklar." Fransa'nın yeni kraliçesi Marie Antoinette'e büyük ümit bağlamıştı, onun gözünde kraliçe kahramanlar gibi yürekliydi ve uysal kocasını her konuda kolayca ikna edebilirdi.

Zincire vurulmuş olmasına karşın gece bir kez daha kaçmayı denemek istiyordu. Bu ümitsiz durumda bile şeytanca girişimler düşünmekteydi; Thames ırmağında duran *Warrington* adlı gemiyi görünce onu da ateşe vermek için plan yaptı. Ancak birçok adamın kendisini iyice tanımasına karşın adının Londra'da neden hâlâ herkesin dilinde olmadığına çok şaşıyordu.

Bu ziyaretten sonra Hazine binasına, Lord Germaine'e, akşam da Lord Sandwich'e gittim. Beyler son haftalarda mahpusun bana söylediği her şeyi yinelememi rica ettiler. Lord Sandwich bütün bunların doğruluğuna inanmıyor, ikinci bir kişiyi daha tanık göstermek istiyordu; bunun için Mr. Hoyle adında birinde karar kıldı. Onu mahpusa Galler'den gelen ve Amerika'ya göçmek isteyen kardeşim diye tanıtacaktım. Mahpus Mr. Hoyle'un yanında her şeyi olduğu gibi, tıpkı bana daha önce söylediği biçimde itiraf etti. "Kardeşim" için Hollanda üzerinden bir yolculuk planı hazırladı.

Sonunda hükümet adamlarının hepsi sözlerimin doğruluğuna ikna oldular; yalnız bunun ötesinde kuşkulandıkları bir dizi insan hakkında mahpusun ağzından bir şeyler öğrenmeye pek hevesliyidiler. Cezaevine bir sonraki ziyaretim sırasında "Boyacı John", İngiltere'de tek sorumlunun kendisi ve Amerika dışındaki tek dostununsa Silas Dean olduğunu tekrar tekrar söyledi. Bu arada hep biraz daha köşeye sıkışılıyordu. Sonunda, gönüldeş okuyucum, Majestelerinin savaş limanı Portsmouth'u haince yakma girişiminden ve yine Bristol'da yol açtığı zarardan 1777 yılının 6 Mart günü Winchester'de yasaca suçlu bulununca yenik düştü. Hak ettiği ölüm cezası asılması suretiyle yerine getirilirken bedeninden ayrılan yolunu şaşırmış ruhunu Tanrı bağışlasın.

Pek değerli okuyucum, öykümü başından beri dinleyen, önceden de bu büyük skandaldan mutlaka bir haberi olan sen, derdime ortak ol! Hak-kım olan söz verdikleri ödülü elde edebilmek için yetkililer katındaki bütün çabaların boş çıktı, bunun üzerine bu yılın şubat ayının 28'inde Majesteleri Kral III. George'a bir dilekçe gönderdim. Bilseniz beklerken -yirmi altı gün yalnız Lord North'u bekledim- nasıl içler acısı bir zaman geçirdim.

Şimdi sözlerimi kamuoyuna bir çağrıyla kapatıyorum. Senden gönüldeş okuyucum, yetkililer katında hayırlı bir etkinlikte bulunmanı acizane rica ediyorum. Şu an bilincine vardığım ilginç bir nokta var, yoksulluğumun betimlenişi ile sömürge insanların 76 yılındaki durumu arasındaki duygu ve dil benzerliği. Bir yandan da "Boyacı John"un Londra'da ve bütün İngiltere'deki sessiz arkadaşları ispiyonculuk yaptığım için işlerimi bozarak beni cezalandırıyorlar korkusu sarıyor içimi. Atlantik ötesindeki isyancıların, bölgelerin, kentlerin gelecekteki yazgısını kimse bilmiyor. Benim İngiliz tahtından yana olan sıkı bağlılığım, hep sarsılmaz bir bağlılıktır. Bununla birlikte dün Hollanda üzerinden doğrudan elime gelen tel-grafta karının yeğenlerinden birinin budalaca bir önerisi vardı, bağımsızlık savaşının (!) kazanılmasından sonra Yeni Dünya'ya geri dönmemizi öneriyordu. O nedenle bütün bu belirsizliklerin ortasında bütün içtenliğimle bana kulak verilmesini rica ediyorum:

"Kamuoyuna yalvarırım, dürüst bir ruh kalemin dile getiremediği yükü kaldırabilir mi, hele o yük yıkılmış bir insanın üstüne çökmüşse ve o kişi de ülkesi için canını vermekten çekinmeyen, dürüstlüğüne kara çalınan, işleri bozulmuş, ailesi yoksulluğa terk edilmiş biriye. ... John Baldwin."

BAVYERA'DA İSPANYOL ENGİZİSYONU

Tarihin 24 Eylül 1785'i gösterdiği günün akşamı saat on buçukta Münih'te saray encümeni danışmanı, aydınlanmacı Alois Friedrich von Hillesheim'in evinde üst düzey iki yargı görevlisi belirdi. Kimliklerini gösteren yalnızca, Bavyera Seçmen Prensi³² Karl Theodor'un gün içindeki sözlü buyruğuna dayanan el yazısı bir pusulaydı; o sırada yatmış bulunan ev sahibini tutukladılar. Büyük şaşkınlığa uğradığı için hiç karşı koymadı, yerel tutukevi Neuturm'a götürülmesine ses çıkarmadı. Ne o akşam, ne de sonraki günlerde kendisine tutuklanmasına yol açan herhangi bir neden belirtilmedi.

Gece gerçekleştirilen bu eylemle Bavyera hükümetini gelecekteki yaklaşık yirmi yıl boyunca meşgul edecek bir sorun ilk kez doruğuna ulaşmıştı. Temelde söz konusu olan Tanrı'ya sövme suçunun işlenmesi; bu suç Ortaçağ'dan beri gerek din, gerek hükümet makamlarınca en ağır biçimde, hatta ölüm hükmüyle bile cezalandırılıyordu. Aydınlanma çağında hükümetlerin resmen bu "suç"un üstüne gitmeleri artık pek seyrekleşmişti. Ancak tutucu din adamları, aydınlanmacı yenilikçileri ve reformcuları gözden düşürmek için dine sövme suçlamasından yararlanmayı sürdürüyorlardı. Hillesheim olayı bizi, 18. yüzyılın sonunda aydınlanmacılarla aydınlanma karşıtları arasındaki siyasal nüfuz hesaplaşmasının tam ortasına götürmekte. Bu olay, aynı zamanda o çağ insanlarının yine şiddetle tartıştığı, gittikçe bağımsızlığı vurgulanan yargıya hükümdarın karışması fenomenine aydınlık getiriyor. Schwabenli³³ ozan Christian Friedrich Daniel Schubart'ın yargı kararıyla değil, Württemberg Dükü Karl Eugen'in kişisel buyruğuyla Hohenasperg'de³⁴ on yıl tutuklu kalması gibi ilgi odağı olan örnekler, dükalık sınırları ötesinde bütün imparatorlukta öfke uyandırmaktaydı. Yargı reformcuları, öteden beri prenslerin haklarıymış gibi görünen bu konuyu keyfi, çoğu kez kişisel nedenlere dayanan bir zorbalık saymaktaydı.

Gerek prenslerin keyfi tutumlarının eleştirilmesi, gerek dine sövgünün ağır ceza davası konusu olmaktan çıkması, 18. yüzyıl sonuna doğru

eğitilmiş çevreleri giderek daha çok kendine çeken aydınlanma düşüncesinin sonucuydu. Ülkenin diğer kesimlerinde olduğu gibi Bavyera'da da 1770'li yıllar bu gelişmenin önemli bir aşamasını gösterir. Dört bir yanda aydınlanmacı dergiler, gazeteler yayımlanıyordu. Birbiri ardına çıkan kitaplar piyasaya yığılıyor ve okuyucu buluyordu. Aydınlanma yanlılarının düşünce alışverişi ve hoşça vakit geçirmek için bir araya geldikleri mason locaları, kamu yararı gözetken yurtsever kuruluşlar, okuma grupları yerden mantar biter gibi çoğalmaktaydı. Resmi dairelerde eğitim programları ve yasalar aydınlanmacı bir ruhla yeniden kaleme alınıyor, din adamları manastır ve kiliselerde dinbilimde ve kilisede çağa uygun bir reform yapılmasını tartışıyorlardı. Bütün bu yenilikler en azından Bavyera'da yirmi ile otuz yaş arasında olanları kapsayan bir atılım coşkusu doğurdu. Aydınlanmacıların büyük çoğunluğu onların arasından çıkacaktı.

Alois Friedrich Wilhelm von Hillesheim da bu genç, atılған kuşaktandı, Ren Bölgesi doğumluydu, ailesinde çok sayıda subay vardı ve 1775'te on dokuz yaşında hukuk öğrenimi için Bavyera'ya gelmişti. Yaşıtlarının çoğu gibi çağın ruhu ona da bulaştı; öğrenimini tamamladıktan sonra 1779'da "Baierisch-Ökonomischer Hausvater" adında bir dergi çıkardı, tarım sorunlarını işleyen bu dergi "çiftçinin" aydınlanmasına hizmet edecekti. Günümüzde kulağa eski moda gelen adına, biraz safyürek içeriğine karşın, dergi Hillesheim'ı güney Almanya bölgesinde önde gelen aydınlanmacılardan biri konumuna getirdi. 1780 yılında, hemen hemen derginin başarısıyla eşzamanlı olarak, Hillesheim'a prensliğin saray danışma kurulunda bir yer verildi, ama kendisine henüz düzenli bir aylık bağlanmamıştı. Çabucak devlet hizmetine alınmasını açıklamaya, yalnızca çok sayıda yükseköğrenimli işsiz arasında tartışma götürmez yeteneklere sahip biri olması yetmez. Bu göreve getirilmesinde daha çok kendisine karşı iyi duygular besleyen yönetimdeki memurların, öncelikle de saray encümeni başkanı, Baron von Castell'in etkisi vardı büyük olasılıkla.

Bununla birlikte Hillesheim o yıllarda yalnız dost kazanmıyordu. Eldeki belgelerin tümüne göre zor bir insandı o; bilgiçliği, tepeden bakan tavırla çoğunlukla hoşnutsuzluk uyandırıyor, hatta kendisini koruyup kayıran bazı insanları kırıyordu. Kimseyi umursamayan, başına buyruk tutumu hu-

zursuz, dikkafalı bir ruhla uyuşmaktaydı. Sıkça yinelediği düşüncelerden uscu bir dünya görüşüne sahip olduğu sonucu çıkıyordu. Üçüncü bir nokta da, o yıllardaki din ve kiliseye ilişkin yakışıksız değişimlerinden doğruluğuna inanılır sözlerin günümüze kalması. Örneğe, ayin sırasında papazın dağıttığı kutsanmış ekmekte İsa'nın gerçekten var olduğunu³⁵ yadıyor ve buna "papaz efendinin böreği" diyordu. Meryem Ana ona kesinlikle Tanrı'nın anesi³⁶ gibi değil, sıradan bir "hatun" olarak görünmekteydi. Asya'da misyonerlik yapan Cizvit rahip Ermiş Franz Xaver'e "Kızılderili kadınlarla (Hintli kadınlar demek istiyordu) yemediği nane kalmayan bir uçkuru düşük" diye sövüyor, onun cinsel ilişkiyle bulaşan bir hastalıktan öldüğünü söylüyordu.

Bu tür sözler söylemekle 1770'li yılların sonundaki kızgın atmosferde yaşatlarının takdirini, hayranlığını kazansa da, toplumun başka kesimlerinde hoşnutsuzluk uyandırmaktaydı. Çağın aydınlanmacı ruhu toplumda yer ettiği ölçüde, gelenekçi çevrelerde, özellikle de kilise kuruluşlarında buna karşı bir muhalefet biçimleniyordu. Aydınlanma karşıtları, 1773'te dağıtılan Cizvit tarikatının eski üyelerinin önderliğinde yeni düşüncelere savaş açtılar. Vaaz kürsülerinden inançsızlığa, yeniden uyanan puta taparlığa ateş püskürdüler. Geçit törenleriyle, hac yolculuklarıyla, öteden beri süregelen inanca sarsılmaz bağlılıklarını bütün dünyaya gösterdiler. Aydınlanmacılarla aralarındaki hesaplaşma, yalnızca kamuoyunu kazanma savaşıyla sınırlı kalmıyordu. Gizliden gizliye sarayda ve devlet bürokrasisinde de güç ve nüfuz kazanmak söz konusuydu. Yöntem seçiminde aydınlanmacılar da, aydınlanma karşıtları da titiz değillerdi: Gündemde gammazlama, entrika, kendi adamını kayırma vardı.

1780 yılının sonuna doğru Hillesheim da gelenekçilerin hedef tahtası oldu. Hillesheim'in kışkırtıcı sözleri, saray encümenindeki bir meslektaşının, aydınlanmacıların gözünde sahte sofı adıyla ünlü Anton Edle von Weizenbeck'in kulağına gitti. Bu kez de İsa'da gerçekleşen Tanrı'nın insanlaşmasını tartışma konusu yapmıştı: İsa haklı olarak idam edilen bir üçkâğıtçıydı. Weizenbeck bu sözleri, tutucu din adamlarının önde gelen temsilcilerinden iki eski Cizvit papazına, Johann Nepomuk Gruber ile Franz Xaver Scherer'e hiç vakit yitirmeden yetiştirdi. Bir araya geldiklerinde neler konuştuklarını bilginiz dışında. Büyük olasılıkla Hillesheim'a karşı bir düzen kurdular.

Birkaç gün sonra, 18 Aralık 1780’de, saray encümeninin bir oturumunda önemsiz bir gündem maddesi yüzünden Hillesheim ile Weizenbeck arasında kavga çıkınca, Weizenbeck birdenbire ve hiç gereği yokken o tekinsiz olayı dile getirdi: Heyecan içinde dine daha çok saygı gösterilmesini istiyordu. İşin içinden çıkamayan Hillesheim bu suçlamalar karşısında çareyi bir dilekçeyle durumu prenze bildirmekte buldu. Böylelikle Weizenbeck istediğine ulaşmıştı: Şimdiye değin kişiye özel kalmış bu sorun artık belgelenmişti. Bunun gereği olarak Weizenbeck hemen Hillesheim’ı suçlamada kullanılacak malzemeleri toparlamaya koyuldu. Hillesheim’ın birçok tanıdığından bilgi istedi, bunlar arasında bir üvey teyze ve kızı ile oturdukları evin sahibi de vardı. Üçü de duraksamadan dine söven konuşmaları doğruladılar. Weizenbeck bu ifadeleri noterce onaylanmış bir biçimde prenze gönderdi ve aynı zamanda kâfirin cezalandırılması için ısrar etti. Ne var ki, Hillesheim’ın saraydaki nüfuzlu kişilerle ilişkisini gerektiği kadar önemsememişti. Prens’in yanında her zaman sözü geçen Baron von Castell, Hillesheim’a arka çıktı. 1781 Ocak’ı başında yalnızca şikâyetin geri alınmasını değil, Weizenbeck’in kınanmasını da sağladı. Hillesheim’ın zaferine son noktayı koyan, Weizenbeck’in artık bugün bilinmeyen nedenlerden ötürü 1782 başlangıcında saray encümeni danışmanlığını yitirmesi oldu. Böylece baştan aşağı tehlikeli bir hal alabilecek meselenin hepsi Hillesheim’ın kesin zaferiyle son buldu ve Hillesheim’ın yükselişi sonraki yıllarda da kesintiye uğramadan sürdü: Saray encümenindeki görevlerine ek olarak devlet hazinesi ile sansür kurulunda danışmanlığa terfi etti.

İşi çok bir devlet memurunun saygın dış görünüşü ardında, Hillesheim velinimetini Castell’in başı çektiği bir yolsuzluk ağının içindeydi. Adam saray encümeni başkanı olarak hiç utanmadan nüfuzunu kötüye kullanıyor, sağladığı çıkarlar karşılığında her tür hediye kabul ediyordu. Sonunda kendisine düzenli bir aylık bağlanması için 1784’te bizzat Hillesheim ona büyük miktarda bir para ile türü kesin belirlenemeyen iki tabloyu rüşvet olarak verdi. İlk elde Hillesheim’ın işlevi –para hırsından mıdır, yoksa ona bağlılılığından mıdır bilinmez– Castell’e yamaklıktı. Sonraları verdiği bir ifadeye göre o sürede aldığı rüşvetlerden biriktirdiği para 26.000 guldeni buluyormuş. O gün için memurların rüşvet alması hiç de alışılmadık bir olay

değildi, dolayısıyla bunun mutlaka günümüz normlarına göre değerlendirilmesi gerekmiyor. Ancak rüşvetin ölçüsü, Castell'in olayında gözlemlendiği kadarıyla, çağdaşlarının hoş görebileceği sınırı epey aşmışa benziyor. Her ne olursa olsun, 1785 ilkbaharında, çevirdiği dolaplar göz yumulamaz hale gelince, Castell bütün görevlerinden uzaklaştırıldı. Hillesheim az zaman sonra onunla aynı yazgıyı paylaştı, başka ne beklenebilirdi? Nisan sonu ya da mayıs ortasında saray encümenindeki görevinden el çektirildi ve yetkileri alındı. Resmen sözü edilen, bazı "aşırılıklardan" sorumlu olduğuydu.

Geçici olarak görevden uzaklaştırılmaktan daha ağır, Hillesheim'in artık korumasız kalmasıydı. O, prense dilekçeler yazarak görev ve mevkilerinin geri verilmesi için savaşırken düşmanları hesaplaşma zamanının geldiğini görüyorlardı, çünkü artık sarayda aydınlanmacıların nüfuzu giderek azalmaktaydı. Çok sayıda aydınlanmacı dergi ve broşürde gerici denilen Bavyera'ya karşı bir kampanya yürütülmesi özellikle devlet üst katında kızgınlık ve öfkeye yol açtı. Ayrıca, 1784'ten beri Aydınlık Ruhlar Tarikatı¹⁷ denilen köktenci bir gizli derneğe ilişkin haberler kamuoyuna sızılmaktaydı. Mason locaları örneğinde örgütlenmiş gizli bir birliğin varlığı karşısında giderek telaşlanan Münih hükümeti, ardı ardına buyrultularla 1784'ten itibaren tarikatı yasakladı; bu tarikata Hillesheim da girmiş, en alt basamaklardan yukarı çıkamamıştı.

Bu gerilimli ortamda tutucu çevreler Aydınlık Ruhların yasaklanması işiyle ilgilenen haber alma örgütü başkanı Wiguläus von Kreittmayr'a başvurular ve Hillesheim sorununun yeniden ele alınmasına önayak oldular. Kreittmayr gerçekten 20 Haziran'da o ara Ingolstadt'da yaşayan Weizenbeck'ten 1780'de toplanan kanıtları yeniden incelenmek üzere göndermesini istedi; Weizenbeck'in seve seve yerine getireceği bir istekti bu. Hatta 30 Ağustos'ta Weizenbeck ile Kreittmayr yüz yüze görüştüler, bu görüşme sırasında istihbarat örgütü başkanı o ana değin elinde yalnızca kopyaları bulunan tanık ifadeleri yerine asıllarının kendisine teslimini istedi. İstedikleri eylül ortasında eline ulaştığında siyasal duruma dramatik bir gerginlik egemen olmuştu. Aydınlık Ruhlara ait gizli belgelerin ortaya çıkarılması, yönetim çarkının gizli derneğin üyelerinden temizlenmesi yolunda bir hareket başlatmıştı; buna birçok üst düzey memur kurban gidecekti. Bu

kızıymış ortamda Kreittmayr “dinle alay ettiğinden ve Tanrı’ya sövdüğünden” kuşkuylanılan Hillesheim hakkında bir gizli soruşturma açtırmak için hiç duraksamadı. Soruşturmayı yürütmekle görevlendirilen üst düzey memura hangi tanıkların sorgulanacağını da söyledi üstelik: 1780’de ifadesi alınanlara ek olarak Baron Johann Nepomuk von Yrsch. Bu yeni adı öneren yine Weizenbeck’ti.

23 ve 24 Eylül’de alınan ifadeler, 1780 yılında alınanlarla özde uyuşuyordu ama daha ayrıntılı, daha kapsamlı olmuşlardı. Bu durumda Hillesheim yalnız İsa’da gerçekleşen Tanrı’nın insanlaşmasını değil, ruhun ölüm-süzlüğünü de, Cebraill’in Meryem Ana’ya müjdesini¹⁸ de örümcek kafalı “papaz takımının” uydurmaları olarak tanımlamıştı. Ayrıca Cizvit misyoner Franz Xaver’in yanı sıra çok sayıda Hristiyan ermiş ve şehidine sövmüştü. Durumunu daha da ağırlaştıran suçlamaya bakılırsa, kiliseye ayine yiyip içmeden gidilmesi gereğine¹⁹ aldırıldığı yokmuş, hatta bir defasında ayin sonrasında kutsanmış ekmeği herkese göstere göstere var gücüyle dişlemiş. Ötesi, üvey yeğeni iki kez üstüne saldırarak tecavüze yeltenmekle suçlamaktaydı Hillesheim’ı. Bu arada suçlamalar temelde 1780 öncesindeki yıllarla ilgiliydi. Hillesheim’ın sonunda Prens Karl Theodor’a ve özellikle Kreittmayr’a “en ağır hakaretleri” savurması, eğer doğruysa, olayların sonraki gelişimini yalnızca hızlandırmıştır. Tanıkların ifadelerinin alınması tamamlandıktan hemen sonra, soruşturmayı yürüten iki üst düzey görevli 24 Eylül’de tutanakları doğrudan Kreittmayr’a iletiler, o da hiç zaman yitirmeden prence koştı, Hillesheim’ın tutuklanması için buyruk vermesini sağladı. Hillesheim hemen aynı günün akşamı tutuklandı ve Neuturm’a götürüldü.

Bundan sonraki adımlar hızla birbirini izledi. Hillensheim, evinin aranması ve başka tanıkların dinlenmesinin ardından 6 Ekim’de sorguya çekildi ve sorgulama üç gün sürdü. Aslında kendini Aydınlık Ruhlar kovuşturmasının bir kurbanı sanan tutuklunun ilk kez bu vesileyle kendisine yöneltilen suçlamalardan haberi oldu. Öncelikle Tanrı’ya sövme suçlamalarını gözünü kırpmadan yadsıdı. Buna karşılık tecavüz suçlamalarını baştan çıkarma girişimleri olarak açıkladı. Ayrıca kendisine yüklenen suçları işlemiş bile olsa bunların artık çok geride kalmış bağışlanabilir gençlik günahları olduğuna işaret etti.

Gösterilen bu neden, dosyalar önüne gelen prens ile yürütmeden sorumlu bakan Kreittmayr'ı etkilemedi. Onların gözünde durum açıktı: Hillesheim'in suçu yalnız ahlaksızca davranmak değil, özellikle söyledikleri ve yaptıklarıyla Tanrı'yı aşağılamaktı, kutsanmış ekmeğe saygısızlık da açıkça "dine sövmek" sayılırdı. Bavyera ceza yasasına göre uç noktada iş artık ölüm cezasına çarptırmaya değin varabilirdi. Bu tür bir yaptırım ya da aslında bedensel bir cezayı kimse düşünmüyordu. Ne Karl Theodor, ne de Kreittmayr aydınlanmanın düşünce dünyasına duyarsız kalabilmişlerdi. Us ve usallık çağında dine ve Tanrı'ya sövmek, cezalandırılacak birincil bir suç değil, bir zihin dağınıklığı belirtisi sayılıyor, tımarhaneye kapatılmakla sonuçlanıyordu. Hillesheim'in yazgısını belirleyen 9 Kasım 1785 tarihli buyrultunun ardında oldukça benzer bir düşünce vardı herhalde: Hillesheim "tanrı tanımaz" ve "özsaygıdan yoksun bir insan" olarak devlet hizmetinden çıkarılmalı, yakın çevresi için tehlike oluşturmaması nedeniyle belirsiz bir süre için toplumdaki uzaklaştırılmalıydı. Ne var ki, tımarhane yerine Münih yakınlarında bir cezaevine, Burg Grünwald'a kapatılması öngörül-müştü; düzelmek için kendini dinsel ve duygu yüceltici kitaplar okumaya adayacaktı burada. Ancak bu hüküm, suça bakan mahkemeler atlanarak gerçekte duruşma yapılmadan verildiği için tutulan yolun yasal bir manevrayla gizlenmesi gereği ortaya çıktı. O nedenle buyrultuda sözü edildiğine göre, Hillesheim gerçi kendine yöneltilen suçlamalardan ötürü dine sövmekten yargılanmayı hak etmişti, ama prens olağanüstü bir iyilikle bundan vazgeçmişti. Güçlkle gizlense de, duruşmadan kaçınılması ileride önem taşıyacaktı.

Hillesheim önce yeni çevresine rahatça oturacağı bir eve yerleşir gibi yerleşti. Tutukluluk koşulları ağır olmaktan çok uzaktı. Kalması için kararlaştırılan Burg Grünwald'daki odanın çok nemli ve karanlık olduğu ortaya çıkınca, Münih'teki hükümet bile oraya kapatılmayı reddetmesini haklı buldu, onu hemen yine Neuturm'a geri getirtti. Burada ona içinde rahatça hareket edebileceği kuru, temiz bir oda verildi. Kendi eşyaları da vardı, yazı masası ve oraya taşıttığı kütüphanesini yerleştireceği kitap dolabı gibi. Artık dinsel yapıtlar okumak söz konusu değildi. Hillesheim daha çok dergisini yayımlamak ve pazarlamak için çalıştı; dergi, 1782/83'ten beri buna-

lımdaydı, 1786'da yayımına son verilmesi kaçınılmaz oldu. Bunun ötesinde hoşça vakit geçirmeye gelince, onun da çaresine bakılmıştı. Hillesheim iki tüfeğiyle hedef tahtasına atış yapıyor, yazışarak dış dünyayla ilişkisini sürdürüyor, diğer tutuklularla düzenli biçimde görüşüyordu. Dufresne adlı birinde "felaket günlerinin sadık yoldaşını" bulmuş, hatta öç planlarını bile, ola ki, ona açmıştı. Denilenlere bakılırsa, Kreittmayr'a zehirli mektuplar göndermeyi tasarlamış, istihbarat örgütü başkanının ölmesi için de paralar verip dualar ettirmiş. Ancak, Dufresne ile bu dostluk, ikisi de aynı kadına, gardiyanın karısına, "47 yaşında bir güzele" göz koyduklarını anladıklarında birdenbire bitti. Son olarak, yeme içme işi de yeterince düzenlenmişti, Hillesheim -âdet olduğu üzere- giderleri kendi cebinden karşılıyordu. Biradan yana da sıkıntı söz konusu değil gibi, Hillesheim'in içkiyi fazla kaçırıp gardiyanla dalaştığına ilişkin kanıtlar var.

İki yıl dolmak üzereydi ki, tutukluluğunun sona ermesi olasılığı belirdi. Bavyera hizmetinde bir subay olan babasının ricası üzerine Karl Theodor 16 Ekim 1787'de Hillesheim'in serbest bırakılmasına razı olmuş ama bunu bir koşula bağlamıştı; Hillesheim Bavyera'nın yanı sıra Pfalz'ı da kapsayan prensin egemenliğindeki ülkeden dönmek üzere ayrılacaktı. Hillesheim buna yanaşmadı. Eğilmez, hatta neredeyse dik kafalı karakterini gösteren bir tavırla, ya kendisinden esirgenen, suçsuzluğunu açığa vuracak duruşmanın yapılmasını, ya da tazminat ödenmesini de içerecek biçimde saygınlığına kavuşturulmasını istedi. Prens açısından pekâlâ bir hakarete eşit gelen bu beklenmedik tepkinin sonuçları üzücü oldu. Öfkelenildiği ve sertleştiği yüzünden okunan Karl Theodor 29 Temmuz 1788'de önerisini geri aldı, Hillesheim'in tutukluluk koşullarının iyice ağırlaştırılmasını buyurdu. Bu amaçla Hillesheim 1788 Ağustos'u sonunda Pfalz'daki Rottenberg kalesine nakledildi. Pılı pırtısını, öncelikle kitaplarını ve yazılarını Münih'te bırakması gerekiyordu.

Rottenburg'daki tutukluluk koşulları Münih'tekinden bayağı kötüydü. Hücre küçüktü, çok nemliydi, pencerelerde demir parmaklıklar, asma kilitler takılı çifte kapılar vardı. Ayrıca hücre öyle bir yerdeydi ki, Hillesheim'in burnuna sürekli lağım kokusu doluyordu. Ne ziyaretçi kabul etmesini, ne de hücrelerinden çıkmasına izin vardı. Bu koşullarda altı ay kaldı. Sağ-

lığı kısa zamanda gözden kaçmayacak biçimde etkilendi. Ayaklarındaki şişlikler bir hidropizi başlangıcını gösteriyordu. Başkaca soluk darlığından ve idrar yaparken saplanan bir ağrıdan yakınmaktaydı; bunun “bir insanın çekebileceği en korkunç, en ürkütücü ağrı” olduğunu kaydeden Hillesheim’in hekimi derhal temiz hava, daha iyi beslenme, daha çok oyalanma önerdi. Kale komutanı bile Münih’ten koşulların gevşetilmesini rica etmeyi gerekli gördü. Kendi başına aldığı bir kararla, Hillesheim’in öğleden önce ve sonra birer saat kale avlusunda sıkı gözetim altında hareket etmesine izin verdi. Ancak, bu kadar yakınlık göstermek prensse göre kesinlikle çok fazlaydı. 25 Temmuz 1789’da Hillesheim’in geçici bir süre değil, yaşam boyu içeride kalmasına karar verdi. Ayrıca tutuklunun yeniden başka yere, bu kez Odenwald kenarındaki Oetzberg kalesine naklini istedi, çünkü kendini olduğundan farklı göstermesini bilen Hillesheim yerel memurları aldatmayı başarmıştı.

Beklenilenin ve prensin buyruğunun aksine Hillesheim Oetzberg’de en azından zamanla, Rottenberg’e oranla katlanılması daha kolay koşullarla karşılaştı. Yine de yıllar boyu kendisine 15 meteliği aşmayan kısıtlı bir günlük tayın hakkı tanındı, oysa 1790’da neredeyse 3700 guldeni bulan serveti sayesinde daha bol yemek yiyebilirdi. Kale komutanı Albay Sieben ile arasında güven dolu, hatta dostça bir ilişkinin gelişmesi ona bazı ayrıcalıklar kazandırdı: Siebein, mahkûmlar arasında yalnızca Hillesheim’a başlangıçta kendi eşliğinde, sonraları tek başına kale avlusunda gezinme izni verdi, komutanın karısı çamaşır işini üstüne aldı, her şeyden önce de Hillesheim yeniden kitaplara kavuştu. 1792’de kaleme aldığı meyve ağacı yetiştirmeye ilişkin bir yazı daha sonra basıldı.

Saliverilme umutları 1795 ilkbaharında ağır bir darbe yedi. Hemen hemen on yıl süren tutukluluktan sonra Siebein’in desteklemesiyle şubat ayında verdiği af dilekçesi sert biçimde geri çevrildi. Daha kötüsü, prensin kendisini yaşam boyu tutuklu kalmaya mahkûm ettiği Hillesheim’a ilk kez bu vesileyle söylendi. O günden sonra kafasındaki kaçma kararı giderek olgunlaştı. Siebein kale komutanı kaldıkça bu tür bir girişimi düşünmek mümkün değildi. Ancak 15 Mart 1796’da Siebein’in beklenmedik ölümü durumu değiştirdi. İki gün sonra Hillesheim hafifçe kılık değiştirip güpe-

gündüz kale kapısından tıpış tıpış dışarı çıktı. Kale koruyucularının hepsi savaş sakatlarından oluştuğu için “yaşlı nöbetçinin güçsüz gözleri”ni aldatmak kolaydı. Hücresinde bıraktığı pusulanın üstünde “komutanla birlikte geldiği, komutanla birlikte gittiği, onun hatırına buralarda böyle uzun zaman beklediği” yazılıydı.

Böylece bu oyunun sekiz yıl daha sürecek son perdesi başladı. Hillesheim dışarı çıkar çıkmaz Viyana’daki devlet danışma kurulunun yanı sıra en üst yargı kurumu olan imparatorluk adalet divanının bulunduğu Wetzlar’a gitti ve 1785’te kendisine yargılanma olanağı tanınmadığı için kabulü isteğiyle 1796 Aralık’ında Bavyera prensine karşı dava açtı. Onun hesabına göre, ancak davaya yeniden bakılırsa duruşmalar sırasında tutuklanmasının bir adli hata olduğunu açığa çıkarabilir, ardından da bir tazminat isteyebilirdi. Bunu izleyen yıllar, öncelikle çözüme ilişkin tasarıların karşılıklı olarak iletilmesiyle geçti; aslında Bavyera hükümeti açıkça zaman kazanmaya oynuyordu, amaç Münih’teki dondurulmuş servetine dokunamayan Hillesheim’i parasal açıdan dize getirmektir. Gerçekten yalnızca yazılarından kazandığı parayla geçinen Hillesheim kârlı çıkmayacağı bir uzlaşmaya yanaşacak gibiydi, tam o sırada, 12 Şubat 1799’da Karl Theodor kâğıt oynarken bir felç geçirdi ve birkaç gün sonra da öldü.

Yeni prens IV. Max Joseph’le birlikte hükümet işlerini yürütme görevini kararlı bir aydınlanmacı olan Kont Maximilian von Montgelas devraldı. Bavyera siyasetinde yeni bir yönelim kaçınılmaz görünüyordu. Değişen durum Hillesheim’i yeniden umutlandırdı, çünkü bir kere Montgelas 1791’de onun serbest bırakılması için kişisel olarak çaba harcamıştı. İnsancıl nedenlerle araya giren Montgelas’ın daha o zamanlar karakteri dolayısıyla kendisine “mauvais sujet”⁴⁰ dediğini bilseydi Hillesheim’in beklentileri pek o kadar yüksek olmazdı herhalde. Hillesheim 1799 Mart’ında ayırtılı bir dilekçeyle saygınlığının geri verilmesini, eski görevlerine yeniden atanmasını ve ayrıca uğradığı zararlardan ötürü uygun bir tazminat verilmesini istedi. Ancak hükümet her üç isteği de anlamazlıktan geldi. Yeniden göreve getirilmesi daha 22 Nisan’da reddedildi. Sonraki yıllarda Hillesheim devlet hizmetine alınması için defalarca başvurduysa da bu kararda en ufak bir değişiklik yapılmayacaktı. Ancak Max Joseph, Hillesheim’in

saygınlığının geri verilmesi dileğine, 1785'te kestirilip atılan davayı yeniden ele aldirtarak bir ölçüde yardımcı oldu. Konuyla ilgili devlet görevlisi vaktiyle izlenen yolun yanlış ve geçersiz sayılması gerektiğine karar verdi. Bu karar açıkça usul hukukuna ilişkin olup bir aklanma getirmese de Hillesheim bu sonuçla yetindi. Ancak devlet hazinesinden ne gibi isteklerde bulunabileceği sorusu henüz açıklık kazanmamıştı.

İsteklerindeki haklılığa sarsılmaz güveniyle 22 Mart 1800'de verdiği dava dilekçesinde Hillesheim uğradığı zararlar karşılığında 46.000 gulden gibi olağanüstü yüksek bir tazminat istiyor, çektiği iç acılara karşılık yeni bir tazminat davası açma hakkını saklı tutuyordu. Hillesheim'in isteği, çabucak açığa çıktığı gibi, zararının çok üstünde olsa da, bu işe bakan memur çok sayıda belgeyi sıkıca inceledikten sonra hükümetin bu davayı kazanamayacağı kanısına vardı. 1785 yılında yasaca öngörülen duruşmadan kaçınılması, hükümetin getireceği her türlü kanıtı temelsiz bırakıyordu. O nedenle, Hillesheim'la mahkeme dışı bir uzlaşma arayarak bu parayı pazarlıkla kabul edilebilir bir tutara indirmek söz konusu olabilirdi yalnızca. Bu strateji uyarınca Hillesheim'la uzun süreli çetin tartışmalar başlatıldı. Hükümet başlangıçta 5.000 gulden tazminat önerdiyse de 1804 yılında 24.000 guldende uzlaşıldı. Bu tutarın, ne gariptir ki, Karl Theodor'un geride bıraktığı özel servetinden alınarak ödenmesiyle, Hillesheim olayına son nokta konuldu.

18. yüzyılın geç dönemine ait Bavyera'ya özgü en önemli siyasal davalardan biri bu yolla sona erdirilmiş olsa da, kamuoyu davanın sonucuyla pek ilgilenmedi. O güne değin geçen yirmi yılda da Hillesheim'in çektiği acılar, tuhaftır, pek dikkate alınmadı. Buna karşılık 1780'li yıllarda Aydınlik Ruhlar kovuşturmasıyla işlerini yitirenler gibi başka aydınlamacılara, hükümdar yargısının şehitleri ve kurbanları olarak bütün Almanya basınında övgüler düzülüyordu; Hillesheim'in çok daha ağır cezalandırılması hiçbir kalemi harekete geçirmedi. Tanrıya ve dine sövenlere galiba –aydınlanma çağında da olsa– kahramanlık uzak düşüyordu. Hillesheim çeşitli yazınsal tasarılarının başarısızlığa uğramasının ardından dünyadan el çekip son yıllarını Münih'te geçirdi. 1819'da öldüğünde bu olay çoktan unutulmuştu.

“SUÇ SORUŞTURMASI”NDAN “HESAP GÜNÜ”NE

RANKE’NİN TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE “HUKUKSAL” BİR SÖZ

Leopold Ranke 1824’te *Geschichten der romanischen und germanischen Völker* (Latin ve Germen Halkların Tarihleri) adlı yapıtıyla kamuoyu karşısına çıktığı zaman tarih yazımına ilişkin bir ilke programı açıkladı; öncelikle bir şey kesin olarak bu programın dışında tutulmuştu: Suçluyu suçsuzu saptayıp sonunda aklamak ya da eldeki ölçüye göre mahkûm etmek amacıyla tarih yazımını bir ceza davası gibi tarihin üzerine yapıştıran yargıç tavrı. Bunun için hemen önsözde bütün özdeyişleri arasında en ünlüsünü söyledi: “Tarihe geçmiş yargılamak, gelecek yıllarda yararlanacağı yolda çağdaş dünyayı aydınlatmak görevi yüklenmiştir; bu deneme, o denli yüksek görevler üstlenmeye kalkışmıyor; sadece her şeyin gerçekte nasıl olduğunu söylemek istiyor.” Ranke bununla ilkin “Latin ve Germen halkların tarihlerini” 1500 dolaylarında “kendi bütünlükleri içinde kavramayı” hedefleyen somut amacını tanımlamak istemekteydi; bu ona mevcut güçler ve oyuncular karşısında tarihçiliğe özgü bir yargılama yetkisinin normatif kararlarıyla bağdaşmayan yansız bir anlayış güdülmesini istemek gibi geliyordu. Elbette o bu sınırlamanın ilke olarak anlamının pekâlâ farkındaydı ve sonradan da aynı düşüncüyü hemen hemen değişmez bir söylem gibi dile getirmişti. Bu düşünce, geleneksel “*historia magistra vitae*”ye (insanlığı/yaşamı yargılayan tarihe) olduğu kadar Ranke’nin tarih yazımının özerkliğini tehdit eder gördüğü, tarih üstündeki tanrıbilimsel, felsefi, ahlaksal-siyasal ve pratik kullanımın bütün biçimlerine karşı yöneltilmişti. Her ne olursa olsun, bu özdeyiş Ranke’nin tarih düşüncesinin amblemi olarak günümüze değin geçerliğini korumakta. Eleştirmenler ya da karşı olanlarsa buna her fırsatta saldırdılar. En sert karşı çıkanlardan biri olan Nietzsche, Ranke’nin ak-

sine, bir söylemle geçmişî “yargı önüne çıkaran, titizlikle sorgulayan ve sonunda hükmünü veren” bir “eleştirel tarih” çağrısı yapmaktaydı; kuşkusuz, o zamandan beri bu çağrının sesi kesilmedi.

Ranke'nin ilk yapıtı bilindiği gibi büyük ilgi uyandırdı ve hemen yazarına Berlin Üniversitesi'nde bir tarih profesörlüğü kazandırdı. Daha dikate değer olanı, bu başarının hiçbir biçimde önsözde açıklanan ilke programından kaynaklanmaması, hatta aslında, daha çok, büyük ölçüde temkinle karşılanan *tarihlerle* hiç ilişkisinin bulunmamasıdır. Ranke'ye birdenbire çok büyük değer verilmesine *Beilage zu desselben romanischen und germanischen Geschichten* (Aynı Yazardan Latin ve Roma Tarihlerine Ek) ile aynı zamanda yayımlandığı *Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber* (Yeni Tarih Yazımının Eleştirisi Üzerine) başlıklı kitapçık neden oldu. Ancak Ranke'nin bu metinde izlediği yöntem, o ilke programında sözü edilenle taban tabana karşıtı; öyle ki, tarihin orada reddedilen yargıçlık görevine daha iyi bir örnek akla gelmiyor; kitapçığın o yüzden olağanüstü başarı kazandığına hiç kuşku olamaz.

Burada da ilkin somut bir problemin evrensel bir bakışla çözülmesi söz konusuydu. Ranke için somut problem “Latin ve Germen tarihleri kitapçığımda kaynaklardan yararlanmadaki usul ve tarzın doğruluğunu ortaya koymak”tı; başka deyişle, bu kaynakların bilgi değerini belirlemektir. Bu bağlamda tartışmalı olayları kendi deneyimlerinden hareketle anlatan tarihçilerden, onların “katılımcı ya da görgü tanığı mı, yoksa olayın yalnızca çağdaşı mı olduklarına” göre söz ediyordu. Her şey olayla “zamandaş” bu yazarların inanırlılığına bağlıydı ve Ranke onları bu açıdan denetlemeye girişti. Kaynak eleştirisine yönelik bu uğraşla o aynı zamanda genel bir amaç gütmekteydi, başka deyişle amacı, “yeni tarih için çarpıtılmamış herhangi bir konunun toplanmasına [...] elimden geldiğince az ya da çok katkıda bulunmak”tı. O halde *Yeni Tarihçilerin Eleştirisi* yeni tarih alanında aynı zamanda bir kaynak araştırması yöntembilimi olarak düşünülmüştü.

Ranke'nin yazdıkları, Johann Gustav Droysen'in *Historik* (Tarih Bilimi) adlı yapıtında “sorgulayıcı anlatı” olarak tanımladığı türe sokulabilir. Droysen bu anlatı biçiminin, yani bilinmeyen herhangi bir X'in çeşitli olayların birleştirilmesi yoluyla bulunması gerektiğinin her yerde kullanılabile-

ceği kanısındaydı. Bu anlatım biçimi ona “ceza davalarını” anımsatıyordu ve o da “bir suç soruşturmasına ilişkin şu analojiyi” madde madde açıklıyordu: “Kanıtlama süreci, sonuç çıkarmanın mantıksal açıdan zorunlu olduğu izlenimini verir; bir duruşmada olduğu gibi, görüşler dile getirilir. Sorudan yola çıkılarak önce soru, öğelerine ayrılır, ilgili yerlerde tanıklar, kanıtlar, ipuçları getirilir; böylece aşama aşama ilerlenir ve en son noktada sonuç çıkarmaya geçilir.”

Droysen’in “sorgulayıcı anlatı”sının ne bir suçun aydınlatılmasıyla aynı sonuca ulaşması, ne de böylece bir hak ve adalet isteğini karşılaması söz konusuydu elbette, “sorgulayıcı anlatı” daha çok bir bilgi probleminin çözümüyle ilgiliydi ve burada yalnızca doğruluk ve gerçeklik önem taşımaktaydı. Ranke’nin yazdıkları da bir bilgi problemi bağlamındaydı: Sorun, yeni tarihe ilişkin “belgelere daha çok dayanan” kitaplardan” çağdaş bir tarihçinin hangi ölçüde “doğru olması mümkün” bilgiler çıkarabileceğiydi. Bununla birlikte Ranke’nin yazdıklarında bulunan “suç soruşturması” özellikleri, salt bir “analojiyi” aşıyordu.

Bu izlenim önce incelemenin genel eğilimine bakınca ortaya çıkar. Ranke’nin ilgisi tarih yazımı geleneğiyle biricik bir hesaplama doğrultusunda ve bunun arkasında aynı zamanda çağının tarihçiliğinde uzmanlığın alışılmış işleyişine karşı bir savaş ilanı duruyordu denilebilir. Süregelen anlayışa göre, “belgeci tarihçiler” anlattıkları olaylara görgü ya da kulak tanığı olmaları nedeniyle kaynak olarak en yüksek değere sahiptiler; çok eskilerden kalmış ve hâlâ egemen olan düşünce, şimdiki zamanın ve en yakın geçmişin tarihini yazmanın, ulaşabileceğimiz tarihsel bilgiye somutluk kazandırdığı düşüncesi idi; buna göre, güncel tarihlerin hepsi süreklilik gösteren bir dizi, bir “historia perpetua” (kesintisiz tarih) oluşturunuyordu, bu diziyi her defasında çağdan çağa aktarmak ve yazmaya devam etmek gerekirdi. Ranke bu anlayışı kendi alanından dışlarken o yazarlara sürekli güvenilemeyeceğini tanıtlamıştı. O zamana değin 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başı Avrupa tarihi üzerine bütün çalışmaların dayandığı Guicciardini ve Beaucaire gibi çok saygın yazarlar da bunlar arasındaydı. “Aktardıklarının ne yeterli, ne de gerçek olduğu; kendilerini izlediğimiz sürece karanlıkta bocaladığımız” yargısı bütün yıkıcı

lığıyla tam da onların üstüne denk gelmekteydi. Böylelikle Ranke tarihçi loncasını en can alıcı noktadan vuruyordu.

Kaynak gösterilen bütün bir yazarlar grubu ve buna bağlı olarak süregelen tarihsel kaynak araştırması biçimine ilişkin bu köktenci yargı, mantıksal-çözümleyici bir kanıtlamayı izleyen bilgi yargısı olarak ortaya çıksa da, gerçekte bir “ceza davasında” suçlunun derhal yerine getirilmesi gereken bir cezaya çarptırılması gibi etki yaptı. Ranke mahkemede yapılan bir duruşmayı sahneye uyguluyormuş gibi görünüyordu; sanki aslında tarihi sistematik olarak çarpıtmakla bütün kurumsallaşmış tarih biliminin suçlandığı ve büyük bir katılıkla bu ağır suçtan sorumlu tutulduğu bir oyun sahneye koyuyordu. Buna, getirdiği mantıksal-çözümleyici kanıtların sürekli biçimde doğrudan ahlaksal-hukuksal bir değerlendirmeye dönüşmesi eklendi. Ranke, Guicciardini gibi bir yazarda tarihin bilinçli olarak çarpıtıldığını saptamaktan ve onu izleyenlerin tutumlarını da, eğer bile isteye bir kandırmaca söz konusu değilse, tarihsel gerçeklik duygusundan yoksunluklarına yormaktan çekinmedi. Öncelikle Guicciardini’deki konuşmalara kancayı takmıştı, ona göre bunların hepsi uydurmaydı; “söylenmiş ama değiştirilmiş, hiç söylenmemiş ama uydurulmuş” sözleri ve “uydurma bir konuşma yaratmak adına biçimi değiştirilen gerçekleri” ayırt ediyordu; bunlar çok önemliydi ve “bir tarihçiye pek yakışmıyordu.” Aynı yazarın, “siyasal kararları ve bağlaşımları” da bile bile değiştirdiğini tanımlayabileceği kanısındaydı. “Bu yapıtın başarısı ve yararı”na ilişkin değerlendirmenin sonunda Ranke sözünü esirgemiyor, “aynı [tarihin] büyük bir bölümünün, konuşmaların, kesinlikle bir tarih anıtı değil, söz sanatı alıştırmaları olduğunu, önemli gerçeklerin tümüyle çarpıtıldığını, antlaşmalarda değişiklik yapıldığını, hiçbir zaman olmamış mucizeler anlatıldığını, yazarın ortaya koyduğu yaklaşımın insanı en azından büyük kuşkulara düşürdüğünü” belirtiyordu. Bunlar gerçekten bir “suç soruşturmasının” sonuçlarıydı ve belli ki, bir bütün olarak Ranke’nin yazdıklarının etkisi özde bu tür yargılardan ileri gelmekteydi.

Kritik neuerer Geschichtschreiber (Yeni Tarihçilerin Eleştirisi) tek kalmadı. Bunu Ranke’nin aynı tarzda kaleme aldığı iki inceleme izledi hemen. Bunların “suçbilimsel” yanı daha güçlü gibi görünüyordu, çünkü iki-

si de aslında “suçbilimsel” boyut taşıyan somut olgularla ilişkilidiler. 1829 yılının Viyana “Edebiyat Yıllıkları”ndaki bir makalede Ranke konu olarak “Don Carlos’un” öyküsünü” ele aldı; Schiller’in yakınlarda konuya duyarlı bir kitleye sunduğu, anlaşmazlığı, entrikayı, ölümü anlatan, kişilerin hep korkunç kuşkular içinde birbirlerine suçlu gözüyle baktığı gerilimli bir öyküdü bu. Ranke incelemesine mevcut öyküleri çözümlemekle başlıyordu, bu çözümlemeden yukarıdakine çok benzeyen bir tablo çıkmaktaydı: Çoğu kez art niyetten ve bencillikten kaynaklanan, kesintisiz bir sahtecilikler, söylenceler, masallar ve yanlış anlamalar dizisi.

1824 yılında verilen örneğe Ranke’nin kaleminden çıkmış tam tamina uyan bir metin varsa, o da 1831’de yayımlanan *Ueber die Verschwörung gegen Venedig* (Venedik Komplosu Üzerine) başlıklı çalışmadır. Yazarın kendisi, bunun bir “inceleme” olduğunun altını çiziyordu. Burada yaptığı sadece Venedik tarihine ait bir olayı yeniden kurgulamak değil, olayın doğruluğunu irdelemektir asıl. Vardığı sonuçta söyledikleri oldukça uyandırıcıydı: “Bu komplonun gerçek olduğu gibi, gerçek olmadığı da aynı zamanda söylenebilir.”

Schiller’in esinlediği *Geschichte der merkwürdigsten Rebellionen und Verschwörungen aus den mittleren und neuern Zeiten* (Orta ve Yeni Çağlardan En İlginç Ayaklanmalar ve Komplolar Tarihi) derlemesine giren bu tartışmalı öykü çok çarpıcıydı. 1618 yılında Venedik’te, Venedik Cumhuriyeti hizmetinde bulunan ya da kentte eğleşen çok sayıda Fransız paralı askeri idam edilmişti; hemen ardından diğer paralı askerler kaçarcasına kentten ayrılmışlardı, İspanya elçisi de sıvışmıştı. Venediklilerin öne sürdüğüne göre, Cumhuriyet’e karşı bir komplonun önü alınmıştı böylece, komployu bu kiralık birliklerle İspanyol tahtına bağlı Napoli kral naibi ve Milano valisi ortaklaşa tasarlamış, İspanyol elçisi onlara aracılık etmişti. Bunun üzerine İspanyollardan ve Fransızlardan hemen karşı sesler yükseldi; açıkça karşı çıkıyor, olanlar için tümüyle başka nedenler gösteriyorlardı. Bu iki temel görüşten uç veren yazınsal tartışma hep yenilense de konu bir sonuca bağlanmadı. O halde Ranke’nin önünde gerçek anlamda işlenmiş bir suç vardı, olay henüz tümüyle aydınlatılmamıştı, aydınlatılması için olağanüstü sağgörü gerekiyordu, Ranke’yi her şeyden önce ilgilendiren buydu; el-

bette “bu bizim komplo gibi bütün içinde önemi böyle az bir olayı” Avrupa devletleri tarihinin genel ilişkileri içinde, Otuz Yıl Savaşları’nın arifesinde nereye oturtacağını biliyordu. Yine de bu konuda sözcüğün en doğru anlamıyla bir “suç soruşturması” kaleme aldı; zorunlu mantıksal sonuç bağlamında eşi güç bulunacak, her tür cinayet romanıyla boy ölçüşebilecek bir yapıttır bu.

Suç soruşturması, incelemenin ikinci bölümünde “çok yönlü konuyla” yüz yüze gelen Ranke’nin olayın gerçekliğini kendisinin saptamaya karar vermesiyle doruğuna varır. Ranke “genel olanla” başlıyordu, Avrupa’daki genel siyasal durumdan hareketle Venedik’le İspanya arasındaki gergin ilişkiyi, bu ilişkinin 1617 güzünden beri Cumhuriyet’i Napoli kral naibinin doğrudan bir saldırısından korkuttuğunu ortaya koyuyordu. Sonra, para hırsı ya da serüven tutkusu nedeniyle her türlü cephe değiştirmeye hazır olan Venedik’teki paralı Fransız birliklerine dönüyordu. Bir sonraki adım, bu koordinat sisteminde bir grup paralı askerle kral naibi arasında belli bir “uzlaşmanın” giderek olgunlaştığını görmesi oldu, elbette bu arada kral naibi önceden kestirilemeyecek karmaşıklıklarla karşılaşmamak için hiç konuşmuyor, arkada kalıyordu; İspanya elçisinin evinde de pazarlıklar yapılıyordu. Bunun ardından fesatçılar grubunun hazırlamaya başladığı ve kral naibinin desteğiyle gerçekleştirmeyi tasarladığı “komplolar” sıra geldi: kentin en önemli alanlarının işgali, senatörlerin öldürülmesi, ortalığın yağmalanması, kentin kral naibine teslimi planları yapılıyordu; bunların hepsi yarım kaldı ve hiçbir zaman somut bir aşamaya ulaşmadı. Bunu bir dönüm noktası izledi: Bu “komploların” ihanet sonucu “ortaya çıkması”, ağır ceza kurulunun vardığı karar, idamlar, gizleri paylaşanların kaçması. Ranke’nin özeti: “Açıktan açığa bağlaşıklık kurarak belli bir son amaç uğruna günü ve saati saptanmış bir zaman için, kesinlikle belirlenmiş bir hareket tarz ve şeklinde anlaşmak, komplo kapsamına giriyorsa buna bir komplo denemez. Ama genelde bir görüş birliğine varılması, vasıtaların hazırlanması, gerçekleştirme yolunu daha ayrıntılı belirlemenin ve son bir uzlaşma sağlamanın düşünülmesi yeterliyse, o zaman bu bir komploydu. Venedikliler henüz olgunlaşmadan onu boğmayı başardılar.” Bunun devamında, geliyorum diyen darbeyi bastırmada kesin sonuca ulaş-

mak için nasıl Venediklilerin zorla İspanyol elçisini geri çağırttıkları, keza o sıralar Cumhuriyet'e karşı düşmanca bir tutum izleyen Milano valisi ile Napoli kral naibinin azledilmelerinde ne rol oynadıkları vardı. Son olarak: Dikkati yine genel siyasal duruma yöneltten bir görünüm. Ranke bütün önemli kanıtların tartışıldığı, her bir aşaması sıkı bir tanıtılma yöntemini, olay ve koşulların açık seçik betimlenmesiyle birleştirmekteydi; özellikle olayın geçtiği yeri öylesine kesinlikle anlatıyordu ki, Venedik'i ziyaret eden herkesin okurken güzel anılara dalıp gitmesi olasıdır.

Ranke bu yolla olayın "salt içeriğini" göstermeden önce "suç soruşturmasının" ilk bölümü gerçekleşti: Yazılagelen tarihin "eleştirisi". Devlete karşı işlenen suçun soruşturulmasından önce tarihi geleceğe aktarırken işlenen suçun soruşturulması geliyordu. Burada salt bir saptama yerine, kesinlikle mahkûm eden hukuksal-ahlaksal dolaysız yargılar vardı. Daha başlangıçta -uğursuz bir haber verir gibi- şöyle deniyordu: "Kendimde yapma cesaretini bulduğum bu incelemede, güçlük birden fazla. İncelemenin söz konusu ettiği yazarlar çoğu zaman hiç suçları olmaksızın, ara sıra da kendileri bile isteye hatalar yapıyorlar; önümüze konulan bütün belgelerin sağlam olması çok uzak bir olasılık; olayların içindeki kişileri dahi gerçek ya da uydurma komplolar, yanlış ya da haklı işkillenmeler karşı karşıya getiriyor." Ranke'nin "incelemesinin" vardığı sonuç, "suç işlenerek yapılan" hataların ezici biçimde ağır bastığıydı.

Ranke önce "komplo" üzerine Venedik yorumuna dayanan çalışmaları gözden geçirmişti. Sıranın başında, olayı 1663'te yayımlanan *Historia della repubblica Veneta* (Venedik Cumhuriyeti Tarihi) adlı yapıtı çerçevesinde ele alan Venedik "devlet tarihçisi" Battista Nani vardı. Ranke anlatılanları bir dereceye kadar ciddi ama yine de doyuruculuktan uzak bulurken burada suç sayılacak bir tutumun varlığını tahminden geri durmuyordu: "Bütün kuşkulara, bütün söylentilere temelli bir son vermenin Nani'nin elinde olduğuna inanmamak mı gerekiyordu?" Nani'den sonra sırada "iki anlamlı anlatılarla" öne çıkan Abbé St. Real vardı; Ranke onu Don Carlos üzerine incelemeleri sırasında "gerçeğe" tümüyle düşman bir tarih yazarı olarak tanımıştı. Bu adamın "komplo" hakkında yazmasının tek nedeni "kamuoyundaki merakı gidermek ve bu konu vasıtasıyla ken-

dini çağdaş bir Sallustius⁴² düzeyine yükseltmekti.” O nedenle Nani’nin anlattıklarını kamunun dikkatini kendisine yöneltecek yeni olgularla tamamlamak çabasıındaydı. Amacına uygun şeyler içeren “belgelere” de rastladı, bu belgeler diğerleriyle zamandaş görünümdeydiler, o nedenle yazarın derin bilgisini de gözler önüne serebilirlerdi. Ranke bu belgelerden en önemlisini çok titiz bir çözümlemeye aldı ve şu sonuca vardı: “Belgemizin baştan sona uydurma olduğuna hiç kuşku yok.” Gördüğü kadarıyla bir “sahteci” işbaşındaydı, sözlerini şu cümleyle bitirdi: “Burada tutuklanan, işkence edilen, suçunu kabullenen, idam edilen kişiler gerçekte hiçbir zaman var olmadılar”; asıl bu “belgeyi” uydurana deyim yerindeyse iş iştin geçmiş olsa da “tutuklatmak”, “işkenceden geçirmek”, suçunu “itirafa zorlamak” ve “idam ettirmek” önemliydi artık. Abbé St. Real kişisel deneyimlerine dayanan ya da bilim dışı zihniyetinden ötürü bu sahteciliğe aldanacak ölçüde ahmaktı ve Nani’nin anlatısıyla sözde belge arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmak için buna başka uydurular ekledi. Sonraları da tarih geleneğinde akıl almaz bir ahmaklık hüküm sürdü. Vettor Sandi ve Christoforo Tentori gibi sonradan gelen yazarlar aynı zamana ait bir imzasız İtalyanca elyazmasını temel aldılar, ama bunun aslında St. Real’in yazdıklarının bir çevirisi olduğunu fark etmediler. 1828’de *Discorsi sulla storia veneta*’yı (Venedik Tarihi Üzerine Söyleşiler) yayımlayan Domenico Tippolo bile “Tentori’nin serüvenlerle dolu anlatısını” ve bu anlatıya bağlanan tüm geleneği yalanlamaya hazır değildi.

Ranke Venediklilerin yorumuna “karşıt” anlatılara yöneldiği zaman çok daha iyi koşullarla karşılaşmadı. Dikkatini iki yeni çalışma üstünde topladı; bunlar, Prusyalı akademisyen Chambrier’nin 1801 yılındaki bir incelemesi ile eski Napolyon bakanlarından Daru’nun daha yeni yayımlanan *Histoire de Venise*’i (Venedik Tarihi) idi, ancak onun gözünde ikisi de işe yaramazdı. Chambrier sözde “komplo masalının” karşısına gerçek bir “masal” çıkıyor, bunu yaparken “gerçek olgular” önünde tutarlıktan yoksun kalan bir “varsayım” ortaya atıyordu. Daru “üstünkörü yakaladığı bir düşüncüyü inatla izlemek” suretiyle yanlış bir yola sürüklenmekteydi. “Üst üste tahminlerle gözümüzün önünde kendi içinde tutarlı bir öykü oluşturuyor”: “Ama bu öykü doğru muydu acaba?” Ranke’nin kararının anlamı kesindi: “Biz bu-

rada bir yanlışlar ve yanlışlar dünyası içindeyiz.” Sonuçtaki yargısında şöyle diyordu: “Bu bir tiyatro oyunu olsaydı, güçlükleri aşmada ve dolantıyı son ana değin sürdürmede gösterilen beceri ancak övülebilirdi. Ama tarih böyle yazılmaz [...] tarih yazımı geçmişte kalan olaya derin bir saygı gerektirir.”

Ranke tek tek anlatıları mahkûm etmekte kalmadı, tümüyle o güne değin süregelen tarihçiliği hedef aldı yine. Abbé St. Real’in kotardığı o belgenin sahteliğini fark ettiği zaman aslında çok büyük anlam taşıyan bir buluş yapmıştı: Yeni tarihe ilişkin tarihçilik geleneği genelde büyük ölçüde bu tür çarpıtmalara dayanmaktaydı. Gözlerinin önünde dünyaya meraklısı olduğu yalan haberleri sağlayan dev boyutlu bir sahteciler ortaklığı canlandı: “Bu büyük düzenbazlık bir sahtecilik ekolüne dikkatimizi çekiyor; bu ekolün sahtecileri ellerinde satacak malları yoksa istenilen doğrultuda bir şeyler uydururlardı. Bu adamlar [...] o eski kâğıtlardaki kurt yeniklerini bile taklit ettiler, ama tam hakkını veremediler, düzmecilik daha ilk bakışta göze batıyor; [...] genelde doğruluğuna güvenilen bazı yeni çağ belgeleri düpedüz onların elinden çıkmıştır.” Tarih burada örgütlenmiş suçlar alanına doğru kaymaktaydı.

Ranke ne daha önce, ne de sonra önceki tarih yazarlığı hakkında daha katı hükümler vermedi. Ama söyledikleri, yine her zaman önsözlerle, konu dışı açıklamalara, derlediği alıntılara sızan o tutumuna ilkece uygun oldu. Elbette Ranke’nin gerçekte tarihçiliğin tarihini kısaca “sahteci ekollerin” birbirini izlemesi biçiminde anladığından söz edilemez. O, ayırım gözetmesini biliyordu; bunun için üniversitede verdiği derslerin giriş bölümlerine, tarih literatürüne düştüğü notlara bir bakmak yeter; bizim ele aldığımız incemeler dahi övgü ya da anlayış sözlerinden hiç yoksun değildir. Bilindiği gibi antikçağ tarihçiliğine saygısı hiç eksilmemişti: “Gerçek en büyükleri geçmek olanaksızdır; Tuk.[idides] ve Tacitus gibi insanları geçmek olanaksızdır, onlar en yüksektekiler.” Ama varılan bu sonuç, aynı zamanda antik Yunan ve Roma’dan beri ve modern çağda da hâlâ süren tarihçiliğin ikilemine gönderme yapıyordu. Çünkü büyük antikçağ tarihçilerini, biçimsel nitelikleri açısından onlarla karşılaştırılabilecek özgün yaratıların izlemediği konusunda Ranke’nin hiç kuşkusu yoktu; kendisinin böyle uzun zaman sonra ilk kez Tukidides ve Tacitus biçimin-

de bir tarih yazarlığını gözüne kestirdiği konusunda okuyucularını, derslerini izleyenleri bilgilendirmekten kaçınmadı.

Gerçekte, antikçağdan sonra tarihçiliğin iyi durumda olmadığı kanısındaydı. Her şeyi kuşbakışı bir arada gördüğü zaman, geçmişin doğru bilgisinden hep daha uzağa götüren, bilinçaltının güdülediği yanlış davranışlara rastlıyordu. Burada suça yönelik bir amaç bulunmasa da, nesnel açıdan bakıldığında haklı olarak en katı biçimde cezalandırılması gereken suça yönelik bir tavır söz konusuydu: Çözüm yolu bu tür tarihçiliğin artık tarih bilimi kapsamı dışına itilmesi idi. Suça yönelik bir amacın tanıtıldığı her yerde bütün bu canice dümenler deyim yerindeyse gün gibi ortada durmaktaydı. O bakımdan baştan sona bizim önümüze dikilen sahtecilik kategorisi aslında aynı zamanda Ranke'nin karşılaştığı tarihçiliğin somutlanmış örneğiydi. Ranke bunu yargıladı, amacı o mirastan kurtulmak, kökten yenilenmiş bir tarih bilimi kurmaktı; bu da ileride onun adıyla birleşecekti.

1840'lı yıllarda Ranke'nin günlüğüne düştüğü bir not var, onun konuya bakışını kısaca toparlıyor: "Tarih her zaman değişikliğe uğruyor yazılırken, gözlemlendiği üzere. Her çağ ve her çağın başat yönelişi tarihi kendine mal ediyor ve kendi düşüncelerini tarihe yansıtıyor. Buna göre övgü ve yergi dağıtılıyor. Bu böyle uzayıp gidiyor sonra. Ta ki asıl konu anlaşılmaz oluncaya değin. Bu durumda ilk kaynaktaki bildirim geri dönmekten başka hiçbir şey işe yaramaz. Ama bu bildirim günün eğiliminden ayrı incelenebilir mi? Her nasıl olursa olsun, her zaman insanın görevi, arınmış bir görüş düzeyine yükselmektir." Ranke burada bilgi kuramına (Erkenntnistheorie) dayalı bir düşünce kisvesi altında ele aldığımız bağlamda önem taşıyan iki nokta ortaya koymaktaydı: Süregelen "tarih biliminin" değerlendirilmesi ile bu değerlendirme karşısında Ranke'nin yerine getirmek istediği "görevin" belirlenmesi. Tarih yazımı tarihinin geçmişine bakmak her defasında artan bir yozlaşmayı göstermekteydi. Başlangıçta geçmiş bilgisinin Tukidides ve Tacitus'ta olduğu gibi "ilk kaynaktaki bildirimden" edinilmesi söz konusuydu. Ama zamanla bu konu yeni güncel gereksinimlerin ışığında sürekli biçim değiştirerek bozuldu. Ranke bu gelişimde belli bir meşruluk görececek ölçüde gerçekçiydi. Yine de buna karşı durmayı kafasına koymuştu. Ranke'nin cümleleri, ondaki doğruluk isteminin bir göreceleş-

tirmesini (Relativierung) içerse de: Kendini adadığı düzenci (regulativ) düşünce ona kendisini saltık (absolut) doğruya odaklamasını buyuruyordu ve o da bunun aşağı yukarı başarılabilceğini olası görmeye yetecek bir bilince sahipti. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (Reform Çağında Alman Tarihi) önsözünün sonunda sonraki araştırmaların “temel gözlemlerini” düzeltebileceğini olanaksız bulmaktaydı: “Çünkü yalnız bir doğru olabilir.” Bu kendine duyduğu güvenin ifadesiydi, onu tarih yazımı tarihi üzerine yargıçlığa yükselten kendine olan bu güveniydi.

Ranke kendisi için “geçmiş yargılama görevini” kabul etmiyordu; ama geçmişteki tarih yazarlığını “yargılamada” en ufak bir duraksaması yoktu, hem de her zaman olabildiğince köktenci biçimde yererek. Bu nasıl birlikte yürüyordu?

Tutarsızlık elbette yalnız görünüşte, bunun için sözü az önce günden alıntılanan nota getirmek uygun olur. Ranke burada kendi “zamanının” “düşüncelerini” geçmişe taşıyan ve bunlara göre “övgü ve yergi” dağıtan bir tarih yazarlığını yargılıyordu. Dolayısıyla verdiği yargı “historia magistra vitae” (insanlığı/yaşamı yargılayan tarih) için: “Geçmiş yargılama görevini” kendine hak gören o tarihçilik anlayışı için geçerliydi. Bu yargıya *Kritik neuerer Geschichtschreiber* (Yeni Tarihçilerin Eleştirisi), *Geschichte des Don Carlos* (Don Carlos’un Öyküsü) ve *Verschwörung gegen Venedig* (Venedik Komplosu) başlıklı yapıtların her bir yanında rastlanıyor: “Anlık duruma göre nedeni açıklanan birbirinin karşıtı düşünceler.” Ranke’nin sahteciler ve sahtecilikler üzerine yargıları temelde bu tür tarihçiliği hedef alıyordu. Dolayısıyla Ranke yargılayan bir tarih yazarlığını yargılamaktaydı; bu da diğerinin öteki yüzüydü.

Ranke’nin hangi ölçütlere dayandığı sorulduğunda durum farklı değildir. *Kritik*’te (Yeni Tarihçilerin Eleştirisi) kaynak alınan geleneksel yazarlara kancayı takması “bu kalabalık içinde kimin özgün bir bilgiye tanıklık ettiğini” bilmek istemesindendir; Ranke’nin bütün kaynak incelemelerinde vardır bu ve yargılayıcı tarih yazımını değerlendirdiği ölçüte uygun düşer; ölçüt: Yalnızca “gerçeğin nasıl olduğunu söylemektir.” Bilindiği gibi Ranke bu “özgün bilgiyi” sonuçta güvenilmezliğini ortaya koyduğu yazılı tarih kaynaklarından değil, “özgün kâğıtlar” diye adlandırdığı elçilik raporlarından,

mektuplardan, dosyalardan elde etmiştir. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (Reform Çağında Alman Tarihi) önsözündeki bir cümle resmen bir araştırma programı içermekteydi: “Yeni tarihi, artık özgün bir bilgiye tanıklık etmeleri dışında, kendileri olayın çağdaşı olmayan tarihçilerin sözleri değil [...], görgü tanıklarının anlattıkları ve en sağlam, en dolaysız belgeler üstüne inşa edeceğimiz zamanın yaklaştığını görüyorum.”

Ranke yalnız tarihçiliğin tarihini mahkemeye çekmedi. Kendi tarih yazarlığında da baş gösteren özel bir hak ve adalet istemi vardı; bu tarihçilik anlayışının yöneldiği son hedef o istemin içinde karara bağlanmıştı. Bu, Ranke’nin dindarlığından kaynaklanıyordu: Onun gözünde Tanrı tarihin efendisiydi ve insanları kendi mahkemesinde yargılıyordu.

Ranke ara sıra geleneksel hesap günü imgesini kullandı hatta. Tarihte savaşı taraflara karşı yansızlığını temellendirmek için 1830’lu yıllar başlarken bir dersinde şu saptamayı yaptı: Tarih bilimine düşen, onların kavgasını “kuramsal da olsa bir karara bağlamak değil, onlara geçmişlerini öğretmektir; tarih bilimi, kavganın Tanrı’nın istediği biçimde sonuçlanacağını bilincindedir.” İlahi adaletin ön aşaması olan tarihsel nesnellik bu.

Bununla birlikte Ranke düşüncesinin bütün eğilimi Tanrı yargısını tarih içine yerleştirmek doğrultusunda idi. *Epochen der neueren Geschichte*’de (Yeni Tarihin Devirleri) şöyle yazılı: “Tanrı –söylemeye haddim olmayarak diyeceğim ki– benim düşündüğüme göre, zamanla sınırlı olmadığı için tarihsel gelişim içindeki bütün insanlığı kendi bütünselliği içinde kavrar ve eşit değerde bulur.” O zaman burada Lutherci haklılama öğretisinin (Rechtfertigungslehre)⁴³ tarihe uygulanması söz konusu. Protestan Hıristiyan’ın Tanrı’yla olan dolaysız ilişkisine “insanlığın bütün kuşaklarının” Tanrı’yla dolaysız bir ilişkide olması denk düşüyor: “Her devir doğrudan doğruya Tanrı’yla karşı karşıya gelir.” Bu arada Ranke’yi Luther’den ayıran, öbür dünya (eschatologie) ufkunu ilahi adalet tarihte kendiliğinden var olma durumuna (içkinlik/immanenz) ulaşıncaya kadar uzağa itmesidir. Ayı hak her devirde, o devrin “kendi başına varoluşuna, kendine özgülüğüne” dayanır. Tarihçinin görevi bu “kendi başına varoluşun” ayrımın gözetilmeden kabulüne yardımcıda bulunmaktır. Bu, tarihsel nesnellik ilahi adalet olarak duyurulmasıydı.

Elbette bu duyuruya konulmuş son bir sınır var: Tanrı ne zaman olursa olsun bir tarihçinin bilebileceğinden daha çoğunu bilir ve o nedenle adaleti Ranke'nin hiçbir zaman tümüyle göz ardı etmediği hesap gününe kadar uzanır. Bununla birlikte, tarihte açınlanan ve tarihçi tarafından dile getirilen ilahi adalet düşüncesi, bu yüzden keskinliğinden hiçbir şey yitirmez, aksine: Öte dünyaya gönderme yapılması ona bir ölçüde fizikötesi bir meşruluk kazandırır.

Ranke'nin tarih yazarlığında kendi görevini baştan beri bu anlamda anlaması çok dikkat çekici. Süregelen tarih yazarlığı üzerine verdiği yargının köktenciligi, her şeyden önce Tanrı'nın tarihsel adaletine inancın kendisine esinlediği bilinçten ileri geliyordu. Bazen Tanrı'nın iradesini anladığına öyle güveniyordu ki, olayın dünya içi bir anlatısıyla yetinmiyordu. Ranke'nin bu anlayışı dile getirdiği bilinen yerler var *Geschichten der romanischen und germanischen Völker*'de (Latin ve Germen Halkların Tarihleri): "Ama Tanrı istedi", "ama Tanrı verdi", "Tanrı istemedi", "yaratana" ve "cezalandıran" "Tanrı". Ranke önsözün sonunda uğraşının konusunun başat niteliklerini özetlerken o yerlere işaret etmişti: "Tek insanın, kuşakların, halkların yaşamı, ara sıra Tanrı'nın onların üstündeki eli." Daha sonra yazdıklarında bu türden yargılar azalır; ayrıca baştan beri "insanlığın nasıl bir halde bulunduğu açıklanabilir ya da açıklanamaz" olduğu ve "geri kalanı" "Tanrı'nın buyurmuş" olduğu üzerine bilinemezci (agnostik) deyişlerine rastlanır; bununla birlikte, doğruluk istemi dolayısıyla Tanrı mahkemesini tarih düzleminde gerçekleştirmenin kendisine verildiğine Ranke'nin her zaman derin bir inancı vardı denilebilir.

"Dünya tarihi, dünya hesaplarının görüldüğü hesap günüdür" sözü Schiller'e ait; 1874'te yazılmış "Resignation" (Yazgıya Boyun Eğmek) şiirinin özü bu. Konrad Repgen, Ranke'nin o güne değin tarih bilimine yüklenen "tarihi yargılamak görevinin" yersizliğine cephe almakla, Schiller'in özdeyişine de "dolaylı, ama anlaşılır bir ret" karşılığı verdiği düşüncesindeydi. Ben aynı görüşte değilim: Benim düşüncelerim, Reinhart Koselleck'in geçenlerde Frankfurt'ta verdiği konferansta sunduğu yorumla uyuyor. Şiirin merkezinde aşkta başarısızlığa uğradıktan sonra kendine yapılan haksızlığın öte dünyada karşılığını bulacağını uman bir insan var.

Ancak ebedi mahkemenin huzuruna çıktığında kendisine artık her şeyin geride kaldığı, aslında ödölün hep canlı tutulan ümit olduğı bildiriliyor. Bu noktada şu cümleye yer verilmekte: “Dünya tarihi, dünya hesaplarının görüldüğü hesap günüdür”; o halde cümleinin anlamı şöyle: “Dünya tarihinin” sona ermesinden sonra gelip çatmaz “hesap günü”, dünya tarihinin içinde ya da dünya tarihi vasıtasıyla, her anda, her eylemde gerçeklik kazanır; şu da söylenebilir: Tarih kendi kendini yargılar. Ranke’nin durumuyla ilkesel uygunluk göze çarpıyor. Ranke’nin ilahi adaletin tarihsel süreç içinde açınladığına inancı: Gerçekte “hesap gününe” dönüşmüş bir “dünya tarihi” inancıydı. Geleneksel tarih biliminin amaç dışı yargıçlık görevine yönelen “suç soruşturması” bu inançta amacına ulaşmaktaydı.

ISLINGTON'DA TÜYLER ÜRPERTEN KANLI CİNAYET

Bugün Londra'da Islington semtinin güney bölümü Clerkenwell'deki pek dikkate değer sayılmayacak Aziz James kilisesinin güneydoğu köşesinde, duvara yerleştirilmiş göze batmayan bir taş levha var. Taşın üstündeki yazı hava koşullarının etkisiyle zamanla bozulup sikkelişmiş; yazılanlar bölük pörçük okunabiliyor. Açık seçik ayırt edilebilen 1834 yılının rakamları, "Steinberg" adı ve "a native of Germany" (Almanya doğumlu) sözcükleri. Merak uyandırmak için bu kadarı yeterli. Londra'nın orta yerinde bir yazıtla hemen hemen bundan 170 yıl önce burarlarda ölmüş bir Alman'ı anımsatmanın gereği ne?

Taşın üstündeki metnin tamamını William Pinks'in 1865 yılına ait ayrıntılarla dolu Clerkenwell tarihinde bulmak mümkün:

Memlekette şaşkınlık ve dehşet oldu - Yer. 5,30⁴⁴

Bu taşın altında Ellen Lefevre ile dört çocuğunun ölümlü bedenleri yatıyor
25 yaşındaki Ellen Lefevre ile çocukları
beş buçuk yaşındaki Henry
dört buçuk yaşındaki John
iki buçuk yaşındaki Ellen
sekiz aylık Philip
Pentonville Southampton Sokağı'ndaki evlerinde 8 Eylül 1834 gecesi,
Alman asıllı, 45 yaşındaki John Nicholas Steinberg
tarafından öldürüldüler
yukarıda adı geçen çocukların babası olan katil daha sonra
kendini öldürdü ve yasanın öngördüğü biçimde gömüldü.

*Zavallı yavrular durduramadınız masumluğunuzla!
Ve babanız işittiği zaman merhamet dilenen feryadınızı*

*Hiç pişmanlık sarmadı onun suçlu ruhunu,
gemlemek için karanlık cinayet düşüncelerini
Hiç mi hiç!*

*Hiç mi hiç işiten olmadı çılgınlarnızı,
derin uykudaydı dünya,
İç karartıcı bir suskunluk egemendi çevrede,
İşte o sıra, sessizce, kayar adımlarla ilerledi suç,
Uyudunuz yerde siz, uyandınız ve Tanrı'yı gördünüz,
Yaradan'ın kanatları altında kutsandınız huzurla
Melekler sizi rüzgârla sonsuz uyku evrenine uçursun diye.*

Bu taş halktan toplanan parayla bu üzücü olayın anısını
yaşatmak amacıyla buraya konulmuştur.

O zamanlar Londra kent merkezinin kenarında bulunan bu evde 8 Eylül 1834 gecesi neler olduğunu *Gentlemen's Magazine* gerçekçi bir haberle okurlarına duyurdu. Mesleği kırbaç yapımıcılığı olan, kırk beş yaşında, Steinberg adında bir Alman birlikte yaşadığı genç kadın Ellen Lefevre ile ondan doğan dört çocuğunu boğazlarını keserek barbarca öldürmüştü. Ardından da aynı biçimde kendi canına kıymıştı. 13 Eylül cumartesi günü kurbanlar toprağa verilmişti. Cenazede büyük bir insan kalabalığı hazır bulunmuştu. Cinayetin duyulmasından hemen sonra, kurbanların gömülmesi ve herkesi üzen yazgıları anısına bir yazıt dikilmesi amacıyla para toplamak üzere kendiliğinden bir kurul oluşmuştu.

Haber, işlenen cinayetin o zamanlar hızla büyüyen dev kentte müthiş bir ilgi, kurbanların yazgısına karşı olağanüstü bir acıma uyandırdığını gösteriyor. Dehşet ve öfke, diye yazacaktı daha sonra William Pinks, "kamuyuunu biçimlendirdi bir süre." Cinayetleri izleyen günlerde *Times* gazetesi, Southampton Sokağı No. 17'deki evin odalarında polisin karşısına çıkan, cinayetin nasıl işlendiğine, ardındaki nedenlere ve tüyler ürperten sahnelerle ilişkin bütün ayrıntıları açığa vurarak kamunun merakını giderdi. Katilin olası güdülerine üzerine yoğunlaşan imalar, tahminler, kurgula-

1788-1792 arasında Londralı mimar James Carr'ın yaptığı Clerkenwell Aziz James Kilisesi (üstte), yazıt alttaki resimde merdivenin sağında görülüyor.

Fotoğraf: P.Alter

Southampton Sokağı'nın bir yan sokağında artık yerinde olmayan 17 numaradaki evle aynı biçimde yapılmış sıra evler.

Fotoğraf: Tony Paris-Simons

malar büyük bir öyküye dönüştü; bu öyküde aşk ve kıskançlık rol oynuyor gibiydi, ama para hırsı ve aldatmaca, sıkıntı ve ümitsizlik de vardı. Kamuoyunun ve polisin ilgisi katilin üzerinde yoğunlaşıyordu. Steinberg kimdi? Londra'da geçimini nasıl sağlamıştı?

Londra halkında dehşet ve kurbanların yazgısına karşı insancıl bir acıma duygusu uyandıran, gömülmesi sırasında ise neredeyse arkaik bir hezeyan yaratan bu eyleme onu iten neydi?

Cinayeti izleyen gün ve haftalarda sorulara mantıklı yanıtlar bulunamadı. Polisin ve gazetecilerin bütün araştırmalarına karşın John Nicholas Steinberg esrarengiz bir insan olarak kaldı. "Almanya'nın" neresinde doğduğu ya da neresinden geldiği ortaya çıkarılamadı. Cinayet tarihinde herhalde on yılı aşkın süredir Londra'da yaşamaktaydı; orada çeşitli işlere girmiş çıkmış ve sık sık adres değiştirmişti. Gazeteler ona "kırbaç yapımcı-

si” (“whip-maker”) diyorlardı. Hiçbir ayrıntısı bilinmeyen bir buluş, ona bir atölye açmak ve yanında genç bir kalfa çalıştırmak olanağı sağlamıştı. Büyük olasılıkla 19. yüzyılda Londra’da şansını arayan giderek artan sayıda sanat erbabı ya da işçi Almanlardandı. 1851 sayımında İngiliz başkentinde kaydedilen Alman sayısı on bindi. Bununla birlikte [Alman yazar] Theodor Fontane’nin izlenimi, orada çok daha fazlasına rast gelindiği yolundaydı. Fontane ikinci İngiltere yolculuğu sırasında 30 Mayıs 1852’de günlüğüne hafif bir alay ve abartıyla şu notu düştü: “Almanların sayısı çok büyük; öyle ki, insan ara sıra kendini yurt topraklarında sanıyor, dükkân tabelalarının neden Almanca olmadığına şaşıyor. Hemen hemen yalnız çocuklarla polis memurları, bir de olsa olsa arabacılar İngilizce konuşuyor; insan her garsona, her yamağa, – özellikle belli meslekleri yapan – her sanat sahibine ve çenesi tıraşsız her insana (bu başat özelliğidir) Almanca seslenebilir ve Almanca bir yanıt alacağına emin olabilir. Londra, Hamburg ya da Bremen gibi bir Alman ticaret kenti; yarısı Alman *olan*, diğer yarısı en azından Almanca *konusan* bir kent.”

Görünüşe bakılırsa Steinberg Londra’da her sınıftan çok sayıdaki Alman sanat erbabı arasında şöyle böyle bir varlık kazanmasını becerenlerden gibiydi. Kendisini haklı olarak bağımsız küçük girişimci diye tanımlayabilirdi; büyükçe bir ev kiralamıştı, bir hizmetçi genç kız tutmaya parası yeterliydi, 1834 yazını bütün ailesiyle birlikte aylarca Almanya’da kalarak geçirmişti. Yoksa bu sadece aldatıcı bir görüntü müydü? Birkaç yıl önce kurulan Metropolitan Police’in soruşturmaları sonucunda Steinberg’in cinayet olayından ancak iki gün önce Avrupa’dan döndüğü ortaya çıktı. Çok geçmeden kirasını da aylardır ödemediği anlaşıldı. Almanya’dan döner dönmez -kulak misafirlerinin deyişine göre sert bir tartışmadan sonra- yanındaki kal-fayı da işten çıkarmıştı. Cinayet günü öğleden sonra Whitechapel’deki *The King of Prussia* barında bir Alman tanıdığı, Steinberg’le buluşmuştu. Bunun hemen ardından bir kez daha buluşmuşlar ve bu ikinci buluşmada Steinberg tamamıyla battığını ve delirmek üzere olduğunu, mahkemede kaybet-tiği davanın kendisine tam 200 sterline mal olacağını söylemiş.

Bütün bu ipuçları, katilin parasal sorunlarına işaret etmekteydi. Bunun yanı sıra yakın bir akrabasından edinilen bilgiye göre, Steinberg’in

Londra'da yaşayan yasal karısının Almanya'da taşınmazları vardı ve ölmesi halinde bunlar kocasına kalacaktı. Steinberg, Almanya'daki son kalışı sırasında karısının öldüğünü öne sürerek bu mülkiyetin kullanım yetkisini üstüne geçirmek istemiş, Mrs. Steinberg bunu duyunca Alman makamlarına ve orada yaşayan yakınlarına sağlığının yerinde olduğu ve kocasının sinsice tasarıları konusunda derhal haber ulaştırmış. *Times* hıleye mirasa konma girişiminin bu sonucunu gizlenmeyen bir hoşnutlukla anlatıyordu: "Mektuptan haberi olmayan katil, kız kardeşine, akrabalarına genç Bayan Lefevre'yi yasal karısı, çocukları da ondan doğan çocukları olarak tanıttı ve ilk karısının birkaç yıl önce öldüğünü söyledi. Söz konusu mülkiyeti eline geçirmeye yönelik bir iki adımın ardından, Mrs. Steinberg'in dostları kendilerine mektupla tam zamanında iletilen bilgiler sayesinde onu engellemeyi başardılar."

Karanlıkta kalan, hatta suç sayılan bu olaylar, içyüzü anlaşılamayan nedenlerden ötürü bir kasap bıçağıyla bütün ailesinin canına kıyan adamın karakterini kamuoyunun ilgi odağı haline getirdi. Onu tanıyanların söyledikleri birbirini tutmuyordu. Steinberg, sonradan yapılan hatbaşı istasyonu King's Cross'un pek uzağında olmayan Southampton Sokağı'nda kiraladığı evin sahibine "bayağı dükkâncılık yapan bir adam gibi" görünmüştü. Ama ev sahibi sonra sözlerini kendi düzeltti, Steinberg'in zorba bir adam olduğunu tahmin ettiğini söyledi. Steinberg'in, annesinin yanında yaşayan en büyük oğlunun sözleri de bu görüşü doğruluyordu; babası çabuk öfkelenir, onu ve annesini dövermiş. Babasının zaman zaman akli başında olmadığını ("at times insane") sanıyordu. Genç hizmetçi kız, eski patronunun gerek karakteri, gerekse Ellen Lefevre'le ilişkisi hakkında olumlu konuşmuştu. Steinberg'i hiç sarhoş görmemişti. Almanya'da kalışları süresince Steinberg'le hayat arkadaşı hiç kavga etmemişlerdi, aksine: "Birlikte yaşamaktan mutlu görünüyorlardı." Steinberg'i gidecekleri Hamburg'da yoluna koyacağı bazı işler olan varlıklı bir adam bellemiştir hep.

Yine de hizmetçi kız, Steinberg'den başkalarının da edindiği izlenimi sonradan tümüyle birdenbire onayladı: "Efendim çabucak duygularına kapılan bir insandı. Öfkesi tuttuğu zaman çocuklarını saçlarından, kulaklarından yakalayıp yukarı çektiğini ve yere attığını görürdüm. Böyle yaptığı

her sefer, hanımım onu yumuşakça paylar, yaptığının doğru olmadığını söylerdi. Bu gibi durumlarda çocukları döverdi de.”

Cinayetin işlendiği akşam hizmetçi kızın dikkatini hiçbir sıra dışı şey çekmemişti. Çiftin arasında sert bir ağız dalaşı geçmemişti. “Evden çıkacağım sıra hanımım akşam yemeği için bir pint⁴⁵ birayla, çeyrek cin alıp gelmemi söyledi. Geri döndüğümde, Mr. Steinberg şimdi hayatta olmayan hanımıma yatmak isteyip istemediğini sordu ... O da çok erken diye yanıtladı ... Oturdıkları odadan çıkarken hanımım ertesi sabah saat altıda orada olmamı istedi. Buyruğuna uyacağım konusunda bana yemin ettirirken Steinberg gülüyordu.”

Tanıkların ve tanıdıkların Steinberg üzerine anlattıklarından ortaya açık seçik bir tablo çıkmıyordu. Yaptıkları betimlemelerde Steinberg gözünü hemen öfke bürüyen ama aynı zamanda çok gerçekçi ve ılımlı, “with mildness of disposition” (yumuşak huy sahibi) bir adamdı. Ama “kendisinden para istendiği zaman kızgınlık ve kırgınlık duygularına” kapılıyordu. Polis bir bilmece karşısındaydı. Yaptığı soruşturmalardan Steinberg’in cinayetin ardından ellerini bir leğende temizlediği, ancak dört saat sonra kendini öldürdüğü sonucu çıkmıştı. Aile yaşamının koşullarına ilişkin iki yorum ortaklıkta dolaşıyordu. Bir yoruma göre, yedi yıl önce karısını ve o zaman on iki yaşında olan oğlunu bırakmış, Londra’nın kuzeyinde bir eve taşınmış. Bu evin sahibi, temizlik işlerine baksın diye ona Mrs. Lefevre diye biriyle on yedi yaşındaki kızı Ellen’i bulmuş. Steinberg hemen güzel Ellen’e ilgi duymuş, kız da onun yanına taşınmış. Birlikte yaşadıkları ilk yıllarda kıza karşı “uysal, cana yakın, eliaçık bir koca” gibi davranmış. Ancak Mrs. Steinberg, kocasının “illicite connexion”ını (yasadışı ilişki) haber alınca bu mutlu birlikteliğe sataşır olmuştu. Defalarca kocasının evine gitmiş ve “bir keresinde orada kargaşa çıkardığı için gözaltına alınmıştı. O zamanlar kocasından nafaka istediği sonucuna varıldığı ve kocasının yargıç kararıyla kendisine ölene kadar haftada 10 şilin ödemeye mecbur edildiği söyleniyordu.”

İkinci yoruma göre Steinberg çifti dul bayan Lefevre ve kızı ile uzun zamandır dosttu. Hatta annesinin parasal koşullarının güçlüğünü dikkate alarak Ellen’in eve alınmasını Mrs. Steinberg kendi istemişti, – *Times*’ın yazdığına göre “hizmetçi olarak değil, onlarla dostça bir arada yaşaması

için.” Az zaman sonra Steinberg kızı baştan çıkarmış ve Mrs. Steinberg de durumu öğrenince kocasını kapı dışarı etmişti.

İki yorum da John Steinberg hakkında kötü bir izlenim uyandırıyor ancak, iki yorum da cinayetleri mantıklı bir biçimde açıklayamıyordu. Sonuçta cinayeti neyin güdülediği karanlıkta kaldı. Bir dizi ipucu Steinberg’in uzun zamandır ümitsiz bir parasal durum içinde bulunduğunu gösteriyordu. Southampton Sokağı’ndaki evin kirasını altı aydır ödeyememişti. Öfkeli ve öç peşindeki karısıyla sürekli çatışmanın getirdiği yükler ve Almanya yolculuğunun gözle görünür “başarısızlığı” da buna eklenmişti. Birçok belirtti, Steinberg’in kendisi için bir gelecek görmediğine, cinayeti duygularına kapılarak değil, bilinçle tasarlayarak işlediğine işaret ediyordu. Güvenilir tanıkların ifadesine göre suç silahını cinayetten birkaç saat önce satın almıştı. Kuşku ölümleri araştıran kamu görevlisinin yanındaki küçük komisyon bilinmeyen dış etkilerin varlığını kesinlikle reddediyordu. Komisyon oturumları, Clerkenwell Aziz James kilisesinin tam karşısındaki bir tavernada, *The Three Kings*’te yapıldı, oturumlar sırasında bir sürü meraklı tavernanın önüne üşüşüyordu.

Londra halkının Islington’daki korkunç olaya çok büyük bir duygusal yakınlık göstermesinin kuşkusuz birçok nedeni vardı. Halk daha 1831’de bir buçuk milyonun üstündeki nüfusuyla hızla büyüyen anakentte hırsızlık ve soygun suçlarındaki artışa, yaşama eşlik eden ve belli ölçülerde önlenemez olaylar olarak çoktan alışmıştı. Yine de 19. yüzyılın ilk yarısında ağır ceza suçları çok daha seyrek işleniyordu orada. Steinberg’in bir Alman göçmeni olması heyecanlı kamuoyunda hiçbir rol oynamıyordu. Aralarında pekâlâ kuşkuyla kişiler de bulunan Londra’daki Almanlar, polisin görüşüne göre de dikkat çeken bir grup oluşturmuyorlardı; siyasal etkinliklerde bulunmaları bile kamu güvenliği ve düzeni açısından endişe yaratmıyordu. Bunun için fazla iddiasız ve komploculuktan fazla uzaktılar. Londralıları böyle yerinden oynatan, içlerindeki heyecanı tutuşturan şey, herhalde Southampton Sokağı’ndaki akıl almaz olayın insansal boyutudur diye tanımlanabilir ancak: Bütün bir ailenin yok edilmesi, özellikle de Ellen Lefevre ile yakında altı yaşını dolduracak oğlunun üzerlerine saldıran Steinberg’e ümitsizce karşı koyduklarının bilinmesi.

Steinberg'in kurbanları cinayetten beş gün sonra toprağa verilirken komşular yoğun ilgi gösterdiler. "Hüzünlü törende hazır bulunmak için" diye yazıyordu *Times*, "daha sabahın erken saatlerinde Clerkenwell'deki Aziz James kilisesinin çevresinde büyük insan kalabalıkları toplandı. Evlerin damlarına, pencerelere, kısaca mezarlığı gören her yere kadın erkek, her yaştan meraklı izleyiciler yığılmıştı." Komşular kurbanların gömülmesi için para toplayan bir kurul oluşturmuşlardı. Gazetelerin yazdığına göre kurul daha cinayetlerin ertesi günü "korkunç olayın anısını yaşatmak üzere kurbanların nasıl ve kimin tarafından öldürüldüğüne ilişkin bilgilerle, uygun bir anma koşuğunu içeren" bir yazıtın bedelinin toplanması için bağış çağrısı yapmıştı.

Bu "horrible tragedy"nin (dehşet verici tragedy) sorumlusu iki gün önce gece saat on birde Clerkenwell yoksullar mezarlığına gömülmüştü. Bu vesileyle de büyük bir insan kalabalığı toplanmıştı. Resmi makamlar cesedin konulduğu tabutun Aziz James kilisesi mahzeninden dışarı çıkarılması sırasında kargaşa ve taşkınlık çıkmasından korkuyorlardı. Mezarlıkla gece vakti geçen olayı gazeteciler "dikkate değer garip bir tören" diye betimlediler: Bu olay sandıkları kadarıyla "eski âdetin, ölü bedenine kazık saplamanın" yerini tutuyordu. Bu iç karartıcı sahne iki haberde yazıya geçmişti. Haberlerden biri cesede yapılanlar üstünde yoğunlaşıyordu: "Tabut mezarın yanına konuldu. İki adam ölüyü içinden aldılar ...; yataylamasına mezarın üstüne tuttular, sonra ani bir hareketle aşağı fırlattılar, ölü yüzükoyun aşağı düştü ve dipte kolları üstüne kaldı. Cesedin üstü bir parça toprakla örtülür örtülmez mezarlıclardan biri koca demir tokmağıyla ölünün kafatası üstündeki toprağa defalarca vurdu. Bundan amaç, öğrendiğimiz kadarıyla, kafatasını kırıp paramparça etmekmiş. Çoğu kimse cesede bir kazık saplanması gerektiğini sanıyordu, ama burada kendini öldüren birinin alışılmış biçimde gömülmesinin söz konusu olduğuna işaret edilince aydınlandılar."

İkinci haberde gözlemci daha çok izleyicilerin heyecanları ve tepkileriyle ilgiliydi: "Bir grup adam yanan fenerlerle memurların ve ölü taşıyıcıların önünden derin bir çukurun başına gittiler ... ceset seyir meraklılarına gösterildikten sonra tabuttan alındı ve tepe üstü çukura atıldı; gövde yere çarpınca çıkan boğuk ses çok sarsıcıydı ve herkesin içine bir yığılma duygu-

su saldı, ama kimse ona acımışa benzemiyordu. Taşıyıcılar aletlerini mezaradaki ölünün üstüne silkelediler ve büyük bir umursamazlıkla aşağılayıcı sözler ettiler. Kilise avlusuna bakan pencereler insan doluydu, onlar da bağırıyordu: ‘Onu niçin yakmıyorsunuz’, ‘bir sokak fenerine asın onu’, ‘alçak’, ‘taş yürekli’ vb. Üstüne toprak yığıldıktan sonra kalabalık kilise avlusundan ayrıldı.”

Southampton Sokağı’ndaki cinayetlere kamuoyunun ilgisi ve halkın öfkesi ölülerin gömülmesinden sonra da sürdü. Uyanık işadamları evi kiraladılar ve yaptırdıkları balmumu mankenlere öldürülenlerin ve katilin sözümona özgün giysilerini giydirdiler. Giysileri “25 sterlin gibi çok büyük bir tutara” satın almışlardı. Bir gazete ise bu yatırıma değdiğinden övgüyle söz etmekteydi. Tüyer ürpertici olayın geçtiği, giysilerde ve odanın tahta döşemelerinde hâlâ kan lekelerinin farkedilebildiği bu yerin “lovers of the horrific” (dehşet tutkunları) için karşı konulmaz bir çekiciliği vardı. Küçük bir giriş ücreti ödeyerek herkes cinayetin işlendiği yeri gezip görebilirdi ve birkaç yıl sonra yerel tarihçi William Pinks’in hoşnutsuzlukla yazdığı gibi “morbid curiosity”sini (sapıkça merakını) doyurabilirdi. İşler çok iyi gidiyordu. Bugün her yanda ün tutmuş olsa da, Londra’da, önce Baker Sokağı’nda oluşturduğu kurumu, o da ancak 1835’ten itibaren işletmeye başlayan Madame Tussaud’nun taklitçileri, daha evin halka açıldığı ilk gün yaklaşık 50 sterlin gelir elde etmişlerdi. Ancak sonradan Southampton Sokağı’nda oturanlar, gün gün akın eden kalabalığı ve sergilemedeki beğeni yoksunluğunu protesto ettiler. “Respectable portion of the inhabitants”tan (orada oturanların hatırı sayılır bölümünden) özellikle de hanımlardan buna daha fazla katlanmaları beklenemezmiş. Sonunda bir suçüstü mahkemesi yargıcı evin polisce kapatılmasına karar verdi.

Peki bugün? Southampton Sokağı No. 17’deki ev ve bitişik yapılar çoktan yıkıldı. Onların yerinde sosyal konutları barındıran bir blok duruyor. Yıllarca önce sokağın adı Calshoot Sokağı olarak değiştirildi. “Blitz”i⁴⁶, İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra’nın bombalanmasını, zarar görmeden atlatan Aziz James kilisesi hâlâ kullanılıyor. Bitişigindeki, Ellen Lefevre ile çocuklarının toprağa verildiği mezarlık Clarkenwell sakinleri için bir dinlenme parkı olmuş. Bu arada Steinberg’in kurbanları anısına konulan

yazıt hava koşullarının etkisiyle oldukça bozulmuş. Ara sıra turistler üstündeki yazıları sökmeyi deniyorlar. Aradan geçen bir buçuk yüzyılda iyiden iyiye eskiyen *The Three Kings* tavernasında akşamları yakındaki City'den⁴⁷ gelen bankacılar, büro çalışanları buluşuyor. Borsadan, futboldan, kriketten konuşuyorlar. Büyük kentin geçmişine ilişkin bilgileri az, gizemlerini ise hiç bilmiyorlar.

HENRIETTE ZOBEL

Yoksulluğa düşmüş bir taşbaskı nota basımcısının karısı olan Henriette Zobel her gün Aziz Paul Keilisesi'ne⁴⁸ koşuyordu; meclis tartışmaları bütün yüksek, varlıklı sınıf insanlarına karşı içini nefretle doldurmaktaydı ve Henriette, 18 Eylül günü Prens Lichnowsky'nin öldürülmesi olayının baş kışkırtıcısı ve acımasız suç ortağı oldu" – Veit Valentin, *Geschichte der deutschen Revolution 1848-49* (1848-49 Alman Devrimi Tarihi) başlıklı büyük yapıtının son bölümünde olayların bilançosunu çıkarırken böyle diyor, kadınların bu devrimdeki rolünden de kısaca söz ediyordu. Yazar bu bağlamda şöyle demektedir: "O zamanlar çok az kadın ciddi bir siyasal kültüre sahipti; ev çevresinin dışına çıkmış olanlar da meslek yaşamının getirdiği tümüyle başka bir kısıtlama içindeydiler. Dolayısıyla, kendi başlarına hareket etmeleri bir bakıma çok sınırlıydı, çoğunluk için başkalarının yardımı zorunluydu"; ardından da ekliyordu: "Kadınlar arasında daha güçlü ve kendine özgü bir yaradılıştaki olanlar sola eğilim göstermekteydiler." İyi de nasıl? "Şu kudurmuş kadının silahı" denilen şemsiyesi, "devrim patolojisinin tuhaf bir kanıtı" olarak uzun süre saklanan Henriette Zobel "sola eğilim" gösteren o zamanki kadınlar arasında "daha güçlü ve kendine özgü yaradılıştaki" olanlardan mıydı, yoksa bir devrim sırasında körelten bir kıskançlık ve nefretle dolup taşarak, Schiller'in ünlü sözleriyle "sırtlana" dönüşen, toplumsal konumca düşük, en aşağı tabakadan gelen "karılardan" mıydı?

Valentin daha çok bu ikincisine ağırlık tanıyan anlatısında çağdaş bir tanığa, 1853'te Tübingen'de yayımlanan C. Reinhard Köstlin'in *Auerswald und Lichnowsky. Ein Zeitbild nach den Akten des Appellations-Gerichtes zu Frankfurt a.M. mit Genehmigung dieses h. Gerichtshofs* (Auerswald ile Lichnowsky. Frankfurt am Main'daki İstinaf Mahkemesi Dosyalarına Göre Devrim Genel Görünümü, Adı Geçen Yüksek Mahkemenin İzniyle) adlı kitabına dayanıyordu; Köstlin, Tübingenli bir hukuk profesörüydü ve yıllarca mahkemenin bilirkişiliğini yapmıştı. Yazdıkları, 1851 Ocak'ında Henriette Zobel'i "General von Auerswald'ı öldürmeye yönelik bir komploya ka-

tılmaktan, aynı zamanda kışkırtıcılık ve ayaklanmaya elebaşılık etmekten” ötürü on altı yıl ağır hapse mahkûm eden mahkemenin gösterdiği kanıtları ve karar gerekçesini yansıtıyordu. Lübeck'teki yüksek istinaf mahkemesi iki yıl sonra suçlamaya esas oluşturan “komploya katılmak” ile “kışkırtıcılık ve ayaklanmaya elebaşılık” maddelerinden vazgeçip Henriette Zobel'in “General von Auerswald'in tartaklanmasına ve öldürülmesine katıldığına” hükmetti; tutuklulukta geçirilen altı yılın üç yılını dikkate aldı, ağır hapis cezasının yalnızca bir yılını eksilterek on beş yıla indirdi. Önceki af dilekçeleri reddedilen Frau [Bayan] Zobel 1865'te sağlık durumunun bozukluğu nedeniyle serbest bırakıldı –cezasının altıda beşini çektikten sonra.

Suçun kanıtlamasındaki bütün güçsüz noktalar bir yana, bu ceza kuşkusuz çok aşırıydı ve karar “General von Auerswald'in öldürülmesine [...] katılma” olgusunu, kısacası adam öldürmeye yardımcılık etmeyi çok geniş yorumluyordu; elde bulunan ince saplı şemsiye herhalde gerçekten tehlikeli bir silah olamazdı, atılan taşlara değinilmesi de boşlukta kalıyordu; her iki durumda da otopsi sonucu bunlardan ötürü kaynaklanan bir yaralanmaya işaret etmiyordu. Ama çok daha önemlisi, Frau Zobel'i nelerin güdülediğini, öncelikle iki temsilcinin öldürülmesiyle doruğuna ulaşan bütün bu eyleme hangi vesileyle katıldığını sormaktı. Acaba sırf kitle histerisine kapıldığı için mi olayın içine karışmıştı? Acaba dava konusu “kışkırtıcılık ve ayaklanmaya elebaşılık” maddelerinin yanı sıra, “komploya” katılma suçlamasının da akla getirdiği gibi Frau Zobel çok öncelerden beri konuyla ilgisi olan, bugün radikal sol diyeceğimiz bir çevrenin insanı mıydı? Yoksa küçük burjuva terbiyesi maskesi ardında gizlenen, üstelik kadınların genel siyasal yaşama uzaklığının önemsenmeyişi kullanan, 1848 devriminin en uç sol kanadındaki bir çeşit Ulrike Meinhof muydu?

Her üç yorumla ilgili ilk düşünceleri onaylar ve destekler görünen tanıklar ve kanıtlar bulunuyordu. Henriette Zobel olaydan altı gün sonra 24 Eylül'de “çok sayıda ipucu ve mahkemeye yapılan gizli ihbarlar dolayısıyla” tutuklandı; aile durumuna, yaşadığı toplumsal ortama ilişkin soruşturma sonucunda, o devre özgü bir küçük burjuva yaşamının normal çerçevesinden dışarı taşan pek az şey çıktı. Fırıncı ustası Tobias Pfaff'ın en büyük kızı olarak 1813'te Oberrad'da doğmuş, ilkokulu orada okumuştı; bil-

gilerine başvuru oradaki öğretmenlerin tanıklığı çok olumluydu. Öğretmen Bardorff soruşturma komisyonuna: “Her zaman çok çalışırdı; yumuşak, dengeli bir huyu vardı, karakterinin öne çıkan özelliği uysallıktı, hiçbir zaman aşırı taşkınlığa ya da öfkeye zerre kadar eğilimini fark etmedim” diyordu. “Okulda olduğu gibi okul dışında da davranışı kusursuzdu” diye ekliyordu sonra, “ana babasıyla aynı evde oturmam nedeniyle gözlemeye fırsatım oldu.” Öğretmenlerden Bayan Platz’ın dedikleri bunu onaylamaktaydı: “Henriette’nin nasıl davrandığına gelince, en ufak olumsuz bir söz dahi söyleyemem. Neşeli bir kızdı, ama ev ödevlerini uslu uslu yapar bitirirdi, çekişme ya da kavgaya meraklısı değildi, hele öfkesi burnunda biri hiç değildi.” Altı yaşında babasını yitirdi ve on beşinde, bu arada Offenbachlı Christian Müller ile yeniden evlenen annesiyle birlikte Offenbach’a göçtü. İki yıl sonra, 1830’da, “ev işlerine bakmak üzere” bir yıllığına dul bayan Deon’un yanına girdi; daha sonra vasisi “gezginci satıcı” Jacob Scheibler’in evinde “kadın işleri konusunda kendini geliştirecekti.” Çok geçmeden “parasal durumu nedeniyle”, başka deyişle babasından kalan miras nedeniyle onunla anlaşmazlığa ve mahkemeye düştü; hakkında soruşturma açılan tarihte, yani 1848/49’da, dava artık Scheibler’in dul eşine karşı hâlâ sürmekteydi. Böylece bir yıl sonra vasisinin evinden ayrıldı; henüz yirmi yaşına girmiş, bu arada basımcı Friedrich Kracke ile evlenmişti.

Çocuğu olmayan çiftin beş yıl sonra yargı kararıyla değil, “daha çok egemen prensin tam yetkisiyle, herhangi bir neden gösterilmeksizin” boşandığını vurgulayan avukat, Offenbach Belediye Başkanı’nın “Henriette Zobel’in eskiden biraz düşüncesiz olduğu, bunun da boşanmaya vesile yarattığı” yolundaki ifadesine, kanıtlanmamış söylentilerin ürünü olarak kuşkuyla bakmaktaydı. Mahkemenin elinde Henriette Zobel’in amcası Offenbachlı fırıncı ustası Tobias Pfaff’ın ifadesi de vardı; o da yeğenini “çok tutkulu, sinirli biri, sürtüğün teki” olarak betimliyor, “herhalde boşanma nedeni defalarca tanıtıldığı gibi onun yoldan çıkmaya yatkınlığıdır” diye ekliyordu.

Avukat başka tanıklara ve bu sözlerin söylenti niteliğine işaret ederek, toplumda saygınlık gören, üstelik biri de amca olan bu iki kişinin ifadelerini göreceleştirmeye ve çürütmeye çabaladı – ancak, çağın anlayışı ve

belki buna koşut olarak mahkeme de, bir noktada, özel yaşamdaki davranış normlarından sapmaları, buna denk dūřen siyasal davranışla eřit tutma eğilimindeydi, avukat bu eğilimin ne kadar gūçlü olduğunu herhalde biliyordu. Frau Zobel on iki yıl önce Offenbach'tan taşınmıştı, bu durumda gerçeklikle söylenti arasındaki sınır daha da değişiyordu, sözlerine bunları da ekleyen avukat, ilk evliliği sırasında şimdiki kocası Carl Zobel'in Henriette'ye yaptığı ziyaretlerin bu tür söylentilerin çıkmasını kolaylaştırdığına da ayrıca işaret etmekteydi.

Henriette'nin 1839'daki ikinci evliliğinden sonra çift Seckbach'a taşındı; Carl Zobel burada karısının desteğiyle taşbaskı işleri yapmaktaydı. Yine burada kiracısı olduğu ev sahiplerinin üçü de Henriette için akla gelebilecek en iyi biçimde tanıklık yaptı; bu arada devrimin hemen öncesindeki çalkantı dönemine de değindiler, ayrıca sanığa duydukları siyasal yakınlık da göz ardı edilemezdi elbette. Onlardan adı Johann Zeh olanın tutanağa geçen sözleri şöyleydi: "Benim evimde oturdukları sürece [ne de olsa yaklaşık altı yıl] ne adamın, ne de kadının davranışlarından en ufak bir şikâyetim olmadı – kiracının daha iyisini nasıl bulurdum bilmem. Frau Zobel, insanın ancak dileyebileceği kadar uysal ve geçimli biriydi." Ayrıca Frau Zobel "herhangi biri hakkında atılıp tutulmasını kaldıramazmış çünkü – söylediğine göre – o kişiye haksızlık edilip edilmediği bilinemezmiş." Johann Zeh "Frau Zobel'in bu her zamanki halinden şaştığını, hani ansızın büyük öfkeye kapıldığını ya da herhangi başka hastalıklı coşkulara yenik düştüğünü hiç görmedim" diyordu. Diğer iki ev sahibi bu yargıyı onayladı. Peter Zeus adındaki tanık "başkalarıyla anlaşmazlığa düştüklerini hiç görmediğini" belirtti, çiftin "örnek gösterilecek biçimde yaşadığından" söz etti: "Çalgılı lokantalara hemen hemen hiç gitmezlerdi, evlerinde oturur, kendi kendilerine çalıp söylerlerdi." Johann Heuser'in düşünceleri de şu yoldaydı: "Her hareketlerinde doğru davrandılar. Ne kendi aralarında ne de başka herhangi biriyle kavgaları oldu [...] Özellikle Frau Zobel bütün insanlarla çok iyi geçinirdi, öfkeli, huysuz biri dedirtecek hiçbir şeyini fark etmedim."

Ne var ki, yine Peter Zeus'un anlattığına göre 1848 ilkbaharında gece vakti karı kocayla iki adam arasında evin önünde bir tartışma çıkmış; Zobel'in milis örgütüne karşı kullandığı öne sürülen bir sözden ötürü "dalaş-

mışlar.” Bunu izleyen soruşturmada suç ögesi bulunmamış. Hemen ardından Zobel Bornheim’a taşınmışlardı; “amaçları”, avukatın demesine göre “buradaki kente [Frankfurt’a] daha yakın olma.” Avukat, taşınmanın ardında siyasal güdüleyiciler olabileceği kuşkusunu özenle reddederek, Henriette Zobel’in gözündeki sadece “buradaki nota yayıncıları Hedler ve Löhr için taşbaskılar yapan kocasının işlerini kolaylaştırmanın önem taşıdığını” vurguladı. Ayrıca bu taşınma uzun zamandır tasarlanmaktaydı ve şimdi, 1848 ilkbaharında, anlaşmazlık konusu baba mirasından verilen 200 guldenlik bir avans sayesinde mümkün olmuştu.

Sade, içe kapanık bir yaşam: çoğu kimsenin tanıklık ettiği, Bornheim’da oturdukları arka tarafa bakan evin sahibinin de bir kez daha onayladığı izlenim buydu, bütün söylenenlerden işte bu sonuç çıkıyordu. “Milis örgütüne karşı” bir sözünden ötürü Frau Zobel’in kendisinin de katıldığı elle tutulur bir sürtüşmeye uzaktan hafifçe değinilmesi, kesin olmasa da şimdi Aziz Paul Kilisesi’nde çoğunluğu oluşturan halk muhalefetindeki belli bir sol siyasal tavrı ve karı kocanın siyasal bir eylem içinde yer aldıklarını elbette akla getiriyordu. Ve bunun ardından, 18 Eylül 1848’de, Aziz Paul Kilisesi’ndeki iki tutucu temsilciye, Auerswald ile Prens Lichnowsky’ye karşı düzenlenen süreklilikli avına katılan Frau Zobel, acaba birinci yargı kararında belirtildiği gibi kışkırtıcı ve elebaşı mıydı, yoksa Köstlin’in değinilen çağdaş anlatısına dayanan Valentin’in, geçmişe bakarak 1848/49 devriminin büyük tarihinde daha sert yazdığı gibi “baş kışkırtıcı ve acımasız suç ortağı” mı?

Savunma avukatı o zamanlar “önayak olma, elebaşılık etme” suçlamasını çürütmek, orada bulunmasının ve olup bitenlere katılmasının rastlantısallığını vurgulamak için çok çaba harcamıştı: 18 Eylül günü öğleden sonra Zobel, bir müzik yapıtının taşbaskısını taş levhayla birlikte teslim etmek için nota yayıncısı Löhr’e gitmiş; karısı da “evin alışverişini yapmak için kentte” ona eşlik ediyormuş. Ancak Schäfer Sokağı girişiindeki bir barikat yüzünden gidecekleri yere varamamışlar, taş levhayı Vibeler Caddesi’ndeki tanıdıkları bir baharatçıya bırakıp yeniden Bornheim yolunu tutmuşlar. Friedberger Tor’da iki temsilciyi kovalayan kalabalığa rast gelmişler ve ona katılmışlar. İki temsilcinin ardına düşülmesi ve öldürülmesinde asıl öykü burada başlıyor; ne savunma, ne de mahkeme kısaca “hiçbir şey

görmediğini", "hiçbir şeyi anımsayamadığını" açıklayan (suçsuz görünümdeki) kocanın bu öyküdeki rolünü ayrıntıyla ele aldı.

Avukat kaleme aldığı savunmada, sanığın önce yadsıdıktan sonra temelde suçunu kabullenmesi ve yalnızca birçok kez şemsiyeyle vurduğu, taş attığı ve cinayet çağrısı yaptığına itiraz etmesi nedeniyle, bütün bu olup bitenlerin gelişimindeki ayrıntılara kısaca giriyor, tikel olayları farklı değerlendirerek soruşturma komisyonunun mahkemeye sunduğu esas rapora göndermede bulunuyordu. Daha çok bazı daha genel, daha kapsamlı bakış açılarına ağırlık tanımaktaydı; amacı, buradan hareketle müvekkilinin davranışını daha anlaşılır kılmak, onun daha yumuşak bir izlenim uyandırmasını sağlamak, aynı zamanda soruşturmanın, sözümona olaya katılan tek kadın olan müvekkili üstünde toplanan ilgisini kırmaktı.

Bu bakış açıları arasında ilk sıraya 18 Eylül ayaklanması ile sözcülerini nelerin güdülediği ve amaçlarının neler olduğu sorusunu koyuyor, bu güdüleyiciler ile amaçların asıl suçlununkilerle özdeş olup olmadığı sorusunu da ekliyordu. Ayaklanmanın amacı, açıklandığı üzere "ulusal mecliste sağ kanadın yok edilmesi" imiş ve bundan da "Schmidtlerin bahçesindeki kanlı dramın, aslında o meclisin aforozlanmış kesiminden iki üyeye yönelik bir planı belli ölçüde gerçekleştirdiği" sonucu çıkarılabilirmiş. Böyle bir perspektifte "iki temsilcinin izlenmesinin ve öldürülmesinin temelinde sadece siyasal nedenlerin yattığından, işlenen suçların da kitlesel siyasal taşkınlıkların meyveleri olduğundan" yola çıkılması gerekirmiş. "Tek başına bu neden" diye devam ediyordu avukat, "bu tarzda işlenen suçları açıklamaya hiçbir zaman yeterli olamaz; siyasal taşkınlık tek başına, hiçbir zaman böylesine ısrarla izlemeye, böyle barbarca acımasızlıkla adam öldürmeye yeterli değilmiş. O yüzden söz konusu suçların işlenmesiyle zorunlu nedensellik ilişkisi içindeki diğer uyarımların ve güdülenmelerin de bu iş'te payı olması gerekirmiş."

Savunmaya göre üç belirleyici öğenin bir araya gelmesiyle bir çeşit kitle histerisi ortaya çıkmıştı: Bir kez, yaklaşan Prusya birliklerinin hangi yönde ilerlediğini sordukları için iki süvarinin Prusyalılar adına casusluk yaptığından kuşkulandırılmış. Sonra, bu ikisinden birinin solcuların çok fazla nefret ettiği Prens Lichnowsky olduğu anlaşılmış. Sonunda ikisinin de

kalabalığın üstüne ateş ettiği sanılmış. Bunun üzerine öfkeden gözü dönen kalabalık onların peşine düşmüş, kıstırmış ve sonuçta öldürmüş. Bu kalabalığın içinde çoğu kimsenin tanıklık ettiği, kendisinin de bizzat onayladığı gibi Henriette Zobel de varmış. İddiaya göre, Friedberg Şosesi'nde önünden geçen süvarileri taşa tutmuş, sonra gizlenmeleri olası bir yer diye onları kovalayan kalabalığa Schmidtlerin evini göstermiş, şemsiyesini vura vura General von Auerswald'ın üstünde parçalamış, tekrar tekrar kalabalığı onu öldürmeye çağırmış, hatta yere serildikten sonra bile üstüne taş atmayı sürdürmüş.

Avukat bu bağlamda özetlenen tanık ifadelerinden ve bir ölçüde yine bu ilişkiler örgüsünden çok büyük kuşkuları olduğunu bildiriyordu, çünkü sonuca bakılırsa olay yerinde yalnız bir kadın vardı ve söz konusu bütün suçları bu tek kadın işlemişti. Bazı şeyler olayın içinde birçok kadın olduğunu göstermekteydi, ama her birinin tek tek ne yaptığını kesinlikle saptamak olanaksızdı. Mahkeme elbette savunmanın sözlerine aldırmadı, iddia makamının isteği doğrultusunda 1835 Ocak'ında Henriette Zobel'i on altı yıl ağır hapse mahkûm etti; daha önce belirtildiği gibi, iki yıl sonra Lübeck'teki yüksek istinaf mahkemesi bu kararda gerekçesi açısından bir düzeltme yaptı ve Henriette Zobel'i "General von Auerswald'ın öldürülmesine yönelik bir komploya katılmak ve aynı zamanda kışkırtıcılık ve ayaklanmaya elebaşılık yapmak" yerine, "General von Auerswald'ın tartaklanmasına ve öldürülmesine katılmaktan" tutuklulukta geçirdiği üç yılı da dikkate alıp on beş yıl ağır hapse mahkûm etti. Böylece ilk mahkeme kararında "komplo", "kışkırtma", "elebaşılık" suçlamalarıyla en azından ima edilen bu katılmanın ardında yatan nedenleri sormayı tümüyle bir yana bırakıyor ve yalnızca sanığın kendisinin de kabul ettiği katılma üzerinde önemle duruyordu; mahkeme, savunmanın getirdiği kanıtların aksine, suçlamanın anladığı anlamda, suça katılmanın ağır bastığı noktasından hareket etmekteydi.

Böylelikle, hem suçun hangi siyasal güdülenmeyle işlendiği sorusu büyük ölçüde bir yana itilmekteydi hem de savunmanın dayanağı; savunmaya göre suçun işlenmesine, olaya karışan kalabalığın sıra dışı psikolojik durumu yol açmıştı; nedeni, casusluk işkilinin, siyasal kışkırtmanın etkisi altında ve büyük bir tehdide uğramışlık duygusu içinde ortaya çıkan bir tür

kitle histerisiydi. Mahkeme Frau Zobel'e yöneltilen suç eyleminin gerçekleştirilmesine birey olarak doğrudan katıldığı suçlamasına bağlı kaldı, başka hiçbir şeyi dikkate almayarak bunu kanıtlanmış kabul etti. Bu düşünceye göre, bu aynı zamanda örnek bir yargı kararıydı ve yine bu düşünceye göre yerine getirildi: Verdiği iki af dilekçesi karşılıksız kalan Frau Zobel ancak 1865 Ocak'ında, ilk mahkemenin kararından on iki yıl sonra sağlık durumundaki bozukluk nedeniyle serbest bırakıldı.

18 Eylül günü Frankfurt sokaklarında yaşanan olağanüstü gerginlikle ona bağlı siyasal patlamalardan artık kimse söz etmiyordu. Bütün olup bitenlere, ölümle sonuçlanan bir sokak ya da meyhane kavgasıymış gibi bakılıyordu, asıl suçlu adam ya da kadın nasılsa tutuklanmıştı, olayın güdüleyicileri artık kimseyi pek ilgilendirmiyor ya da çok az ilgilendiriyordu. Dolayısıyla Frau Zobel'e sıradan bir suçlu gibi davranıldı ve ceza verildi; yalnızca, temelde –Auerswald'ın öldürülmesine somut biçimde katılma karşılığında– tümüyle kuşkulu bir kanıtlama yöntemine göre verilen cezanın yüksekliği, kararın ardındaki siyasal nedenleri bir ölçüde göstermektedir: Başarısızlığa uğrayan 1848/49 devrimi çerçevesinde en azından “yasadışı taşkınlıkların” çok sert biçimde izlenmesi ve cezalandırılması.

Ama yineleyelim: Bu çok sert cezaya kim çarptırılmıştı? İstmeden, rastlantı sonucu olaya karışmış, sonuçta siyasal önermeden yoksun, daha çok küçük burjuva alt tabakasının siyasetten kopuk bir kadın temsilcisi mi? Ya da kesin siyasal etkinlik içinde olan, devrimin en uç sol kanadının yandaşı coşkulu ve eylemci bir kadın mı? Yoksa kendini ustalıklı gizleyerek yalnız siyasal değil, bütün toplumsal koşullarda da bir devrim gerçekleştirmek adına hareket eden terör eylemcisi bir kadın mı? Birincisi, savunmanın getirdiği kanıtların ve işaret ettiği noktaların tümüyle uygun düşmesine karşın, herhalde kabul görmeyecektir: Henriette Zobel kitle histerisine kapılarak hemen bir anda iki temsilciyi kıstırmak için kent sokaklarındaki kovalamacaya katılmış olamaz; çünkü kovalamaca sırasında kalabalıktan ayrılmak, bir kenara çekilmek olanağı her zaman vardı. O halde, karşıtlarıyla hesaplaşma vaktinin, devrimi sokağa taşıma zamanının geldiğine inanan, siyasal köktenci solcuların yandaşı bir kadın mıydı? Burada şu noktadan yola çıkılabilir: ne iddia makamı, ne mahkeme, ne de savunma çok farklı

nedenlerle olsa da, suçun ve işlenmesinin ardında yatan siyasal nedenler ile güdüleyicileri araştırmaya gerek görmüştü; ayrıca sanığın kendisine iyice öğütlenen de, bu konuda ağzını sıkı tutması, avukatıyla birlikte bütün çabasını suça dolaysız biçimde katıldığına itiraz etmek konusunda yoğunlaştırmasıydı. Bu arada ilgili tanıkların çoğunun betimlediği gibi yeniden uysal, hiçbir kavgadan, çatışmadan hoşlanmayan ev kadını görünümüne bürünmüştü, bu yolla yaratmak istediği izlenime göre, siyasal açıdan tümüyle önemsiz biriydi ve suçun işlenmesindeki payı, o da eğer varsa, ancak çok az olabilirdi; gerçekte kamuoyunda bu suçun hiçbir yandaşı ve doğruluğuna inanan çıkmaması onu bunları daha çok vurgulamaya itti. “Taşla yapmadım bunu ben” demişti sorgulanırken, “şemsiyeyle yaptım, yadsı- mak istemem, yine de tam anımsayamıyorum.” O halde, öyle demeye geliyordu bu, iki temsilcinin açılan ateşle öldüğüne kuşku bulunmadığına, sopa ya da şemsiye vasıtasıyla bir yaralanma saptanamadığına göre, nerede kalıyordu o zaman cinayete dolaysız katılmak? Ne davaya ilk bakan mahkeme- mede, ne de sonradan istinaf mahkemesinde yargıçlar bundan etkilenme- diler. Herhalde önemli ölçüde topluluğa katılmanın bireysel sayılacağı nok- tasından hareket edilmiş, ancak bu katılımın güdüleyicileri ile dolaylı ve dolaysız vesileleri hiç tartışma konusu yapılmamıştı. (Olayın hemen ardın- dan Dışişleri Bakanlığı işlenen suçun siyasal değil, adi nitelikli olduğunu vurgulayarak Fransa’dan, oraya kaçmış 21 baş suçlunun geri verilmesini ist- edti; siyasal nedenlerle işlenen suçlarda Fransız yasaları suçluların geri ve- rilmesini yasaklıyordu. Bu da Frankfurt’taki mahkemenin olayın içyüzüyle ilgilenmemesine neden olmuş olabilir. Uzun süre duraksamanın ardından Fransız hükümeti, Louis Napoleon’un başkanlığa seçilmesi sonrasında iç politikadaki kökten değişimin bir belirtisi olarak suçluların geri verilmesi- ni sonunda onayladı. Bu arada kuşkulu kişiler elbette ortadan yitmişlerdi; Frankfurt’ta davaya bakıldığı sırada ise bütün bunların nasıl sonuçlanacağı hâlâ belli değildi.)

Frau Zobel ne ön soruşturmada ne de her iki mahkemede davaya bakılırken olayın aydınlanmasına hiç katkıda bulunmadı. Var gücüyle ken- disine yöneltilecek taşla tutma suçlamasını redde çalıştı, olsa olsa şemsiyesi- ni ileri geri savurduğu ya da şemsiyesiyle vurduğu konusunda ısrar etti; bu

şemsiye kanıt olarak mahkemenin elindeydi ve kolayca kırılabilceğine yargıların aklı rahatça yatabiliyordu. Bu tutumun nedeni açık: Davranışını ve yaptıklarını, açıklamaya ya da giderek ortam koşullarından, siyasal uyumsuzluklardaki köktenci gerginleşmeden hareketle siyasal gerekçelere dayandırmaya yönelik her girişim, - kuşkusuz uydurulduğu gibi - kendisine saldırıldığı ve tehdide uğradığı duygusuyla, “her nasılsa” olaya karıştığını tanıtmaya engel olurdu. Savunmanın, sanığı bu yoldan her bakımdan kısıda bir kişi olarak gösterme, böylelikle, aynı zamanda olaya katılmasını ikincilleştirme hesabı tutmadı. Bu karar kuşkusuz siyasal bir davranıştı, siyasetle yakından ilgili ceza mahkemesinin bir davranıştıydı, çünkü “adi suç” söz konusu olduğunda, eğer gerçekten bu tür bir suç işlenmişse, suç olayına bireysel katılım biçimini ve ölçüsünü çok daha ayrıntılı ve yansızca araştırmak gerekirdi. Dolayısıyla, burada yeniden sağlanan siyasal ve toplumsal düzenin çıkarına ve yararına verilmiş bir karar söz konusuydu.

Sanığa ve sonuçta hüküm giyen kadına bakarak burada konuyu noktalamak mümkün değil. O halde bir kez daha sorulması gerekiyor: Bireysel olarak suça katılma açısından sallantılı bir temele dayansa da, sonuçta kendi gerekçeleri açısından bu siyasal mahkemenin karşısına doğru kişi mi çıkarılmıştı, dolayısıyla, hüküm giyen kadın bu arada yalnızca yeniden sağlanan değil, aynı zamanda seçilmiş Aziz Paul Kilisesi toplantısına katılan temsilcilerin çoğunun istediği ve hedeflediği o siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenin de köktenci bir karşıtı mıydı? Buna göre, mahkeme tümünden bir siyasal ve toplumsal devrimin bir sözcüsünü mü on altı ya da on beş yıl ağır hapse göndermekteydi? Gerçi bu durum verilen kararı, eski ve yeni burjuva düzeninin bu bağlamda el ele tutuşmuş sözcülerinin bir ceza ya da öç eylemi olarak haklı çıkarmaz ama açıklardı. Çünkü aksi takdirde varılabilecek tek sonuç, burada siyasal bir ceza mahkemesinin görece suçsuz birini kullanarak siyasal bir örneği yaşama geçirdiği olurdu.

Eldeki kaynaklarda, Zobel'i (daha önce söylendiği üzere bu konularda avukatına karşı da ısrarla suskunluğunu korumasına karşın) nelerin harekete geçirdiği ve güdülediği sorusunu sonradan aydınlatacak ya da en azından ona bazı göndermelerde bulunacak ne gibi olanaklar bulunabilir? Olanlarla ve davayla zaman açısından doğrudan doğruya ilişkili daha önce

değinen anlatıya dayanan Veit Valentin'in iki ciltlik büyük devrim tarihinde denildiğine göre Henriette Zobel "her gün Aziz Paul Kilisesi'ne" koşmuş, "meclis tartışmaları, bütün yüksek, varlıklı sınıf insanlarına karşı" içini nefretle doldurmuştu. İzleyici tribününde sürekli ve güdümlü bir dinleyici olan bu kadını aşırı solcular siyasete çekmişler, kendi düşüncelerinden yana kazanmışlardı. Henriette Zobel buna itiraz ediyordu: Aziz Paul Kilisesi'ne yalnızca bir kez gitmişti, iddiasına göre o da "kilisenin bezemelerini görmek içindi." Oysa Köstlin'e ve ardından Valentin'e göre, Henriette Zobel bu yoldan aşırı solcuların güdümlü bir yandaşı olmuş, daha sonra her şey mantıksal bir tutarlılık içinde birbirini izlemişti. Bu noktadan hareketle Valentin, 1853, özellikle de 1855'teki yargıları çok daha sertçe dile getiren bir sonuca varıyor, Henriette Zobel'in 18 Eylül günü "Prens Lichnowsky'nin öldürülmesi olayının baş kışkırtıcısı ve acımasız suç ortağı" –kararda Auerswald'dan söz edilmektedir– olduğunu söylüyordu.

Tartışma götürmeyen nokta, kendisinin de hiç itiraz etmediği gibi, Henriette Zobel'in 17 Eylül pazar günü, yani o iki temsilcinin izlenmesi ve öldürülmesinden bir gün önce, Pfingstweide'deki büyük halk toplantısına katıldığıydı, burada Aziz Paul Kilisesi'ndeki siyasal çoğunluğa karşı bir sol gruplaşma oluşmuş ve kesin savaş çağrısı yapılmıştı. Avukatı bile onu bu bağlamda katılım dışı bir meraklı olarak göstermeyi denemedi. Kaleme aldığı savunmada açıkladığına göre "Pfingstweide'deki söylevlerin çok yakında son kertede önemli olayların patlak vereceğini sezdirmesi, içi içine sığmayan sanığın öfkesini doruğa çıkarmıştı"; bu öfke, "şu kulüplerde ve halk toplantılarında, gazetelerde ve broşürlerde sistematik olarak yapılan siyasal kışkırtmacılığın" sonucuydu ve sanığın özel yaşamındaki güvence yoksunluğunda kök salacak toprağı bulmuştu. Yine de onu bu arada ruhça denge-siz, siyasal olarak akli çelinmiş biri olarak göstermeye çalıştı; çünkü o erte-si gün verili koşullar altında bundan ötürü olağandışı bir ruhsal durum içi-ne girecekti –avukatın asıl gelmek istediği noktaya göre de– bu durumda ceza hukuku açısından sanığın sorumluluğu azalmaktaydı. Buna karşı, yani ruhça dengesiz, siyasal olarak akli çelinmiş, bir bakıma siyasal konular-da kendi başına karar veremeyen kadın imgesine karşı, her şeyden önce kendisine eşlik eden kocasının, tartışmasız, kendini hemen geri çeken salt

meraklı bir izleyici olarak ortaya çıkması, bu imgeye uygun düşeceği üzere, başı çeken ya da olanca gücüyle onu geri tutan taraf olarak görünmemesi tanıklık ediyor. O halde Henriette Zobel'in kendi dürtülerine, kendi inancına göre davrandığı belli; bunun nedeni, pek o kadar olağandışı bir bireysel-ruhsal durum içinde olması değil, olağandışı bir devrim durumunun bilinci içinde, buna bağlı bir siyasal karar aşamasında bulunduğunu duyumsamasıydı; bu durumun ceza hukuku açısından kendisini sorumluluktan arındırdığını sanmaktaydı. Ama eldeki duruma göre sonradan ne bunu gündeme getirmek, ne de bunun üzerine başarı sözü veren herhangi bir savunma yapılandırmak mümkündü. O nedenle suskunluk, avukatına karşı bile kendisini nelerin güdülediğini açıklamaktan tümüyle kaçınmak ve –kesinlikten yoksun noktalara itiraz ederek– kesin tanıtlanmış ne varsa onun sınırları içinde kalmak, doğrudan doğruya kendini zorunlu olarak kabul ettiren bir taktikti.

Bütün olup bitenlere etkinlikli, siyasal düşünceden kaynaklanan katılım konusunda, başka deyişle devrimin siyasal hesaplaşmalarında ve 1848 Eylül'ündeki alevlenmesinde, gizli de olsa, Henriette Zobel'in ne ölçüde yönlendirici bir rol oynadığı üzerine hiçbir şey söylenemez. Yine de bu, daha çok olasılık dışı görünüyor; çünkü, o zaman çeşitli kaynaklarda buna ilişkin herhangi bir şey kalmış olurdu ve her şeyden önce, derine inen, bütün ayrıntıları yeterince aydınlatan polis soruşturmasında ortaya çıkardı. Dolayısıyla sonuç, aşırı solcuların kampından, siyasal inanmışlığından ötürü suç işleyen bir kadını, o solcuların siyasal ve toplumsal programının ola ki güç kullanılarak da yaşama geçirilmesi halinde, kendi özel durumunda önemli bir değişme ve iyileşme olacağını uman bir kadını gösteriyor. Savunmanın onu ruhça dengesiz, siyasal olarak akli çelinmiş biri olarak gösterme çabası ne ona destek oldu, ne de o buna itiraz etti; mahkeme de buna hiçbir biçimde uymadı, ona sıradan bir suçluymuş gibi davrandı ve mahkûm etti. Eğer Zobel, kanıtların güçsüzlüğüne bakıp avukatının göstermeğe çalıştığı gibi biri olarak daha hafif bir hüküm giyeceğini umduysa yanılmıştı. Gerçi mahkeme siyasetten ve siyasal güdüleyicilerden söz etmedi, ama siyasal davranarak onu on altı, dolayısıyla on beş yıl ağır hapisle cezaevine gönderdi. Sonuçta Henriette Zobel, kesin savaş açtığı var

olan düzenin savunucularından başka bir şey bekleyemezdi. Veit Valentin genel düşüncesinde haklıydı: “Kadınlar arasında daha güçlü ve kendine özgü bir yaradılışıta olanlar sola eğilim göstermekteydiler, çünkü orada gözler geleceğe dönüktü.” Ne var ki, onun bunları söylerken göz önünde bulundurduğu yüksek burjuva kadınlar için söz konusu olandan farklı olarak, bu kökenden ve bu çevreden olanlar için bir başka sol ve bir başka gelecek söz konusuydu.

RIZKULLAH BEY'E KALAN İLGİNÇ MİRASLAR

Bin sekiz yüz altmış beş Nisan'ı başında Anvers'teki İngiliz konsolosunun Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na olağandışı bir şeyler bildirmesi gerekti. 30 Mart 1865'te Charles Readly (Readley ya da Ridley diye de adı geçer) Hôtel du Rhin'de ölü bulunmuştu. Readly 21 yaşını doldurmak üzere olan bir delikanlıydı ve kısa süre önce Anvers'e gelmişti. Ölümünden birkaç gün önce "amcası" Rızkullah Bey birdenbire karşısına çıkmıştı; Rızkullah Bey, Readly'nin kaldığı 7 numaralı oda gibi binanın genelde kullanılmayan ikinci katındaki 14 numaralı odada kalıyordu. Hizmet görevlileri zemin katta yattıklarından söz konusu gece binaya hiç kimsenin girmediğine ve çıkmadığına tanıklık ettiler. 30 Mart sabahı alışılmadık bir gerginlik içindeki Rızkullah, Readly'nin iç taraftan sürgülenmiş oda kapısını kırdırmak istedi; otele çalışanlar 7 numaralı odaya bitişikteki 6 numaradan girmeyi yeğlediler ve burada Readly'nin cesedini buldular. Kurşun ölünün boynunu delip geçmişti; yatağın yanında bir tüfek ve devrilmiş bir iskemle durmaktaydı. Rızkullah hemen bir kâğıda doğru atıldı, kâğıdın üstünde şu cümle vardı: "Bunu ben kendim yaptım." Çoğu şey bir intihara işaret ediyordu, ancak bazı tuhaflikler vardı. Oda hizmetçisi Philomene Brauer ifadesinde tüfeği Readly'nin odasına bizzat Rızkullah'ın koyduğunu söylüyordu, üstelik aşkta mutluluğu bulamadığı için delikanlının canına kıymasından korktuğunu evvelce belirtmiş olmasına karşın. Ölümünden önceki akşam Readly şiddetli karın ağrısından yakınmış; o yüzden Philomene Brauer sonradan bir kez daha odaya çıkmış ve Readly'yi derin bir uykuda uyurken görmüş, vücudunun durumu bu şüpheli intihardan sonra cesedinin aldığı durumla aynıymış. Readly'nin iki kolu da yorganın altındaydı, ama Rızkullah yorgan altındaki iki koldan birini nabızı ölçmek için hemen çekti.

Polis elindeki bu ipuçlarına dayanarak Rızkullah'ı tutuklamaya karar verdiğinde, tutuklu güzelce giyinmiş kuşanmış bir halde karşılarına

çıktı, Türk ve İngiliz hükümetlerinin bunun öcünü alacağı tehditlerini savurdu. Ayrıca “yeğenin” ölümünden Rızkullah’ın ne gibi çıkarı olabileceği konusu açık kaldığından soruşturmayı yürüten yargıç birkaç gün sonra onun salıverilmesine karar verdi.

6 Nisan günü Konsolos Grattan konuyu sonuçlandıran raporunu yazarken İngiliz Konsolosluğu’na Ramsgate’de yaşayan O’Manoney adlı birinin yazısı ulaştı, dostu Readly’nin ölüm haberini gazeteden öğrenmişti. O’Mahoney’nin mektubu olası bir cinayet nedenine işaret etmekteydi. Readly, Rızkullah’ın yeğeni değil üvey oğluydu. Madam Rızkullah, yani Readly’nin annesi 1860’ta garip koşullar altında öldüğünde oldukça büyük servetinin bir kısmı Readly’ye kalmıştı. Readly erginlik yaşına erişmeden öldüğü için bu para büyük olasılıkla Rızkullah’ın payına düşecekti. Grattan bu mektubu soruşturma yargıcına iletti, o da Mrs. Lewis’in vasiyetnamesine ilişkin ayrıntılı bilgi gönderilmesi için Londra’daki İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na başvurdu. Başvuru yazısı Dışişleri Bakanlığı’ndan İçişleri Bakanlığı’na doğru yol aldı ve 10 Nisan’dan hemen sonra Bakanlığın en yüksek kademedeki “apolitik” memuru Horatio Waddington’un masasının üstüne kondu.

Başlangıçta Waddington Belçika polisiyle işbirliği yapmaya eğilimli değildi. Rızkullah’ın 1856’daki İngiliz vatandaşlığına geçme başvurusu ile Mrs. Lewis’in vasiyetnamesi ilk bakışta O’Mahoney’in tahminlerine bir kanıt oluşturmuyordu. Vatandaşlığa geçme başvurusundaki bilgilere göre Rızkullah Bey 1825 yılında Türkiye’de doğmuştu. Tıp öğrenimi yapmıştı, Londra’daki *King’s College* mensuplarından ve *Royal College of Surgeons’a* üyeydi. Kırım Harbi’nde bağlantı subayı olarak İngiliz sıhhiye birliklerinin emrine verilmiş, yaptığı bazı büyük hizmetler nedeniyle bey unvanıyla ödüllendirilmişti. 1856’da İngiliz vatandaşlığını elde etmişti. Vatandaşlık başvurusunun altına kefil olarak imza atanlardan biri de Başbakan Yardımcısı Wood’dtu. Rızkullah şu sıra Londra’daki Türk Elçisi nezdinde sağlık ataşesi olarak görev yapıyordu.

Mrs. Lewis’in vasiyetnamesinde Readly’nin ölümünden Rızkullah’ın parasal çıkar sağlayacağına ilişkin hiçbir ipucu yoktu, çünkü Rızkullah tek mirasçıydı ve vasiyetname hükümlerini yerine getirmekle yüküm-

lüydü. 27 Nisan'da İçişleri Bakanı Sir George Grey, Rızkullah'ın günün güvenilir ve saygın insanlarından biri olduğunun Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmesini istedi.

Ama bir adam bununla yetinmedi. 1865 Temmuz'unda Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na Mr. Linden adında bir adamın yazısı ulaştı. Linden Rızkullah'ın "gelmiş geçmiş canilerin en büyüğü" olduğunu iddia ediyordu. Linden'e göre Rızkullah'ın 1858'de evlendiği Mrs. Lewis hiç dostu olmayan bir "kibar fahişe"ydi; o yüzden evlilikdışı oğlu Charles Readly'yi yeğeni diye tanıtıyordu. Ayrıca, Rızkullah'la yaptığı mutlu bir evlilik değilmiş; bu adama tek kuruş olsun miras bırakmak istemediğini defalarca dile getirmiş. 1860'ta Köln'e yaptıkları bir yolculuk sırasında ölmüş ve çarçabuk Ren nehrinin öteki yakasında gömülmüş.

Mrs. Lewis'in ölümünden sonra Rızkullah'ın bulduğu yeni kurban "ülkece tanınan bir centilmen"miş. Onun ölümünden sonra da yine yeni bir vasiyetname ortaya çıkmış, bu vasiyetnameye göre müteveffa bütün servetini, dul eşine bırakıyormuş ama kadın kendini Rızkullah'ın çekiciliğine kaptırmışmış. Rızkullah vasiyetname hükümlerini yerine getirmekle yükümlüymüş. Kuşku uyandıran noktalar öylesine ağır basmış ki, mezarın açılıp cesedin incelenmesi bile düşünülmüş. Readly'nin erginliğe erişmeden önce vurulması kesinlikle bir rastlantı değilmiş. Belçika'daki İngiliz makamlarının müdahalesini rica eden Linden, referans olarak üç ad veriyordu: Carlisli ve Odell ile Taylor, Hoare & Taylor Avukatlık Büroları ve Avukat Mr. Cole.

Waddington bu mektubu pek inandırıcı bulmadı: Suçlama çok, kanıt yoktu. Ayrıca Linden'in neden Rızkullah'ı cinayet nedeniyle İngiltere'de yargı önüne çıkarmayı denemediğine akıl erdirememişti. Konunun daha fazla üstüne gidilmemesini salık verdi.

Linden bunun üzerine Brüksel'e yöneldi. Daha sonra açılan ceza davasında belirtildiği üzere Brüksel savcılığı Anvers'teki soruşturma yargıcının kararını anlamakta güçlük çekiyordu. Rızkullah'ı izlemeye devam etmek ilkin hiç sonuç getirmeyecekmiş gibi göründü. Rızkullah Belçika'dan ayrılmış, alınan haberlere bakılırsa Doğu'ya gitmişti; yeni tutuklama kararı hiçbir zaman yerine getirilemeyeceği benziyordu.

Şans 1865 yazı ile 1866 ilkbaharında beklenmedik biçimde Brüksel polisine güldü. Brüksel, Paris ve Londra'daki bankalara tahrife uğramış poliçeler sunuldu; poliçelerin hepsi eskiden Rızkullah'a ait olan ya da ona teslim edilmiş belgelere dayanıyordu. Böylece Brüksel'de Rızkullah'ın Paris'te olduğu öğrenildi. Evinin Fransız polisince aranması sahtecilik işiyle ilgili daha başka kanıtlar sağlamadı ama Anvers'teki ölüm olayı nedeniyle Belçika'ya iade edilmek üzere tutuklanmasına yol açtı.

 ade evrakını olabildiğince eksiksiz düzenlemek için mart ayında Belçika hükümeti İngiltere'den Rızkullah'ın adli sicil dosyasını istedi. Rızkullah'ın İngiltere'de kendisine yüklenecek bir suçu bulunmayışı nedeniyle Waddington hâlâ kararsızlık içindeydi. Bundan ötürü o, olsa olsa Londra Polis Müdürü'nden derine inmeyen bir soruşturma yapmasını rica edilebilirdi; ancak yabancı ülke mahkemelerindeki davalara karışmak -kesin kanıtlar sunulmadığı takdirde- onu hiç ilgilendirmezdi. Ne var ki 11 Nisan 1866'da Polis şefi Richard Mayne'in sunduğu polis raporu (aranmasına karşın kendisi bir türlü bulunamayan) Linden'in söylediklerini destekler gibi görünüyordu.

Mr. Lewis'in işlerine bakmayı Taylor, Hoare & Taylor Avukatlık Bürosu  stlenmişti. Mr. Lewis dul kalan eşi Mrs. Lewis'e 25000 sterlin gibi büyük bir para bırakmıştı. Bu paranın bir bölümü, 5000 sterlin, Mrs. Lewis'in oğlu "Charles Ridley" için ayrılmıştı; ancak Charles bu paraya 21 yaşına bastığı gün sahip olabilecekti. O halde, Mr. Waddington'un ilk soruşturması sahte vasiyetnameye dayanıyordu. Lewis çiftinin kişisel dostu olan Mr. Cole, Mrs. Lewis'in ölümünden az önce kocasını yeni bir vasiyetname düzenlemeye ikna ettiğini açığa vurdu, bu vasiyetnameye göre Readly erginliğe erişmeden öldüğü takdirde 5000 sterlin Mrs. Lewis'e kalıyordu. Readly'nin ölümünden sonra Mrs. Lewis'in tek mirasçısı olan Rızkullah'a düşen bu 5000 sterlin 1865 Ekim'inde kendisine ödenmişti.

Carlisle ve Odell firmasının değerlendirmesi Rızkullah hakkındaki olumsuz düşünceleri daha da yoğunlaştırdı. Buna göre Rızkullah 1863 Aralık'ında Canterbury yakınlarında "Broom Park"ta oturan Mr. Bingham diye biriyle tanışmış. Yakalandığı bir hastalık sırasında Rızkullah bu adamı tedavi etmiş; Bingham 1864 Mart'ında ölmüş.  şte tam o sıra Ocak 1864 ta-

rihli, Bingham'ın avukatlarının bilmediği bir vasiyetname ortaya çıkmış; vasiyetname Bingham'ın dul eşini tek mirasçı, vasiyetname hükümlerini yerine getirmekle yükümlü kişi olarak da Rızkullah'ı tayin ediyormuş. Bunun üzerine firma Rızkullah'a karşı bir ceza davası açmayı ve İçişleri Bakanlığı'ndan mezarın açılmasını istemeyi uygun görmüş. Bunu için kendilerine izin verilmiş. İlgili dosyalar sonradan yok edildiği için bunun gerçekleşip gerçekleşmediği belli değil. Ancak bu gözdağı yetmiş gibi görünüyor: Bingham'ın dul eşi ile Rızkullah vasiyetnameyi geri çekmeye razı oldular, böylece Bingham'ın serveti çocuklarına kaldı. Mirasın bir kısmını zimmetine geçirmekten ötürü Rızkullah'a karşı açılmış bazı davalar 1866 ilkbaharında hâlâ sürmekteydi.

Rızkullah ile beklenmedik ölümler, mürekkebi daha kurumamış vasiyetnameler ve her söze kanan, onun çekiciliğine kapılan zengin dul kadınlar arasında bağlantı kurduran rastlantılar göze batır biçimde üst üste geliyordu. Yine de Rızkullah'ın İngiliz miras tescil usulüne karşı sağlam vasiyetnameler düzenlemeyi nasıl başardığı sorusu açık kaldı.

Polis raporunun son bölümü bir yanıt getirdi. 1865 Aralık'ında Londra'da bir bankaya Rızkullah'ın elinden çıkmış tahrife uğramış bir çek verildi. Polisin yaptığı soruşturmaya göre tahrif edilmiş çeki piyasaya sürmeyi deneyen adam Joseph Ruscovich, diğer adıyla Osman Efendi'ydı. Waddington bu adı iyi biliyordu. Ruscovich 1858'de diğer bazı sahtecilik suçlarından altı yıl hapse hüküm giymişti. Ne ki, hapisanedeyken aslında kendi yazdığı düzmece bir "mektup" esas alınarak dört yıl sonra salıverildi. Bu olay küçük çapta bir çalkantı uyandırmıştı.

Görünüşte böylesine saygın biri olmasına karşın Rızkullah'ın cin firakirli bir suçluyla tanışıklığı anlaşıncı İngiliz makamlarının tutumu temelden değişti. Waddington vakit geçirmeden bu ikisi konusunda Paris Polisi'nin uyarılması talimatını verdi; Londra Polisi daha önce Ruscovich'in Paris'te oturduğunu bildiği son adresi oradaki meslektaşlarına iletti. Avukatlarının Rızkullah'a bir tavsiye mektubu verilmesi ya da Brüksel'deki duruşmada İngiliz konsolosunun hazır bulunmasına yönelik dilekçeleri, tıpkı daha önce Belçika makamları ile Mr. Linden'in yardım isteklerinde olduğu gibi açıklama yapılmadan İçişleri Bakanlığı'nca geri çevril-

di. Buna karşılık delil olarak kullanılacak malzemenin aslını rica eden Belçika makamlarına büyük kolaylık gösterildi ve istekleri yerine getirildi; Mrs. Lewis ile Mr. Bingham'ın vasiyetnameleri, tahrif edilmiş çekler, Rus-covich'in hapisshanede yazdığı mektup: her şey aranıp bulundu ve tuhaf bir rastlantı sonucu Druscovich adını taşıyan soruşturmaya görevli polis memuru Brüksel'e gönderildi. Olayın gelişmi uluslararası polis işbirliğine bir örnek oluşturdu.

O gün için bu, İngiliz adaletinin tıpkı bakanlık bürokrasisi gibi, kıta Avrupası devletlerinin mahkemelerine büyük kuşkuyla bakması bakımından dikkate değerdı. İngiliz makamları bir ikilem içindeydiler. Tabii ki bir hukuk devletinde adliye görevlileri için bütün suçluları hak ettikleri cezaya çarptırmak söz konusuydu. Öte yandan İngiliz adaletinin işleyişı hiç yumuşak değildi; nüfus büyüklüğüne oranla Avrupa'da idam cezasının en çok uygulandığı ülke yine de İngiltere'ydı; adaletin İskoçya'da akıttığı kan da daha az değildi. İngilizlerin kıta Avrupası devletleri karşısındaki çekinceleri iki nokta üstünde yoğunlaşıyordu: sanığın hakkı olan duruşma adaletini engelliyor gibi görünen usul hukuku ve ceza davalarının söz konusu hükümetlerce siyasal karşıtlarını izlemek için kullanılması. Bu kaygılar suçluların geri verilmesine ilişkin antlaşmalar bağlamında özellikle ağır basmaktaydı. Büyük Britanya ile diğer ülkeler arasındaki suçluların geri verilmesine ilişkin ilk antlaşma 1843'te Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa ile yapıldı. Bu antlaşmalar yalnızca birkaç ağır suçla ilgiliydi, cinayet ve sahtekârlık bu suçlar arasındaydı; ancak antlaşmalar "normal" suç eylemlerinden ötürü geri verilmiş kişiler hakkında sonradan siyasal suçlardan ötürü dava açılmasını kesin bir dille reddediyordu. Yine de İngiliz yargıçlar antlaşmalara direniyorlar, suçluların geri verilmesini engellemek için mümkün olan bütün hukuk oyunlarından yararlanıyorlardı. 1860'lı yıllara değin suçlunun geri verilmesine ilişkin Fransız isteklerinin hiçbiri kabul edilmedi.

Bu gidişle İngiltere her tür suçlu için güvenli bir sığınma ülkesi olacağı benziyordu, çünkü öncelikle İngiltere'ye giriş hiçbir kısıtlamaya bağlı değildi. Elbette bu durum sınırların ötesindeki polis makamlarının teklif-sizce ortak çalışmasını engellemiyordu. 1851'deki uluslararası sergi dolayısıyla İngiliz hükümeti birçok ülkeden polisler davet etti, bunlar büyük ola-

sılıkla Londra sokaklarında da oraya buraya koşturup duracak olan tanınmış suçluları İngiliz meslektaşlarına göstereceklerdi. Kuşkusuz, Londra'daki Dış ve İçişleri Bakanlıkları üzerinden geçen uzun yolu aşama aşama katetmesi zorunlu olan Belçika savcılığı ile İngiliz polisi arasındaki yazışma, işbirliğinin her zaman teklifsizce ve süratli olamayacağını tanıtıyor. Öte yandan Ruscovich'in adresinin çabucak bildirilmesinin ortaya koyduğu gibi Londra ile Paris polisi arasında daha sıkı bir temas vardı.

Asıl önemlisi işbirliği isteğinin her iki tarafta da bulunup bulunmadığıydı. Rızkullah'a Londra'da anonim suçlamaların kurbanı gözüyle bakıldığı sürece işbirliği çok sınırlıydı. Ama söz konusu olanın ağır suç işlemiş birini yakalamak olduğu görüşü yerleşir yerleşmez bürokratik engeller tezelden giderildi.

Yıllar boyu İngiliz polisini atlatmayı başaran Ruscovich bütün çabalara karşın bulunamadı. 1866 Ocak'ında Paris'ten ayrılmış, sonra -yine bir bankayı dolandırmayı denediği Belçika üzerinden- yanında tahminen yolculuk giderlerini üstlenen bir İngiliz kadınla birlikte İtalya'ya doğru yola çıkmıştı. O nedenle Fransız polisi Rızkullah'la yetinmek zorundaydı, Rızkullah doğrudan Brüksel'e teslim edildi.

Londra'daki İçişleri Bakanlığı bu olayla resmen bir kez daha meşgul oldu. Eylül sonunda İngiliz İçişleri Bakanı'na hitaben yazılmış iki mektup geldi, mektuplar "Rızkullah Beyefendi" diye imzalanmıştı ve Brüksel'de "rue des Petits Carmes"deki bir evi adres göstermekteydi. Mektuplarda Mr. Bingham'ın cesedinin gerçekten mezarından çıkarılıp çıkarılmadığı konusunda bilgi rica ediliyordu. Waddington mektupların düzmece olduğunu düşünüyordu, çünkü Rızkullah o sıra rue des Petits Carmes'da değil Brüksel hapishanesinde "oturmaktaydı". Rızkullah hapishaneden gönderilen bir mektuba hemen yanıt alacağını ummasa da, kendisine başka hangi suçlamaların yöneltileceğini öğrenmek istemiş de olabilirdi elbette.

Rızkullah'a karşı açılan davaya 22 Ekim 1866'da "Braband Ağır Ceza Mahkemesi"nde bakılmaya başlandı. Davacı başsavcıydı, savunmanın başında Paris'in ünlü avukatlarından Lachaud vardı. Rızkullah beş nişanla bezeli bir Türk giysisi içinde sanık sandalyesinde dimdik oturuyordu; haftalık *The Paris Times* gazetesi kendini dini bütün bir Müslüman olarak ta-

nımlayan bir adamın Papa tarafından yalnızca Katoliklere verilen iki nişanı üstünde taşımasının garipliğine dikkat çekti. Rızkullah, Charles Readly diye de bilinen James William Macklin'i öldürmekle ve Joseph Ruscovich'le birlikte sahtekârlık girişimlerinde bulunmakla suçlanıyordu. Bu davada asıl mesele açıkça cinayetti, ama jüri üyelerinin Rızkullah'ı her iki fiilden de suçlu bulmaları ya da onu aklamaları en azından olasıydı.

İddianame ilkin Readly'nin hangi koşullarda öldüğünü sergiledi. Birçok tanık Charles Readly'yi ölümünden önceki haftalarda tanıdıklarını ve onda bir intihar eğilimi gözlemediklerini doğruladılar. Kaldı ki, savcılık makamının ifadesine göre de Readly intihar etmesini açıklayacak ölçüde ümitsiz bir aşka tutulmamıştı. Ancak sevdiği kızın annesi Readly'den faiz gelirlerinin bir bölümünü düğünden sonra gelin giden kızına devretmesini istemiş. O sıralar Readly için bu mümkün değilmiş, ama o kısa zamanda müstakbel kaynanasının beklentilerini yerine getirebilecek bir duruma geleceğine inanıyormuş. Bu durumda Rızkullah'ın eyleme geçmesi için açık bir neden vardı: Readly evlenseydi onun parası Rızkullah için bir kayıp olacaktı.

Başka tanıklar Rızkullah ile Ruscovich arasındaki yakın dostluğu kanıtladılar. Ruscovich'le yazışmalarında Rızkullah son zamanlarda defalarca para sıkıntılarına değinmişti, ancak hep Ruscovich'in ricalarını savuşturmak için. İddia makamı, Londra Veraset Mahkemesi mensuplarından birinin mahkemeye sunduğu Mrs. Rızkullah ve Mr. Bingham'ın tahrif edilmiş vasiyetnamelerine, Mr. Bingham'ın cesedinin çıkarılması iznine ve yine Ruscovich'in tahrif ettiği bütün polişe ve çeklerin daha önce Rızkullah'ın elinden geçtiğine göndermede bulundu.

Savunma tamamıyla başka bir tablo çizdi. Onlara göre tahrifler konusunda Rızkullah, hain Ruscovich'in hüsnüniyet sahibi, masum bir kurbanıydı. İngiltere'de işlediği suçlara işaret edilmesi sadece iddiadan ibaretti; bu iddialar tanınmış birçok İngiliz'in onun karakteri hakkındaki olumlu tanıklıklarıyla çürütülmüştü. Readly'nin ruhsal durumuna gelince çok sayıda tanık intihar olasılığını kabul ediyordu.

Bu düzlemde iddia ve savunma makamları pata geldikleri için dava cinayet ya da intihar düzeneği üstünde yoğunlaştı. Readly boynundan vu-

rulmuş olarak bulunmuştu; iki kolu da yorganın altındaydı, sol kolu vücuduna bitişik, sağ kolu hafif bükülmüştü. İntihar söz konusu olsaydı Readly'nin önce tüfeği bir iskemleye dayaması ve yastığın üstüne tespit etmesi gerekirdi, sonra sağ elini kullanarak bir değnek yardımıyla tetiğe basabilirdi. Yastığa tespit amacıyla tüfeğin namlusuna bir de palto sarılıymış, bu aynı zamanda ateş gürültüsünü boğmak içinmiş. Adli tabip Readly'nin kollarının ölümünden sonra hareket etmediğini belirtmişti. Çeşitli uzmanlara yöneltilen sorular buna göre şunlardı: İlkesel olarak bu mümkün müydü? Kolların yorgan altına girip öyle kalması olası mıydı? Eğer intihar söz konusu değilse, bunu yapması mümkün olan tek kişi o zaman Rızkullah'tı.

İddia makamı adına Janssen ve Montigny adında iki tüfekçi ustası mahkemeye çıktı. İkisi de bu durumda intiharla cinayetin güç ayırt edilebileceğini söylediler; bununla birlikte en azından Janssen yorgan altındaki kollarla tetiğe basılamayacağı görüşündeydi. Savunmanın çağırdığı uzman Charrince Belçika ordusunda başçavuştu, o tam karşıt düşüncedeydi: Kuşkusuz bir intihar söz konusuydu; tüfek, yastık ve iskemleden oluşan eğreti gruba, ek bir oturmaşlık sağlamak için yorganın kollar üstüne çekilmesi gerekirdi.

Uzmanların ilk sorgulanmalarının hemen ertesi günü, 27 Ekim'de çıkan haftalık *The Paris Times* gazetesi davanın gidişine ilişkin haberinde Rızkullah'ın suçunu tanımlanmış sayıyor ve onun içi zehir dolu elmas yüzüklerinden biri vasıtasıyla yakasını giyotinden kurtarmak istediği yolunda spekülasyonlar yapıyordu. Bunu izleyen çaprazlama sorguda uzmanlar Readly'nin yatağının yüksekliğinin kesin olarak bilinmesi gerektiği konusunda birleştiler. Bunun üzerine yatak Anvers'ten mahkemeye getirildi. Üç uzman ve bir figüran çeşitli varsayımları oynayarak canlandırdılar. Dene çok eğlenceli olduysa da pek yardımı dokunmadı: Şimdi herkes intihar ve cinayet olasılığını eşit görüyordu.

Dolayısıyla durum kesinlikle tanımlanamıyordu. Öncelikle hali tavır, ilişkileri ve taşıdığı nişanlar Rızkullah hakkında olumlu izlenimler uyandırmaktaydı. Mahkemeye başkanlık eden yargıç duruşma sırasında enfiyesini sanıkla paylaşınca bunu fark eden izleyiciler bıyık altından güldüler. İddia makamı sanığın hüküm giymesini istiyorsa Rızkullah'a şim-

diye kadar başardığından daha esaslı bir biçimde saldırmalıydı. O nedenle savcı son kez söz aldığında suçlamalarında Rızkullah'ın nişanlarına ve madalyalarına yöneldi. Rızkullah'ın bunların çoğunu André adında bir dolandırıcıdan Paris'te 400 Franka satın aldığıını kanıtlamayı denedi. Aslında bu sav özellikle Katolik nişanları söz konusu olduğunda büsbütün olasılık dışı değildi.

Buna karşılık *L'indépendance Belge* gazetesinin hitabet alanında gercek bir sanat yapıtı olarak nitelediği savunmanın söylevi Rızkullah'ın toplumsal konumuna işaret ediyordu. Rızkullah'ın (savunma tarafından var-sayılan, savcılıkca kanıt göstermeksizin tartışma konusu yapılan) büyük serveti cinayet nedeni olarak para hırsını kesinlikle dışta bırakmaktaymış. Jüri üyeleri sanığı aklamadan önce dörde çeyrek kaladan beş buçuğa kadar konuyu görüştüler. *L'indépendance Belge* yalnızca mahkemenin kararını yazarken Londra'da çıkan *Times*'in muhabiri en azından tahrifat meselesinde yanlış bir kararın söz konusu olduğunu eklemişti.

Geçmişe dönerek olayı “çözmek” istemek elbette olanaksız. O nedenle burada bir suçlunun hak ettiği cezadan yakasını mı sıyırdığı, yoksa saygın bir adamın pek haksız yere ağır suçlarla itham mı edildiği karanlıkta kalıyor. Böylesi bir karışıklığa (eğer bu karışıklık sayılırsa) akla yakın bir neden, Doğulu bir insanın yükselmesine karşı beslenen önyargılar olabilir. İlginçtir ki, buna ilişkin hiçbir kanıt yok. Gerek Londra'daki İçişleri Bakanlığı'nın yazışmalarında gerek *Times*'in ya da *L'indépendance Belge*'in haberlerinde Rızkullah'ın Türk kökenli oluşu hemen hemen hiç vurgulanmadığı gibi suç eğilimine kanıt olarak da değeriendirilmemiştir. Sadece *Paris Times*'in zehir dolu yüzüklere sıkça değinen ve garip biçimde Rızkullah'ın “has” bir Türk değil “Suriyeli bir Maruni” olduğunda ısrar eden röportajları bu doğrultudur.

Davanın bitiminden sonra Rızkullah Doğu'ya geri döndü ve orada da avukatlara iş çıkarmaya devam etti. 1872'de Beyrut'taki İngiliz başkonsolosu Rızkullah'ın İngiliz pasaportunu vize etmekten kaçınınca Rızkullah'ın vekili olan avukatlar şikâyetle bulundular. Konsolos gerekçelerini bildiren yazısında kendisini pasaportu vize edecek durumda görmediğini, çünkü o zaman bu pasaportun Rızkullah'ın doğduğu ülkede İngiliz sayılması için

geçerli bir belge olacağını, bunun da İngiliz vatandaşlık hukukuna göre ilkesel olarak mümkün olmadığını açıkladı: Rızkullah Osmanlı İmparatorluğu dahilinde kaldığı sürece İngiltere'nin diplomatik korumasına ümit bağlayamazdı. O yüzden oralarda Türk pasaportuyla yolculuk yapmak zorundaydı. Temelde sıradan bir meseleydi bu, bıraktığı izler tahminen kısa zaman sonra dosyalardan çıkarılacaktı. Ne ki, “duraksatıcı koşullar” altında Brüksel’de yapılan duruşma Dışişleri Bakanlığı’nda hâlâ hayal meyal hatırlardaydı, bu da dosyanın saklanması yol açtı. İsteğinin geri çevrildiği o andan sonra, bu biraz da esrarengiz adamın izi yitip gitmektedir.

KUZEY DEMİRYOLU HATTI CİNAYETİ

Ozan Theodor Fontane 12 Aralık 1857'de Londra'dan yazdığı bir mektupta Berlin'deki dostu ve akıl hocası Wilhelm von Merckel'e zevcesinin şu anda yolda olduğundan söz ediyordu: "Newgate'e"⁴⁹ gidip (cezaevine değil elbette, hemen yanı başındaki sokağa) birkaç tavuk ve ördek alacak. Bir Alman ev kadını olarak cumartesi günleri kurulan bu pazarı pek sık ziyaret eder, pazar yemeğine hazırlayacağı kızartmanın alışverişini yapar, çünkü bunun için orada harcayacağı para kentin şık semtlerine göre yarı yarıya daha azdır. İhtimal bu ya, cumartesi günü birini asacak olurlarsa (tam da et ve tavuk pazarının olduğu Newgate Sokağı'nın kaldırımı üzerinde iki saat sallandırıyorlar) bizim hanım ekonomik gezintisini hemen o anda bitirir. Görüyorsunuz, burada bütün olup bitenler henüz doğadan kopuk değil, et almakla adam asmak arasına ürkütücü setler çekmiyorlar."

Fontane'nin şaka yollu aklından geçirdiği eşi Emilie'nin alışveriş ederken darağacında sallanan bir suçluyla karşılaşabileceğine ilişkin şaka yollu düşünceler bir fantezi olarak kaldı. İdam cezaları, ticaret ile adaleti, mekânsal olarak değilse bile, en azından zamansal olarak birbirinden ayrı tutmak için idam cezaları genelde pazartesi sabahları yerine getiriliyordu.

Onun için, haftalık pazarın bitmesinden hemen sonra, geniş halk kitlelerinin de şaşmaz biçimde akın edeceği hesaba katılarak Newgate'in etrafı büyük ölçüde çevrilmekteydi. Gece yarısı çalışmalarına ara verilmesi zorunluydu, çünkü Victoria dönemi İngilteresinde dinin pazar günleri dinlenme buyruğuna özenle uyulurdu. Pazartesi gününün ilk saatlerinden itibaren hazırlıklara devam ediliyordu. Etrafı çevrili daha küçük bir alanda kurulan tahtadan idam sehpası penceresiz cezaevi duvarındaki küçük bir kapının hemen yanında olur, ölüm yolcusu dışarıya son adımını bu kapıdan atardı. Sabah alacakaranlıkta seyir meraklısı halkın darağacı çevresindeki parmaklıklara kadar yaklaşmasına izin verilirdi.

14 Kasım 1864 günü de öyle oldu, yalnız o gün alışılmışın dışında büyük bir akın vardı. Saat sekizden az önce, yakınlardaki Aziz Sepulchre

kilisesinde ölüm çanı çalmaya başladığında ve aralarında mahkûmun da bulunduğu küçük bir grup idam sehvasının⁵⁰ üstüne çıktığı sıra, resmi tahminlere göre Newgate'e ve çevre sokaklara 50.000'den fazla insan yığılmıştı. Mahkûmun adı Franz Müller'di; bu Thüringenli terzi kalfasının idamıyla o yılların Londra'sında işlenen en heyecan uyandırıcı suçta, kuzey demiryolu hattı cinayetinde, resmen hak yerini bulmaktaydı. Asılan gerçekten suçu işleyen miydi? Yoksa cezaya çarptırılmasını öncelikle Alman düşmanlığına mı bağlamak gerekirdi? İkinci elden bir itirafı nasıl değerlendirmeli? Ötesi, halkın önünde yerine getirilen idam cezası hangi amaca hizmet eder?

Ertesi günü Londra basınının ortak yargısı ahlaki bir amaca kesinlikle hizmet etmez biçimindeydi. *Times* muhabiri bir daha böylesi bir olaya tanıklık etmek zorunda kalmayacağı umudunu dile getirerek başladığı haberinde bütün meslektaşları adına konuşmaktaydı. Çevreye egemen olan başkent halkının ayaktakımı, vicdan yüceliğinin değil, en bayağı içgüdülerini doyurmanın yolunu aramıştı. Giderek artan kalabalığın geceyi içki ve fuhuşla geçirmesi genel bir ahlaksızlık havası yaratmıştı. Müller örneğini göstererek tövbe edip yanıştan geri dönmeye çağırmak için oraya gelmiş çok sayıda gezginci vaiz ya alaya alınmış, ya da yuhalanarak lafları ağızlarına tıklamıştı; hafiften mırıldanılan ilahiler, söylenen bayağı şarkılarla bastırılmıştı. Hatta çalan yas çanı bile bu yerinde duramayan ahlak düşkünü kalabalığı yalnız geçici bir süre durdurabilmişti; "şapkaları çıkarın" çağrısına da saygıdan değil, daha iyi görmek için uyulmuştu.

Müller'in son çırpışının hemen ardından gürültü patırtı yeniden başlamıştı. Toplumun saygın kesiminde tiksinti uyandıran ölüm cezasının kendisi değil, idamların bir ayaktakımı eğlencesi biçiminde yozlaşmasıydı. Özellikle öfke uyandıran gerçek, iyi çevrelerden gelen seyir meraklılarının yüksek paralar ödedikleri yerlerine ulaşabilmek için sataşmalara, alaylara ve soyulmaya ses çıkarmamaları gerekmesiydi. İdamın yapılacağı yere bakan bütün pencereler ve dam düzlükleri çok yüksek paralar karşılığı tutulmuştu; ama Newgate infaz günlerinde hep olduğu gibi geniş ölçüde hukuk dışı bir alana dönmüştü, çünkü polis güçleri bariyerleri korumaya zar zor yetiyordu. Kısacası, suç işlemeye eğilimli alt tabakaya, aynı zamanda yasa-

nın egemen gücünü göstermeyi hedefleyen bir etkinlikte, orta ve üst tabakadan insanların kendileri de, üzerlerinde taşıdıkları da güvenceden yoksundu. Gazeteler utanma sıkılma duygusundan yoksunluğunu hoş karşılamamakla birlikte ayaktakımının idamı onaylamasını olumlu biçimde saptamaktan geri durmadılar: Müller'in defalarca yemin ederek suçsuzluğunu öne sürdüğü herkesçe bilindiği halde ve Londra'nın doğu bölgesinden gelen çok sayıda Alman işçinin orada hazır bulunmasına karşın, çoğu kez diğer idamlar sırasında olduğu gibi, yapılanın adaleti yerine getirdiğine ilişkin kuşku sesleri yükselmemişti. Halk ve hükümet makamlarının bu kanısı, basın ertesi gün mahkûmun son soluğundaki itirafının heyecan verici haberini yayarken daha da güçlenecekti.

Müller elleri ayakları bağlı, darağacının altında durduğu sırada bir din adamının yanına yaklaştığı görülmüştü; cellat, idam sehпасı tabanındaki kapağın sürgüsünü çekmek için sehpanın altında gözden yitmeden önce, mahkûmun boynuna ilmeği geçirir ve yüzünü de pis bir kukuletayla örterken din adamı, ölüm yolcusuyla konuşup durmuştu. Birkaç dakika sonra, suçlunun sonsuzluğa göçmesiyle birlikte Whitchapel'deki Alman Protestan Aziz George kilisesi papazı Dr. Louis Cappel –çünkü kendisi söz konusuydu– “İtiraf etti! Tanrıya şükürler olsun, itiraf etti!” diye haykırarak yerinden fırladığı gibi cezaevinden içeri dalıp bir iskemleye yığıldı. Bir kadeh viskiden sonra bir parça kendini toparlayan Tanrı adamı, çevresindeki memurlara ve gazetecilere, mahkûmla aralarında geçen son konuşmadan söz etti; bu konuşma aşağıdaki şu biçimiyle, o günün ve geleceğin dünyasına iletilmiştir:

“Müller, birkaç dakika sonra Tanrı'nın karşısına çıkacaksınız. Size bir kez daha ve sonuncu kez soruyorum, suçlu musunuz, suçlu değil misiniz?” –“Ben suçsuzum.” –“Suçsuz musunuz?” –“Tanrı benim ne yaptığımı biliyor.” –“Tanrı sizin ne yaptığınızı biliyor demek? Bu suçu işleyenin siz olduğunu da biliyor mu?” –“Evet. Bu suçu işleyen benim.”

Görevli şerif bu bildirimi büyük bir sevinçle içişleri bakanına yazdığı infaz raporuna aldı; Sir George Grey idamın ertelenmesi başvurusunu reddetmekle ne kadar doğru bir iş yaptığı için kendini kutlayabilirdi. Kaleme alınan anıların ve özyaşamöykülerinin tanıklık ettiğine göre, Müller

olayının anımsanmasındaki ortak paydada darağacı altındaki itiraf belirleyici oldu. Buna karşılık, tutukları ışıık büyük de olsa, kuşkular ve farklı yorumlar zamanla gücünü yitirdi.

Müller'in asıl adli yardımcısı, Londra'daki Protestan Hamburglular cemaatinin papazı ve aynı zamanda Alman Hastanesi'nde din işleri görevlisi ve yine Prusya elçilik vaizi olan Adolf Walbaum'du; korumayı üstlendiği insanın suçluluğuna inanarak davrandığı ve sonuçta gözdağı vererek onu itiraf ettirmek istediğini açıkladığı zaman görevini bırakmaya zorlanmıştı. Bunun üzerine, idam tarihinden beş gün önce hemen Walbaum'un yerini dolduran Cappel'i, Londra'da çıkan haftalık Alman militan kilise karşıtı *Hermann* gazetesi, başlangıçta coşkuyla alkışladı, çünkü Cappel tutukluyla ilgilenmeyi "papaz olarak değil insancıl açıdan üstlenmişti." Gerçekten de Walbaum'dan farklı olarak kısa zamanda Müller'in güvenini kazanmayı başardı; bu durum, yandaşlarını neler amaçladığı konusunda yanılgıya düşürdü. Çünkü Müller'i "sevecenlikle sıkıştıran, ama yine de sıkıştıran din adamının" hedefi onu itiraf ettirmektir.

Cappel'i böyle tanımlayan, yaşamının son günlerini İngiliz Kraliyet ailesine Almanca öğretmenliği yaparak geçirecek olan Badenli cumhuriyetçi Eugene Oswald'dır. Onun görüşüne göre itirafı tanıkların önünde yazıya geçirmek için infaza kesinlikle ara verilmeliydi.

1887'de, at yarışı sevenlerin gazetesi *Sporting News*, ünlü canilere ilişkin bir yazı dizisinde kuzey demiryolu hattında işlenen cinayetten ve en sonundaki itiraftan söz açtığı zaman, vaktiyle Müller'i savunan grupta yer alan avukat söz almak istedi: Ayaklarının boşlukta kalmasıyla sesi kesilmeden önce, gerçekte suçlunun bütün ağzından çıkan "bu suçu işleyen ben" sözleri olmuş. Kimse onun cümleyi "oldum" diye mi, yoksa "değilim" diye mi sürdürmek istediğini bilmiyormuş.

Olayın üstünden çeyrek yüzyıl geçmesine karşın, örtülü biçimde Müller'in suçluluğundan kuşkulandırılması ateşli itirazlara yol açıyordu; bu da yine Frederick Wicks'in bir okuyucu mektubu yazmasına neden oldu. *Globe*'un eski redaktörünün yazdığına göre, kendisi, o zamanlar idam sehpaı üzerinde hazır bulunanlardan hayatta kalan tek kişiydi; Almanca bilmediği için konuşulanları anlayamamıştı, ama daha sonra konuşmaların

nasıl yazıya geçirildiğine ilişkin elinde güvenilir notlar vardı. Buna göre Cappel önce dolaylı anlatımla ve İngilizce olarak, son kez sorduğunda Müller'in artık hayır diye yanıtlamayıp suçu itiraf ettiğini söylemişti. Sonra eve dönerken *Times*'ın temsilcisinin not defterine Almanca “bunu yapan ben” sözlerini kendi eliyle yazmıştı, ancak bunun başına “evet” sözcüğü henüz konmamıştı ve bu ekleme sözlerin gerisinin nasıl geldiği sorununu çözmekteydi. Herhalde din adamı, Wicks'in bu bağlamda sorgulamadığı, ama özünde yine de doğrulayamadığı itirafa, sonradan biraz daha kesinlik kazandırmak istemişti.

Gerçekten de itirafın son biçimi ancak *Times*'ın sonraki sayılarında ve idamı izleyen cumartesi günü çıkan *Hermann*'ın bir haberinde bulunmaktadır. Orada uzun uzun açıkladığı gibi Cappel, Müller'in öldürmeyi amaçlamadığı ancak soygunculuk suçu işlediği ya da en azından buna katıldığı görüşünden hareket etmişti. O yüzden dünya adaletiyle çatışmanın pek de yerinde olmadığı düşüncesindeydi. Dünyada hiç kimsenin yardım edemeyeceği bir adamı itirafa teşvik etmesinin nedeni onun öte dünyadaki mutluluğuydu: “Ne mutlu ona ki, son soluğunda Tanrı'ya, insanlığa ve dostlarına karşı işlediği günahı itiraf ederek bağışlanmayı diledi.”

Ne var ki, itirafın tek tanığı kendini gösterdiği ölçüde özgeci değildi yine de. Cezaevinin Anglikan papazı itirafa yanaşmadığı için Müller'e kutsanmış şarap ve ekmek vermeyi reddedince merhametli Cappel sorumluluğu üstlenerek idamdan önceki akşam biraz ekmek ve şarap getirmişti. Buna göre bir İngiliz vaizin söylediği gibi “katilin kanlı ellerini uzatıp Tanrı'nın lütfuna erdiren şarapla ekmeği alması”, Hristiyan mezhepleri arasındaki tartışmaya malzeme sağlamakla kalmıyor, bunu yapan din adamını da bir ölçüde günah işleyeninin eline teslim ediyordu. Bir itirafın Müller'i Tanrı'nın gazabından kurtarması olasıydı; ama Müller'in son sözlerini bir itiraf gibi işitmesinin diğer Hristiyan dindashları gözünde Cappel'in adını kurtardığı kesindi.

Asılanın suçunu itiraf ettiği konusunda gereksindiği kesinlik din adamı için ne ölçüde önemliyse, gerek Londra, gerekse Manş'ın öte yakasındaki Alman halkının gözünde, Müller'in Almanlığına kurban gitmiş olması aynı ölçüde önemliydi. *Hermann*'ın yazdığına göre, bu “yeni, ürkütü-

cü, kişisel güvenlik duygusunu tümüyle sarsan demiryolu cinayeti karşısında” İngilizler “bir yabancıdan kuşkulandırılmasına sevindiler; gelişen siyasal olayların iki ulus arasında büyük gerilime yol açması nedeniyle, kitleler bu işi ancak bir Alman’ın yapabileceğini sandılar.”

Alman tarafı da tümüyle önyargılardan arınmış değildi. Daha Müller’in adı dillerde dolaşmaya başlamadan önce *Hermann*, para için adam öldürmede hemen akla geleceği üzere, suçun işlenmesinden yalnızca “para hırsını” sorumlu tutmakla kalmamış, burada İngiliz karakterinin özgül bir niteliğinin söz konusu olduğunu ima etmişti. Yurttaşlarını yüklenen bu suçun altında bırakmak istemeyen bir okuyucu, mektubunda şunları yazmaktaydı: “Şimdiye kadar, Tanrı’ya şükür, hiçbir İngiliz bir demiryolu cinayeti işlemedi; bu tür suçları işleyenler yalnızca Fransızlar ile eğitim düzeyleriyle böbürlenlen Almanlar arasından çıkar.” Gazete yönetimi de hafif bir dokundurmayla, Almanya’da sıradan adamın eğitim düzeyinin gerçekten İngiltere’den yüksek olduğunu eklemiş, bu durumun Almanların demiryolu cinayetlerini adi suç kabul eden Fransızlarla aynı kefeye konulmalarını için yeteceğini belirtmişti.

İngiliz basını terzi kalfası çelimsiz Alman çocuğunu, ilerlemiş yaşına karşın gücünü yitirmemiş kurbanını rahatça alt etmeyi başaran, kasları gelişmiş bir çam yarması gibi gösteriyordu. Bu arada Müller, *Hermann*’ın kınayarak kaydettiği gibi Londra’daki Alman jimnastik kulübünde vücut çalışmaları yapacağı yerde “iğneyi elinden bıraktıktan sonra aşk peşinde koşmayı yeğlemişti.” Aslında ulusal yönelimli göçmenler, Londra’da East End’e yerleşmiş Almanların değerler dünyasındaki çok şeyden hoşnutsuzluk duymaktaydı. Kafalarındaki Alman imgesi itiraz kabul etmeyen bu insanlar, Müller’i “alışılmadık züppelikle” damgaladılar. Cezaevinde kalırken “eski-den saç bakımı için kullandığı bazı ufak tefek nesnelerin satın alınmasını rica etmişti. Yakalığı ve fuları her zaman yerli yerindeydi ve hatta süs amacıyla fularına, Newgate’de küçük bir altın ya da altın kaplama iğne takmıştı.”

Ne var ki, onun yaşamını kurtarmak Almanlar için bir onur sorununa dönüşmüştü; ölüm cezası kararı verildikten sonra hukuksal koruma derneği bütün gücüyle davaya yeniden bakılması için çaba harcadı. Gerçekten de suçun işlendiği akşam Müller’in başka yerde bulunduğunu destekler ve

iddia makamının baş tanığının sözlerini çürütür gibi görünen bazı ifadeler ortaya çıkarıldı. Ama *Times*'e göre İngiliz hukuk ilkelerine yönelik bir darbe söz konusuydu, çünkü ortada uygunsuz bir istem vardı; o da, bir bakanın kendi bürosunun dört duvarı arasında yasal bir kararı ertelemesi, yetmezmiş gibi bu erteleme nin resmi, yansız bir duruşmada yasalara bağlı, doğru söylemeye ant içmiş on iki kişinin önünde dile getirilmeyen bilgilere dayanmasıydı. Buna karşılık Müller'den yana olan Almanlar 9 Temmuz 1864 akşamı kuzey demiryolu hattında Bow ile Hackney istasyonları arasında neler olup bittiğini ayrıntılı biçimde soruşturmanın gerçekte devletin görevi olduğuna kesinlikle inanıyorlardı; dil konusundaki güçlükler her iki kültürün anlaşmasında her zaman için en küçük engeli oluşturmıştı.

10 Kasım cuma akşamı bir temsilciler kurulu hukuksal koruma derneğinin dilekçesini İçişleri Bakanlığı'na sundu. Buna bağlı idamın ertelenmesi başvurusu ertesi gün birkaç sözcükle reddedildi; oysa bu arada erteleme için Prusya Kralı'nın yanı sıra Müller'in doğduğu yerin hükümdarı, Saksonya-Weimar Grandükü araya girmişti; ayrıca müteveffa Prens Albert'in kardeşi ve Avrupalı dostlarından farklı olarak bu gibi sorunlara kişisel müdahale olanağı bulunmayan Kraliçe Victoria'nın kayınbiraderi Saksonya-Coburg ve Gotha Dükü Ernst de devredeydi. Daha sonra Alman tarafının asılandan geriye kalan sözlerin yayımına ilişkin çabaları da boşa çıktı. Darağacı altındaki itiraf, o sözlerin içeriğini geçersizleştiriyormuş.

Oldukça ağırlaştırıcı nitelikte görülen Müller'in suça ne ölçüde karıştığı konusundaki ipuçları artık hiçbir zaman aydınlığa çıkarılamıyacağından ötürü, *Hermann* için "gerçekte Müller'in İngiltere'nin ulusal nefretine kurban verildiğine" kuşku yoktu. "Beyni sultanmış bir "hanging judge"ın (asma yanlısı yargıç) karar özeti, jürinin apar topar hüküm giydirmesi, bakanın kısa bir mehil tanımayı katıca reddetmesi, Almanların belleğinde yaşadığı sürece, bunun hukukça işlenmiş bir cinayet olduğuna inanılacaktı."

The North London Railway (Londra Kuzey Demiryolu Hattı) 1850'li yılların başlangıcında kent merkezinin doğusunda, Thames ırmağı ağzı yakınlarında bulunan dokları Euston-Birmingham demiryoluna bağlamak amacıyla döşenmişti. Poplar'dan çıkıp kuzeybatı yönünde uzanan yol, kent merkezindeki semtlerin çevresini dolaşarak iki hattın kesiştiği

Camden Town'a varıyordu. 9 Temmuz 1864 cumartesi günü akşam saat ondan hemen sonra Highbury'ye gitmek için Hackney'den trene binen iki yolcu, oturdukları yerde taze kan izleri olduğunu fark etmişlerdi. Yanlarına çağırıldıkları kondüktörün söz konusu birinci mevki kompartımanı inceden inceye gözden geçirmesi sonucunda bir şapka, bir evrak çantası ve bir baston bulundu.

Az sonra, onu yirmi geçe, karşı yönden gelen bir trenin makinisti raylar arasındaki biçimsiz bir nesneye yakından bakmak için Bow'a gelmeden az önce treni durdurdu. Bunun kanlar içinde, bilincini yitirmiş bir adam olduğu ortaya çıktı; adam ertesi gün ağır yaralarından, kafatasındaki bir kırık ve başındaki diğer yaralardan ötürü öldü. Ceketinin iç cebindeki kâğıtlar onun kent merkezindeki bir bankanın saymanı Mr. Thomas Briggs olduğunu göstermekteydi, yaklaşık yetmiş yaşındaydı. Öleni her günkü yolculardan biri olarak tanıyan istasyon personelinin ifadelerine göre, saat 9.45'te Fenchurch Sokağı'ndan trene binmişti. Aile yakınları, bulunan bastonla evrak çantasının ona, ama şapkanın başkasına ait olduğuna tanıklık ettiler. Zinciriyle birlikte ortadan yiten altın saati gibi şapkası da kayıplara karışmıştı; üstünde önemli miktarda nakit para bulunan Mr. Briggs'in zor kullanılarak soyulup sonra kompartımandan dışarı atıldığına ya da boğuşma sırasında trenden düştüğüne kuşku yoktu.

Polis ne yapacağını bilmiyordu. Ortalığı bir korku kaplamıştı; üstelik kısa süre önce yine aynı biçimde ilk kez karşılaşılan bir olay yaşanmış, trende bir kadına tecavüz edilmişti; demek ki, kötülük geri dönülmez biçimde teknik gelişimin sağlıklı, güzel dünyasının da içine işlemişti. Olaydaki karanlığı aydınlatan ilk ışık, kuyumcu John Death'in ihbarı oldu; olayı izleyen pazartesi günü bir müşteri, büyük olasılıkla bir yabancı, elindeki saat zincirini başka bir şeyle değiştirmek için dükkânına gelmişti. Eksik olan son halkanın kurbanın ceketinde takılı kalması, bu zincirin Mr. Briggs'e ait olduğunu açıkça göstermekteydi. Bulunan bu iz daha ileri götürmüyordu.

Aradan günler geçti. Türlü türlü söylentiler dal budak saldı. Hükümet, Roberts Bank ve demiryolu şirketi suçlunun yakalanması için birbiri ardına 100'er sterlin ödül koydu; bir araya geldiğinde bu tutar, Londra'da-

ki orta halli bir ailenin yıllık gelirine denk düşüyordu. 18 Temmuz'da faytoncu John Matthews, Harrow'da polise verdiği ifadede, uzun zamandan beri evine girip çıkan Franz Müller adındaki bir Alman terzinin birkaç gün önce Amerika'ya hareket ettiğini söyledi; veda ziyaretine gelen Müller kendisine yeni aldığı bir saat zincirini göstermiş ve küçük kızına da üstüne Death & Co. firma başlığı basılı bir mücevher kutusu hediye etmişti. Ayrıca onlara bir resmini bırakmıştı; kuyumcu da resimdeki müşterisini tanıyınca, sonunda bir sanık bulunmuş oldu.

Denize açılmadan önce ne geminin adını, ne de varış limanını söylemek o zamanlar da kaçmak üzere olan suçluların âdetinden sayılmazdı. Ne ki, Müller bunu yapmıştı; bindiği yelkenli teknenin Atlantik'i aşmak için altı haftaya, buharlı bir gemininse yalnız on dört güne gereksinmesi nedeniyle, polis görevlileri yanlarına Matthews ile Death'i de alıp onun arkasından yola çıktılar. Sanığı taşıyan "Victoria" 25 Ağustos'ta New York limanına girdiği zaman, onlar Amerikan makamlarından bir tutuklama emri çıkartmışlardı bile. Müller'in yanındaki eşyanın içinden değiştirdiği saat zinciri, ölenin cep saati ve bir şapka çıktı; bu şapka onun yaşamına mal olacaktı.

Müller cinayetle herhangi bir ilişkisi bulunduğunu reddetti. Söz konusu nesneleri yasal yollardan edinmişti. Avukatı, İngilizlere geri verilmesini önlemek için işin özünü siyasal gerekçelere bağladı ve İngilizleri süregelen iç savaşta tarafsızlıklarını bozmakla suçladı. Bununla birlikte yargıç tartışma götürmez ipuçlarından ötürü İngilizlerin başvurusunu tezelden onayladı. Dönüş yolculuğunda bu kez kamaralı yolcu olarak Dickens'in *Picwick Papers* (Bay Pikvik'in Serüvenleri) ve *David Copperfield*'ini okumakla vakit geçiren Müller 17 Eylül'de yeniden Londra'ya vardı.

Binlerce insan Euston istasyonunda Liverpool'dan gelecek treni bekliyordu; sonraları tutuklunun halkın karşısına çıktığı her yerde bağırıp çağıran büyük kalabalıklar toplandı; 19 Eylül'de tutuklama nedenlerinin gözden geçirilmesi için Bow Sokağı'ndaki belediye mahkemesine, 26 Eylül'de ölüm nedeninin saptanması için Hackney'de kuşku ölümleri araştıran kamu görevlisinin karşısına ve ekim sonunda Old Bailey'de *Central Criminal Court*'ün (Merkez Ceza Mahkemesi) önüne çıkarıldığında hep böyle oldu. *Hermann*'ın redaktörü ve hukuksal koruma derneğinin öncü

aydını, 1848'den sonra bir süre San Francisco'da Almanca bir gazete çıkaran Ernst Juch olup bitenlerin kendisine Amerika yaşantılarını anımsattığını duyumsuyordu: "Kızilderililerin savaş çığığı bir kurban görmeye samış İngiliz ayaktakımının uluması yanında ezgi gibidir."

1840'ta doğan Müller on beş yaşında Neustadt an der Orla'da terzi ıraklığına başlamış, 1858'de yollara düşmüş, Thüringen ve Bavyera'da çeşitli yerlerde kaldıktan sonra Frankfurt, Köln ve Rotterdam üzerinden 1860'ta Londra'ya gelmişti. John Matthews'ın kız kardeşlerinden biriyle evli olan Almanya'dan bir iş arkadaşı onu 1862'de karısının ailesiyle tanıştırmıştı; Müller de bunun hemen ardından paytoncunun Grace adındaki diğer kız kardeşiyle nişanlanmış, ama sonradan nişanı bozmuştu; bunun üzerine Grace onu şaka yollu ipe çektiirmekle tehdit etmişti. Bütün bunlara karşın, kaçak damat 1864 yazında Amerika'daki kız kardeşini ziyarete ve orada sürekli yerleşme olanağını araştırmaya karar verinceye değin, Matthewslerin evine gidip gelmeyi sürdürdü.

Müller 2 Temmuz'da çalıştığı yerden ayrılmış, ardından, yolculuk parasını tam denkleştiremediği için küçük insanların parasal yaklaşımları açısından karakteristik olan bir dizi işe girişmişti: Arkadaşlarından borç alıyor, değerli nesneler ve giyim eşyasını rehine koyuyor, rehin senetlerini satıyordu vb. Ama acaba Müller soyguncu ve katil de olmuş muydu? Saati ve zinciri 11 Temmuz pazartesi günü, Londra doklarında, suçlulara yataklık eden bir adamdan satın aldığını söylüyordu; amacı, zinciri yasal yoldan hemen satmak ya da daha ucuzuyla değiştirip üstüne biraz da para almakmış. Yine de sanık çarşamba günü 4 sterlin verip bir aragüverte bileti almış ve 15 Temmuz cuma günü hareket etmişti.

Cinayet tarihinden önceki cumartesi, Müller gün boyu Gottfried Repsch'in Aldgate'teki atöylesinde çalışmıştı; iş çıkışında bir Alman meslektaşıyla kent merkezine doğru gitmiş ancak, Thames'in güneyinde Camberwell'de oturan dostu Mary Ann Eldred'i ziyaret için sekize doğru ondan ayrılmıştı. Onun mahkemede ifade vermesi konusunda epeyce nazlandı, büyük olasılıkla "herkesin kadını" diye tanındığı için. Oysa asıl bu durum kendisinin cinayet sırasında başka yerde olduğunu gösteriyordu. Mary saat dokuzda işe çıktığı için Müller onu evde bulamamıştı. Bunun üzerine

bir süre Mary'nin ev sahibi Mrs. Jones'la sohbet etmişti; kadın "küçük Fransız" dediği Müller'in saat dokuz buçuktan önce yerinden kalkmadığını yemin ediyordu.

Camberwell'den Fenchurch Sokağı'na ya da talihsiz Mr. Briggs'in bulunduğu yerden önce trenin durduğu son istasyon Bow'a kadar yirmi dakikadan kısa bir sürede gitmek olanaksızdı. Cinayet yerine yetişmek için Müller'in dokuzdan hemen sonra eve dönüş yolunu tutması gerekirdi. Müller'in cinayet yerinde olduğuna ilişkin kuşkuyla yer bırakmayan başka herhangi bir ipucu olup olmadığı sorusu giderek ağırlık kazanmaktaydı.

Müller'in elindeki şapkeyi ölenin oğlu önce babasının malı olarak göstermemişti, çünkü yaşlı bir adam olan Mr. Briggs'in giydiği, yıllar öncesinin modasına göre soba borusu benzeri bir silindir şapkaydı. Ancak sonradan Müller'deki şapkanın baş taraftan iki üç parmak kısaltıldığı ve kenarın dikilerek yeniden tutturulduğu ortaya çıktı. Acaba Müller şapkasının ve şapka sahibinin astara işli adlarını yok etmek için mi yapmıştı bunu? Yoksa dediğine göre şapkeyi kullanılmış aldığı ve modaya uysun diye biçimini değiştirdiği doğru muydu?

Şık bir delikanlı olarak Müller'in alçak şapkaları yeğlediğini ve bu tür şapkalara "Muller hats" (Müller şapkaları) demenin kısa zamanda dile yerleştiğini, iddia makamının tanıdığı bile dolaylı yoldan doğruladı. Paytoncu, cinayet yerinde bulunan günün modasına yakın şapkanın özgün yanlarını yeniden fark ettiğini öne sürerek, şapkeyi Müller'e kendisinin aldığına yemin etti; çünkü, dediğine göre birkaç ay önce Müller, Matthews'in, yani kendisinin giydiği gibi bir şapkası olsun istediğini açık açık dile getirmişti.

Ama bu ifade kuşkuyu aynı zamanda kendisine yöneltti, çünkü şapkasının nerede olduğu konusunda çelişkili açıklamalar yapıyordu. Şaşkınlık uyandıran bir konu da, gün boyu Londra'nın her yanını dolaşan paytoncu Matthews'in bir hafta boyunca dünyayı yerinden oynatan cinayet hakkında hiçbir şey işitmemesi, üstelik ara sıra da gazete okuduğunu söyleyen karısının da buna katılmasıydı. Nitekim, sanık ülke dışına çıktıktan ve yakalanması için yüksek bir ödül konduktan sonra ihbarda bulunmuştu. Ancak Matthews'in de Müller kadar işlenen suçla ilişkili olabileceği izleniminin yer etmesine karşın polis ona dokunmadı.

27 Ekim 1864 perşembe günü sabahı Müller'e karşı açılan davanın esas duruşmasına başlandı; olayın önemi dolayısıyla mahkeme kurulu seçkinlerden oluşmaktaydı. Mahkemeye fitneciliğiyle ün salmış yaklaşık seksen yaşındaki Sir Frederick Pollock ve damadı Mr. Baron Martin ile eski bir hukuk kuralına uyararak onlara katılan Londra Şehremini başkanlık etmekteydi. İddia makamında krallığın en üst hukuk danışmanı, başsavcı yardımcısı Sir Robert Collier QC⁵¹, MP⁵² vardı; savunmayı yüksek dava vekili Mr. John Perry üstlenmişti, hukuksal koruma derneğinin avukatı Mr. Beard onu desteklemekteydi.

İki buçuk gün sonra, iki tarafın da tanıklarının dinlenmesi ve çapraz sorgulamanın ardından, mahkemeye başkanlık eden yargıç, cumartesi günü öğleden sonra kanıtların gösterdiği durumun bir özetini yaptı. Sir Frederick'in hangi kararı doğru bulduğunu açıkça gösteren sadece Müller'in suçun işlendiği sırada başka yerde bulunduğunu kanıtlayan olguya yaklaşımındaki tavır ve tutum değildi. İnsan uygunsuz bir evdeki saate gerçekten güvenebilir miydi? Hukuksal açıdan asıl önemli olan şapka idi; jüri üyeleri, kompartımanda bulunan şapkanın Müller'e ait ve Müller'in bavulundaki şapkanın da Mr. Briggs'in şapkasıyla aynı olduğu kanısına vardıkları takdirde onu suçlu bulmaları gerekirdi.

Jürinin oybirliğiyle karar vermesi on beş dakika bile sürmedi. Mahkeme de hiç vakit geçirmeden yasaların öngördüğü biçimde idam kararını verdi. Müller son sözünde yargıçlara ve jüri üyelerine söyleyecek sözü olmadığını açıkladı; ona göre, yine de yalancı tanıklıktan ötürü suçluluğuna karar verilmişti. İlk kez ve yalnızca bir kez kendini toparlamaya çalışarak göz yaşları içinde sözlerini noktaladı: "Kararın yerine getirilmesi halinde, suçsuz bir adam olarak ben öleceğim."

İki hafta sonra, 14 Kasım 1864'te, Newgate'de olanların, olayla ilgili bütün kişilerin her biri açısından farklı ama yine de kesin bir anlamı vardı. Bunun düpedüz saçma olabileceğini, geri dönmenin olanaksızlığından ötürü kimse dikkate almak istemiyordu. O yüzden Müller'in kendisi de başına gelenlerden anlamlı bir sonuç çıkarmaya çalışmadı. Ölümüne Almanlık adına şehit olarak gitmek düşüncesinden pek hoşlanmıyordu herhalde. Ölümüne giden yolda dünyasal ulusçuluk inancı değil, daha çok çocukluk günlerine sarılmak avuttu onu.

Hüküm giymesinden az sonra 1 Kasım'da "titreyen eli ve hüznü dolu yüreğiyle" yurdundaki ana babasına, kardeşlerine, dost ve tanıdıklarına bir mektup yazmıştı; onları "talihsizliği konusunda daha yakından bilgilendirmek" amacındaydı; "canım ana babacığım sizin sözünüzü dinlemediğim için talihsizlik peşimi bırakmadı, ömrümün sayılı günlerini hepten azalttı" demektedir. İnsanın dünyada mutluluk içinde ve uzun süre yaşaması açısından dördüncü emirdeki³ uyarıyı şimdi anlıyormuş. Kullarının diğer günahlarını göz önünde bulunduran Tanrı ara sıra onları gerçekte hak etmedikleri biçimde cezalandırıyor. "Şimdi benim başıma gelen bu; size karşı kötü hareketlerimden ötürü cezaya çarptırılıyorum canım ana babacığım; çünkü sizin sözünüzü dinleyip İngiltere'ye gitmeseydim, bu talihsizliğe uğramazdım." Söz dinlemeyişini bağışlasınlar diye rica ederken kuzey demiryolu hattı cinayeti konusunda, "her şeye kadir olan Tanrı suçsuz olduğumu biliyor" sözleriyle onlara güvence veriyordu; mektubu "2000 taler için John Matthews tarafından Londra'da bir köle gibi satılan sizleri seven oğlunuz ve kardeşiniz Franz Müller" diye imzalamıştı (bu tutar kuzey Alman parasına göre 300 sterlin karşılığıydı).

Ne var ki, Newgate'deki idam sehpasında hak yerini bulduktan ve işler yeniden yoluna girdikten sonra yıllık kazanç beklentisi 50 sterlin ile 70 sterlin arasında olan Matthews'ın ödülünü alamayacağı ortaya çıktı, çünkü bu arada borçlarından ötürü kendisi cezaevine girmişti. Hermann'ın öfkeli bir hoşnutlukla haber verdiği gibi, "toplam istemleri 560 sterline varan alacaklıların hepsi, ihanetin bedeli olan ödüle haciz koydurmak" istiyorlardı ve Matthews "daha salıverilmeden önce bir de iflas nedeniyle mahkeme önüne çıkarılacaktı." Müller'i tutanlar, eğer hırsızlıktan sabıkalı paytoncunun sonradan yasayla başının yeniden derde gireceğini bilselerdi, verilen cezada iddia makamının "aşağılıkta eşsiz birini" kullandığı yolundaki kanıları daha da güçlenirdi.

Ne var ki, Müller ölmüştü ve bütün bunların onun için hiçbir anlamı yoktu. Buna karşılık idamından birkaç gün önce Gera yakınlarındaki Langendembach'tan gelen bir mektup onu derinden etkilemişti: Annesiyle babası çocukluğunda söz dinlemeyişini gönül rahatlığıyla bağışlıyorlardı; ama kuzey demiryolu hattı cinayetine gelince, çaresiz ve dünyadan ha-

bersiz yaşlı baba Müller bir dilekle yetiniyordu: “Eğer suçluysan Tanrı seni bağışlasın; suçlu değilsen son saatinde kolaylık versin.” Bütün söylenenler Franz Müller için son saatin kolay geçtiği yolunda. Bunun, onun suçsuzluğuna ilişkin bir belirti olup olmadığını sormayalım, çünkü Tanrı’nın kararını keşfetmek, bilindiği üzere olanaksızdır.

TICHBORNE OLAYI

Tichborne olayı Victoria döneminde o günün insanlarını müthiş etkileyen, ama şimdiye değin tarihçilerin pek dikkate almadığı bir cause célèbre (ünlü dava) idi. 1867'den sonra on yılı aşkın bir süre olağanüstü geniş bir halk kitlesi uzun süre bu olayın büyüünden kurtulamadı. Bu nedenle açılan iki dava ise İngiliz hukuk tarihinin en uzun süren davaları olacaktı. Hukuk davası 10 Mayıs 1871'de başladı, 6 Mart 1872'de sonuçlandı; ceza davası 23 Nisan 1873'ten 28 Şubat 1874'e değin sürdü.

Olay yalnızca dikkate değer hukuksal bir sorunu ortaya koymakla kalmıyor, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'deki toplumsal ve siyasal koşullara ilişkin birçok şeyi de açığa vuruyordu. Bu olay, bir yandan "kitlelerin" "seçkinlere" karşı duyduğu soğukluğu, diğer yandan patlamaya hazır bir nefret volkanı üstünde yaşamının siyaseti yönlendiren sınıflarda uyandırdığı tedirginlik duygusunu, buna karşı bir şeyler yapmak söz konusu olduğunda çaresiz kalışlarını özellikle iyi yansıtmaktaydı. Son olarak da Katolik kilisesinin yükselen liberalizme ve laikliğe karşı, dünya çapında bir savaş açtığı bu devirde, popüler İngiliz Katoliklik karşıtlığının çekiciliğini gösteriyordu.

Tichborne ailesi İngiliz soylular sınıfının "eski Katoliklerindendi", daha Norman istilasından önce güney İngiltere'deki Hampshire kontluğunda yerleşmişlerdi. Aile reisi "baronet"⁵⁴ unvanına sahipti. Saygın Tichborne'lar dinde reform hareketinden sonra uygulanan baskıya karşın kendi Katolik inançlarına sıkı sıkıya bağlı kaldılar ve benzer durumdaki ailelerin üyeleriyle evlilikler yapma eğilimine girdiler.

1826'da Tichbornelerin uzaktan kuzeni olan Elizabeth Doughty geniş topraklarını, sıra kendisine geldiği için baronetliğe aday olan Edward Tichborne'a bıraktı. Edward 1845'te 9. baronet olduğunda Doughty adını aldı; aile daha sonra Doughty-Tichborne adını kullandı. Sir Edward 1853'te ölünce mirası kardeşi James'e kaldı. Ünlü olayın merkezinde bu 10. baronetin büyük oğlu yer alır: Roger Charles Doughty Tichborne.

Roger 1829'da doğdu. Annesi, James'in eşi Henriette Felicité yarı Fransızdı, baba tarafından soyu Somerset düklerine dayanıyordu. Onun annesi, yani Roger'ın büyükannesi, Fransız kral ailesinin genç prenslerinden birinin soyundan gelen Prens Bourbon Conti'nin evlilik dışı kızıydı. Bütün anlatılanlar James ile Fransız eşinin evliliğinin çok mutsuz olduğu yolundaydı. Henriette İngiltere'deki yaşamdan nefret ediyor, büyük oğlunu Fransa'da yetiştirmek istiyordu. Aile içinde herkesten ayrı durması, ayrıkası biri sayılması, öykünün sonrası açısından büyük önem taşıyor.

Henriette'in isteğinin aksine, Roger, Cizvit papazlarınca yönetilen Stonyhurst'teki tanınmış özel okula gönderildi. Kısa süre 6. hassa alayında, "Caribineers" adı verilen hafif süvarilerin yanında parlak bir subaylık yaptı. 9. baronetin kızlarından yeğeni Katherine Doughty ile yaşadığı mutsuz bir gönül serüvenin ardından 1853'te ordudan ayrıldı ve Güney Amerika'yı dolaşmaya karar verdi. 1854'te Rio de Janeiro'da kendisini Jamaika'da Kingston'a götürecek *Bella* gemisine bindi. Gemi hedefine hiçbir zaman varamadı; tahminler geminin battığı, kurtulan olmadığı yolundaydı. Roger'ın öldüğü kabul edildi, böylece 1862'de babaları James ölünce ailenin toprakları ve 11. baronet unvanı Roger'ın kardeşi uçarı Alfred'e miras kaldı. Bundan dört yıl sonra Alfred öldü; ölümünden sonra doğan oğlu 12. baronet oldu. Roger ile James'in anneleri Henriette Felicité, büyük oğlunun öldüğünü kabul etmeye kesinlikle yanaşmadı. *Bella*'dan sağ kurtulanların Avustralya'ya götürüldüğü söylentileri, oğlunun ölümüne ilişkin kuşkularını daha da güçlendirdi.

Oğlunun yaşadığına inanması kocasıyla arasındaki sürtüşmelerin bir başka nedeni olmuştu. Kocasının 1862'de ölmesinden sonra Henriette Felicité oğlu Roger'dan haber alabilmek için gazetelere ilan vermeye başladı. Bunun diğer bir güdüleyicisi Alfred'in ilginç ahlak anlayışı ve alışılmışın dışındaki yaşam biçimi olabilir. Bu tür ilanların her tür dolandırıcı için bir çağrı anlamına gelebileceğini akla getirmek büyük düşgücü gerektirmez, hele 20.000 sterlin yüksekliğinde bir yıllık gelire konmak söz konusu olursa. 1865 Mayıs'ında *Times*'daki bir ilan Leydi Tichborne'un dikkatini Arthur Cubitt'in *Australian Missing Friends Agency*'sine (Avustralya Kayıp Dostlar Ajansı) çekti. O dönemde Avustralya, aranan kişilerin, aynı za-

manda kimlikleri düzmece olanların pek kolayca bulunabileceği bir ülkedi; İngiliz suçlularının Avustralya'ya sürülmesine daha 1850'de son verilmişti. Orada erkeklerin ve kadınların geçmişlerini bir ya da birçok takma ad altında gizlemeleri hiç de alışılmadık bir şey değildi.

Leydi Tichborne, Cubitt'in ajansı vasıtasıyla Avustralya gazetelerine verdiği ilanlarda, *Bella*'dan sağ kurtulanlarla birlikte Melbourne'a ulaşmış olması gereken oğlu hakkında haber vereceklere hatırı sayılır bir ödül vaat ediyordu. Çok sürmedi, Waga Wagga kasabasında gerçekte Roger Tichborne olduğunu söylemeye hazır olan Tomas Castro adında bir kasap bulunup ortaya çıkarıldı. Batan *Bella*'dan sağ kurtulduğunu öne sürüyordu, çünkü dediğine göre oradan geçen bir gemi kendisini almıştı; biraz duralamadan sonra geminin adının *Osprey* olduğunu söyledi. Gerçek kimliğini açığa vurmamak istemesi, tahminen Cubitt ile Gibbes adındaki Waga Waggalı bir avukatın onu razı etmeleri çok önemli bir olgu sayıldı. Cubitt ile Gibbes kısa zamanda can düşmanı oldular, çünkü artık keşiflerinden olabildiğince çok para kazanmak söz konusuydu. Ne var ki, umdukları karşılığı ancak gelecekte alabilirlerdi, çünkü Castro'nun sadece borçları vardı, Roger Ticheborn olarak bakımını pahalıya geliyor, giderlerin toplamı hızla yükseliyordu. Kısa zamanda hemen hemen herkesin Tichborne adayı dediği sözümona yeniden bulunan Roger Tichborne 1866 Ocak'ında Leydi Tichborne'a ilk mektubunu yazdı. Okuma yazması kıt birinin elinden çıkmış garip bir karalamaydı bu: "Daha öncedence yazmadım dolayısıyla her halde sana öfke ve korku vermişliim için çok derinden mütesir buluyoğrum" ve aynı biçimde devam edip gidiyordu. On iki yıl öncesinde Roger Tichborne okumuş bir insandı. Bununla birlikte Sydney'de aralarında Tichborne ailesinin eski siyah uşaklarından biri de olan bazı insanlar adayın Roger Tichborne olduğunu öne sürüyorlardı.

Bir dul olarak geliri fazla yüksek olmayan Leydi Tichborne İngiltere'ye geliş yolculuğunun giderlerini karşılamaya ikna edildi. Para geldiği zaman, aday, kendine Avustralya'da edindiği aileyle birlikte yola çıkmıştı bile. Beklentileri büyük bir adam diye herkesin seve seve borç verdiği parayı bol keseden harcıyordu. 1866 Noel'inde İngiltere'ye ulaştı. 1867'de Leydi Tichborne'la tanışmak için Paris'e gitti, Leydi Tichborne onun oğlu olduğunu kabul etti.

Artık Tichborne öyküsü manşetlerdeydi. Kamuoyu bölündü. Leydi Tichborne dışında Tichborne ailesi, yüz yüze bile gelmeden adayı bir dolandırıcı olarak reddetti. İşin içinde parasal çıkarlar olduğu elbette gizli kalmadı. Çocuk ölümlerinin yüksek olduğu bir zamanda 12. baronetin genç ölmesi mümkündü belki, o zaman topraklar ailenin başka bir üyesinin eline geçirdi, ama görünüşe bakılırsa sağlam yapılı kasabın erken ölmesi pek olası değildi. Ayrıca toplumsal konumunun bilincindeki bu aile için Avustalya ormanlarından gelen bu yontulmamış aygırı kendilerinden biri sayma zorunda kalmak pek hoş bir olasılık değildi. İngiltere'ye gelmesinden sonra iki yıl içinde aday 100'den 180 kiloya çıktı; oysa Roger Tichborne zayıf ve zarif bir kişiydi. Adayın karşıtları, Castro'nun İngiltere'ye geldiği zaman Tichborne ailesinin üyeleriyle tanışmaktan ısrarla kaçındığına işaret ettiler. Bu arada kimi yandaşları, ona, ailenin geçmişini ayrıntılarıyla öğretmeye yeterince fırsat bulmuşlardı; bu da yaptığı sahtekârlığa büyük bir inandırıcılık kazandırmaktaydı. Adayın yandaşları, aile kendisini redde kararlı olduğu için onları ziyaret edemedi karşılığını veriyorlardı.

Londra basınının *Morning Advertiser* dışında ortak görüşü adayın densiz bir sahtekâr olduğuydu. Geniş bir kamuoyunun adayı desteklemesi, o sırada parlamentonun önündeki bir yasa tasarısına göre kimi kesimleri oy hakkı elde edecek olan kitlelerin kolayca kandırılabilceğine ilişkin açık kanıt biçiminde yorumlanıyordu. Gerçekte yeni "Reform Bill" (Reform Yasası Tasarısı), parlamenter sistemi tehlikeye sokmadan oy hakkı hangi ölçüde "aşağı" doğru açılabilir sorusunu ortaya atmaktaydı.

Ancak, yalnızca "budala kitleler" coşkuyla bağrına basmadı adayı. Tichbornelerin kırsal Hampshire'daki komşularından çoğu adayın Roger Tichborne olduğunu doğruladı. Güncel ve geçmiş olaylara ve eskiden hangi koşullarda yaşadığına ilişkin bilgisi, komşuları inandırmaya yetmişti. Mevki ve nüfuz sahibi bazı adamlar onun davasını üstlendiler. Başlı Guildford Onslow çekiyordu, kendisi liberal bir parlamento üyesi ve Onslow kontlarının akrabasıydı, Tichbornelardan birkaç mil ötede oturuyordu. Onslow yaşamının geri kalan bölümünü büyük özveriyle adayın savunmasına adadı. Bir başka inanmış yandaş liberal milletvekili George Whalley'di, kendisi köktenci bir Protestan ve ateşli bir Katolik düşmanıy-

dı. Dolayısıyla adayın davası sınıf sınırlarını aşıyordu. Böylelikle Tichborne olayı, İngiliz köktencililiğinin 18. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan kesintisiz bir gelenek olduğu, ekonomik değil, kültürel bir fenomen sergilediği savını kanıtlamaktadır.

Köktenci siyasal çalkantılarla dolu bu uzun süreli gelenekle Tichborne olayı arasında bağlantı kurulması bir dizi çelişkiyi de beraberinde getirmektedir. Aday sözümona pek haksız yere yoksun bırakıldığı soyluluk ayrıcalıklarını elde etmeye gözünü dikmişti. İngiliz köktenci hareketi ise aslında bu ayrıcalıkların kaldırılması için savaşıyordu. “Adaya hakkının verilmesinin” istenmesi ilk bakışta bu tabloya uymuyormuş gibi görünüyor. Ancak, Tichborne olayını sahiplenen, bireyci ve özgürlükçü bir köktencilikti. Aday için yürütülen kampanya, hakları doymak bilmez bir oligarşinin tehdidindeki “özgür doğmuş İngiliz” söylencesini yeniden canlandırdı. Öte yandan, kolları derinlemesine egemen sınıfların hatta krallık ailesinin bile içine uzanan bir Katolik komplosunu düşünmek, İngiliz kentlerinde Katolik ya da İrlanda karşıtı taşkınlıklara yol açabilecek genel havaya uygun düşüyordu.

Adayın yandaşları ile karşıtları arasındaki uzlaşmazlığın sonucunda ilk dava için bol miktarda kanıt olarak kullanılacak malzeme toplandı. Mahkeme konusu Tichborne Park ve parka ait çiftliklerin mülkiyetiyle ilgili bir hukuk davasıydı; aday, Albay Lushington’ın 12. baronetin vasilerinden kiraladığı bu arazinin mülkiyetini üstüne geçirmek istiyordu. İlginçtir ki, albayın kendisi de adayı gerçek Roger Tichborne olarak kabul etme eğilimindeydi. Dava için resmi hazırlıklar 1867 Temmuz’unda *Court of Chancery*’de (Yüksek Adalet Divanı) açılan bir soruşturmayla başladı; olay 1871 Nisan’ında duruşma aşamasına gelinceye değin aradan dört yıl geçti. Bu gecikmeyi, (Roger Tichborne’un Güney Amerika yolculuğu sırasında eğleştiği) Şili’ye ve Avustralya’ya araştırma komisyonlarının gönderilmesi bir ölçüde açıklıyordu. İki taraf da avukatlar göndermişti. Adayın kendisi de Güney Amerika’ya gitti, ama pek bir şey elde edemeden geri döndü. Paris’ten önemli tanıkların gelmesine olanak bırakmayan 1870 Alman-Fransız savaşı başka gecikmeleri de beraberinde getirdi.

Hak aramak pahalıydı. İlk zamanlar geçimini üstlenen Leydi Tichborne’un 1868’de ölümünden sonra, adayın 1869’da iflas ettiği açıklandı.

İngiliz hukuk sisteminin yalnız varlıklılara adalet sağladığının açık seçik ortaya konması adaya halk desteğini artırdı. Köktenciler İngiltere’de yasa karşısında eşitlik egemendir böbürlenmesine, bir adalet yoksullar için var, bir adalet de zenginler için var diyerek karşılık verdiler. “Adaletin kapısı herkese açıktır; tıpkı Ritz oteli gibi.”

Aday, davasını sürdürebilmek için 1870’te kendi adıyla anılan Tichborne tahvillerini çıkardı; bu tahvillerde “Roger Tichborne”, topraklarının kendisine geri verilmesinden sonra bir ay içinde hamiline, tahvil üstünde belirtilen (nominal) değeri, genelde 100 sterlin, ödemeyi üstleniyordu. Bu, örnek oluşturabilecek tehlikeli bir olaydı, çünkü rastgele her dolandırıcı bu para bulma yolunu kullanarak davalar açabilirdi. Büyükçe bir toprağa sahip hiçbir aile artık kendini güvende duyumsayamazdı. Hükümeti sonunda adayı ceza hukuku açısından da izlemek için harekete geçiren nedenlerden biri bu oldu.

Mühürlenmiş bir paket adayın hukuk davasında yenik düşmesine önemli ölçüde katkıda bulundu; bu paketi Roger Tichborne 1853 Mart’ında Güney Amerika’ya hareketinden önce içli dışlı olduğu, aile topraklarının yönetimine bakan Vincent Gosford’a bırakmıştı. Gosford’un kendisini tanımaması adayın inandırıcılığına çok zarar verdi.

Albay Lusington’ın avukatı Sir John Coleridge’in soruları üzerine (Roger’ın öldüğü kabul edilince Gosford’ın yok ettiği) pakete ilişkin sözleri daha da kötü bir izlenim uyandırdı; dediğine göre, paketin içinde Roger’ın baştan çıkardığı ve ondan hamile kaldığını öne süren kuzeni Katherine Doughty’ye ödenecek geçim parası hakkında yönergeler varmış. Aradan geçen zaman içinde evlenmiş ve Mrs. Radcliffe adını almış (daha sonra Leydi Radcliffe olacaktı) saygın bir kadına yönelen bu saldırı, Victoria kamuoyunda tiksintiye yol açtı. Aday avukatına başvurup, paketin içeriği konusundaki yorumunu tutanağa geçirtmişti ve kısa zamanda herkes bunu duymuştu. O nedenle, söylediklerine bağlı kalmak zorundaydı. Talihsiz Mrs. Radcliffe’in bu öyküye şiddetle itiraz ettiğini belirtmeye gerek bile yok.

Hukuk davası, 1871 Nisan’ında Stonyhurst’deki bir sınıf arkadaşı, amatör olarak dövmecilikle de uğraşan Lord Bellew, Roger Tichborne’a

“R.C.T.” harflerinin dövmelerini yaptığını açıkladığı zaman son buldu. Adayın yandaşlarına Bellew’ün ifadesinin bu kadar geç kalması ilginç göründü; Tichborne ailesiyle sözbirliğinden kuşkulandılar. Ancak Bellew’ün tanıklık sırasındaki davranışı on aydır olayla meşgul olan jüri üyelerini inandırdı. Onlar başka kanıta gerek duymadıklarını açıkladılar, ama varacakları sonucun sadece dövme sorusuna değil, davanın bütünündeki gelişime dayandığını da vurguladılar. Bunun üzerine davacının avukatları davayı geri aldılar. Bu davada mahkemeye başkanlık eden *Court of Common Pleas*’in (medeni hukuk mahkemesi) başyargıcı Sir William Bowill yalan yere yemin ettiğinden kuşkulandırılması nedeniyle adayı tutuklattı.

Çok geçmeden aday kefalet karşılığında serbest bırakıldı ve tarihsel perspektiften bakınca olayın en ilginç bölümünü oluşturan bir kampanyanın merkezine oturtuldu. Eylemciler davaya katılan yargıç ve avukatları kişisel olarak karalamak için özel bir çaba harcadılar. Bu durumda Sir John Coleridge’in *Solicitor General* (Başsavcı yardımcısı, daha sonra *Attorney General*/başsavcı), krallık hizmetindeki adli görevlilerden (law officers) biri ve hükümet üyesi olduğu vurgulandı. Ne var ki, *law officers*’in özel işler üstlenmesi o zamanlar henüz yasaklanmamıştı.

Şili’de ve Avustralya’da yapılan araştırmaların verdiği sonuca göre, Roger Tichborne’un ziyaret ettiği ya da adayın eğleştiğini öne sürdüğü yerlerde, Wappingli bir kasabın oğlu olan Arthur Orton adında biri de bulunmuştu. Bu durum, kısa sürede adayın gerçekte Arthur Orton olduğu kuşkusunu doğurdu; bu da onun Avustralya’daki mesleğiyle örtüşmekteydi, hem de öyküsünün diğer bölümleriyle bağdaştırılabilirdi. Böylelikle ilk ortaya çıktığında herkesin gözüne batan kaba tavırlarını ve eğitim eksikliğini açıklamak mümkündü. Aday, Roger Tichborne’un anadili Fransızcanın tek sözcüğünü anlamıyordu. Öte yandan eğitiminin azlığına karşın, sahtekârlığı (yaptığı gerçekten sahtekârlıksa) böylesine uzun sürdürmesine olanak tanıyan becerileri, bilgileri ve anıları kısa zamanda kendisine mal etmeyi başarması dikkate değerdi. Hukuk davası yalnızca adayın Roger Tichborne olup olmadığına odaklanmıştı. 1873’teki ceza davasında iddia makamı adayın Arthur Orton olduğu görüşünü öne sürüyordu; bu durum bugüne değin adalet açısından kanıtlanmış sayılmaktadır.

Hukuk davasının sonucuyla ceza davasının başlangıcı arasında bir yılı aşkın bir süre geçti. Bu zaman içinde aday lehindeki kampanya doruğa ulaştı. Aday ülkeyi dolaştı, gösterilerde kitlelerin karşısında konuştu, iyi bir kürsü konuşmacısı oldu çıktı. Çoğu kez Onslow ve Whalley gibi kalburüstü yandaşları kendisine eşlik ediyordu. Kampanyanın parolası “fair play”di (hak eşitliği), kampanya, adaya haklarını vermemeye yeminli “seçkinleri” hedef alıyordu.

Adalet düzenine ve olayla ilgisi bulunan yargıç ve avukatlara sert bir dille saldırıldı. Olayın içinde yer alan yargıçların, öncelikle Sir Alexander Cockburn’un yansızlığı tartışma konusu yapıldı. Sert bir dille üzerlerine saldırılan yargıçlar, hükümetin yönergelerini yerine getirdiler biçimindeki suçlamalara karşı onurlarını koruması için hükümete baskı yaptılar. Adaletle hakaretten açılan davalarda Onslow ile Whalley para cezasına çarptırıldılar, cumhuriyetçilere yakınlık duyan G. B. Skipwith adında bir avukat cezaevine gönderildi. Adayın yandaşları, hükümetin devletin parasını ceza davası için harcamasını eleştirdiler. Kampanyada savunma için de para toplandı; eşit koşullarda bir duruşmayı engellemek için hükümetin kullanabileceği bitmez tükenmez olanaklarla adayın yoksulluğu karşılaştırıldı. Genelde düşmanca bir tutum izleyen basın karşısında *Tichborne Haberleri* ile *Boyun Eğmeyen Gazete* gibi gazeteler adayın durumunu duyurdular.

Ceza davasında adayın baş savunucusu olarak Edward Vaughan Kenealy ortaya çıktı. Tichborne olayı dolayısıyla o da aday gibi kötü ünlü kişilerden biri oldu. Kenealy din konusunda tuhaf düşünceleri olan İrlandalı bir avukattı: kendisini, Âdem’i ve İsa’yı da içeren bir sırada yer alan Tanrı’nın on iki elçisinden biri sayıyordu. Katolik eğitimiyle yetiştirilmesine karşın kiliseyle bağlarını koparmıştı. 1850’li yıllarda gazeteci olarak *The Press* için çalıştı. Bu gazetenin kurucusu ve yayımcısı, geleceğin tutucu başbakanı Benjamin Disraeli’ydi. Dava sırasında Kenealy aklı başında bir avukattan çok, halkçı bir gazeteci gibi davrandı, çünkü hâlâ gönlünde yatan buydu. Davasının güçsüz yanlarını ve mahkemeye yetersiz hazırlanışını örtmek amacıyla, sözü jüri üyelerinin önyargılarına getirmek için her yana saldırdı. Aralarında başyargıç Sir Alexander Cockburn’un de bulunduğu yargıçlar dahi bu sataşmalardan paylarını aldılar.

İddia makamı ile Tichbornelar yitik Roger'ı oldukça uygar ve ahlaklı bir insan olarak tanımlamışlardı; aday ortaya çıkar çıkmaz onun kaba, yontulmamış tavırlarıyla Roger arasındaki fark olabildiğince açıklıkla belirsin istiyorlardı. Buna karşılık Kenealy, Roger Tichborne'un "ahlaksız etkinlikleri, özellikle erkek çocukların kadın rollerini oynadıkları tiyatro temsil-leri dolayısıyla tanınan" Stonhurst'deki Cizvit papazları tarafından utanç verici biçimde yozlaştırıldığını öne sürdü. Ona göre, Roger Tichborne "Fransızların ortaya çıkardığı kuşkusuz en yoz yazar olan" Paul de Kock'un romanlarını yutarcasına okumuştı. Kenealy "Alman halkının soylu ve aydın karakteriyle Fransızlarınkini" karşılaştırıyordu.

Kenealy'nin işi güçtü. Üstlendiği davanın ayrıntıları kendisine son dakikada anlatılmıştı, çoğu duruşmalara katılmayan aday onu hemen hemen hiç desteklemiyordu, üstelik elindeki parasal kaynaklar da çok sınırlıydı. Savunmayı, önyargılı yargıçlarla danışıklı dövüş içindeki üstün güçlü yoz bir "seçkinler" sınıfına karşı savaşılan güçsüz taraf olarak göstererek bunu dengelemeye uğraştı. O kadar ipe sapa gelmez biçimde davrandı ki, davanın bitiminden sonra avukatlık izni elinden alındı ve avukatlık meslek yaşamı sona erdi. Aday üç ifadesinde yalan yere yemin etmekten suçlu bulundu: Roger Tichborne olduğunu, Arthur Orton olmadığını, Leydi Radcliff'i baştan çıkardığını söylemişti. İlk iki suçun her birinden yedişer yıl angaryalı ağır hapis cezasına çarptırıldı. İki ceza aynı anda çekilemezdi, dolayısıyla adayın önünde on dört yıl hapis vardı. Cezasının üç yılını kötü ünlü Dartmoor cezaevinde geçirecekti. Kasap 1884'te hak ettiği ceza indiriminden yararlandırılarak serbest bırakıldı.

Eğer hükümet, yargıçlar, Tichbornelar ve saygın çevreler genelde meselenin artık bittiğini düşündülse adamakıllı yanılmışlardı. Cockburn davanın sonundaki kapanış konuşmasında yalnız "bağnazların ve delile-rin" jürinin kararını kabule yanaşmayacaklarına dikkat çekmişti. "Tichbornistler" bu sözleri onun yüzüne çarptılar. Böyle büyük bir halk hareketini nasıl yalnızca "bağnazlar ve deliler" oluşturabilirdi? Mahkeme süresince olduğu gibi birkaç baskı yapmaktan kurtulan basın rahat bir soluk aldı. Bununla birlikte satışı böylesine körükleyen bir olayın bitmesinden ister istemez duyulan bir üzüntü de göze çarpyordu gazetelerde. Hemen hemen

adayı destekleyen tek gazete *The Morning Advertiser*'in isabetle kaydettiğine göre olay, kapanma dışında her türlü sonuçlanmış sayılabilirdi. "Mahkemeye başkanlık eden yargıcın söylevine bakıp bunun yargıçlık işlevinin tarafsızlıkla yerine getirilmesine uygun düştüğünü öne sürmeye, olsa olsa doğru olmayanı söylemek denirdi." Tichborne propagandası 1874 ile 1877 arasında doruğuna ulaştı; baş sözcüsü Kenealy oldu. Kenealy, *The Englishman* adında haftalık bir gazete ile Magna Charta Birliği'nin kuruculuğunu yaptı; gazete 1875'te tahminen 70.000 adet basılıyor, iki peniye satılıyordu. Gerek birlik, gerek gazete Tichborne olayında dile gelen halkçı bir siyaset için savaşım verecekti. Kenealy, 1875 Şubat'ında parlamento için yapılacak ara seçimde Stoke-on-Trent'ten adaylığını koymaya çağrıldı; hükümetin liberal adayından hemen hemen 2000 oy fazla aldı. Bu, Westminster'deki siyasetçilerin tüylerini diken diken etmeye yeterliydi. Tichborne olayı iki tarafın da katıldığı hükümetlerin başını ağrıtıyordu. *The Englishman* siyasal sistemi ve yargı düzenini zenginlerin ve güçlülerin basit halka tuzak kurması biçiminde ele alıyordu. Önde gelen köktencileri, "her gün kovalar dolusu yalan kusan o tarifsiz alçak herifleri" de esirgemiyordu.

Kenealy komplo teorileri tasarlamakta ustaydı. Kraliçeye "hem din, hem dünya işlerinde bir Cizvit" diyordu, çünkü Kraliçe davanın sonunda Leydi Radcliffe'e duygusal yakınlığını resmen dile getirmişti. Kenealy'nin iddiasına göre, Kraliçe'nin âşığı olduğu söylenen uşak da bir Katolikti, aynı biçimde yine Kraliçe'nin eşi Prens Albert ile onun yakın dostu Baron Stockmar da Katolikteler. Büyük olasılıkla hiçbir dine inanmayan Galler Prensi'nin Papa IX. Pius'a borcu hayli yüksekti. Her ne olursa olsun Kenealy cumhuriyetçi değildi: Ana tarafından kendini III. Edward'ın torunlarından saydığını, baba tarafından İrlanda kralları soyundan geldiğine inandığını kimseye unutturmadı.

İngiliz Avam Kamarası'nda Kenealy'nin tek başına kalmasından başka bir şey beklenemezdi. Ancak asıl önemlisi, gerek Kenealy'ye, gerekse ön plandaki müvekkiline karşı seçkinlerin kapalı bir cephe oluşturduğunu doğrulayacak bir izlenim yaratılmasını engellemekti. Başbakan Disraeli, Kenealy'nin adayın salıverilmesiyle ilgili olarak verdiği dilekçe hakkınca, dilekçenin Avam Kamarası yargıçlarına ve sözcülerine karşı taşkınca

kaleme alınmış rüşvet suçlamaları içermesine karşın, görüşme açılmasına izin verdi. Süregelen hükümeti ayakta tutmuş olan, o nedenle “Tichbornistlerin” öfkesinin büyük bölümü üstüne yönelen liberal gölge kabine temkini elden bırakmadı, partiler üstü tavrına bağlı kaldı. Kenealy’nin saldırısına uğrayan bazı köktenciler, parti başkanlarının tutumundan hoşnutsuzdular, tartışmadan kaçınmanın “Tichborne olayına ilişkin korkunç ve [...] giderek yayılan yanlışları” daha çok besleyeceğini öne sürüyorlardı. Avam Kamarası’ndaki gücünün doruğunda bulunan Disraeli sorunu küçümseme ile alayın birbirine karıştığı ustalıklı bir yaklaşımla ele aldı. *Quarterly Review*’e göre başbakan, “Dr. Kenealy’nin tümüyle temelden yoksun suçlamalarına karşı İngilizleri sağduyuya çağırdığı ve sözümona Tichborne davasına yönelik bu istemin reddini izleyecek korkunç devrimci sonuçları pek haklı olarak alaya aldığı zaman yaptığı” konuşmadan daha iyisini hiç yapmamıştı.

Geri kalan seçkin siyasetçiler gibi Disraeli hükümeti de bütün sorunu saçma buluyor, ama onu sömürmekten çekinmiyordu. Tichborne olayı, gerek Disraeli’yi, gerekse (1872’de ölen) karısını büyümüşti. Yazar Disraeli örneğin, romanı *Sybil*’de benzer bir durumu betimlemekteydi. Disraeli’nin yazılarında, ara sıra siyasetinde de yansıyan tutucu köktencilik, Kenealy’nin yaşama geçirdiği halkçılıktan çok uzak değildi. Tichborne olayının siyasal karşıtlarında böyle büyük bir huzursuzluk yaratması kuşkusuz Disraeli’yi ve kabine arkadaşlarını rahatlatıyordu.

17 Nisan 1877’de Dışişleri Bakanı Lord Derby, Hyde Park’ta olaysız geçen Tichborne yanlış bir gösteriden sonra günlüğüne şunları yazmıştı:

“Sokaktaki adam Tichborne sahtekârlığına tuhaf bir önem veriyor. Şu anda “talihsiz soyluyu” desteklemek için toplanması mümkün insan kalabalığını, Yakındoğu sorunu ya da diğer herhangi bir siyasal konu için bir araya getirmek mümkün değildir.”

Her ne kadar 1880’e değin hatırı sayılır kalabalıkları harekete geçirmekte etkin olsa da, Tichborne olayı bundan böyle hep yokuş aşağı gitti. Hareket bölündü, çünkü adayın yandaşlarından bazıları daha ılımlı bir yol izlenmesinden yanaydılar. Kenealy kurduğu Magna Charta Birliği’nin amaçlarını geniş kapsamlı bir parti programına çevirmeye uğraştı; bu prog-

ramda diğerlerinin yanı sıra gelir vergisinin kaldırılması, gümrüklerin, harçların indirilmesi de yer alıyordu. 1880'deki parlamento seçimlerinde Stoke'tan 1000 oy daha az alarak adaylar arasında sonuncu oldu. İki hafta geçmeden de öldü.

Aday, 1884'te cezaevinden salıverilmesinden sonra davasını savunmayı sürdürmek için çaba harcadı, ama çabası giderek tam bir farsa dönüştü. Eline para geçsin diye sirklerde gösteriye çıktı. Baştan beri olayın büyük kitleleri çekmesi sırf meraktandı, şimdi kitleler gitmiş yalnız merak kalmıştı. Roger Tichborne'un öyküsüymüş gibi kendi öyküsünü kamuoyuna her sunuşu kara çaldığı gerekçesiyle bir dava açılması tehlikesi taşıdığı için giderek yoksullaşmaktaydı. *The People* gazetesinin onu kendini Arthur Orton olarak tanımladığı bir itiraf kaleme almaya ikna etmesinin nedeni herhalde buydu. Bu yazı 1895'te altı bölüm halinde çıktı. Aday, öyküsünün yayımlanmasından parasal bir çıkar umduğu için bu metin de bütün kuşku-ları ortadan kaldıramadı. Bu işten kazancı bir iki yüz sterlin oldu; 1898'de tümüyle yoksul düşmüş ve unutulmuş bir halde öldü.

Özde saçma ve ciddilikten uzak olsa da, tarihçilerin Tichborne olayını ihmal edişini anlamak güç, çünkü Victoria dönemindeki toplum ve siyaset "sahnesinin" birçok yanını aydınlatıyor. Bu olayın söz ustası sınıflarda soldan sağa yarattığı huzursuzluğun söylemi de aynı güçte, ama anlaması daha kolay. Tichborne olayı, önderlik ettiğini sandığı kişilerin belki de peşi sıra gelmeyeceklerini anımsatıyordu sol kanada, sağ kanada ise güvendiği toplumsal dayanışmanın çok kırılgan olduğunu göstermekteydi.

SAHTECİLİK SANATI

CAREX BICOLOR VE DİĞER UYDURMALAR

Profesör saygın bir bilim adamıydı. Yurt içinde ve dışında araştırmaları biliniyor, düşüncesi soruluyordu ve çok iyi ilişkileri vardı. Örnek alınan bir insandı; büyük ünü dolayısıyla Newcastle-upon-Tyne Üniversitesi'ne gelen çok sayıda genç öğrenci onun etkisinde kalıyordu. İskoçya'nın yüksek kesimine düzenlenen çekici gezilerden birine katılmak ya da Hebridler'de⁵⁵ ot ve yosun çeşitleri aramak, Hieraceum praetenerum'u alışılmış bir yaya gezgini gibi çiğneyip geçmeyen bitkiseverlerin özel kulübüne kabul edilmek sayılıyordu. Bu çevrede de, önce kimin nereye ait olduğunun saptanmasını gerektiren yataylamasına düzenlenmiş İngiliz sınıflı toplumunun zamanla değişmeyen kurallarının geçerliği ortaya çıkmaktaydı. Kısacası, bilim adamı kimi yerde eğlenceli, kimi yerde kaprisliydi, ama araştırmalarının sağtığı ışıktan pay almak can atılmayacak bir şey değildi.

Ancak Profesör John William Heslop-Harrison F.R.S., F.R.S.E., D.Sc.,⁵⁶ kimsenin pek övmeye yanaşmadığı başka bir yönüyle de ün salmıştı; meslektaşları kibarca susarken o bütün varsayımlara itiraz etmek, meslek yaşamında kendini koyduğu yeri temellerinden sarsacak bir eleştiriye karşı kendisini savunmak telaşındaydı. Bitkibilimin can sıkıcı bir bilim olduğu ve "cinayet ve diğer ufak tefek işleri" konu edinen bir kitaba çok şey katmayacağı önyargısının geçerliğini, *Carex bicolor*'a ilişkin heyecan uyandırıcı sahtecilik skandalı çürütebilir. Çünkü aralarına dalan yorulmak bilmez ötleğenleri⁵⁷, *Pseudohormomyia granifex*'i, pek keyiflendiren ayakotu⁵⁸ cinsinden bu küçük bitki ya da *Epilobium lactiflorum* veya *Lychnis alpina* tümüyle uydurmadı. Dolayısıyla, Profesör Heslop-Harrison'ın tanınmışlığının güvencesi yalnız bilimsel nitelikleri değil, uydurmalarının bolluğu, özellikle de kendi düş gücünün önünde ve kendi düş gücünü savunmada engel tanımayan umursamazlığıydı.

Düzmece keşifler tarihsel süreç içinde ne kadar uzun ömürlü olursa, o kadar çok yakınlık duyulur onlara belki. Ne olursa olsun hepsi eğlendiricidir bunların, hele insan iyi niyetle, sahtecilikte bir ustalık görür ve ya nılsamanın yok edilmesinde sağaltıcı bir uyarı algılamaya da hazır olursa. Elbette bazı durumlarda uygun düşen sonuçları da beraberinde getiren ağırlaştırıcı ayrıntılar söz konusudur. Karındaşen Jack'in 1888 güzünde beş kadını acımasızca nasıl öldürdüğünü ayrıntılarıyla anlattığı düzmece günlüğünün yayın haklarını satın alan *Sunday Times* bu işten görece ucuz kurtuldu. Sahte günlüğü kaleme alan Liverpoollu hurdacı Michael Barrett'in daha sonra itiraf ettiği üzere bütün bunların hiçbir doğru yanı yoktu. Benzer manşetlerin atılmasına 1960'lı yılların başına rastlayan İngiliz kuşbiliminde en büyük skandallardan biri de yol açtı: O dönemin tanımıyla "Hastings Rarities" (Hastings'in Bulunmaz Değerleri) öyküsü. İki ornitolog, E. M. Nicholson ile I. J. Ferguson-Lees, *British Bird* dergisine yazdıkları bir makalede 1903 ve 1916 arasında İngiltere'de listeye yeni alınan ve görünüşte hepsi Hastings çevresinden gelen 32 kuş türünü bir sınamadan geçirmişlerdi. Aslında Orta ve Batı Asya kökenli bu sözümona vurulmuş kuşlardan pek çoğunu hayvan tahnitçisi⁹⁹ ve aynı zamanda tüfekçi ustası George Bristow'nın elden geçirdiğini tanıtladılar. Büyük olasılıkla kuşlar uzaklardan dondurulmuş halde ona getirilmiş ve o da bunları işlemiden geçirmişti. Keşfin verdiği heyecanla bu kuşları satın alan, *Masked Shrike* (örümcek kuşu) ve *Grey-rumped Sandpiper* (kum çulluğu) gibi Asya kuşlarının ta Hastings'e kadar o uzun yolu katetmelerinden etkilenen çok sayıda bölge müzesi, İngiliz ornitoloji ders kitaplarından yüzlerce bilimsel kaydı sildirmek zorundaydı. 10 Ağustos 1962 tarihli *Yorkshire Post*'un yorumu şöyleydi: "Kuşlar konusunda şimdiye kadar yapılan en büyük sahtekârlık. İngiltere'nin resmi listesinden 600 kuş çıkarıldı!"

Şu otsu bitkinin uydurma mı olduğu ya da bu kuşun yanlış mı sınıflandırıldığı yaşamın akışını pek değiştirmez. Sahtekârın foyasını ortaya çıkarmak daha ilginçtir. Gazeteci Karl Sabbagh'ın zekice kaleme aldığı, iz sürenin bıraktığı izler kadar iz sürenin neyin ardında olduğunu da ele alan kitabın altbaşlığı buna işaret ediyor. Bilimsel yoldan İskoçya flora ve faunasının ayrıntılarına ulaşmayı bekleyen başka kitaplara başvurmaları gerekir.

Onun yerine burada yazar insanı bir bakıma Arktika'da⁶⁰ penguen olduğunu düşünmeye yüreklendiren kurgusal (spekülatif) düşüncelerin çok çatalı deltasına sürüklüyor. Başka durumlarda cinayette cesedin yokluğu nasılsa, burada da yitik otsu bitkinin aranması öyle. Peki ama niçin *carex bicolor* hiçbir zaman bulunup ortaya çıkarılmadı? *Who is Who*'da (Kim Kimdir?) hobileri arasında "fieldwork"ü (alan çalışması) sayan, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda alanında bir otorite olan Heslop-Harrison'ı mevkisini böyle düşüncesizce tehlikeye atmaya iten neydi?

Yaşamda sıkça olduğu gibi ciddi durumlarda yalnız sayılarla hesap sorulmaz. Heslop-Harrison'ın öyküsü de bu konuda bir şeyler öğretiyor. Sabbagh, Cambridge King's College'in eski bir öğrencisi olarak aynı üniversitenin eski öğretim üyelerinden ve amatör bitkibilimci John Raven'in 1948 Ağustos'unda kaleme aldığı, o güne değin saklı kalmış esrarengiz bir elyazmasına nasıl ulaştığını anlatıyor. Keşiflerinin sıklığı ve uyandırdığı heyecan Heslop-Harrison'ın meslektaşları gibi Raven'i de önce etkilemiş, ama çok geçmeden şaşkınlığa düşürmüştü. Yüreklere oynatan, unutulmaması ki, aslanpençeleri ya da egzotik orkideler, çuhaçiçekleri ya da ender güller değil, sadece soluk yeşil ot ve göze çarpmayan yosundu. Ancak, Heslop-Harrison bu bulguların kendine ait olduğunu öne sürdüğü ve *Erigeron uniflorus* da dahil bütün keşiflerinin gerçekliğini tanıtlamak istediği için rakipleri onunla aralarındaki uzaklığın çok büyük olmasından korkmaktaydılar. Rakipler bu durumu sineye çekmek istemiyorlardı; uzun süre ünlü kalan enderdir. Cambrige'in verdiği antikçağ dilleri ve edebiyatları bursuyla John Raven, rapor tarihinde 67 yaşında bulunan Heslop-Harrison için önceleri doğrudan bir tehlike oluşturmuyordu. Çünkü profesörün yakın çevresine dahil değildi ve temelini Newcastle gibi yeni yeni gelişen bir taşra üniversitesinden tümüyle farklı olan Oxbridge (Oxford/Cambridge üniversiteleri) dünyası oluşturmaktaydı.

Raven'in avantajı bitkibilim tutkusunu bağırsız koşulsuz paylaşması, öncelikle yüksek kesimlerde rastlanabilecek *poa glauca* otunun bilimi önemli ölçüde ileri götürdüğüne kesinlikle inanmasıydı. Sevgiyle resimlerini yaptı kendinin saydığı bitkilerin, onları tutkulu koleksiyoncuların kitapları arasında kurumuş görmektense, kendi doğal çevrelerinde yetişiyor

görmek çok daha hoşuna gidiyordu. Sabbagh'a göre Raven'in bitkiler konusunda sanki gizemli bir duyusu vardı; onun bu duyusu iyi ve kötü, doğru ve yanlış hakkındaki güçlü bir ahlaksal duyarlılıkla bağlantılıydı. Buna göre, onun gözünde Heslop-Harrison'ın kuramları saçmanın da ötesindeydi, bitkibilimsel verileri çarpıtmak "iğrenç bir suç"tu. Raven sözcüğün tam anlamıyla İngiliz geleneğindeki "amatör"lerden biriydi; o bakımdan kuşbilimciler ve paleontologlar arasında da rastlanan, bilim dünyamıza katkıları meslek gereği bu konularla uğraşanlardan daha aşağı kalmayan insanlardandı. Buna karşılık bitkibilimi meslek edinen ama bilimin yasalarına uymayan kişi, Raven'e göre cezalandırılması gereken bir suç işlemekteydi.

Geçtiğimiz 350 yılda örneğin, bitkibilim bahçelerinin Avrupa'da ve İngiltere'de oynadığı bilimsel, toplumsal ve siyasal rol göz önüne getirilecek olursa, yukarıda değinilen bitkibilimin can sıkıcı bir bilim dalı olduğu önyargısı kolayca ortadan kalkabilir. 1900 dolaylarında [İngiltere'deki] Kew Kraliyet Botanik Bahçesi ile bu bahçenin Kalküta, Trinidad, Seylan ve Mauritius'taki dört şubesi İngiliz İmparatorluğu'nun örgütlenme ağının vazgeçilmez bileşenlerinden biri olmuştu; bunların bilimsel alandaki etkinliğine sömürgeci yayılmanın etkisiyle büyük ölçüde siyasal nüfuz da eklenmekteydi. Sömürge çevrelerinden yönetim merkezine getirilen ender bitkiler, şaşkınlık içindeki Londralının imparatorluğun çeşitliliği ve büyüklüğü üzerine fikir edinmesine yardımcı oluyordu. Bitkibilimci bir elçiydi, topluyor, katalogluyor, uğraşıyor, bilgilendiriyordu; böylelikle sonunda araştırmacı gezginin anlattığı imparatorluğun gerçek coğrafyasının yanı sıra, onunla eşit hakta düşkül bir coğrafyasının da olabilirliğine kapı açıyordu. Kew'de tropikal bitkiler yetiştirilen limonluğa yönelen bakışlardaki gurur, Herbert Baker'in yaptığı İngiltere Merkez Bankası'nın geç ampir biçemi mimarisine bakarken duyulandan aşağı kalmıyordu. Resmi mekân için geçerli olan, özel mekân için de geçerliydi. Tıpkı Jane Austen'in *Mansfield Park*'ında (Umut Parkı) İngiliz bahçesindeki⁶¹ palmiyelerin açıkça İngiliz egemenliğindeki kıtaların yansıması ve bahçeye yapılan sürekli bakımın imparatorluğun "centilmence denetlenmesine" denk düşmesi gibi, yeni egzotik meyveleriyle Sheffield'in⁶² işçi semtindeki bostan da, İngiltere ile kurduğu imparatorluk arasında bir özdeşlik yaratan yurtsever bir

duyarlığın ifadesiydi. Eskidünya'ya yeni şeyler getiren bitki koleksiyoncusu hiçbir zaman halkın sevmediği ya da önem vermediği bir insan olmadı. Aksine böyle bir insan toplumun kendisini oldukça dikkate alacağına güvenebilirdi. Toplum bunu Heslop-Harrison'ın otlarından bile esirgememişti.

Güçlük, profesörün yaptığı işin foyasını ortaya çıkarmaktaydı. *Journal of Botany* ve *New Naturalist Journal* gibi en saygın dergilere yazdığı makaleler biliniyordu. Acaba iş pratikte nasıldı?

Arkeolojinin yöntemlerini kullanan bir polis hafiyesi gibi hazırlanarak yola koyuldu o yüzden Raven. İskoçya çayırlarında ve suçlu olmasından kuşkulandığı kişinin ruhunun gizli tabakalarında kazılar yaptı. Başlangıçta elinde yeterince ipucu yoktu; bu eksikliği ruhsal olarak kendisini başkasının yerine koyma yeteneğiyle giderdi. Raven, Heslop-Harrison'ın kendi başına dağlara gezmeye çıkan ya da gezilerine katılan meslektaşlarının karşılaştıkları benzer şeylerle karşılaştı. Sözümona daha yakınlarda keşfedilen otların yetiştiği yere adım atmalarıyla birlikte ortada hiçbir şey kalmıyordu; profesörün zafer kazanmış bir kurtarıcı gibi [derslerde] elinde tuttuğu, dediğine bakılırsa ya son örnekti, ya da bütün otları koyunlar yiyip bitirmişti, ya da otlar kötü havalar veya bir toprak kayması yüzünden yok olmuştu. Diğer küçük bitkilere gelince, hayır onları yanında getirmemişti, onlar çok değerliydi ve koparılmamaları gerekirdi. Botanik bilgisi olanlar için durum başkaydı: Koyunlar değerli otlara çok kötü zarar verseler bile birkaç tohum tanesinin toprakta yaşaması ve yıllık bitkilerde olageldiği üzere ertesi yıl yeni otların haydi haydi gövermesi gerekirdi. Bütün bunlara karşın meslektaşları kendisine inanmalıydı, bu konuda ısrarlıydı, çünkü *Carex glacialis* ile *Cochlearia arctica*'yı orada gerçekten ilk o bulmuştu. Dolayısıyla, onun istemince, bitkibilim ders kitapları yeniden yazılmalı, kitaplarda kendisine yaraşan bir yer ayrılmalıydı. Heyecan uyandırıcı "bulgular", bitkibilimi de araştırmacıların elde edilen sonuçların yarılanma süresiyle⁶¹ baş etmeye çalıştıkları bir bilim haline soktu. Heslop-Harrison'ın otlarını ve yosunlarını bomba gibi yapan gerçekte bununla uyuşan cüretli savıydı. Nitekim, bu sava göre son beş buzul çağında kuzey İngiltere adalarının yarısının büyük bir bölümü kalın bir buz örtüsü altına gömülmekle birlikte, buzullar şaşırtıcı biçimde Hebridler'deki bir bölgeye uğramamıştı ve *carex bicolor* varlığı-

nı bu olguya borçluydu. O halde bu keşfedilen 1.700.000 yıl soğuk yemek-ten kurtulmuş bitkilerin kökeni buzul çağı öncesine dayanmaktaydı. Heslop-Harrison'a göre bu durum keşiflerini niçin İngiltere'nin bu ücra köşesinde yapabildiğinin nedenlerini açıklıyormuş. Buzul çağının İskoçya Hebridleri'nde izlediği özel yol, başka herhangi bir yerde boşuna aranacak bitkilerin yaşamlarını sürdürmesine olanak vermişti. Bu adalardan "Rum" denileni bitki zenginliği açısından bir altın madeni gibiydi.

Bitkiler aramak ve bulunanları değerlendirmek konusunda yalnızca kendisine izin vermesi için Newcastle'lı profesörün adanın sahibi Leydi Bullough'ın güvenini kazanması gerekmişti. Her kim Heslop-Harrison'ın elde ettiği sonuçları gözden geçirmek, olsa olsa doğrulamak üzere "Rum" adasına gelmek isterse, profesörden izin almak zorundaydı; özellikle gerek yolculuk sırasında, gerekse genellikle sert havalı ve sadece tek bir basit evin bulunduğu bu adada yatacak ve yiyecek yer bulma konusunda onun lojistik yardımına ihtiyacı vardı. Çünkü profesör, çağrılmadan gelen ziyaretçilerin gereksiz yere rahata konmalarını istemiyordu; yalnızca kendi yakın çevresindeki öğrencilere yeme içme ve konaklama olanağı sağlıyordu. "Rum" adası aslında Leydi Bullough'ın değil, Heslop-Harrison'ın denetimi altındaydı. Raven çevreyi gezip görmek bahanesiyle kendisine başvurduğunda ona çadır kuracak çorak bir yer gösterdi. İyi ki Raven ispirto ocağını yanına almayı unutmamıştı, yoksa ikinci çayından yoksun kalacaktı. Bununla birlikte koşullar keyfini kaçırmadı. Raven daha baştan beri [profesörün savıyla kendi düşünceleri arasındaki uyumsuzlukta] karşıtlık ilişkisinden hareketle doğruyu bulmaktansa, iyi niyetle ona insancıl bir bağlılık göstermeyi kafasına koymuştu. Sonuçta ünlü keşif yerlerine profesörün kendisini bizzat götürmesini, orada en çok da profesörün az önce *juncus capitatus*, *cicendia pusilla* ve *carex chondorrhiza*'yı eşeleyip çıkardığı küreği görmek istiyordu. Raven bütün gözlediklerini küçük kartlara yazıyor, karşılaştığı sonuçlarda doğruları ve yanlışları ayırıyordu. Kısa sürede topladığı çeşitli kanıtlar Heslop-Harrison'ın bulduğunu öne sürdüğü bitkilerin ne bu toprakta, ne de bu iklimde, yetişmek şöyle dursun, yaşayamayacaklarını dahi göstermeye yeterliydi. Bu bitkilerden bazıları Manş Denizi adalarında, bazıları Cornwall'da biliniyordu, ama hiçbirine sert iklimli kuzey İskoçya'da rastlanmamıştı.

Gezilerde çoğu kez Heslop-Harrison öğrencilerinden bir grubun önden gitmesini sağlayacak biçimde davranıyordu. Ondan sonra birdenbire olduğu yerde kalabilir, onları geri çağırabilir, büyük bir sevinçle elinde kendisinden önce hiçbir bilginin bu enlem kuşağında varlığından haberi olmadığı bir tutam ot tutabilirdi. Dr. Jekyll olarak otları diken Heslop-Harrison daha sonra Mr. Hyde olarak onları keşfetmekteydi. *Transactions of the Northern Naturalists's Union*'da (Kuzeyli Doğabilimcileri Birliği Belleteni) çıkacak çığır açan yeni bir makaleyi, İngiliz bitkibilim yıllıklarına girecek bilimsel bir konferansı uzun süre beklemeye gerek yoktu. Ama anlaşıldığı üzere otlar büyük güçlkle yakın zamanda profesörün Newcastle'daki özel limonluğunda yetiştirilmişti. Şimdi de paltosunun geniş ceplerinde geçici bir barınak bulmuşlardı.

John Raven suç soruşturması yapan bir polis hafiyesi gibi hareket etti; olay yerinde örnekler aradı, oluşum biçimlerini inceledi, sonra ipuçlarını sınıflandırdı. Bitkinin yetiştiği çevre ve toprak hangi nitelikleri taşıyordu, hangi sıcaklıklar ve yağışlar bu bölgeye özgüydü? Bu otun yanı başında aynı toprak ve iklim koşullarında yetiştikleri bilinen türdeş bitkilerden hangilerine rastlanıyordu? Raven'in açığa çıkardığı tutarsızlıklar çoğaldıkça, *carex bicolour*'ın çöl ortasında bir kutup ayısına benzeme olasılığı artmaktaydı. Raven raporunun temeli hazırды. Raporun, suçu tanıtılan sanığı uygun bir kelepçe takarak zararlı etkinliğinden alıkoymak gibi bir işlevi olabilirdi. İngiliz bitkibilimindeki 20. yüzyılın en büyük skandallarından biri yavaş yavaş duyulmaya başladı. Önceleri kamuoyuna hiçbir şey sızmadı. Heslop-Harrison'la savaşım bilim dünyasının içinde kaldı. Vaktiyle şiddetle tartışılan İngiliz otsu bitkilerinden *potamogeton gramineus X natans* ile *potamogeton sparganifolius* arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusu üzerine iyi kötü bazı görüşler öne sürüldü. Ancak Heslop-Harrison'un önemli avantajı *Vasculum* gibi etkili bir derginin yayımcısı olmaktı, keşiflerinden söz ettiği bu dergiyi kişisel görüşlerinin sözcüsü yaptı. Buradan hareketle kendisini eleştirenlere karşı haklılığını gösterebilirdi. Çoğu kez onları yalnızca "armchair botanists" (koltuk bitkibilimcileri), masa başı bilginleri olarak tanımlıyor, yöntemlerinden ve elindeki sonuçlardan çok hafif de olsa kuşkulandıkları kulağına çalınır çalınmaz sözü hiç uzatmadan onlara savaş açıyordu. Akademik tartışma ve bilimsel gerçeğe ilgi duymak onun işi değildi.

Bu tür öykülere İngilizlerin tarihinde başka yerlerde olduğundan daha az rastlanmaz. Ulusun en önde gelen kişilerinin yer aldığı *Dictionary of National Biography*'nin (Ulusal Yaşamöyküleri Sözlüğü) sayfalarını karıştıran biri, üçüncü yüzyılın söylencesel ozanı Ossian'ın⁶⁴ Gaelce⁶⁵ şarkılarının sözümona bulucusu ve çevirmeni, ama gerçekte ozanı olan James Macpherson hakkında yazılanlara rastlayacaktır. Macpherson'ın *Fragments of Ancient poetry collected in the Highlands of Scotland* (1760) (İskoçya'nın Dağlık Yörelerinde Derlenmiş Eski Şiirlerden Parçalar) adlı yapıtı ve daha sonraki şiirleri *Fingal* ve *Temora* kısa zamanda ün kazandığı gibi, Samuel Johnson'ın gezi anıları *Journey to the Western Islands of Scotland*'de (1775, Batı İskoçya Adalarına Yolculuk) sertçe eleştirdiği dahice bir sahtecilik olarak da damgalandı. Johnson zaten İskoçya'ya karşı özel bir yakınlık duymuyordu, iddiasına göre orası aslında "İngiltere'nin daha kötü bir örneği idi". Macpherson dağlık bölgelerdeki az sayıda yaşlı insanın sürdürdüğü gelenekte eski İskoç şiirinden kalıntıların izini ilk kez olarak bulguladığını ve yazıya geçirdiğini öne sürmüştü. Hatta kısa süre sonra asıl kaynağı, Ossian'ın özgün yapıtlarını bulduğu savıyla ortaya çıkmıştı. Macpherson'ın ölmesinden sonra 1797 yılında kurulan bir inceleme komisyonu Ossian'ın dizelerinin özgünlüğünü sınamakla görevlendirildi. Komisyon eski dizelerin yazıya geçirildiği değil, yenilerinin yaratıldığı sonucuna vardı. Bu olayın yine sislerle çevrili batı İskoçya'da geçmesi, ister yazında ister bilimde olsun, ulusal bir özgüllüğü, Gael kültürünün köklerini bulmaya ya da gerektiğinde yaratmaya duyulan açık gereksinim kadar büyük önem taşıyor elbette.

Gerçekten de Macpherson yaptığı sahtecilikle yazınsal kalıntıları, bir Kelt İskoçyası'nın kültürel kimliğini komşu İrlandalılarıinkiyle eşit değerde gösterecek biçimde yenilemeyi başarmıştı. Yeni oluşturulan siyasal kimliği için savaşılan bir dağlık İskoçya geleneği, gerekli özdeyişleri İrlanda baladlarından alıyordu; hatta Macpherson, İrlanda ile İskoçya arasındaki tarihsel kültür alışverişini dört yüzyıl öne almaya, İrlandalıların şarkı dağarcıklarını ve büyük ölçüde kimliklerini aslında İskoçlardan çaldıklarını iddiaya kadar işi ileri götürdü. Burada "Invention of Tradition" (Gelenek İcadı) açısından çok güzel bir örnekle karşı karşıyayız. Eric Hobsbawn'a göre, şimdiki zamanın otoritesi geçmişle arasındaki sürekliliğe dayanır ve ya-

ratılan töre, değişmeden yinelenebilirliği sayesinde bir norma dönüşür ve anlamı getiren bu norm tarihselliğin bir parçası olarak algılanır. Tarihin galibi ise ironi olur, çünkü töre ve yaratılmış töre geleneği ancak aralarında bir uzaklığın oluşmasıyla kimliğin belirlenmesi için bir temel yaratabilir. Ayrıca geleneğin yaşamayı sürdürmesindeki karmaşık gizem, her zaman belli ölçüde bir reformu içinde barındırmasında saklıdır. İster istemez insan Heinrich Heine'nin alaycı sözlerini anımsıyor, hesap gününde en çok İngiltere'de yaşamayı istermiş, çünkü orada her şey yüz yıllık bir gecikmeyle meydana geliyormuş. Ne olursa olsun sonunda Macpherson sayesinde dağlık İskoçya için Avrupa ulusal kültürler haritasında bir yer bulunmuştu. Bunun temelini sıra dışı bir sahteciliğin oluşturduğu ve durumu bilen Edinburgh entelektüel aristokrasinin gönüllü desteğinin buna ivme kazandırdığı konusundaki tartışma günümüze değin gelmiştir.

Kaynakları yayımlayan kişi güvenilirliğini göstermek için tarihçiliğe soyunmak zorundadır. Macpherson hemen bir *Introduction to the History of Great Britain and Ireland* (1771) (İngiltere ve İrlanda Tarihine Giriş) çıkardı, ardından da *Original Papers containing the Secret History of Great Britain from the Restoration till the Accession of George I* (1775) (Restorasyon'dan I. George'un Tahta Çıkışına Kadar İngiliz Gizli Tarihini İçeren Özgün Belgeler) geldi. Goethe *Werther*'inde ve daha yeni başlayan ulusal [Alman] romantizm[i] Ossian'ın dizelerinin etkisi altında kalmıştı; Nicholas Boyle'ın önemli Goethe yaşamöyküsünde yazdığı gibi "edim yoksulu coşkusallığına" karşın bu dizeler yapıtın kalan parçaları da olsa onların gözünde Homeros'un dizeleriyle eşit değerdedi. Ossian kuzeyin Homeros'u muydu acaba? Öte yandan Macpherson'ın tarihçiliği genelde büyük hayranlıkla karşılandı. Örneğin, Leopold Ranke *İngiliz Tarihi* adlı yapıtının "Tarihçileri Eleştirmek Üzerine" başlıklı ünlü bölümünde dünyanın bu ozana yalnız Ossian'ı değil, titizlikle seçilmiş belgelere dayanan tarih yazılarını da borçlu olduğunu onaylamaktaydı; Ranke, İskoçyalı tarihçinin çalışmalarına temel aldığı kaynakları: "Onların gerçeğe uygunluğundan hiç kimse asla kuşulanmadı" diye övüyordu.

Gerçeğe uygunluk konusunda hem inanma isteği, hem de kuşku, Piltown insanının heyecan verici "keşfinde" de sürüp gitti, *chronique*

scandaleuse (skandal söylentisi), 1912'de başladı ve ancak 40 yıl sonra flor çözümlenmesiyle doyurucu biçimde aydınlatılabildi. *Eoanthropus dawsoni* bir kafatasına verilen addır; bu kafatası East Sussex kontluğunda, Pilt-down'da bir çakıl oluşuğunda bulunmuş ve önce insanın ilkörneğı olarak yorumlanmıştı. Uygarlığın -öyle ya- ve dünya tarihinin temelleri bu noktada mı atılmıştı, dik yürümenin öğrenildiğı yer burası mıydı, daha 1938'de keşif yerinde dikilen bir anıt taşın gururla duyurduğuna göre ilk insan bir İngiliz olarak mı doğmuştu? Burada Heslop-Harrison'ın bitkibilimsel bulgularıyla ilginç koşutluklar kurulabilir; özellikle Sabbagh ayrıntılı bir karşılaştırmaya gitmeksizin kitabının alt başlığında bile bu koşutluklara işaret ediyor. İster *carex bicolor*, isterse İngiltere adalarının ilkçağ tarihi olsun: İkisi de İskoç ya da İngiliz tarihinin izlediğı özel yolu yenden yazma olanağını içinde barındırmaktaydı. Ne var ki, ikisinde de aynı biçimde konuya ilişkin bilimsel araştırma çalışmalarına bir alay ve saraka kaynağı olma tehlikesi saklıydı.

Sherlock Holmes'in yaratıcısı, Piltdown insanı olayında başat bir rol oynadı. Arthur Conan Doyle kafatasını ve kemikleri bizzat kendi eliyle kimyasal işleminden geçirmiş, çakıl oluşuğuna yerleştirmişti; beklendiğı üzere işçiler onları orada buldu. Şimdi iş yerli amatör arkeologları meraklandırmaya, onların da yapılan keşif için üst makamaların ilgisini uyandırmasına kalmıştı, bütün bunlar bir çırpıda oldu. Doyle, spiritüalist yapıtları ciddilikten uzak diyerek yabana atan İngiliz bilim adamlarının yargılama yetisini gözler önüne sermeyi arzuluyordu; bunu yaparken de fen bilimlerinde bilginin nesnelliğıyle yükümlü bilginlerin heyecan uyandırıcı bir olayın kokusunu alır almaz, kanıtların sağlamlığının ne ölçüde su götürdüğüne aldırmaksızın nasıl kolayca körelebildiklerini ortaya koymak istemekteydi. Bulunan çenenin bir insana değil de, gerçekte bir orangutana ait olduğu kimin aklına gelirdi? Dolayısıyla Doyle'un fantastik ve serüvenli keşiflerinin öyküsünde aynı zamanda insanca, pek insanca⁶⁶ olanın maskesini düşürmenin hazzı da vardır. Tam özgür düşünenlere göre bir olay. Çünkü polisiye romanların yazarı, kurmacayı gerçek kıldığı ve o gerçek de aslında yalnız kurmaca olduğuna göre, savurduğu yalanla göklere çıkınca⁶⁷ insanların kurumlanmalarını kuşbakışı gözleme olanağı buldu. Heslop-Harrison ile Münchhausen ara-

sındaki ayrımı yalnızca bakış açısıdır. Biri istemeden bir polisiye öyküye konu olurken, diğeri palavralarına kanarları izler.

Son olarak da *Dictionary of National Biography*'ye (Ulusal Yaşamöyküleri Sözlüğü) göre "Poisoner and Art Critic" (Zehirleme Ustası ve Sanat Eleştirmeni) Thomas Griffiths Wainewright'tan söz etmek gerekiyor. 1820'li yıllarda Walter Scott'un yayımladığı *London Magazine* için çok sayıda sanat eleştirisi kaleme alan, portre ressamı olarak Royal Academy'de sergiler açan Wainewright katil olarak da belli ölçüde başarılıydı. Bir özelliğiyle Londra halkının övgüsünü kazansa da, diğer özelliği uzun süre gizli kaldı. Para hırsı nedeniyle, yaşam sigortası yaptırmaya ikna ettikten sonra, öncelikle akrabalarını zehirlemeyi âdet edinmişti. Sonraki kuşaklar bunu İngiliz Merkez Bankası'nı zarara sokan belge sahteciliğinden ötürü hükümlü olarak sürüldüğü Tasmanya'da kaleme aldığı yazılardan öğrendi. Ancak ününü *Pen, Pencil, and Poison* (Müreккеpli Kalem, Kurşunkalem ve Zehir) başlıklı denemesinde öyküsünü yazıya geçiren ve böylelikle bir sanat eleştirmeninin estetiğinin hakkını vermek isteyen Oscar Wilde'a borçludur. Cinayetleri, 1837 Temmuz'unun *Times*'ına göre kendisine pek büyük bir servet de getirmeyen sahtecilikleri yanında, hemen hemen ince bir zevk örneğiydi. Wilde, Wainewright'ın kişiliğini şöyle özetlemekteydi: O yalnızca yetenekli bir sanat eleştirmeni ve güzelliklere düşkün biri değil, aynı zamanda "yeteneği küçümsemeyecek bir sahtekârdı ve kendi halinde bir katil olarak döneminde rakipsizdi." Wilde'a göre, yalnız darkafalıların dolandırıcılığı, sahtekârlığı sanat olarak görmediği ve cinayetlerdeki dramatik boyutun kendi içinde bir estetiği olduğu kesindi. O nedenle tarihçi gösterişçi bir kendini beğenmişlikle geçmiş ahlaksal ölçütlere vurmadan kaçınmalıydı. Dolandırıcılık ve sahtecilik erdem öğretisinin kuralları olmaksızın farklı biçimde de değerlendirilebilirdi: "İşlenen suçlar İngiltere'de ender olarak bir günahın sonucudur. Ama hemen hemen her zaman açlığın sonucudur." Takdir toplamak ve ün kazanmak açlığı da söz konusu olabilir mi bu bağlamda?

Gelgelelim Madam Tussaud'nun "Chamber of Horrors"ı (Dehşet Odası) için Heslop-Harrison olayı en azından bir cinayet suçlamasına hedef olamadığından belki, pek işe yaramaz herhalde. Hem hiç kimse gerçekten

ondan hesap sormadı; Raven raporunun önce uzun süre çekmecede kaldığı, sonra da arşive kaldırıldığı unutulmamalı. Konuyu iyi bilen meslektaşları anlamlı suskunluklarıyla bitkileri bulduğuna fazlasıyla inanan düzenbaz bir bitkibilimciyi gözettiler. Bu durum, Heslop-Harrison'ın öyküsünü tıpkı diğer anlatılanların çoğu gibi başlangıçta görüldüğünden daha karmaşık bir hale sokuyor; çünkü *carex bicolor*, Heslop-Harrison'ın kanısını, öne sürdüğü büyük yerbilim kuramlarında haklı olabileceğini destekliyordu. Küçük bitkibilimsel ayrıntılarda sonradan doğa kendisine yardımcı olmadığı için uygun düşen biçimde düzeltmeler yapmak zorundaydı.

Nietzsche'ye göre, sınanmamış inanca saplanıp kalmak, insan kendi kanısını bilgiye yeğlediği sürece, buyrukla kendini aldatmaya dönüşür; bu da zihnin yargı gücünü biçimlendiren bir çıkar yelpazesinin varlığını gerektirir. Bu öykünün yürek burkuculuğunda yine de bazı gülünç yanlar olabilirdi, eğer Heslop-Harrison işi bu kadar ciddiye almasaydı. Her şeye karşın gerçeğin kanıtlandığı şu anda *carex bicolor*'ın sapı ve yaprağı yalnızca rüzgârın estiği yönde eğiliyor.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA KOLEKTİF PARANOYA

"Bütün yargılamalarda bir insanın yaşamı yarglanır"

OSCAR WILDE

Bin dokuz yüz on sekiz yılı başında İngiliz orta sınıfının büyük bir bölümü hükümetin kendilerini ortada bıraktığı duygusu içindeydi. Cephede söz verilen başarılar kazanılmamıştı, ülke savaş yorgunuydu ve bu durumun suçlularını bulmak gerekti. Burada önce başlangıcından beri savaşı yanlış yöneten "eski adamlar" ve Almanlara yakınlık duyduğu söylenen, çevrelerine bir sürü kaçık soyluyu, yetersiz askeri, "kökeni kuşkulu" Alman Yahudisi büyük bankeri ve "kösnülü hanımefendi"yi toplamış bakanlar, diplomatlar vardı. Hepsi de bu savaşta hiçbir kurban vermemiş gibi görünüyordular, dünya görüşleri kozmopolit, yaşam biçimleri hazcıydı. 1914 yılında, savaşın toplumda bir "içsel arınma" getireceğini uman ahlakçılar şimdi dehşet içinde hiçbir şeyin değişmediğini, daha da kötüsü savaşın bütün tabuları yıktığını saptamaktaydılar.

1918 Mayıs ve Haziran'ında Old Bailey'de çoğu İngiliz'in yozlaşmış seçkinler sınıfına karşı birikmiş kinini gösteren bir iftira davasına bakıldı. İlk bakışta sorun, bir kadın dansçının çiğnenen onuruydu, ama gerçekte başbakan, soylular ve sosyete dünyası mahkeme önündeydi. Davanın açılmasına insanları ardından sürükleyecek etkileyici bir önderin bütün özelliklerini kendinde toplayan bir adam neden olmuştu. Noel Pemberton Billing söz söylemesini bilen bir konuşmacıydı, yakışıklıydı, enerji doluydu ve ortalama İngiliz insanın önyargılarını sezecek sismografik bir duyarlılığa sahipti. 1916'da siyasete yönelmeden önce oyunculuk, gazetecilik, askerlik yapmıştı, ayrıca buluşları vardı. East Hertfordshire seçim bölgesinden bağımsız milletvekili olarak uçak sanayisinin büyümesi ve gelişmesi için uğraşmaktaydı (bizzat kendisi yeni bir uçak tipi geliştirmiş ancak uçak ilk gösteri uçuşunda düşmüştü); ayrıca İngiliz toplumuna "Al-

man Yahudilerinin sızmasına", bir de o zamanlar henüz "sodomist" diye tanımlanan "eşcinsellerin yol açtığı ahlaksal yozlaşmaya" karşı savaşıyordu. Ne var ki, Billing'in özel yaşamı örnek gösterilecek bir yaşam olmaktan çok uzaktı. Gerçi kavga arkadaşlarından birinin: "Erkeğin baktığı kadın, yalnızca evli bulunduğu kadın olmalıdır" biçimindeki özdeyişini savunuyordu ama evli olmasına karşın Billing'in geçmişinde çok sayıda evlilik dışı serüven vardı. Nice acılara katlanan karısı yalnızca bu gerçeği görmezlikten gelmekle kalmıyor, kendi asıl kökenini de kocasının siyasal düşüncelerine uydurmaya çalışıyordu. İçişleri Bakanlığı'nın sonraları bulup çıkaracağı üzere Mrs. Billing, bütün ısrarlı iddialarına karşın, bir Alman göçmeninin kızıydı. O halde, yabancı düşmanı Billing demek ki bir düşmanı koynuna almaktaydı ve duruşma sırasında bu gerçeği örtbas etmeye çabalamasına da şaşmamak gerekir.

26 Ocak 1918'de Billing'in sahibi olduğu, Alman, Yahudi ve Katolik karşıtı düşüncelerden karma bir görüşün temsilciliğini yapan *Imperialist* gazetesinde tuhaf bir yazı çıktı. Bu yazıda bir Alman prensinin elinde cinsel yaşam biçemlerinden ötürü şantaj yapılabilecek 47.000 İngiliz erkeği ile kadınının adları kayıtlı olan bir kara kitabın bulunduğu öne sürülüyordu. Aralarında kabinedeki bakanlar, diplomatlar, yazarlar, gazete sahipleri, krallığın hizmetindeki görevliler de bulunan bu "sapkınlar", 1914'te birer Alman ajanına dönüşmüşlerdi, soysuzlukları ve bozgunculukları vasıtasıyla İngiltere'nin savaştaki çabalarını engelleyebilirlerdi. Bu iddiaların kaynağı, uzun zamandır Billing'le birlikte çalışan, kara kitabı kendi gözleriyle gördüğünü söyleyen bir Amerikalıydı: Yüzbaşı Harold Sherwood Spencer. *Imperialist*'in baskı sayısı düşüktü, o nedenle bu anlamı karanlık yazıya kimse aldırmadı. Daha 1917'de "erdemli toplumsal yaşam" için "Vigilantes"⁶⁸ (Tetiktekiler) adını verdiği bir hareket başlatan Billing düş kırıklığına uğramıştı; 1918 Şubat'ında başarısız *Imperialist*'in adını *Vigilante*'e çevirdi. Bu, gazetenin daha çok tanınmasını sağladı ama nefret kaynağı seçkinler horgörülerıyla Billing'i cezalandırmaya devam ettiler. Ne zaman ki, *Sunday Times*'da Oscar Wilde'ın oyunu *Salome*'nin temsilini haber veren bir ilan çıktı, durum değişti. Başrolde Maud Allen oynayacaktı; bu kadının dansçının çok üst çevrelerden kadınlarla ilişkisi olduğu söyleniyordu.

Billing derhal işin gizilgücünü kavradı ve Spencer'i bununla görevlendirdi. Enine boyuna görüşüp tartıştıktan sonra Maud Allen'in cinsel eğilimlerini bir tıp terimiyle dolaylı yoldan anlatmaya karar verdiler. 16 Şubat 1918 gününü *Vigilante*'de başlığı gürültü koparacak kısa bir yazı çıktı: "Klitoris Tapıncı". Yazı belli bilirsiz vurgularla bunun ne anlama geldiğini ima ederek devam ediyordu: "Maud Allen'i Oscar Wilde'ın *Salome*'sinde özel bir gösteride izleyecek üyeler arasına girmek için Duke Sokağı'nda Miss Valetta diye birine başvurmak gerekiyor. ... Scotland Yard üye listesine el koyarsa, bu 47.000'in ... kimlikleri anlaşılabilir."

Maud Allen ile yapımcısı Jack Gren *Vigilante* okuyucularından değillerdi, çıkan yazıdan haberleri oluncaya değin iki hafta geçti. "Bu 47.000" in ne anlama geldiği kendilerine açıklandığında Billing'i ve gazetesini kara çalmaktan ötürü mahkemeye vermeye karar verdiler.

Önce ortada ne tür bir kara çalma olduğunun açığa çıkarılması gerekiyordu. İngiliz hukukuna göre hem tazminat istemiyle bir hukuk davası, hem de iki yıl hapis cezası getirecek bir ceza davası açma olanağı vardı. Ayrıca "klitoris" sözcüğünün kullanılması nedeniyle de açık saçıklıktan ötürü bir dava açma olanağı bulunuyordu. 1918 Nisan'ında Londra belediye mahkemelerinden birinde [davanın kabulü ya da reddi için] yapılan bir ön duruşmada, – Billing'in itirazına karşın – davanın, Billing'e karşı bir ceza davası açılması istemiyle bir üst mahkemeye gönderilmesi konusunda görüş birliğine varıldı. Aradan geçen sürede Billing yazılarıyla *Salome*'nin sahnelenmesini engellemeyi başaramamıştı. Bununla birlikte, basın temsilcileri hoşnutsuzlukla karşılaşmıştı; bazı eleştirmenlerin, "sodomist" Wilde'ın oyununu överek kendilerini kuşku altında bırakmamak için çaba harcadıkları açıkça görülüyordu.

Billing'e karşı açılan davada, mahkemeye duruşmalar sırasında soyadı hep sözcük oyunlarına yol açan ünlü yargıç Darling başkanlık etti. Sıkça "Little Darling" diye de anılan Darling skandal yaratacak davalardan hoşlanırdı ve duruşmalarda incelikli sözcük oyunları ile parlak bir ustalık sergilerdi. Yan iş olarak yazarlıkla uğraşan Darling daha önce bir tutucu milletvekili olarak siyasal yaşamda da etkinlik göstermişti (o nedenle Billing onun yan tutmasından kuşkulananmakta haklıydı). Maud Allen ile Jack Gre-

in'in avukatlığını Ellis Hume-Williams'ın üstlenmesine karşın, Billing –tam bir halk kahramanı gibi– kendini tek başına savunuyordu. Ancak mahkeme dışından ünlü bir avukatın ona öğütleriyle yol gösterdiği söylen-tisi yaygındı. Hukuksal destek de mutlaka gerekiyordu; çünkü Billing, bir, Maud Allen'e ilişkin iddialarının gerçeğe uyduğunu, iki, bunları yayımla-manın kamu yararına olduğunu kesinlikle tanıtlamak zorundaydı. O ne-denle daha ilk duruşma gününde Allen'i özel yaşamıyla gözden düşürme-yi denedi. Allen'in ahlakdışı yaşam sürme eğiliminin aileden geldiğini ka-nıt göstermeye çalışan Billing, dehşet içindeki izleyicileri Miss Allen'in geçmişinde büyük bir zevkle aydınlattı. Kadın dansçının, iki cina-yet işlediği ve iki kadını öldürdüğü için 1895'te Amerika'da idam edilen zi-hinsel özürlü bir erkek kardeşi olduğu o güne değin İngiltere'de hiç bilin-miyordu. Billing'e göre, Maud Allen'in –büyük olasılıkla kalıtsal olan– cin-sel farklılığını ayrıca "klitoris" sözcüğünü bilmesi de göstermekteydi. Yal-nızca hekimler tarafından kullanıldığı için, bu sözcüğü düzgün ahlaklı hiç-bir erkek (hele hele hiçbir kadın) bilmezmiş. Billing'e de bu sözcüğü bir hekim dostu öğretmiş. Maud Allen'in bedenini iyi tanıması, etkilenen jü-rinin gözünde kendisine açıkça zarar vereceğe benziyordu. Ne var ki, (bu arada başka noktaların yanı sıra sahne giysisinin ne kadar saydam olduğu enine boyuna tartışma konusu yapılan) Allen kendi adını büyük bir bece-riyle savunamasa da, *Salome* piyesini "önemli bir yapıt" olarak Billing'in darkafallılığına karşı yiğitçe korumuştur. Salome konusunu ilk kez ele alan elbette Oscar Wilde değildi. Yüzyıllar boyunca bu kadın Rubens, Tiziano, Dürer gibi ressamı büyüklemişti; Heine ile Flaubert yazın yoluyla ona yaklaşmayı denemişlerdi. Bunu yaparken hiçbiri öykünün İncil'de anlatı-lan biçimine bağlı kalmamıştı. Öykünün İncil'deki bu ilk biçiminde, Salo-me'yi üvey babası Herodes Antipas'ı Vaftizci Yahya'nın⁶⁹ boynunu vurdur-maya ikna etmesi için annesi kışkırtır. Sonraki yorumlarda, diğerlerinin yanı sıra Wilde'in yorumunda da, Salome Vaftizci Yahya'ya tutkundur, Yahya kendisini reddeder, o da intikam için Yahya'nın başını ister. Hero-des'in karşısında dans ettikten sonra, Herodes Salome'nin arzusunu yeri-ne getirir, ancak Salome'nin acımasızlığı kendisini çok sarstığı için sonun-da onu da öldürtür. Bu yorumda (Herodes'in üvey kızını sevmesi gibi) ya-

kın akrabalar arası cinsel ilişki motifi, (Salome'nin kesik başı öpmesi gibi) cesetseverlik (nekrofil) imaları önemli bir rol oynar, ama Wilde'ın yaşam öyküsünü yazan Richard Ellmann'a göre oyunun kahramanı "cinsellikle tinsellik" arasında ileri geri sürüklenip duran Herodes'tir. (Davanın akışı içinde yargıç Darling'in de en sevdiği oyun kişisi Herodes oldu; özellikle onun: "Öldürün bu kadını!" diye bağıışı pek hoşuna gidiyordu.) Wilde'in *Salome*'sinin Londra'da sahnelenmesi 1892'de de sorun yaratmıştı. Başrolü Sarah Bernhardt'ın oynayacağı oyunun provaları iki hafta sonra yarıda kesildi, çünkü İngiliz sansürü İncil'de yer alan kişilerin sahnede gösterilmesine izin vermiyordu. Daha sonra Max Reinhardt oyunu Berlin'de başarıyla sahneye koydu ve Richard Strauss 1905'te Salome operası için [hemen hemen hiç kısaltmadan] bu metni kullandı; operanın Covent Garden'daki temsili coşkuyla karşılandı. Maud Allen de daha yüzyıl başında Salome rolüyle başarı kazanmıştı, [Strauss'un operasından alınarak] oyuna katılan dans sahnesi "The Vision of Salome" (Salome'nin Düşü), VII. Edward'ın çok beğendiği Allen'in geniş repertuarının doruklarından biriydi. Bu övgü toplamaya, Billing yozlaşmanın zaferi olarak bakıyordu. Maud Allen'e Berlin'deki eski eğitim yılları hakkında ayrıntılı sorular yönelterek izleyicilerde onun dansındaki kösnüllüğün Alman düşünce dünyasından kaynaklandığı izlenimini uyandırdı. Billing'e göre, o zamana değin İngilizlere tümüyle yabancı olan bu dans tarzını Londra'da ilk Allen tanıtmıştı –burada Allen'in ünlü rakibi Isadora Duncan'ın öncü rolü kısaca bilmezlikten geliyordu– ve Almanlara yakınlık duyan üst tabakadan kadınlar, örneğin, 1916'da düşürülen başbakanın eşi Margot Asquith bu tür gösterileri takdir etmekteydi. Maud Allen, Asquithlerce Downing Sokağı No. 10'a²⁰ çağrıldığını gerçi doğruladı, ama kadınlarla ilişkiye girdiği söylenen Mrs. Asquith'le aralarında çok mu "yakın" bir ilişki olduğunu soran Billing'i de protesto etti. Billing'in karşısına aldığı ikinci kişi Jack Grein, daha belediye mahkemesinde bu tür suçlamalara karşı kendini savunmakta güçlük çekmişti. Başından beri erkekliği izleyicilerde kuşku uyandırmaktaydı, Hollanda'da doğmuş bir Yahudi'ydi ve Londra'daki *German Theatre*'ın (Alman Tiyatrosu) kurucusuydu; üstelik Prusya kendisini kırmızı kartal nişanıyla ödüllendirmişti. Halkavcısı (demagog) Billing'e hangi saflıkla karşı çıktığı "savaşla sa-

natın hiçbir ilgisi bulunmadığı” yolundaki sözlerinden belliydi. Grein, savaşın dördüncü yılının daraltıcı ortamında toplum içindeki eski oyun kurallarının geçerliğini yitirdiğini belli ki fark etmemişti. Her şey siyaset konusu olmuştu; böylece Billing *Salome*’yi, Grein’in İngiliz halkının ahlakını bozmak için oynattığı “murdar” bir oyun olarak göstermeyi başardı. Allen ve Grein gibi bohem yaradılışlı insanlar, kanıt getirmenin böylesine akıl erdirmek ve davanın gidişini giderek artan bir kuşkuyla izlediler.

Billing’in mahkemeye çıkardığı savunma tanıklarının çoğunda belli bir sahtelik öne çıkıyordu. Böylelikle davanın daha baştan –en azından galerideki izleyiciler için– eğlenceli olacağı kesindi. Tanık iskemlesine oturan ilk kadın Eilen Villiers-Stuart oldu. Mrs. Villiers-Stuart’ın aslında Billing’e (kendisinin öne sürdüğü gibi) bir *agent provocateur* (kışkırtıcı ajan) olarak mı gönderildiği, yoksa başlangıçtan beri onunla işbirliği mi yaptığı bugüne değin açıklık kazanmamıştır. Villiers-Stuart sözcüğün en doğru anlamıyla bir “femme savante”dı (çok bilmiş kadın). Orta halli kökenine karşın siyasetçiler ve askerler görüştüğü insanlar arasındaydı; Asquith’in parlamentoda grup sorumlusu atadığı Neil Primrose ile de bir ilişkisi olmuştu. Dediğine bakılırsa, kara kitabı kendisine ve silah arkadaşı Binbaşı Evelyn Rotschild’e Primerose göstermişti. Ne yazık ki Primerose ile Rotschild cephede yaşamlarını yitirmişlerdi (Mrs. Villiers-Stuart’a göre çok şey bildikleri için öldürülmüşlerdi) ve bu ifadeyi doğrulamaları olanaksızdı. Kitap “yeniden Almanya’da olduğu” için de, Villiers-Stuart’ın onu kanıt olarak mahkemeye sunması mümkün değildi. Duruşmadan önce yıldız tanığıyla kararlaştırdığına göre, Billing ona kitapta kimlerin adı geçtiğini sormayacaktı. Ama sanki bu sahneyi iyice hazırlamışlar gibi tam aksini yaptı. O ana değin yargıç ölçüyü kaçırmaması konusunda Billing’i defalarca uyar-mıştı. Coşup taşan Billing, acaba kara kitapta yargıç Darling’in de mi adının geçtiğini Mrs. Villiers-Stuart’tan öğrenmek istediğini söyledi. O da bunu doğruladı ve Mr. ve Mrs. Asquith ile eski savaş bakanı Lord Haldane’in adlarını da gördüğünü ortaya attı. Jack Grein’in de ajan olarak adı geçiyormuş. İnanılmaz bir skandal patlak verecek gibiydi, tümüyle şaşkınlık içindeki yargıç Darling o andan tezi yok ne olursa olsun Billing’e karşı önyargılı davrandığı kuşkusunu uyandırmak istemedi. Gerçi davacı avukatı Hu-

me-Williams, kendini savunamayacak durumdaki üçüncü kişilere herhangi bir kanıt olmaksızın durup dururken çamur atılmasına karşı çıktı ama olan olmuştu bir kere. Hume-Williams'a tanığın inandırıcılığını sorgulamaktan başka bir şey kalmıyordu. Peki neden Primerose bildiklerini açıklamamış da gönül rahatlığıyla cepheye geri dönmüştü? Mrs. Villiers-Stuart, çapraz sorgulamada buna Primerose'un savaştan sonra siyaset yaşamından çekilmeyi, sonra da skandalı açığa vurmaya tasarlamasını neden gösterdi. Yine de Primerose'un ölümünden sonra kendisinin cesaretini daha çok kanıtladığını, daha 1916'da aralarında Mr. Hume-Williams'ın da bulunduğu birçok değerli kişiyi kara kitabın varlığı hakkında bilgilendirdiğini söyledi. Bu yine tümüyle şaşırtıcı bir ifşaattı. Ortaya çıktığı üzere, Hume-Williams gerçekten iki yıl önce bir çay toplantısında Mrs. Villiers-Stuart'la tanışmış, anlattıklarını ilgiyle dinlemişti. Böylece şimdi davacı avukatının kendisi bir alacakaranlığa gömülüyor, Mrs. Villiers-Stuart'ın anlattığı meraklı öykü ağırlık kazanıyordu.

Bu arada bütün ülke, verilen ayrıntılı haberler sayesinde olayı büyük zevkle izlerken Fransa cephesinde durum yeniden kötüleşmişti. 1918 Mart'ı sonunda Ludendorff'un⁷¹ saldırısı İngilizlere büyük kayıplar verdirmiş ve nisan'da General Haig'i⁷² "canınızı dişinize takın" sözleriyle ünlenen direnme çağrısını yapmaya zorlamıştı. Fransa'daki durumdan sorumlu tutulan Başbakan Lloyd George, General Maurice önderliğindeki askerlerin komplosuyla karşı karşıya kaldı ve şans biraz yüzüne güldüğü için komployu bastırabildi. Başbakan kişisel olarak son derecede bunalmıştı; savaşın daha 1919 ya da 1920'ye kadar süreceğini hesaplıyordu. Bir türlü karar veremiyor, geçici olarak uzlaşma yoluyla bir barış yapmak düşüncesiyle oyalanıyordu. Parlamentoda bu tür barış görüşmelerine yönelttiği amansız eleştirilerle sivrilten Billing şimdi tanığı Harold Sherwood Spencer ile "zafersiz elde edilen bir barışı" baştan beri gözden düşürmeye çalışmaktaydı.

Yüzbaşı Spencer'e düşen ilk iş, ikinci tanık olarak kara kitabın varlığını doğrulamaktı. Spencer, 1914 başında Arnavutluk kralı olan Alman Wied prensi Wilhelm'in yaveri olduğunu söyledi (bu daha sonra Almanya tarafından alaycı biçimde yalanlandı). Dediğine göre, bu sayede birçok gizli belgeye göz atmış ve kara kitaba da rastlamış. Scotland Yard'ı ve İngiliz

gizli servisini, özellikle Amiral Hall'ı uyarmayı denemişse de sonuçsuz kalmış. Kitapta gerçekten Asquithler ile Lord Haldane'in adı geçiyormuş. VII. Edward'ın eski sevgilisi ve Asquithlerin yakın dostu Mrs. Alice Keppel de ajan olarak gösterilmekteymiş. Spencer'in iddiasına göre, (Mrs. Keppel gerçekten ikinci bir konutunun bulunduğu) tarafsız Hollanda üzerinden Alman Dışişleri Bakanı Kühlmann ile İngilizler arasında barış görüşmeleri için arabuluculuk yapmayı denemiş. Salt Mrs. Keppel'in adı orada bulunanlar üstünde elektrikleştirici bir etki yaptı. Bu, Billing ile Spencer'in amaçları için tam da gereksindikleri bir heyecandı. İzleyicilere üst tabakanın barış görüşmelerinde İngilizleri yabancı ülkelere sattığı telkininde bulundular. Gerçi, 1918 Haziran'ında Den Haag'daki savaş tutsakları konferansında İngiliz ve Alman delegeleri gerçekten barış için temkinli bir nabız yoklaması yaptılar ama çabalar sonuçsuz kaldı ve bütün bunlarda Mrs. Keppel kuşkusuz hiçbir rol oynamadı.

Gücü sarsılmış davacı avukatı Hume-Williams bütün çabasını Spencer'in kara kitaba ilişkin iddialarının gülünçlüğüne göstermek üzerine yoğunlaştırdı. Yüzbaşının çelişkiler içinde bocalaması bu işi kolaylaştırıyordu. Sözümona elinde kara kitabın bir kopyası vardı ama nereye koyduğunu pek iyi bilemiyordu. Bir ara kitabın bir kopyası Roma'daymış, ama oradaki İngiliz elçisi de Alman ajanı olduğu için güvenli bir yere gönderilmesi gerekmiş. Ne var ki, böyle önemli bir belgenin herhangi bir bavulun içinde Avrupa'yı dolaşması jürinin kulağına pek inandırıcı gelmedi. Spencer'in öyküsü bütünlükten yoksundu.

Peki, her gün kendilerinden birine yağdırılan hakaretler karşısında seçkinlerin tepkisi nasıldı? Başlangıçta karışık duygular içindeydiler, inanmıyor, neşeleniyor, alay ediyorlardı. Herkesin önünde: "Şu Klitoris dedikleri Yunanlı da kim? Henüz bana tanıştırmadılar" diyen Abermale Kontu'yla eğleniyorlardı; subaylarsa, özellikle de saray hekimi Sir Alfred Fripp'in belsoğukluğu sağaltımı konusunda pek bilgisiz görünmesini hayli eğlendirici buluyorlardı. Ama işin ciddiyeti anlaşıncı bu aldırmaçlık hemen gevşedi. Mahkemede açıktan açığa "kendi sınıflarının önyargılarını" sergileyen "orta tabaka canavarlarını" (Robert Cecil)⁷³ üst tabaka büyük ölçüde küçümsese de, orta tabakanın yeni uyanan özsaygısı karşısında ken-

dini kollamak zorundaydı. Toplumca dışlanan Oscar Wilde: “Kamuoyu doymak bilmez bir canavardır” saptamasında bulunmuştu. Önce kara kitabın sahibi olduğu söylenerek ölen oğlu Neil Primrose’a kara çalınan eski başbakan Lord Rosebery durumu protesto etti. Rosebery’nin baskısı üzerine savaş kabinesi 4 Temmuz’da Billing olayını ele aldı. Önce davayla ilgili gazete haberlerine sansür konulması teraziye vuruldu. Öneri reddedildi. Bir araştırma komisyonuna görev verme olanağı vardı, ama siyasetçiler bu düşünceden pek hoşlanmıyorlardı. İçişleri Bakanı Sir George Cave de dava devam ettiği sürece herhangi bir girişimde bulunmak istemiyordu, bununla birlikte Billing hakkında çok geniş bilgisi vardı. Bakanlığındaki dosyalardan anlaşıldığı üzere daha 1918 Mart’ında “Vigilantes”in (Tetiktekiler) toplantılarına bir sivil polis gönderilmiş ve onların inandıkları ilkeler hakkında bazı şeyler öğrenilmişti. Polis onları çoğunlukla küçük burjuvalardan oluşan tarikat benzeri bir birlik olarak betimlemişti. Hatta bunun üzerine bir hekime danışılmış, o da bu harekete özgü usdışı korkuları ayrıntılı biçimde çözümlemişti. Hekimin vardığı sonucun özeti, “Vigilantes” (Tetiktekiler) üyelerinin, hastalık tablolarında alışılmış Yahudi düşmanlığı ve cinsel korku belirtileri görülen paranoyit insanlar oldukları yolundaydı. Hekime göre, onlar kadın hakları savunucusu köktenci kadınlar gibi histeriye tutulmuş olabilirlerdi ve Billing cezaya çarptırılırsa bu histeri daha da güçlenebilirdi. Oysa varılan bu sonuçtan ötürü Billing’e karşı dikkatli bir tutum izlemesi uyarısına karşın çoğu kimse suskunluğa zorlanmak istemiyordu. Mrs. Keppel mahkemeye bir avukat göndererek savaş çıktıktan sonra Hollanda topraklarına ayak basmadığına yemin etmeye hazır olduğunu bildirdi. Aynı biçimde Amiral Hall, Spencer’e karşı ifade vermekte ısrarlıydı; hakarete uğrayan diğerlerinin istemleri de mahkemenin önüne gelmişti; ne var ki, yargıç Darling bu yakınmalara herkesi şaşırtan garip bir cümleyle tepki gösterdi, adamların “buna katlanmaları gerekirmiş bir kez”, çünkü söylendiğine göre onun da bu kitapta adı geçiyormuş.

Şimdi Billig için sorun, “47.000” üzerine yazdığı yazıda yaptığı sodomi suçlamasını belgelemekti. Bir hukukçu “sodomist suçların” savaş yıllarında belirgin biçimde arttığını ona doğrulamıştı (elbette çok sayıda asker yıllarca kadınsız yaşarsa başka türlü beklenemezdi). 1914’ten 1919’a ka-

dar 22 subay ve 270 ast rütbeden asker eşcinsellikten ötürü mahkemeye çıkarıldılar. Billing bunu tümüyle “İngilizliğe aykırı” bir gelişme olarak kabul ediyor ve arkasında Alman parmağı görüyordu. Alman İmparatorluğu’nda 1908’de imparatorun yakın dostu prens Philipp Eulenburg’a karşı büyük bir eşcinsellik davasına bakıldı, ama orada tartışma İngiltere’den çok daha açık yürütüldü. Bu “şaşırtıcı liberal düşünce ikliminde” (Nipperdey)⁷⁴ eşcinselliğin suç sayılmamasını isteyen reformcular da vardı. Billing Almanya’daki bu tartışmaların ardında karanlık entrikalar sezen sodomi uzmanlarını tanık iskemlesine çağırdı. Bunlardan birincisi, verem hastalıkları uzmanı Dr. Serrell Cook’tu ve “hobi olarak” sodomiyle ilgileniyordu. Dr. Cook, Jack Grein’in yapmacıklı konuşmasının daha baştan onun sodomist olduğuna işaret ettiğini belirtti. Dediğine göre, ancak hasta cinsellikli bir insan *Salome* gibi bir oyunun sahnelenmesini isteyebilirmiş ve bu arada hasta cinsellikli insanların sayısı bir milyona kadar ulaşmış. Bunların arasında mazoşist ya da fetişist olanlar da varmış (iki sözcüğü de Dr. Cook’un orada bulunanlara açıklaması gerekti) ve bunların tümünü içeri tıkmakta yarar varmış. Yargıç Darling bu uslamlamayı coşkuyla onadı; Billing başka bir yıldız tanıkla sodomi gibi bir “Alman hastalığının” nelere yol açtığını göstermeye devam edebilirdi: (Bosie diye de anılan) Lord Alfred Douglas, 1891’de Oscar Wilde’ı tanıdığı zaman yazın meraklısı hoş bir genç kızdan pek farkı yoktu. Yazarın hastalıklı bir cinsel doyumsuzluk içindeki (erotoman) genç kız tavrılı hayranı, bir *amour fatal* (uğursuz aşk) yaşatarak taptığı yazarı dört yılda onulmaz bir yıkıma uğrattı. Wilde, Bosie’nin babası tarafından mahkemeye verildi, ünlenen bu davanın sonunda sodomist olarak hüküm giydi ve cezaevinden salıverildikten sonra Paris’te bir otel odasında öldü. Douglas gönül rahatlığıyla yalnız Wilde’dan yüz çevirmekle kalmamış, eşcinsellikten de kendiliğinden vazgeçmişti bu arada. İngiliz toplumunun kendileri gibi olanı kayıran ve onun gibi normal insanlara zarar veren sodomistlerle “dolu” olduğu kanısına varmıştı. Yalnız bu iddianın bile Billing’e yararı dokundu, bunun ötesinde Douglas’ın avantajı *Salome* piyesinin uzmanı sayılmasıydı. Wilde *Salome*’yi önce Fransızca yazmış, İngilizceye çevirmesi için Bosie’yi isteklendirmişti. Douglas Oxford’u bitirmeden ayrıldığı için bunun sağaltıcı bir uğraş olabileceği düşünülmüş-

tü, ama çeviride çok hata yapıyor, iki sözcükten sonrasını hep Wilde'in düzeltmesi gerekiyordu. Ama şimdi Douglas, Billing'in oyundaki sapıklıklar konusunda kendisini sorgulamasına istekli çıkınca, o duruma hiç değinilmedi elbette. Bosie önce bu yapıta "katkısından" ötürü büyük pişmanlık duyduğunu açıkladı. Ona göre, hiçbir zaman kimseden zorla böyle bir oyunu izlemesi beklenmemeliydi. Wilde'in amacı daha baştan beri bir genç kızın cinsel arzularını sergilemekmiş, hem bunun ötesinde oyunun içine sodomist motif de yerleştirmiş, bütün bunları dili olağanüstü ustalıklarla kullanarak örtmüş. *Salome*'nin başat izleği, örtmece yoluyla "tinsel dürtü" olarak tanıtilen sadizmmiş. Bosie'ye bakılırsa, Wilde "Avrupa'nın son üç yüz elli yıl boyunca gördüğü en kötü ruhlu yaratılmış." Billing daha iyi bir tanık ifadesini rüyasında bile göremezdi, üstelik Wilde'in yapıtının Alman düşünce dünyasından etkilendiğini de kafalara sokmayı başarmıştı. Bossie, Wilde'in Alman yazarların yapıtlarını okuduğunu, sonraları Alman dostu kafa dengi arkadaşlarının cezaevinde onu ziyaret ettiklerini ateşli biçimde doğruladı. Onların en önde geleni, bilindiği üzere Almanya'yı "kendi tinsel yurdu" sayan Lord Haldane'miş. Douglas'ın sahneye çıkışının izleyicileri epeyce etkilediği belliydi, ama davacı avukatı Hume-Williams, Bosie'nin karakterini tartışma konusu yapmayı yine de başardı. Tanığın, Wilde'in her tür bayağılığı tumturaklı bir dille anlattığı biçimindeki ifadesinde ısrarlı olup olmadığını dostça sınıdıktan sonra yazarın eski bir aşk mektubunu okudu: "Bir tane yavrum, yazdığın sone insanı büyülüyor ama tansık, dizelere uyum, öpüşmelere ateş bağışlamak için yaratılan senin o güzel kırmızı gül dudaklarında." Bunun üzerine Billing tarafında kopacak patırtıyı önceden kestirmek mümkündü. Bu mektup Douglas'ın karşısına ilk kez çıkarılmıyordu; daha önce 1895'te Oscar Wilde'a karşı açılan davada kullanılmıştı; o zamandan beri Londra'da bir avukat ilgililere mektubu ödünç veriyordu. Yargıç Darling'in mektup hakkında bilgisi vardı; bundan önce 1913'te Lord Alfred Douglas'la ilgili bir başka iftira davasında mahkemeye başkanlık etmişti. Hume-Williams acımasızca Douglas'ın geçmişini alaya almayı sürdürdü; Bosie'nin 1893'te bir öğrenci gazetesi için yazdığı *Salome* eleştirisine değindi. Burada Douglas, İngilizlerin bu olağanüstü güzellikteki oyunu içinde rozbiye yer verilmediği için anlayamayacaklarını vurgulamaktaydı. Davacı tarafı

bu gülmeceli sözlerle küçük bir artı puan toplamışa benziyordu. Ne var ki, bütün dava boyunca Billing tanıkları yönlendirmesiyle ve tartışma götürür kanıtlarıyla jüri üyelerini derinden etkilemişti. En son gün, ustalıklı ama tümüyle boş bir savunmayla hedef aldığı grubu ikna etti: “Benim suçlamalarım gerçeğe uygun değilse, o zaman neden söylediklerimi çürütecek tanıklar getirilmedi buraya? ... Esrarengiz nüfuz sahipleri hakkındaki gerçeği gün ışığına çıkarmanın zamanı geldi artık; üç buçuk yıldır savaş çabalarımızı engelleyen, ... Alman Yahudilerini koruyan, özbeöz İngiliz’e ekmek ve iş şansı tanımayan nüfuz sahipleridir bunlar.” Billing sözlerine devamla anlattıklarının kamunun yararına olduğunu, ama hiçbir zaman Maud Allen’i lezbiyen olarak göstermek istemediğini açıkladı. Böylelikle daha önce getirdiği kanıtların tümüyle çelişkiye düştü, işte şimdi davacı taraf için Billing’in sözlerindeki mantık eksikliğini ortaya koymanın sırasıydı. Hume-Wiliams’ın elinden geleni yapmasına karşın, jürinin ona karşı güvensizliği sürüyor gibiydi. Jüri üyelerini Mrs. Villiers-Stuart’la 1916’da yaptığı o kuşkulu konuşma konusunda aydınlatmadığı için insan haklı olarak gizleyecek neyi olduğunu merak edebilirdi. Şimdi de hain Almanların elinde bir kara liste bulunmasının pekâlâ mümkün olduğunu öne sürüyordu. Ancak bütün bu varsayımlar savaşın getirdiği histeri ortamında abartılmış, olayla hiçbir ilgisi bulunmayan büyük bir gerçekdışı söylence yaratılmıştı. Şimdi önemli olan, yalnızca Maud Allen ile Jack Grein’in onuruydu.

Bu alışılmış dışı söylevin bitmesinden sonra yargıç Darling jüriye kararında yardımcı olabilecek hiçbir yönerge vermedi. Bu arada yargılanan Noel Pemberton Billing değil de Oscar Wilde’ın oyunu *Salome*’ymiş gibi bir izlenim uyanmıştı. Dolayısıyla “açığa vurulan” bu pislik karşısında kendisini “normal” ve erdemli sayan bir kişi Billing’i aklamaktan başka bir karar veremezdi. O nedenle 90 dakikalık bir kapalı görüşmenin ardından jüri davalı Billing’in “suçsuz” olduğu kararına vardı. Mahkeme giderlerini Maud Allen ile Jack Grein ödeyeceklerdi. İzleyiciler öyle bir alkış tufanı kopardılar ki, yargıç Darling salonu boşalttırdı.

Davanın galibi mahkeme binasından çıktığında daha da büyük bir insan kalabalığının coşkun gösterileriyle karşılandı. Giysilerine bakılırsa Billing’in yandaşları orta tabakadan gelmekteydi, ama resimlerde çok sayı-

da işçi şapkasını fark etmek de mümkün. Billing onların tümüne “o yukarıdakilere dünyanın kaç bucak olduğunu anlattığı” duygusunu vermişti. Artık düzenlediği Vigilantes (Tetiktekiler) toplantılarına yoğun bir katılım vardı; liberal *Manchester Guardian* bu fenomen karşısında ancak şaşkınlığını dile getirebiliyordu: “Hiç kimse şimdiye değin bu kadar çok saygın insana ... pislik atmadı ve buna karşın bir çeşit kahraman olmadı.” Ama sonraki aylarda Billing’e yönelen halk ilgisi cephede durumun iyileşmesiyle orantılı olarak azaldı. Alman düşmanı Horatio Bottomley ile paylaştığı (diğerleri yanı sıra, yabancıları işaretlemek, ana babasından biri Alman olan herkesi tutuklatmak gibi) giderek ölçüsü kaçan istemleri artık kraliyet ailesini de tehdit ediyordu –Alman kökenli V. George daha yeni Windsor adını almıştı– ve bu duruma artık hoşgörü gösterilemezdi. Scotland Yard ve İçişleri Bakanlığı, Billing’in inandırıcılığını temelden sarsmayı üstlendi. Önce Mrs. Billing’in damarlarında “Alman kanı aktığı” duyuruldu. Yıldız tanık Eileen Villiers-Stuart hakkında da dosyalarda tuhaf şeyler bulundu. İlk kocası umduğu gibi 1914’te cephede ölmemişti, Fransa’da cankurtaran sürücüsü olarak yaşamaktan mutluydu. Bunun üzerine Mrs. Villiers-Stuart [kocasını diğer bir kadınla paylaştığı gerekçesiyle] iki eşlilikten ötürü mahkemeye verildi; bu durum onu artık polisle sıkı işbirliği yapmaya yöneltti. Sadece dokuz aylık bir hapis cezası önerilince, ifadesinin tutanağa geçirilmesine razı oldu ve mahkeme önünde ad vermesi için Billing’in kendisine şantaj yaptığını belirtti. Bunun ötesinde, Spencer davadan önce kendisine ve Billing’e kara kitabı hiç görmediğini söylemiş. Buna karşın, Billing, Spencer’in “yüksek amaçlar” uğruna yalan söylemesinde diretmiş. Bu arada Billing’in yardımıyla Avam Kamarası’nda bir koltuk için uğraşan Yüzbaşı Spencer’in de geçmişi karşısına dikildi. Paranoya dolayısıyla 1917’de ordudan atıldığı ortaya çıktı. Demek ki, Billing’in baş tanıklarının her ikisi de çok büyük olasılıkla yalan söylemişlerdi.

Gerek Alman, gerek İngiliz gizli servislerinin önemli kişiler hakkında gizli bilgilerin derlendiği listeler düzenlediği tartışma götürmez. Hume-Williams’ın söylevinde isabetle kanıtladığı gibi açığa çıkarılması en güç yalan, bir damla doğru içerendir. Billing olayı ayrıca genelde iyi işleyen İngiliz sınıflı toplumunda 1918’de durumun gerçekte ne kadar gergin oldu-

ğunu gösteriyor. 1917’de Rusya’daki olaylara tanık olan Hugh Walpole, Billing’in temize çıkması üzerine şaşkınlık içinde: “Bu büyük İngiliz devriminin başlangıcıdır” diye yazıyordu. İngiltere’nin İttifak Devletleri’ni” yenmesi, Billing’i “kasım suçlularının”⁷⁶ peşine düşmek ya da hançer darbesi söylencesinin⁷⁷ İngilizlere uyan bir başka türlüünü uydurmak olanağından yoksun bıraktı. Ama ortaya attığı düşünceler İngiliz sağının alt kültüründe yaşamaya devam etti.

Yargıç Darling davayı yönetmedeki yetersizliğinden ötürü sert eleştirilere uğradı ve bunun üzerine hemen yazınsal meraklarına yöneldi. Ara sıra *Times*’da şiirleri yayımlandı. (Kendi izniyle yazılan yaşamöyküsü *Lord Darling and His Famous Trials*’da/Lord Darling ve Ünlü Davaları) Billing’e karşı açılan dava bilerek atlanmıştı.) Billing meslek değiştirmeyi sürdürdü, film yapıcısı, sinema sahibi, kitap yazarı oldu. En ünlü yapıtı *The Aeroplane of Tomorrow* (Yarının Uçağı) 1941’de çıktı, uzmanlarca çığır açıcı olarak övgüyle karşılandı. Meslek yaşamında Billing davasının izleri bir türlü tümüyle silinmeyen Maud Allen 1956’daki ölümüne değin kendisiyle yapılan röportajlarda Billing’ten hep “şu korkunç adam” diye söz etti.

POSTA HAVALESİ DAĞITICISINA TEREYAĞLI EKMEK

1918 VE 1919'DA BERLİN'DE İŞLENEN İki POSTA HAVALESİ DAĞITICISI CİNAYETİ

Potsdam'daki Brandenburg Eyalet Merkez Arşivi'nde, 1930'lu yıllarda oluşturulan ve sonraki kuşaklar açısından tarihsel önem taşıyan kişi ve ceza dosyalarını bir araya getiren, Berlin Emniyet Müdürlüğü'ne ait geniş kapsamlı bir belge varlığı saklanmaktadır. Bu belgeler arasında 1918 ve 1919'da Berlin'de işlenen iki posta havalesi dağıtıcısı cinayetiyle ilgili dosyalar da bulunuyor. Dosya kataloğunu düzenleyen arşiv görevlisinin belirttiği gibi katil “son yılların en cin fikirli, en insafsız canilerinden biriydi. Cinayetlerini olağanüstü derinlemesine düşünerek hazırlamış, kendisi hakkında kuşku uyandıracak her şeyden kaçınmıştı. Her iki cinayetle ilgili olarak adli polise ulaşan binlerce ihbardan bir tane bile doğru çıkan yoktu.” Katil ancak birkaç yıl sonra, 1922'de salt bir rastlantı sonucu yakalandı. Tutuklanmasının ardından, 1918'den beri bu iki cinayet olayını kovuşturan Berlinli polis komiserine oldukça uzun bir itirafta bulundu ve para için işlediği iki cinayeti nasıl tasarlayıp gerçekleştirdiğini en ince ayrıntılarıyla, açık seçik anlattı.

Bu itiraf ile –gerek büyük para harcanarak hazırlanması, gerekse seçilen yerler açısından– cinayetlerin alışılmış dışı koşullarda işlenmesi, posta havalesi dağıtıcısı cinayetlerini o yılların suç olayları arasında öne çıkartır. Kovuşturmayı yürüten komiser Erich Gennat yıllar sonra meslekteki eski günlerine dönüp baktığında posta havalesi dağıtıcısı cinayetlerini karşılaştığı en ilginç olay, katili de “son zamanların en acımasız canilerinden biri” olarak niteleyecektir.

Cinayet masasındaki uzun süreli görevi boyunca çok sayıda suçluya ve katille karşılaşan komiserin belleğinde bu caninin özellikle acımasız

biri olarak kalmasının nedeni, işlediği suçların ve kurbanlarının sayısı olamaz herhalde. Belki, cinayet düzenini serin kanlılıkla hesaplayarak neredeyse tiyatroya özgü bir düş dünyası yaratması ve kurbanlarını tuzağa düşürmesi insana bu caniyi özellikle ürkütücü gösteriyor. Sahnelemek ve planlamak bu caninin elinden geliyor, ayrıca atmosfer duygusu da var. Aslında onun isteği yazar olmaktır.

Adı Wilhelm Blume. 1874 Amsterdam doğumlu, liseyi Oldenburg'da bitirir, sonra değişik meslekler yaparak güçbela yaşamını kazanır. Erken ölen ana babasından kalan bir parça para kısa zamanda tükenmiştir. Giriştiği mesleklerde Blume'nin pek şansı yoktur, daha çok sudan işlerle uğraşır, at yarışları için tüyo vermek gibi. Bu arada hep yeniden yazmayı dener, yazdığı oyunlarla ilgilenecek birilerini bulmaya çalışır. İki kez yasayla başı derde girmiştir; bahis yasasına aykırı hareket etmekten, dolandırıcılıktan, bir de sahte ad kullanmaktan ötürü. Şimdi savaş vardır, zaman kötüdür: İş bulmak olanaksızdır, gıda maddeleri giderek güç bulunmakta, pahalılaşmaktadır. Bir ay önce muhasebeci olarak çalıştığı işten çıkarılmıştır, 1918 yazı sonunda yalnızca borçla yaşamaktadır. O halde ne yapmalı, nasıl para bulmalıydı?

1918 Ağustos'unda Berlin sokaklarında gezinirken çantaları gönderilen paralarla dolu posta havalesi dağıtıcıları Wilhelm Blume'nin dikkatini çeker ve onlardan birini soymak düşüncesi aklına gelir. 1922'de itirafında anlattığı gibi, amacı doğrultusunda birkaç gün boyunca Berlin Mitte'de belli bir posta havalesi dağıtıcısını gözler, onun Spandauer Sokağı'ndaki merkez postanesinden çıkıp hep aynı yolu izleyerek evden eve gittiğini saptar. O halde en akla yakın olanı, pusuda bekleyip, birkaç havaleyi teslim etmesinden sonra dağıtıcıyı soymaktır. Ancak, bu işi sokakta yapmak tehlikelidir. Ne var ki, herhalde hayırlı bir belirti gibi yorumladığı bir rastlantı yardımına koşar: Posta havalesi dağıtıcısının her gün izlediği yolu kolağan ederken merkez postanesine yakın bir evde, Spandauer Sokağı No. 33'te bir kiralık oda ilanı görünür.

Odayı kiralar; odayı kiraya veren yaşlıca bir terzi kadın olan ve yalnız yaşayan Frau [Bayan] Rühle'dir; kendisini ona Berlin yakınlarındaki Teltow kentinden gelen tereyağı toptancısı Adolf Stubenrauch olarak tanı-

tır. Erkek kardeşiyle birlikte şu sıra toptancılar çarşısında bir satış yeri açmak istediğini söyler. Bu zamanda tereyağı toptancısı bir kiracı bulmanın; oturduğu dairede kullanmadığı odaları kiraya veren kadını ne kadar sevindirdiğini göz önüne getirmek mümkün. Ötesi: Blume (diğer adıyla Stubenrauch) erkek kardeşinin de taşınmak istediğini, bunun için daha önce bir genç kadının tuttuğu ikinci odayı da gereksindiğini açıklar. İkinci oda da kendisine verilirse ancak o zaman taşınabilirmiş. Frau Rühle duraksamadan kiracısı genç kadını evden çıkartır ve böylelikle, tasarlanan cinayetin olası bir tanığı ortadan kaldırılmış olur. Gerçi Blume merak uyandırmamak için odaya 1 Eylül’de yerleşir ama geceleri Lichterfelde, Lankwitzer Sokağı’nda oturan bir hanım arkadaşının yanında kalmayı sürdürür; ancak oldukça erkenden, sabahları saat 5 sularında (Frau Rühle henüz uyanmadan) evden çıkıp Spandauer Sokağı’ndaki odasına gitmektedir. Bu sırada binada oturan diğer kiracıların hiçbirine görünmemeye özen gösterir.

Bir hafta boyunca posta havalesi dağıtıcısını nasıl köşeye kıştıracağını sistemli biçimde tasarlar. Sahnelediği oyunun olabildiğince akla uygun görünmesi için hazırlıklarında en küçük ayrıntılara varıncaya değin çaba harcar. Dairenin kapısına üstünde: “Adolf & Dietrich Stubenrauch Bira-derler, Toptan Tereyağı Ticareti” yazan [ince] bir tabelayı raptiyeyle tutturur. Posta havalesi dağıtıcısıyla ilişkiye geçmek için de kentin çeşitli postanelerinden kendi adına küçük tutarlı havaleler çıkartır.

Bu girdiği rolle Blume zamanı can alıcı noktasından yakalar. Kendini tereyağı toptancısı olarak göstermek doğrusu dahice bir buluştur, savaşın bu son haftalarında ona karşı yakınlık ve güven duyulmasını sağlamaktadır.

Gelen ilk havaleyi teslim alan Frau Rühle’nin, makbuza onun adını yazıp kendi imzasını atmasının ardından –bu durum ileride polisin bunu katilin imzası sanıp arama ilanlarına koymasına yol açacaktır– Blume, diğer adıyla Stubenrauch, birkaç gün sonra adına gönderilen havaleleri bizzat kendisi teslim alır. Çevrilen dolabın umulan sonucu vermesi Blume’nin tahmininden daha kolay olur. Posta havalesi dağıtıcısı Alfred Weber hemen konuya girer: Acaba tereyağı toptancısı ona tereyağı temin edebilir miydi, bildiği alıcılar vardı. Sonradan ortaya çıktığı üzere posta hava-

lesi dağıtıcısı asıl işinin yanı sıra karaborsa işleri de yapmaktaydı; meslektaşlarına gıda maddeleri, bu arada tereyağı da buluyor, böylelikle düşük kazancını biraz artıyordu. Blume, posta havalesi dağıtıcısının ilgisine şaşır-mış görünüyor, bu durum dört yıl sonraki itirafında da sezilmekte. Görün-düğü kadarıyla konu beklendiğinden daha iyi gelişmektedir. Blume, diğer adıyla Stubenrauch, posta havalesi dağıtıcısı Weber'e 7 Eylül cumartesi gü-nü beş kilo tereyağı temin edeceğine söz verir.

Artık Blume işleyeceği suç için son hazırlıklarını tamamlamak, ön-celikle olaya tanıklık etme olasılığına karşı odayı kendisine kiralayan Frau Rühle'yi evden uzaklaştırma yolunu bulmak zorundadır. Suç aleti olarak bir tabanca, bir hançer ve ipler satın alır; onun tiyatral abartıya eğilimini yansıtan bir görünümdür bu. Böylelikle posta havalesi dağıtıcısını sindir-meyi ve çantasındaki paraları almayı amaçlamaktadır.

Cinayet günü 7 Eylül'de Blume sabah erkenden evdedir. Posta ha-valesi dağıtıcısını saat 8.30'a doğru beklemektedir. Sekizden az önce Frau Rühle'ye gidip Friedrich Sokağı'ndaki eczaneden kendisi için gazeteye ba-kıp Latince adlarını yazdığı birkaç ilacı almasını rica eder.

Artık ev boştur; ne var ki, posta havalesi dağıtıcısı gecikir ve ancak saat dokuzdan sonra gelir. Blume onu içeri alır, oturmasını rica ederek sanki söz verdiği tereyağını getirecekmiş gibi yan odaya geçer. Geri dön-düğünde elinde tabanca vardır, korkuya kapılan posta havalesi dağıtıcısın-dan çantasının içindeki havale bedeli paraları kendisine vermesini ister. Gafil avlanan posta havalesi dağıtıcısı karşı koymaz; imdat istemesine fir-sat vermeden savuşmak için Blume'nin kendisini iskemleye bağlamasına da ses çıkarmaz. O ana değin her şey planlandığı ve Blume'nin hazırladı-ğı biçimde gelişir.

Ancak Frau Rühle eve beklendiğinden önce dönünce durumda bir tırmanma olur. Planlanan soygun çifte bir cinayete dönüşür. Blume çığlık çığlığa bağırarak, direnen kadının evden çıkmasını, yardım istemesi-ni engellemek ister. Aralarında çatışma çıkar; çatışma sırasında Blume bir bıçakla kadını delik deşik eder ve sonunda kadının boğazını keser. Bunlar olurken yan odada iskemleye bağlı posta havalesi dağıtıcısı kur-tulmaya çalışır, ama boşuna. Blume için artık başka çıkış yolu yok gibi-

dir. Kadını öldürdükten sonra posta havalesi dağıtıcısı Weber'i de öldürmek için yan odaya geri geri döner. Önce onu boğmayı dener Blume, başaramayınca onun da boğazını keser.

Bununla birlikte, bu iki korkunç cinayetin getirisi azdır: Posta havalesi dağıtıcısının çantasından 1900 mark vardır. O günkü koşullara göre de az bir paradır bu.

Cinayet ancak dört gün sonra ortaya çıkar. Posta havalesi dağıtıcısı Weber gerçi cinayet günü 7 Eylül'den beri kayıptır, ama resmi dağıtım çizelgesinde o gün Spandauer Sokağı No. 33'e uğraması öngörülmediği için orada aranması söz konusu değildir. Ama 11 Eylül günü Frau Rühle'nin da-iresi önünde biriken gazeteler bina sahibi kadının dikkatini çekince polis kapıyı kırarak içeri girer. Polis korkunç bir görünümle karşılaşmış olmalı. Cinayet yeriyle birlikte iki kurbanı da gösteren dosyalarda duran resimler bu-ğün bile olanlara ilişkin bir fikir veriyor.

Cinayet masası hemen olayı soruşturmaya başlar, ama katilin olay yerinde bıraktığı tek iz bir su bardağı üstündeki parmak izleridir. Şimdilik ne bu parmak izleri, ne de evin diğer sakinlerinin sorgulanmasıyla ilerleme sağlanamaz. Stubenrauch biraderleri gören yoktur, kimse onların eşkâlini betimleyecek durumda değildir. Adolf Stubenrauch, Spandauer Sokağı No. 33 adresine havale çıkarılan postanelerde yapılan soruşturmalar da sonuç getirmez. Bu arada polis kapıdaki tabelanın üstündeki adlara bakarak olayın Stubenrauch adını kullanan iki suçlusu olduğundan yola çıkar. Değerlendirilebilecek kişi tariflerinin yokluğunda, resmi arama ilanlarına havalelerde bulunan açıkça çarpıtılmış çeşitli imzalarla, özellikle Frau Rühle'nin imzaladığı alındaki imza basılır. Polis işe yarar ihbarlar için 10.000 mark ödül koyar. Spandauer Sokağı'ndaki çifte cinayet birkaç gün boyunca Berlin basınında enine boyuna tartışılır; adli polis halkı yardıma çağırmak için gazetelerden yararlanır; bu, o zaman için oldukça yeni bir tarzdır. Ne var ki, polise yapılan yüzlerce ihbardan hiçbirisi doğru yönü göstermemektedir. Birkaç kişi tutuklanırsa da, suçlu aralarında değildir.

Polis hiçbir sonuca ulaşamayınca çok geçmeden olay sessizliğe gö-mülür. Günlük olaylar, savaşın sonunun gelmesi, Kasım Devrimi⁷⁸, sonuçta aydınlığa çıkarılmamış cinayeti tümüyle arka plana iter.

Katil Wilhelm Blume, Berlin'de kalmıştır ve Lankwitzer Sokağı'ndaki hanım arkadaşının yanında oturmaya devam etmektedir. Cinayetlerin kendisine sağladığı 1900 mark çabucak tükenmiştir. Aradan geçen sürede kimse izini bulamadığı için suçu kusursuz işlemişe benzemektedir. O halde neden bir kez daha denememeli?

İşlediği birinci cinayeti çözümleyince, bazı değişiklikler yaparsa benzer bir ikinci eylemin daha çok başarı vaat ettiği sonucuna varır. İtirafında ikinci cinayetin hazırlıklarını ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır: “Spandauer Sokağı'ndaki olayda, para için bir posta havalesi dağıtıcısını soyma planımın aslında hiç kötü olmadığını görmüştüm; elime az para geçmesi yalnızca rastlantıydı, çünkü olay günü büyük bir Yahudi bayramıyla çakışıyordu, ticarethane sahibi Yahudilerin dükkânları kapalıydı. O yüzden bir posta havalesi dağıtıcısını soyma planını ikinci bir kez tartıya vurdum. Gazetelerde, odalarını kiraya veren kadınların tanımadıkları kimsele-re oda kiralamamaları konusunda uyarıldıklarını görmüştüm. ... O nedenle birinci defasında olduğu gibi yine bir oda tutup postacının oraya gelmesini sağlamak bana uygun görünmedi. Planımda bazı değişiklikler yapmam gerekliydi.”

1918 Aralık'ı başında işlediği iki cinayetten sonra sözümona yeniden “ruhsal dengesini” bulduğu sıra ve elindeki paranın da tükenmesi ardından Blume somut biçimde ikinci olayını planlamaya koyulur. Bütün dikkatini, pusuya düşüreceği posta havalesi dağıtıcısının üstünde gerçekten yüksek tutarlı havaleler bulunmasını nasıl sağlama alacağı konusunda yoğunlaştırır. Bu durumda düşünceleri iki yöne kayar: 1. Berlin'in hangi semti yüksek tutarlı havaleler vaat etmektedir ve 2. bu tutarlar daha nasıl yükseltilebilir?

Blume kentin gösterişli anacaddesi Unter den Linden'de karar kılar. Posta havalesi dağıtıcısının yolu üzerinde, kuşku uyandırmadan kurbanını bekleyebileceği bir yer seçmiştir çabucak burada. Artık ev değil bir otel söz konusudur. Blume'nin yerleşmeyi kurduğu otel, kentin en iyi, en kibar otellerinden Unter den Linden No. 5'teki Bristol otelidir.

Olayın geçeceği yerle ilgili tercihin ardından postacının çantasında olabildiğince çok ve yüksek tutarlı havale bulunmasını sağlama almaya çalışır. 1918 yılının sonlarına doğru, devrimle çalkalanan bu haftalarda işa-

damlarının korkularını sömürmek pek kurnazca bir düşüncedir. Gazete ilanıyla yazı işleri arayan bir üniversite öğrencisini aşağıdaki içeriği taşıyan 250 pusula yazmakla görevlendirir:

“Gizlidir!

Spartaküs grubu⁷⁹ 4 Ocak 1919 günü şimdiki hükümeti düşürmeyi ve imparatorluk merkez bankasının yanı sıra büyük bankalara ve posta çeki idaresine de el koymayı amaçlamaktadır.

Paranızı güvenceye almak istiyorsanız, banka hesabınızdaki alacağınızı değer konulmuş mektup olarak zarf içinde, posta çeki idaresindeki alacağınızı ödeme emriyle kendi adresinize havale ettirin.

Bu iletiyi kesinlikle gizli tutmak sizin kendi yararınızdır.

Anlaşılabilir nedenlerden ötürü
kim olduğunun
bilinmesini istemeyen
bir iş arkadaşınız”

Pusula metni tek başına dramatik olsa da, pusulaları yazan öğrenciden –tıpkı kötü bir tiyatro oyununda olduğu gibi– ağzını çok sıkı tutması istenir, çünkü Blume’nin dediğine göre olağanüstü öncelikte bir siyasal sorun söz konusuymuş; o nedenle –ona bu işi veren– kendisinin de adını açıklaması olanaksızmış.

Noel’den az önce Blume mektupları öncelikle olay için seçtiği “Unter den Linden” ile “Friedrich Sokağı” posta dağıtım bölgesinde yeri olan işadamlarına gönderir. Ama kafasındaki olay yeri konusunda kuşku uyandırmamak için kentin başka semtlerindeki adreslere de yazılar gider.

Mektubu alan bazı işadamları yazıyı hiç de gizli tutmazlar, gazete yönetimlerine iletirler ya da ellerindeki yazıyla polise başvururlar. Bir tüccarın yazıyı polise gönderirken eklediği düşüncesine göre, ya paranın getirilmesinden sonra bir eve girip paranın çalınması, ya da bir posta havalesi dağıtıcısının pusuya düşürülmesi planlanmıştı. Posta idaresi de posta havalesi dağıtıcılarını bilgilendirir, kuşku uyandıran her şeyi bildirmeleri konusunda uyarır. Suçluyu büyük şaşkınlığa düşüren, sonradan itiraf ettiği

üzere, Berlin gazetelerinde bu imzasız mektuplara ilişkin haberler çıkması, bu arada yine bir posta havalesi dağıtıcısını pusuya düşürme planı olasılığına dikkat çekilmesidir.

Aradan geçen sürede Blume hazırlıklarını daha da hızlandırmıştır. Noel'den önce Bristol otelinde bir odaya yerleşmek istemektedir. Bunun da titizlikle sahnelenmesi gereklidir. "Benim için her şeyden önce birkaç parça yol eşyası bulmak önemliydi, çünkü kendi kendime, yolcu olarak elimde hiç eşya bulunmazsa hemen göze batardım diyordum. Gerçi evde bir bavulum vardı, ama onu alıp dışarı çıkamazdım, yoksa ev sahibi kadın farkına varırdı. Satılık bir bavul nerede vardır diye yerel gazetedeki ilanlara baktım, sonunda Brandenburger Sokağı'nda satılık bir bavul olduğu ilanına rastladım." Bunun dışında yine aynı biçimde elden düşme bir rugan çanta satın alır. Ayrıca Friedrich Sokağı ile Leipziger Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunan ünlü Mädler mağazasından küllengi branda bezinden bir el çantası alır. Böylece seçkinlerin otelinde boy göstermek için gerekli aksesuarları bir araya toplamıştır.

"O zaman elimdeki yolcu eşyasının içinde bir şeyler bulunması, pek hafif olmaması gerektiğini düşündüm kendi kendime. Sonra bavulu, çantaları küçük kum paketleriyle bir parça doldurmak aklıma geldi. O nedenle Müller Sokağı'ndaki bir eskiciden bir tomar gazete kâğıdı, yine Müller Sokağı'ndaki bir kırtasiyeciden bir yumak sicim aldım. Sonra kum bulunan boş bir alana kadar Müller Sokağı'nı kuzeye doğru yürüdüm. Orada küçük küçük kum paketleri yaptım, hemen hemen hep 4 ya da 5 paketi çevrelerine sicim dolayarak bağladım, onları Mädler'den aldığım el çantasının içine koydum." Bunun ardından Blume, emanete bıraktığı büyük bavul ile çantayı doldurmak ve ağırlaştırmak üzere kum paketleriyle Stettin istasyonuna gider.

Ama bavullarla ilgili hazırlıkta hesaba katılması gereken noktaların hepsi bu kadar değil. "Otelde kent dışından geldiğim izlenimini uyandırmak için, yol eşyama, özellikle de büyük yolculuk bavulumu yapıştıracağım, kent dışından geldiğimin anlaşılmasını sağlayacak bir demiryolları çıkartmasına ihtiyacım vardı. O nedenle Velten'e gittim, bavulu orada bagaja verdim." Bir sonraki trenle yine geri döner, ama daha önce Berlin'in kuzeyine düşen Velten'den Bristol oteline telefon edip bir oda ayırtır. Berlin'e vardı-

ğında doğrudan Bristol'a gider, bagaj makbuzunu verir, eşyasının Stettin istasyonundan alınıp getirilmesini ister. Otelde kendisi için "Gustav von Gos- sen, Tımar Sahibi, Stettin" diye bildirimde bulunur. Tereyağı toptancısı bu kez -otelin havasına da yakışan- toprak sahibi bir soylu olmuştur.

O ana değin her şey planlandığı gibi gelişir. Blume odasına çıkar, eşyasının gelmesini bekler. Ama tümüyle beklenmedik bir şey olur. Otel çalışanı bavulu getirirken bavul açılmıştır. Adam, kâğıt torbaları birbirine karıştırdığı için özür diler, beyefendinin her şeyin tamam olup olmadığına bakmasını rica eder. Blume "bunun üzerine telaşa kapıldığını", otel çalışanının işkillendiği izlenimini edindiğini anımsıyor. O yüzden küçük kâğıt torbaların içinde kimyasal madde örnekleri bulunduğunu söyleyerek adamı yatıştırmaya çalışır. Bu olaydan sonra Blume göze battığını hesaba katmak zorudadır. O yüzden ertesi gün Bristol otelinden ayrılır. Eşyasını Lehrte istasyonuna göndertir. Ama daha önce kum paketlerini güvenceye almak için sicimleri raptiyelerle tutturarak bavulun içinde bir çeşit ağ örmüştür. Bu talihsizlik bir kez daha yinelenmemelidir.

Ne olursa olsun tasarladığından vazgeçmek niyetinde değildir. Bristol otelinden az ötede, aynı seçkinlikte Adlon oteli vardır. Blume, Brandenburg Kapısı'nın karşısına düşen Paris Alanı'ndaki otele yerleşir. Otel konuk bildirim belgesinde kendisini "Hans von Winterfeldt, Ev Sahibi, Hamburg" olarak gösterir.

Adlon otelinde her şey ilkin Blume'nin umduğu biçimde gelişir. Kendisine bir oda verilir, eşyası herhangi bir olay çıkmaksızın odasına getirilir. Blume dış görünüşünü özenle değiştirmiştir. Tasarladığı iş için top sakal bırakmıştır; büyük otellerin atmosferine uygun düşen siyah bir takım, yakasına misk sıçanı kürkü geçirilmiş içi kürklü bir palto giymekte, altın kaplamalı bir gözlük takmaktadır, sol gözünün üstündeki siğilleri bir yara bantıyla gizlemiştir. Sigara içmediği halde gösteriş olsun diye odasına püro siparişi vermekte ve gelen püroları da içmektedir.

Blume, diğer adıyla von Winterfeldt, artık planının sonraki aşamasını gerçekleştirmeyi düşünebilir. Burada da yine bir posta havalesi dağıtıcısını odada tuzağa düşürmeyi denemek istemektedir. Yapılan uyarılardan ötürü böyle bir işe kalkışmak kolay değildir, çok güvenilir biri olduğu izle-

nimini uyandırması gerekmektedir. Birinci defada olduğu gibi yine kendi adına posta havalesi çıkarmak istememektedir; çünkü bu çok göze bata-bilirdi. Onun yerine, kendi adına otele ödemeli gönderilecek siparişler verir. Piyangocu dükkânlarına telefon edip piyango bileti ısmarlar, biletlerin ödemeli olarak otele gönderilmesini ister.

Unter den Linden semtine ve Adlon oteline bakan posta havalesi dağıtıcısı Oskar Lange 1918 yılı sonlarında Bay von Winterfeldt adına gelen değer konulmuş bir posta gönderisini teslim ederken hiçbir şeyden kuşku-lanmamış olmalı. Oskar Lange gönderi bedelini tahsil için otel konuğunun odasına çıkar. Sohbet ederler; Blume, diğer adıyla von Winterfeldt, birkaç dilim tereyağlı ekmek ikram eder, posta havalesi dağıtıcısının ailesi için de bu ekmekten temin edeceğine söz verir. Kendisi, von Winterfeldt, Berlin ekmeğini yiyemiyormuş, o yüzden çiftliğinde yapılan özel ekmekten bu-lunduğu yere göndertiyormuş. Sonradan oğlunun bir Berlin gazetesinde açıkladığı üzere, posta havalesi dağıtıcısı evinde bunun yıllardır yediği en iyi tereyağlı ekmek olduğunu anlatacaktır.

İşleyeceği suça hazırlık yolunda başarılı bir adım daha atılmıştı. Ama Adlon otelindeki odasının duvarlarının ses geçirmesi sorun yarat-maktadır. O nedenle oda, tasarladığını gerçekleştirmeye uygun değildir. Planda bir kez daha değişiklik yapmak zorundadır. Adlon otelinde üç oda-lı bir süit kiralamaya karar verir; o zaman, ortadaki odada kimse rahatsız etmeden, o suçu işleyebilecektir. Odayı hemen değiştirmenin çok göze ba-tacağı kanısındadır. Yine birkaç günlüğüne otelden ayrılır, süit rezervasyo-nunu geri döneceği ocak ayı başı için yaptırır. Bunu akla uygun göstermek amacıyla, oda değiştirmesinin nedenini annesiyle babası da geleceği için üç odaya gereksindiği biçiminde açıklar. Annesiyle babası için daha rahat olacağı için süit mümkünse birinci katta olmalıdır.

Blume 1 Ocak 1919'da yeniden Adlon oteline giriş yapar, kendisi için ayrılan birinci kattaki süite yerleşir. Aynı gün rastlantı sonucu cadde-de posta havalesi dağıtıcısı Lange ile karşılaşır. Aradan geçen sürede Blu-me yine "Hans von Winterfeldt" adına Adlon oteline ödemeli gönderiler si-pariş etmiştir. Yanında Herr von Winterfeldt adına da ödemeli gönderiler bulunan posta havalesi dağıtıcısı onları hemen teslim etmek ister. Blume

üstünde para olmadığı bahanesini öne sürer. Herr Lange'nin ertesi gün sabah çok erkenden otele gelip kendisine uğraması ricasında bulunur.

Gerçekten Lange 2 Ocak'ta dağıtım Adlon otelinden başlar, önce sözde Herr von Winterfeldt'in yanına gider. O zaman neler olduğunu daha sonra Blume itirafında anlatıyor: Önceki gün rastlantı sonucu karşılaşmaları sırada posta havalesi dağıtıcısına kesin bir dille söylemişti, "ona verecek bol miktarda ekmeğim vardı yine. Buna dayanarak postacı, kendisine vereceğim ekmeğin hazırda olup olmadığını sordu, bunun üzerine bir dakika oturmasını, yan odadan alıp geleceğimi söyledim. Planım ekmeği çantasına koyarken karşısında 2 tabanca çekmek, onu, yanındaki değerli eşyayı vermeye zorlamaktı." Blume yan odaya gider, eli ekmek dilimleriyle dolu geri döner ve onları posta havalesi dağıtıcısına verir.

Olayın sonraki gelişimini betimlerken Blume'nin yazarlık tutkusu gözden kaçmıyor. Bu tutku, itiraf tutanağında dahi kendini belli eder, tutanağı tutan polis memuru bile etkilenir, tutanak bu bölümde bir oyunun diyaloglarını anımsatmaktadır:

"Postacı başını eğmiş ekmek dilimlerini çantasına yerleştirirken, dolu ve ateşe hazır iki tabancamı çektim.

Eller yukarı.

Benden ne istiyorsunuz?

Postacı çok korkmuştu ama ona buyurduğumu yapmak için kılını bile kıpırdatmadı.

Ben parayı istiyorum.

Para benim değil."

Blume silahları ona doğru tutarak:

"Her şeyi çıkarıp vermezseniz bu odadan dışarı canlı çıkamazsınız.

Yanıtı yalnızca başını sallayarak reddetmek oldu, bunun üzerine ona dedim ki: Aptallık etmeyin, beni en kötüsüne zorlamayın.

Sonra kardeşimin henüz yan odada olduğunu, ben yumuşasam bile onun gevşemeyeceğini ekledim. Yine başını sallayarak reddetti.

Zor kullanmadan posta havalesi dağıtıcısının yola gelmeyeceğini anladım. Hiç sektirmeden ve benim için en tehlikesiz biçimde kemendi boynuna nasıl geçiririm diye düşündüm."

Sözümona kardeşiyle konuşmak için yan odaya gidermiş gibi yapar. Birkaç adım attıktan sonra geri döner, her olasılığa karşı önceden hazırladığı kemendi fırlatarak posta havalesi dağıtıcısının boynuna geçirir ve boğazını sıkarak. Yetmezmiş gibi savunmasız adamın ellerini iskemle arkallığının arkasında birbirine bağlar. Ve Blume sonunda, ağzını, burnunu ıslak bir mendille tıkararak posta havalesi dağıtıcısını boğar.

Bu kez elde ettiği ganimet çok daha büyüktür. Blume posta havalesi dağıtıcısının çantasını acelele kapılmadan yavaş yavaş gözden geçirir. Posta havalesi dağıtıcısının az önce çantasına koyduğu ekmek dilimlerini suyla dolu banyo küvetine atar. Dağıtım çantasında yaklaşık 20.000 mark nakit para, ayrıca takılar, senetler, tahviller, posta pulları vardır. Senetlerin, tahvillerin çok geçmeden bloke edilmesi üzerine onları yakacak, takıları Berlin'in güneyindeki Teltow kanalına atacaktır. Blume temkinli davranarak yalnız nakit parayı elinde tutar.

Adlon oteli'nde herhalde hiç kimse cinayetin farkına varmamıştı. Odayı kilitledikten sonra Blume hiç dikkati çekmeden otelden ayrılır. Tiergarten Parkı'nda oda anahtarlarını fırlatıp atar. Akşam, yine Lankwitz'de hanım arkadaşının yanındadır; uzun süreli yokluğunu yeni bir iş bulmak için yolculukta olmasıyla açıklar. Hastalık bahanesiyle bir hafta evde kalır.

Daha cinayetin işlendiği gün öğleden sonra posta havalesi dağıtıcısı Lange'nin yokluğu fark edilir, arama çalışmaları başlatılır, akşama doğru adli polis devreye sokulur. Posta havalesi dağıtıcısının en son ne zaman görüldüğü tanık ifadelerine dayanılarak güçlükle saptanır. Posta havalesi dağıtıcısının sabah dağıtımını sırasında uğradığı otellerin ve dükkânların çalışanları iş saatleri bittiği için çoğunlukla yerlerinde değillerdir; öte yandan kentteki siyasal durum (Spartakistlerin ve USPD'nin⁸⁰ ayaklanmaları tehlikesi, sokak çatışmaları, kitle gösterileri) soruşturmanın hızla yürümesini engellemektedir. Adlon otelinin berberi, posta havalesi dağıtıcısını Herr von Winterfeldt'in odasına giderken gördüğünü polise ancak ertesi sabah haber verebilecektir. Herr von Winterfeldt önceki günden beri otelde görülmediği için polis derhal süitini kapılarını kırar ve posta havalesi dağıtıcısının cesediyle karşılaşır.

Banyoda, su dolu küvetin içinde yumuşamış ekmek dilimleri vardır. Devlet gıda maddeleri araştırma kurumunun 10 Ocak 1919 tarihli raporunda saptadığına göre: “Ekmek kalıntıları ... mikroskopla bakıldığında Berlin’de çıkarılan [düşük nitelikli] savaş ekmeğinden farksızdır.” Ekmek dilimlerinin üstüne tereyağı sürülüyümüş, “kısmen de içinde mikroskobik havuç parçaları bulunan marmelata” rastlanmış. Sonuç: Marmelat da kent yönetimince karneyle dağıtılan marmelatın aynısı.

Katil bu kez de değerlendirilebilecek izler bırakmamıştı. Polis el ve duvar ilanları bastırdı. İşe yarar ihbarlar için 10.000 mark ve çalıntıların parasal karşılığının yüzde onu tutarında ödül konuldu. Kendisini Adlon otelinde gören tanıkların ifadesine göre, polis, katili şöyle tarif etmektedir: 35-40 yaşlarında –Blume 44 yaşında olmasına karşın belli ki daha genç gösteriyordu– orta boylu, top sakallı bir adam aranmaktadır. “Hareketleri kendinden çok emindi ve herhalde büyük otellerdeki ortama ve konfora alışkındı.”

Ama bu kez de polise suçlunun yakalanmasına götürecek hiçbir ipucu gelmez. Büyük olasılıkla aynı katilin işlediği bu iki cinayeti, cinayet masası şimdilik aydınlığa çıkarmaktan uzaktır. Böylelikte bütün izler yitmektedir, artık katil için güvende olduğu kuruntusuna kapılmak, kalabalığın içinde kaybolmak mümkündür.

Bu noktada Blume’nin “karşı oyuncusu”, her iki olayda da kovuşturmayı yürüten cinayet masası komiserlerinden Erich Gennat hakkında bir iki söz söylemek yerinde olacaktır.

Komiser Gennat özellikle “olağanüstü sabrı, müthiş belleği, psikolojik sağgörüsü” (H. H. Liang) ve karşısındakinin psikolojisini kavrayan ustalıklı sorgulama yöntemleri uygulaması dolayısıyla meslekteki hizmeti sırasında ünlenmiş, zamanının en yetenekli komiserlerinden biridir. O aynı zamanda, ülke çapında adli sicil araştırması ya da dosya alışverişi gibi çağdaş kovuşturma yöntemlerine öncülük etmiş bir kişidir. Komiser Gennat’ın insana yabancı gelmeyen özgün bir kişiliği vardır, giyimine özen göstermez, göbeklidir, pastaya bayılır, çevresinde dört dönen sekreteri “Minik Trude” Steiner sayesinde çok sevdiği pastası hiç “eksik” olmaz. 1920’li yıllarda komiseri sekreteriyle birlikte gösteren kartpostallar piyasaya sürülür. Gennat’ın başkanlık ettiği cinayet masası Berlin dışında da ün salar.

1930'lu yılların başında Heinrich Mann, Charlie Chaplin ya da Edgar Wallace gibi adlar Berlin cinayet masasını ziyaret ederler. Erich Gennat sadık sekreteriyle günümüze değin televizyon dizilerinde ortaya çıkan biraz gülünç ama becerikli komiser tipinin başat örneklerinden biri sayılabilir.

Zamana göre en çağdaş yöntemlerin kullanılmasına, halktan çok sayıda ihbar gelmesine karşın, cinayet masası posta havalesi dağıtıcısı cinayetleri konusunda ilerleme sağlayamaz. Komiser Gennat ile arkadaşlarına günün birinde katilin bir hata yapmasını ummaktan başka hiçbir şey kalmamıştır. Ya da Komiser Gennat'ın dediği üzere, "uğursuz bir rastlantının sadık bir köpek gibi katilin ardı sıra koşması" gerekmektedir (alıntı R. Strückikow'a dayanıyor).

Olaya şimdilik kapanmış gözüyle bakılır. Ama üç yıl sonra, 31 Temmuz 1922'de Dresden'de Töpfer Sokağı No. 1'deki evin 2. katında, bir garsonun karısı oturduğu daireden dışarı çıktığında kapısının önünden bir adamın hızla gözden yittiğini, merdivenlerden aşağı koştuğunu fark eder. Kapının önünde yerde kibritler olduğu, paspas da yerinden oynadığı için adamın kapıyı zorlayıp içeri girmek istediğini düşünür. Yiğitçe adamın peşinden sokağa kadar koşar, onu bir polis memuruna gösterir. O da, adamı izlemeye alır ve yandaki evde kısıtır. Kimlik belgelerini sorduğunda adam bir tabanca çıkarıp polis memuruna ateş eder. Ancak polis memuru bir darbeye kuşkulu kişiyi merdivenden aşağı yuvarlamayı başarır. Adam yuvarlanırken kaçamayacak biçimde yaralanır. Yaralı hastaneye götürülür, orada polise verdiği ifadede kendisini 1881 Londra doğumlu yazar Erich Eilers olarak tanıtır.

Başlatılan adli sicil araştırmaları sonucunda çok geçmeden yaralının Wilhelm Blume olduğu anlaşılır. Daha yapılan ilk sorgulamalarda sanığın bir posta havalesi dağıtıcısını pusuya düşürmek ve soymak amacıyla Töpfer Sokağı'ndaki evi gözetlediği ortaya çıkar. Bunun arkası çorap söküşü gibi gelir.

Polis hemen Berlin'de işlenen henüz aydınlığa çıkmamış iki cinayetle arada bir bağlantı kurar. Blume'nin parmak izleri 1918'deki cinayetten sonra Spandauer Sokağı'ndaki evde bulunan parmak izleriyle karşılaştırılır. Bunun üzerine dosyalarda belirtildiğine göre Blume, bu arada Berlin'den gelen iki komisere hiç duraksamadan daha önce işlediği iki cinayeti itiraf eder.

Katil 1919 Ocak'ında işlediği son cinayetinden sonra neler yapmıştır? İtirafında 1920 Kasım'ına değin Berlin-Lichterfelde'de bir yayınevine ait kitapçıda sorumlu müdürlük yaptığını belirtiyor. Orada 250.000 mark zimmetine geçirmiş, o zamandan beri kaçakmış. Eğleştiği yerler sonraki yıllarda değışmekte: Önce Almanya'da şurayı burayı dolaşıyor. 1921 ilkbaharı sonuna doğru bir süre Dresden'de kalıyor, sonra Londra'ya geçiyor ve dediğine bakılırsa orada Harry G. Whitecliffe takma adıyla tiyatro oyunları yazıyor.

1922 Şubat'ında Almanya'ya geri döner ve yine Dresden'e gider. Geçen yıl Erich ya da kimi kez Harry Eilers adını kullanarak yaşadığı bu kentte yine öncelikle oyun yazmak ve oyunlarından birini sahneleyecek bir tiyatro bulmak çabası içindedir. Yapım giderlerinin bir bölümünü üstlenmeyi önerince, Dresden'deki Neustädter Schauspielhaus onun yazdığı *Simili* (Sahte Mücevherler) adlı güldürüyü sahneye koymaya hazır olduğunu açıklar. İlk temsil 1922 ilkbaharında yapılır.

Blume, Dresden'de tutunmaya çalışmaktadır. 1921'de Koch ailesiyle tanışmış, onlarla dostluk kurmuştur: [Elbe nehri kıyısında] Dresdner Terrassenufer'de küçük bir madensuyu satış yeri sahibi olan Frau Koch ile üç kızıdır bunlar; kızlardan on üç yaşında olanı "Harry Amca"nın pek hoşuna gitmektedir. Blume kendisini onlara Brezilya'da büyük tarım işletmeleri miras kalmış varlıklı bir adam olarak tanıtmıştır.

Terrassenufer'de hemen madensuyu satış yerinin yanında çalışan tuvaletçi kadının küçükleri baştan çıkarıyor diye kendisini polise ihbar etmesinden güçlkle kurtulur. "Harry Amca", okulu bitirir bitirmez kızla evleneceğine söz verir. Anne Koch ile kızı iyi bir kısmet çıktığını sandıkları için çok hoşnutturlar.

Blume, diğer adıyla Erich ya da Harry, Eilers Koch ailesinin evine yakın bir oda kiralar. Geceleri orada kalmakta, gündüzleri Kochların evine gidip oyun yazmayı sürdürmekte, kızlara İngilizce öğretmekte, gününü onlarla birlikte geçirmektedir.

Dresden'de Frau Koch'la birlikte bir yayınevi, Dorian Verlag'ı kurar. Görünüşte bunun nedeni tiyatrolar birliğinin kurallarına göre sahnelenen *Simili* (Sahte Mücevherler) adlı oyununa ilişkin hakların oyun me-

tinleri basan ve tiyatrolara sunan bir yayınevine verilmesi gereğidir. Blume, Dorian Verlag için başka güldürüler de yazar ya da Londra'dayken İngilizce yazdığı oyunları Almancaya çevirir. *Simili*'nin (Sahte Mücevherler) yanı sıra, *Nellys Gouvernante* (Nelly'nin Dadısı), *Gift* (Zehir), *Amor im Paradies* (Aşk Tanrısı Cennette), *Fluch der Vergeltung* (Lanetin Bedeli), *Der weisse Schornsteinfeger* (Ak Yüzlü Baca Temizleyicisi) gibi oyunları bunlar arasında sayılabilir.

Blume yaşamını yeniden düzene koyduğunu sanmaktadır ama 1922 yazında parası bitmeye yüz tutunca yaşamını kendine söylediği yalanın üstüne kuramayacağını anlar. Yeniden bir posta havalesi dağıtıcısını pusaya düşürmeyi planlar. Bu kez hazırlıklarında tereyağlı ekmek yedirmek yoktur: Yem olarak merdivene banknotlar koyacaktır. Tasarladığı, posta havalesi dağıtıcısı eğilir eğilmez tabancayı dayamak, onu üstündeki havaletleri vermeye zorlamaktır. Ama bir garsonun kuşkucu karısı sayesinde bu suç işlenmeyecekti.

Sorgulamalar sırasında bile Blume'nin akli fikri yazarlığındadır. Başyapıtı olarak *Der Fluch der Vergeltung* (Lanetin Bedeli) adlı oyununu görmektedir ve 1922 Temmuz'u sonunda tutuklandığı zaman oyunuyla ilgilenecek bir tiyatro aramaktadır. Komisere yakalanmasının kendisi için bir reklam olmasını, yazarın kimliği açığa çıkınca tiyatroların oyunu sahnelemeye ilgi duymasını umduğunu belirtir. Komiser Gennat, Blume'nin: "Eğer asılacak ve *Der Fluch der Vergeltung*'un başarıyla oynandığı haberini alacak olursam, gözüm arkada kalmaz. O zaman hayatım yaşadığıma değmiş demektir" diyecek kadar ileri gittiğini anımsıyor.

Ne var ki, kendisine ödetilecek *lanetin bedeli*'ni kendi eliyle öder. İti-rafından birkaç gün sonra, Berlin'e götürülmesinden az önce, bilek damarlarını keser. Polise farketirmeden kasık bağının içinde her olasılığa karşı birkaç jilet saklamıştır.

MÜNİH'TE ÖLDÜRÜLEN REHİNELER

SIYASAL EYLEM Mİ, SIRADAN BİR SUÇ MU?

Üç Mayıs 1919 cumartesi günü Münih'in önde gelen gazetesi Münchener Neueste Nachrichten (MNN) (Münih'ten Son Haberler) 7 Nisan'dan sonra ilk kez yeniden çıktı. Aradan geçen sürede Baviera başkenti iki devrim yaşamıştı, gerçi her iki devrim yönetimi farklıydı, ama ikisi de "şûralar cumhuriyeti"⁸¹ adını almıştı.

MNN bu şûra hükümetlerini şöyle anlatıyordu: "Birincisi yazınsal bir cumhuriyetti; büyük bohem sanatçılardan ve bütün sosyalist partilerin yolunu şaşırmış ya da yoldan çıkarılmış yandaşlarından oluşan bir klik "Devrimci Merkez Kurulu" diktatörlüğünü kurmuştu; bu klik, örgütlenmiş ve Bolşevik ajanlarınca yönlendirilen komünistlerin protestosuna, karşı çıkmasına aldırmadan insanı güldürecek aptallıkta, herkesi kahkahalara boğan bir siyaset izledi; buna karşılık ikinci şûralar cumhuriyeti, o zamana değin savunduklarının aksine birdenbire artık zamanın olgunlaştığını düşünen kendi içindeki Rus-Bolşevik rejisörler için Asya tipi Bolşevikliği en arı biçimiyle yaşama geçirdi."

İkinci şûralar cumhuriyetinin asıl önderleri iki komünistti: Max Levien ile Eugen Leviné. İkisi de Rusya kökenliydi; ancak, Levien 1914'ten beri Baviera muhafız alayında gönüllü olarak hizmet etmekteydi, Leviné ise Baden⁸² uyuşundaydı. İkisi de Münih işçi temsilcileri kurulu vasıtasıyla önderlik istemlerine yasallık kazandırmaya çalıştılar; MNN ilkin bu girişimleri temkini elden bırakmadan övmüştü. Ne var ki, iki hafta sonra işçi temsilcileri, komünist yönetimin izleyeceği siyasetin ekonomik ve siyasal açıdan nasıl bir felaketle sonuçlanacağını anladı. 27 Nisan'da yeni bir yönetim seçmeye kalkıştıklarında ise bir yana itildiler, böylelikle şûralar cumhuriyetinin son günlerinde komünistlerin yönetimi altındaki "kızıl ordu", gücü tek başına elinde tuttu. Bu anlaşmazlığın sonucu, kızıl ordu mensuplarıyla Hoffmann'ın kurduğu demokratik yoldan seçilmiş Bamberg'deli

Bavyera hükümeti adına Münih'i şûra egemenliğinden kurtarmaya çalışan "beyaz birlikler" arasında zorlu bir savaş oldu.

MNN yayımladığı yazıda sözü hiç uzatmadan hükümet birliklerinin kente girmesinden sonra yeniden çatışmalar çıkmasından ve kan dökülmesinden kızıl orduyu sorumlu tutuyordu. MNN'ye göre işçi temsilcileri ile arkalarında duran işçi sınıfı bunu istememişlerdi, onlar "yabancı kıskırtıcılar" tarafından kandırıldıklarını anlamışlardı: "Münih'te işlerin korkunç biçimde gelişmesinden, tüyler ürperten zulümlerden, tek ya da örgütlenmiş çetelerin yasaları çiğnemesinden öncelikle sorumlu olanlar, itiraf ettikleri üzere başlangıçtan beri Münih'te, Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin daha küçük bir kopyasını kurmak isteyen komünist önderler ile onların kendi dar çevrelerindeki yandaşlarıdır. ... Onlardan olmayan karşıdevrimci ve gerici damgasını yemekteydi; eleştirmenin, karşı çıkmanın sonucu tutuklanmaktı ve geçen çarşamba günü bütün Münih halkını dehşete düşüren biçimde kanıtlandığı üzere suçsuz rehinelerin gaddarca öldürülmesiydi."

MNN'nin söz ettiği "gaddarca öldürülmek" bütün şûralar döneminin, hatta bütün Alman devriminin en sarsıcı olaylarından biriydi. Münih'te meydana gelen ve şûralar hükümetinin elindeki on tutsağın kurşuna dizildiği olay 30 Nisan 1919'a rastlar. Kızıl ordu mensupları 24 Nisan'da bir dizi "burjuva" rehine ele geçirmişler, onları önce Luitpold Lisesi'nin mahzenine kapatmışlardı. Lise o zamanlar 4. kızıl ordu grubunun komuta merkezi olarak kullanılıyordu. Merkez komutanı sadist eğilimleri olduğu söylenen ve inanmış bir komünist olan Fritz Seidl adında bir tüccardı. Yardımcısı, tramvay görevlisi Wilhelm Hausmann'dı; sonraları çok sayıda tanık Hausmann'ın rehinelerin öldürülmesi buyruğunu canla başla yerine getirdiğini anlatacaktı. Rehiner arasında Prens Gustav von Turn und Taxis, sekreteri Kontes Hella von Westarp, resim sanatçıları Profesör Bergen ile Baron von Seydlitz, heykeltanıtçı Welter Nauhaus, grafikçi Walter Deike, demiryolları genel sekreteri Anton Daumenlang ve üstteğmen Baron Carl von Teuchert bulunuyordu. Ayrıca, avcı muhafız tümenine bağlı 8. hafif süvari alayından Münih dışındaki çarpışmalarda kızıl ordu tarafından tutsak alınmış iki "beyaz" asker vardı. Bu iki asker 30 Nisan'da öğleden önce saat on sularında, diğerlerinin hepsi aynı gün öğleden sonra saat iki ile dört ara-

sında kurşuna dizildiler. Rehinelerin öldürüldüğü haberi kentte yıldırım hızıyla yayıldı; aynı akşam [Münih'in ünlü biraevi] Hofbräuhaus'ta düzenlenen toplantıya katılan işçi ve asker temsilcileri olayı kınadılar ve ölenlerin anısına saygı duruşunda bulundular. Cesetlerin parçalandığı, hırpalandığı söylentileri dolaşıyordu. Rehinelerin tutuklanması ve idamı için buyrukları sözümona Rudolf Egelhofer adında 23 yaşındaki eski bir tayfa vermişti. Herhalde Hoffmann'a bağlı hükümet birlikleri de rehinelerin kurşuna dizildiği haberine çok öfkelenmiş, planlandığından daha kısa zamanda başkente girmişlerdi. Sonraki günlerde Münih çevresinde kanlı savaşlar oldu. 30 Nisan ile 8 Mayıs arasında 625 insan yaşamını yitirdi, bunların 252'si askeri mahkeme kararıyla "beyaz" hükümet birlikleri tarafından kurşuna dizilen "kıızıl" tutsaklardı. Sonraları şûra diktatörlüğünce işlenen suçların aydınlığa çıkarılmasına, suçluların cezalandırılmasına çalışıldı. Luitpold Lisesi'nde rehinelerin kurşuna dizilmesinde payı olanlardan toplam sekizi ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi. Eugen Leviné 3 Haziran 1919'da vatana ihanetten hüküm giydi, iki gün sonra da bir idam mangası tarafından kurşuna dizildi. Peki, kısa sürede şûra cumhuriyetinde yapılan zulmün simgesi haline gelen rehinelerin öldürülmesi olayı niçin ve hangi amaçla gerçekleştirilmişti?

Devrimi düşmanlarına karşı korumak için burjuva rehineler almak düşüncesi kuşkusuz o zamanlar yeni değildi. Bavyera Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı, bağımsız sosyal demokrat Kurt Eisner'in 21 Şubat 1919'da öldürülmesinden sonra Bavyera başkentinde hava korkunç kızışmıştı. Eisner'in cenazesi Münih tarihindeki en büyük kitle gösterilerinden biri oldu. Kısa süre önce seçilen Bavyera Meclisi üyeleri gerçek gücü ellerinden kaçırınca kendi güvenlikleri için Bamberg'e sığınmayı kararlaştırdılar. Ernst Niekisch başkanlığındaki işçi, çiftçi ve asker temsilcileri merkez kurulu, burjuva rehineler alınması buyruğunu verdi ama DDP (Deutsche Demokratische Partei/Alman Demokrat Partisi) ve BVP (Bayerische Volkspartei/Bavyera Halk Partisi) tarafından bu tasarıdan vazgeçmeye ikna edildi. Ne var ki, sol köktenci çevrelerde rehine almakla proletarya diktatörlüğünün kararlı yönetiminin tanıtıldığı düşüncesi yer etmişti. Örnekler özellikle Rusya'dan alınıyordu, ama 30 Nisan'a değin Yukarı Bavyera'da şûra

yandaşları bu tür insanlık dışı yöntemler uygulamaya cesaret bulamamışlardı. Yalnızca ikinci hükümetin, komünist şûra hükümetinin sonuna yaklaşıırken iş rehinelerin kurşuna dizilmesine değin vardı.

Münih'teki olayların yeni kurulan KPD'nin (Kommunistische Partei Deutschlands/Alman Komünist Partisi) önderleri Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'in 1919 Ocak'ında Berlin'de öldürülmelerinden birkaç hafta sonra meydana geldiğini göz önünde tutmak gerekiyordu. Spartakus ayaklanması⁶³ sırasında Leviné Berlin'de eğlenmekteydi, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht ile benzer bir yazgıyı paylaşmamak için saklanmak zorundaydı. Planlanan bir Rusya yolculuğu gerçekleşmeyince –az kalsın Alman sınırında tutuklanıyordu– KPD tarafından Münih'te çıkan *Rote Fahne*'nin (Kızıl Bayrak) yayın yönetmenliğini üstlenmesi için 5 Mart'ta Münih'e gönderildi.

Rehineler cinayeti davası diye adlandırılan davanın duruşmalarına 1 Eylül 1919'da Münih'te başlandı. İkinci şûralar cumhuriyetinin rehinelerinin öldürülmesinden sorumlu tutulabilecek etkin siyasal oyuncularından çoğu artık yaşamıyordu. Leviné daha yakınlarda idam edilmişti, Levien Almanyadan ayrılmayı başarmıştı. Şûra hükümeti yürütme kurulunun diğer üyelerinin de hiçbiri mahkeme karşısında değildi. Kızıl ordunun komutanı Rudolf Egelhofer tutuklandıktan sonra sorgusu sırasında 3 Mayıs'ta öldürülmüş, Luitpold Lisesi'ndeki komutan yardımcısı Hausmann hükümet birlikleri Münih'e girerken kendini vurmuştu. O zamanlar Münih mahkemesine çıkarılan on altı sanıktan çoğu “yalnızca” ölüm buyruğunu yerine getirmekle suçlanabilecek ast rütbeli kızıl ordu mensuplarıydı. Aralarında tek istisna o sıralar komutanlığı elinde tutan tüccar Fritz Seidl'di.

Duruşma tutanaklarından rehinelerin iki aşamada kurşuna dizildiği anlaşılıyor. Starnberg'de kızıl ordu mensuplarının kurşunlanarak öldürüldüğü haberinin alındığı bahanesiyle, 30 Nisan'da öğleden önce 8. hafif süvari alayının iki “beyaz” askeri kurşuna dizildi. Dosyalarda belirtildiğine göre komutan Fritz Seidl iki hafif süvari erinin vurulmasını hemen kabul etmiş ve yardımcısı Johannes Schickelhofer'e geri kalan kurşuna dizilecek rehineler için göz bağları ayarlamasını buyurmuş. Kızıl ordunun komutanı Egelhofer, hafif süvari erlerinin vurulacağı sırada liseye geldiği zaman

Seidl'e hem sözlü, hem yazılı bir buyruk vermiş. Bunun üzerine Seidl kendi komutan yardımcısı Hausmann'ı rehinelerin kurşuna dizilmesiyle görevlendirmiş. Hausmann zaten bu işe çoktan hazırmış, uygun gördüğü rehinelere seçmiş ve takım komutanı olarak görünüşte bir astsubay işlevi gören Johannes Schickelhofer vasıtasıyla kendisine gereken nişancıları bir araya toplamış. Rehinerler mahzenden çıkarılıp lisenin avlusunda kurşuna dizilmişler.

Mahkeme başkanı tanıklardan, ölümünden önce Kontes Westarp'a tecavüz edildiğini işitmeyi çok istediği halde tanıklar bunu doğrulayamıyorlardı. Otopsi sonuçları da böyle bir varsayımı desteklemiyordu. Bu türden söylentiler, yine sözümona cesetlerin parçalandığı haberleri olaydan sonra hızla yayılmıştı ve "beyaz" birliklerde öfkenin bilinmesine yardımcı olmuştu.

Savcılık için önemli olan, rehinerlerin kurşuna dizilmelerinden komünist şûra cumhuriyeti yöneticilerinin sorumlu olduğunun kanıtlanmasıydı. Mahkemeyi, baş suçlulardan birinin Fritz Seidl olduğuna inandırmak gerçekten güç olmadı. Seidl, Chemnitz kökenliydi, henüz 1914'te Münih'e gelmişti. 1916'dan beri Dachau'da bir barut fabrikasında çalışıyordu. Mahkeme başkanı, KPD propaganda bölümünün dosyalarda bulunan bir tutanağını okudu, bu tutanaktan anlaşıldığına göre Levien ile iki komünist önder 1 Nisan'da Budapeşte'de bir araya gelmişler, orada olası bir devrim için yönergeleri saptamakla görevli bir komisyon kurmuşlardı. Seidl da bu komisyona dahildi. Seidl elbette bundan söz edilmesini istemiyordu. Kendi ifadesine göre komünist şûra cumhuriyetinin kurulmasından sekiz gün sonra kızıl orduya katılmıştı. Ancak nisanın ilk on gününde KPD'nin Gärtnerplatz şubesi başkanlığını, daha sonra da KPD'nin ücretli sekreterliğini yaptığını itiraf ediyordu. Seidl, Egelhofer'in buyruğu üzerine Luitpold Lise-si'ne gitmiş; böylelikle –diğer şube yöneticileriyle aynı biçimde– siyasal açıdan söz sahibi oluyormuş. Mahkeme önünde anlattığına göre Egelhofer ona 22 rehineyi kurşuna dizdirmesi buyruğunu vermiş. O, bu buyruğa uymak istemiyormuş, ama Hausmann'ın buyruğu ne olursa olsun yerine getireceğini anlamış. Onun için rehinerlerin serbest bırakılmasını öngören bir kararname hazırlamış. Hatta ardından ona rehinerlerin salıverildiğini

bildirmişler. Seidl'in iddiaları inanılır olmaktan çok uzaktı, bunun ötesinde diğer birçok tanığın ifadesiyle çelişmekteydi. Seidl olanları, suçu yarıdıcısı Hausmann'ın üstüne yıkarak kendisini temize çıkaracak biçimde anlatıyordu. Hausmann öldüğü için rehinelerin öldürülmesinde sorumluluğu ona yüklemek çok çekiciydi. İddiaya göre, Hausmann'ın yazdığı bir veda mektubu vardı, bu mektuptan da rehinelerin aslında Egelhofer'in buyruğuyla öldürüldüğü anlaşıyordu. Bu da yine Seidl'in sorumluluğu başkasına atma stratejisine uygun düşmekteydi.

Baş sorumlulara ilişkin sorunun yanı sıra savcılık açısından kızıl ordu mensuplarının toplumun dürüst burjuva üyelerine karşı adi suçlar işlemeye hazır, toplum dışı, aşağılık bir grup olduğunu kanıtlamak önem taşıyordu. Bunun kanıtlanması kolaydı, çünkü sanıkların çoğu güvenilir kişiler değillerdi. Rehineri gözetiminde tutan kırk yaşındaki Johannes Schickelhofer olaya karışanların en yaşlılarındandı. Eskiden deniz ticaret filosu gemilerinde kazan ateşçiliği yapan Schickelhofer sorunlu bir aileden geliyordu. Babası içkiden ölmüştü, kendisi de içkici diye biliniyordu. Ayrıca cinsel hastalıkları vardı ve sıtmalıydı. Basında çıkan yazılara göre "hep bir parmak sakalla kaplı yabanıl bir yüzü" ve "alnı pek yüksek olmayan yuvarlak bir kafası" vardı.

İdam mangasının diğer üyeleri de toplumsal ya da bedensel açıdan değersiz insanlar olarak betimleniyorlardı. Onlardan Huber adında biri savaşta birinci avcı taburunda askerlik yapmış, ama geçirdiği bir sinir rahatsızlığından ötürü cepheye gönderilemeyip 1918 Mayıs'ında terhis edilmişti. Söylenildiğine göre bir kadın garsonun yasadışı oğluydu, iş bulmak amacıyla kızıl orduya katılmadan önce sağda solda serserilik ediyordu. Huber kurşuna dizme buyruğunu Hausmann'ın düzenlediğini belirtti, rehineri mahzenden alıp infaz yerine zaten Hausmann bizzat kendisi götürmüştü. Kızıl orduya çaresizlikten ötürü katılan tek işsiz Huber değildi. "Orduda geçirdiği üç aydan sonra aşırı alıklığı nedeniyle askerlik hizmeti yapamaz denilerek terhis edilen" Georg Pürzer de kızıl orduya katılmadan önce işsizdi. O, idam mangasına yalnızca fişekleri götürdüğünü öne sürüyordu. Olayın tanıklarından bir diğeri, Seidl'a karşı suçlayıcı ifadelerde bulunan Hesselmann, cephede gazlardan ağır biçimde yaralanmış Bremenli bir gar-

son yamağı olarak tanıtıldı. 1918 Nisan'ında kızıl orduya girmiş ve Seidl tarafından levazım işleriyle görevlendirilmişti. İddiasına göre Seidl, Rosa Luxemburg'un öldürülmesine karıştıklarını itirafa zorlamak için tutuklu iki hafif süvari erini tabancayla tehdit etmişti. Ama tutuklandığı zaman kurşuna dizilen rehinelere ait çok sayıda nesnenin –örneğin saatlerin– üzerinde çıkması Hesselmann'ın inandırıcılığına gölge düşürdü. Çeşitli tanık ifadelerinin birbirini tutmamasına karşın, Hausmann, Seidl ve Schickelhofer'in rehinelerin öldürülmesinde önemli roller oynadıkları duruşmada belli oldu. Seidl ve Schickelhofer kendileriyle beraber yargılanan diğer dört sanıkla birlikte rehinelerin öldürülmesi davasının ilk duruşmasından sonra idam edildiler.

Ama ikisi de şûra hükümetinin Max Levien ve Eugen Leviné gibi önde gelen beyinleri ile karşılaştırıldığında görece önemsizdiler. Onlar rehinelerin kurşuna dizildiği gün liseye uğramışlardı, ancak rehinelerin öldürülmesiyle aralarında doğrudan bir ilişki kurmak olanaksızdı.

Bu karanlık olaylara biraz daha ışık tutmak için rehinelerin öldürülmesi sorununa ilişkin ilk haberlerden bazılarını ayrıntılarıyla irdelemekte yarar var. Münih'in şûra diktatörlüğünden kurtulduğu günlerde, mayıs başında *Münchner Neueste Nachrichten* olayın gerçekte nasıl geçtiğini ele alan çok sayıda yazı yayımladı, bu yazılar bir çok açıdan siyasal güdülenmelerin ve kişisel korkularının büyük ölçüde etkisi altındaki tanıkların mahkeme-de verdikleri ifadelerden çok daha inandırıcıydı.

5 Mayıs'ta üstteğmen Baron von Moser'in Luitpold Lisesi'ndeki durumu anlatan yazısı çıkmıştı. Moser, Luitpold Lisesi'nde iki gün tutuklu kaldıktan sonra salıverilmişti; rehinelerin konulduğu penceresiz, dar bir odadan söz ediyordu. Başlangıçta mum ışığıyla aydınlanıyorlarmış, ama sonra komünist önder Max Levien'in söylemesi üzerine mum ışığından da yoksun bırakılmışlar. Nasılsa çok geçmeden kurşuna dizileceklerine değinerek rehinelere yalnız ekmek ve su verilmesi yönergesini veren de yine Levien'miş. Tutukluların dışarı çıkma gereksinimleri için kullanabilecekleri bir tahta kova varmış sadece, bu, özellikle Kontes Westarp için dayanılmaz bir durummuş. Bir zaman sonra kontesi yakındaki bir nöbetçi odasına yerleştirmişler. Özellikle Seidl ile Hausmann rehinelere sürekli sövüyor, hemen kurşuna dizdirmekle tehdit ediyorlarmış. Ama diğer bazı "bur-

juva" tanıklar da, kızıl ordu mensupları arasında tutuklulara acıyan, hatta serbest bırakılmaları için komutanları iknaya çabalayanlar bile bulunduğu-nu söylemekteydiler.

Luitpold Lisesi'nin ikinci katına başka tutsaklar da kapatılmıştı. Bir görgü tanığının verdiği bilgiye göre 29 Nisan'ı 30'a bağlayan gece sayıları 23'e ulaşmış. İki hafif süvari eri de bunların arasındaydı; genci 18-20, yaşlısı 35 yaşlarındaydı. Kızıl ordu mensupları her saat bir saldırı beklediklerinden lisede hava çok gerginmiş. Saat beş sularında çıkan söylentiye göre nöbetçiler bütün rehineleri vurma buyruğu almışlardı. Birkaç dakika sonra Starnberg'de⁸⁴ Spartakistlerin kurşuna dizildiği haberi geldi. İddiaya göre hükümet birliklerinin komutanları her bir Spartakist'in başına 30 mark, her bir Spartakist önderin başına 50 mark ödül koymuşlardı. Bu haber korkunç bir öfke yarattı. Tutsak iki asker çekilerek yataktan çıkarıldı, bu arada genç olanı kötü biçimde tartaklandı. İkisine de askeri mahkeme kararıyla kurşuna dizilecekleri açıklandı, ama daha önce kendi mezarlarını kazmak zorundaydılar. Sabah saat ona doğru görgü tanığı Dr. Konrad her ikisinin de avluya getirildiğini, el sıkışarak vedalaştıklarını gördü. Yüzleri duvara dönük olarak kurşuna dizildiler. Ardından iki ceset çadır bezine konup yakındaki odunluğa götürüldü.

5 Mayıs'ta kamuoyuna yapılan "resmi bir açıklamaya" göre, diğer rehineler hafif süvari erlerinin kurşuna dizildiğini görmüşlerdi ve çok geçmeden sıranın kendilerine geleceğini biliyorlardı. Öğleden sonra saat dörtte Seidl, Hausmann'a idamı gereken rehineleri seçmesi buyruğunu vermiş. Hausmann yanında bir yazıcıyla rehinelerin odasına girmiş, kendi kafasına göre yazıcıya yüksek sesle adlar söylemiş. Sekiz kişi seçtikten sonra adlarının altını kırmızı kalemle çizmiş, yanlarına "vurulacak" sözcüğünü eklemiş. Bunun üzerine rehineler avluya götürülmüş, alarm zili çalındığı için avluda 200 kadar asker toplanmış bulunuyormuş. Yine aşağı yukarı 150 ile 200 arası asker de pencerelerden dışarıya bakıyormuş. Kurbanlara gelince, bir köşedeki iki ağaç arasına sıkışmış duruyorlarmış.

Herhalde Hausmann ile yazıcısı da avludaydılar. Bir başka yoruma göre, Seidl'in başlangıçta avluda olduğu, ama infazdan önce askerlerin ayılığına ödenecek parayı saymak üzere yazıhanesine gittiği öne sürülmekteydi.

Ön tarafta nöbetteki askerler ağız armonikası çalıyorlardı. Az sonra rehine-lerin adları okundu, askerler aşağı yukarı duvarın sekiz metre kadar uzağın-da mevzilendiler. Rehineler birbiri ardına kurşuna dizildi, ilk ikisi yüzlerini duvara dönmüşlerdi. Üçüncüsü Üsteğmen von Teuckert: “Ben ölüme gözü-mü kırpmadan giderim, adamım” diyerek bu şekilde ölmeyi reddetti. Prens von Turn und Taxis kendisinin aranan zengin Turn und Taxis olmadığını söyleyince bir kez daha Seidl’in karşısına götürüldü, çünkü askerler kesinlikle suçsuz birinin öldürülmesini istemiyorlardı. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla yanında bir kadınla masasının başında oturan Seidl sadece: “Uzat-ma, bizimle pazarlık olmaz, ya evet ya hayır vardır” demişti.

Ondan sonra Profesör Berger, Walter Nauhaus, Friedrich Wilhelm von Seydlitz öldürüldüler. Yedinci kurban Kontes Westarp’tı, biraz daha yazmak için izin istedi. Buna izin verdiler, o da bir askerin sırtından yarar-lanarak on beş dakika kadar yazmayı sürdürdü. Askerlere yönelerek: “Ben suçsuzum, benim canımı almayın” dedi. Kâğıdı yazıcıya verdi, duvara dön-dü, yüzünü elleri arasına aldı, bir iki kurşun isabet ettikten sonra diğer ce-setlerin üzerine yığıldı. En son Prens von Turn und Taxis öldü.

Olaydan hemen sonra alınan haberlere göre, Seidl ile Hausmann’ın rehineler cinayetinde suçlu olduklarına kuşku yok. Buna karşılık, Max Le-vien, Eugen Leviné ve Rudolf Egelhofer gibi önde gelen kişilerin sorumlu-luğu pek belirgin değil. Gerçi Moser rehinelerin öldürülmesi buyruğunun Leviné ile Levien’in ağzından çıktığını öne sürmüştü. Ancak Moser rehin-lerin öldürülmesinden önce serbest bırakıldığı için bu iddiayı inandırıcı bi-çimde kanıtlamadı.

“Burjuvaları” ya da belki daha iyi bir deyişle “burjuvazi” somutla-yan sınıf düşmanlarının idam edildiği gerekçesine de olayın bütününde ti-zizlikle uyulmuşa benzemiyor. Ne olursa olsun, iki hafif süvari eri kesinlik-le “burjuva” sayılamazdı, ayrıca Seidl’in bulunmadığı bir sırada Starnberg yakınlarında kurşuna dizildiği söylenenlerin öcünü almak için öldürül-müşlerdi. Ne var ki, şûra hükümetinin duvar ilanlarından birini yırtarak parçaladığı için kızıl ordu mensuplarınca tutuklanan Profesör Berger dı-şında, asıl burjuva, ya da soylu rehinelerin hepsi demokrasi düşmanı ve ırkçı düşüncedeki Thule derneğinin⁸⁵ ya üyesi ya da destekçisiydi. Bu in-

sanların çoğu 26 Nisan'da [Münih'in ünlü otellerinden] *Vier Jahreszeiten* otelinde karşıdevrimci eylemlerinden ötürü tutuklandılar. Tutuklananlar arasında başından geçenleri sonradan *Münchener Neueste Nachrichten*'de yayımlayan Max Aumiller de vardı. Aumiller, Münih'teki krallık sarayında güvenlik kurulu tarafından nasıl sorguya çekildiğini, kendisine nasıl sağ köktenci bir komplo yüklenmeye çalışıldığını anlatıyordu. Kendisine sağ köktenci *Münchner Beobachter*'in konuyla ilgili nüshası gösterildiğinde o gazeteyi hiç okumadığını öne sürdü. Bir süre sonra diğer tutuklular, Kontes Westarp ile Daumenlang, Deike ve Nauhaus içeri alındı. Grup, savaş bakanlığına götürüldü, orada biraz hasta görünen Egelhofer tarafından sorgulandı. Bu arada Egelhofer'in önüne bir paket kondu; paketin içinde çok sayıda sahte mühür, Yahudi düşmanlığı yapan el ilanları, bir de harita vardı; haritada havaya uçurulacağı saptanan, tahminen Schleissheim yakınlarındaki yerler işaretlenmişti. Egelhofer'e, grubu suçlu gösteren bu malzemenin *Vier Jahreszeiten*'de grubun toplandığı odada ele geçirildiği açıklandı. Egelhofer tutsakları resmen tutuklattı ancak ne rehin almaktan, ne de kurşuna dizdirmekten söz etti. Bunun ardından tutsaklar Ett Sokağı'ndaki Münih merkez polis karakoluna götürülüp hücrelere kapatıldılar. 28 Nisan 1919 pazartesi günü galeyana gelmiş şûra yandaşı bir insan kalabalığının zorlamasıyla yürüyerek Luitpold Lisesi'ne götürüldüler. Gözcüler bağıra bağıra seyircilere tutsakların "Vier Jahreszeiten'ı yağmaladığını" ve "bunların adi bir çete olduğunu" söylüyordu. Herhalde sinirlerini yitiren Daumenlang kaçıp kurtulmayı denedi ve dayak yedi. Kanlar içinde getirilip Luitpold Lisesi'ne teslim edildi. En son 28 Nisan'da mahzene on bir kişi daha kapatıldı, ama hemen ardından iki kadın serbest bırakıldı. Moser'in iddiasına karşın koşullar görünürde pek öyle korkunç değildi, çünkü bazı tanıkların söylediğine göre okul kütüphanesinde kitap okumalarına, akrabalarının, dostlarının yemek getirmesine izin verilmişti. Aumiller bir kez daha sorgulandıktan sonra salıverildi.

Haberlerin çeşitliliğine bakılırsa rehinelerin öldürülmesi, buyrukların birbirine geçtiği karmaşık bir örgünün ve olağandışı koşulların sonucu gibi görünüyor. Ne olursa olsun bu cinayeti tek bir karara bağlamak olanaksız. Talihsiz Profesör Berger ile iki hafif süvari erinin dışında bütün re-

hinelerin köktenci karşıdevrimci ve demokrasi düşmanı çevrelerle bağlantısı vardı. Şûra hükûmetine karşı bir tehlike oluşturdıkları kuşkulu olsa da, düşmanca bir tutum içinde bulunduklarına kuşku yok. Bununla birlikte, genel bir rehineleri kurşuna dizme siyasetinden söz etmek mümkün değil. Ayrıca kendisinin aranan prens olmadığını öne sürdüğü zaman askerlerin Prens Gustav von Turn und Taxis'i vurmayı reddettiklerini unutmamak gerekir. Askerler "suçsuz birini" öldürmek istememişlerdi, onun için prens ancak Seidl onu geri gönderdikten sonra vuruldu. İdam mangasının kaygılarını katı bir rehineleri kurşuna dizme istemiyle bağdaştırmak mümkün değil.

Askeri ve siyasal yönetimin nasıl bir sorumluluğu vardı peki? Çok sayıda görgü tanığı Max Levien'in 29 Nisan'da rehineleri ziyaret ettiğini, onları suçladığını söylemişlerdi. Eğer vaktiyle önde gelen bir komünist, rehinelerin kurşuna dizilmesi gibi özgül bir buyruk verdiyse, hiçbir zaman bir Alman mahkemesinin karşısına çıkarılmamış ve Avusturya'ya geçmiş olan Levien'in baş sanık olarak görülmesi gerekir. Ama rehinele-
rin kurşuna dizilmesinde doğrudan etkili olduğu hiçbir zaman somut biçimde kanıtlanamadı.

Eugen Leviné 5 Haziran 1919'da vatana ihanetten ötürü idam edildi. Askeri mahkeme önünde, komünist şûra cumhuriyetinin yöneticisi olarak karşıdevrimle savaşım için bir devrim mahkemesi ile devrim komisyonu kurulmasından sorumlu olduğunu gizlemedi. Şûra cumhuriyetinin yıkılmasından önce işçi temsilcileri kurulunda bu komisyonun yaptığı işleri övmüş, komisyonun bir dizi tutuklamalarda bulunduğunu, rehineler ele geçirdiğini öne sürmüştü. 29 Nisan'da Luitpold Lisesi'nde bulunduğunu itiraf etmekle birlikte, 27 Nisan'da Münih işçi temsilcileri kurulunca görevden alındığı için, sonraki günlerde şûra cumhuriyetinin yöneticisi sayılamayacağını öne sürdü. Bu iddia inandırıcılıktan çok uzaktı, çünkü Luitpold Lisesi 29 Nisan'da Hoffmann'ın hükûmet birliklerine karşı yürütülen silahlı savaşın siyasal yönetimiyle görevlendirilen eylem komisyonunun genel karargâhı yapılmıştı. Dikkate değer nokta, bir gün önce komünist yönetimin işçi temsilcileri tarafından görevden alınması olgusu karşısında, ya da dolayısıyla, burjuva rehinelerin 28 Nisan'da kızıl ordu mensuplarının

polis müdürlüğünden Luitpold Lisesi'ne götürülmesidir. Komünistlerin tutsakları serbest bırakmak istemedikleri ve o nedenle onları siyasal açıdan kızıl ordunun daha güvenli bir kalesine götürdükleri kuşkusuna aklı uygun geliyor. Leviné, tutsakların Ett Sokağı'ndaki hücreler tıka basa dolu olduğu için Luitpold Lisesi'ne götürüldüğünü sandığını söylüyor. Leviné'nin rehinenin kurşuna dizilmesi buyruğunun düzenlenmesine doğrudan katıldığı pek olası görünmüyor.

Kızıl ordunun komutanı Rudolf Egelhofer'i temize çıkarmak çok daha güç. Rehinenlerin 16 ve 17 Nisan'da Dachau dolaylarında bir çarpışmada sekiz kızıl ordu mensubunun ölümü üzerine tutuklandığı iddia edilmiştir. Kızıl ordu 1. piyade alayı erlerinin aldığı –tarihsiz– bir kararda 40 rehinenin derhal kurşuna dizilmesi isteniyordu ve Egelhofer bu kararı herhalde onaylayarak iletmişti. Egelhofer'in 29 Nisan'da, burjuva sınıfından olanları Münih'te [büyük bir park olan] Theresienwiese'de bir araya toplamayı ve beyaz birlikler kente girerken kurşuna dizmeyi önerdiği de söyleniyordu. Bu öneri büyük olasılıkla kent merkez komutanlığının bir oturumunda reddedildi. Ayrıca Egelhofer'in Grünwald çevresinde kurşuna dizilen kızıl ordu mensuplarının öcünün alınması için rehinenlerin öldürülmesini buyurduğu iddia edilmekteydi.

Seidl'in mahkeme önünde anlattıklarına göre Egelhofer ona rehinenlerin kurşuna dizilmesi doğrultusunda yazılı bir buyruk vermişti. Ama daha burada bile belirsizlik var. Suçu başkalarının üstüne yıkmak için Seidl'in her türlü nedeni vardı. Üstelik rehinenlerin öldüğü sıra Egelhofer'in Luitpold Lisesi'nde bulunduğu tanıtılamamıştı. Gerçekte savaş bakanlığında eğleşmiş gibi görünüyor, o yüzden misilleme önlemlerine ilişkin üstü kapalı sözleriyle rehinenlerin öldürülmesi arasında açık seçik bağlantı kurmak güç. Bu durumda, Egelhofer'in 1. piyade alayının kararını doğru bulduğunu yazması gerçek olsa da, öldürme buyruğu için geçerli bir kanıt oluşturamıyor. Kararda 40 rehinenin “derhal” kurşuna dizilmesi isteniyordu. Ama bu olmadı. Çok sayıda rehine tutuklandı, bazıları kaçmayı başardı, diğerleri de hemen öldürülmedi, tutsak olarak mahzende kaldı. Tutuklama eyleminin, temelinde kuşkusuz kötü bir amaç yatan, siyasal bir tavır olarak algılandığı öne sürülebilir; ancak bu eylem zaten rehinenlerin kurşu-

na dizilmesine kesin karar verildiği anlamına gelmez. İlk kurban olarak iki hafif süvari eri 30 Nisan'da, Dachau'da daha önceki kayıplara işaret eden piyadelerin kararı nedeniyle değil, "beyazların" Starnberg yakınlarında sözümona dehşet verici kıyımlar yaptıkları haberi üzerine ölüme gittiler. Buna bir de iki hafif süvari erinin Rosa Luxemburg'un öldürülmesi olayına karıştıkları kuşkusunu ekleniyordu. 30 Nisan'da öğleden sonra öldürülen talihsiz sekiz rehineye gelince, onlara sözde Egelhofer'in verdiği 22 rehine seçilmesi doğrultusundaki genel buyruğun kurbanı gözüyle bakmak pek inandırıcı gelmiyor. Gerçekten yalnız sekiz kişi kurşuna dizildi, oysa o sırada Luitpold Lisesi'nde Egelhofer'in sözde buyruğunda belirttiğinden çok daha fazla tutsak vardı. Ayrıca Egelhofer'in rehinelerin öldürüldüğü haberini nasıl dehşetle, üzüntüyle, şaşkınlıkla karşıladığını anlatan çok sayıda tanık ifadesi var. Gözyaşları içinde: "Ben bunu istemedim" diye haykırmış.

Bütün bilgiler bir araya gelince insan, rehinelerin yazgısını, yönetici grubun bilinçli bir buyruğunun değil, 30 Nisan 1919'da Münih'te iç savaş ortamını andıran koşulların belirlediği, rehinelerin kendilerine karşı kışkırtılan şaşırtılmış, eğitimsiz, kısmen suç eğilimli bir grup insanın öfkesine ve korkusuna kurban gittiği izlenimini ediniyor.

Sonunda rehineler cinayeti davasında verilen hüküm, kurşuna dizme buyruğunu yerine getiren yabanıllaşmışlıklarına karşın akılları pek öyle karışmamış askerlerin, rehinelerin öldürülmesinden sorumlu tutulamayacağını belirtiyor. Rehinerlerin öldürülmesinde suçun, daha çok kendi ütöpik düşlerini –belki karabasanlarını demek daha doğru– gerçekleştirmek adına işçi sınıfının ya da burjuvazinin dürüstlüğüne yozlaştırmaktan çekinmeyen siyasal yelpazenin her iki yanındaki aşırılık yanlısı düşüncesiz aydınlarla yüklenmesi gerekir.

CİNAYET BİR SANATTIR

Yaratıcısının diğer çoğu yapıtının yanında –Vertigo (Ölüm Korkusu), Kuşlar ya da Nis Damları Üzerinde’yi anımsamalı– Ölüm Kararı, İngilizce özgün adıyla Rope (İp) solda sıfır kalır. Hitchcock elinden gelse aksini öne sürerdi herhalde; yine de o bu filmi önemli bir deneyim olarak değerlendiriyordu. 1962’de suspense (gerilim) ustasıyla ayrıntılı bir röportaj yapan François Truffaut’ya filmin teknik yönlerini enikonu anlattı. Ölüm Kararı’nın bir gişe başarısı olup olmadığı sorusunu çok kısa yanıtladı: “Kuşkusuz öyle”; dediğine göre, film “iyi olmuş” ve “basında iyi yazılar” çıkmıştı. Öyle olsaydı, ya da filmin yalnızca teknik yanılgı çekseydi, Hitchcock’ın verdiği kıt bilgiye eklenecek pek bir şey kalmazdı, ne de olsa Ölüm Kararı yapım giderlerini tümüyle karşılayabilmişti. Ama 1948’de Amerikan sinemalarında gösterime girdiğinde film için “basında iyi yazılar” hiç mi hiç çıkmamıştı.

Eleştirmenler filmi iç karartıcı, fazlasıyla uzun, soğuk, tekdüze buldular; çoğu, *Ölüm Kararı*’nı daha çok, sıkıcı bir film olarak anımsayacaktır. Ancak, yapıtın ünlü sinemacı için niçin özel bir anlam taşıdığını anlamak mümkün. 1948 yılında Hitchcock artık ilk renkli filmini çekmek, yapımcılığını da üstlenmek istiyordu; o yüzden değerli Technicolor⁸⁶ malzemesini tutumlu kullanmak gerekiyordu. Yenilmesi gereken güçlük, filmi sanki sahneler birbirini kesintisizce izliyormuş gibi yönetmek, film makaralarının değiştiğini bile gizlemektir. Bu, yoğun bir düşünsel ön hazırlığı, hem oyunculara, hem teknisyenlere çok açık, çok kesin yönergeler vermeyi gerektiriyordu. Gerçi bütün emeği geçenlerin ortaya koyduğu başarı etkileyiciydi, ama bu “kesintisiz tek sahne çekiminin” aslında yapıta zararı doku-nacaktı, çünkü Hitchcock başarısının temelindeki “kesme ve kurgu” yöntemini atlamıştı. Bütünüyle bakınca, bu daha sonra Truffaut’ya itiraf ettiği gibi, “bağışlanabilir bir denemeydi.”

Hitchcock’ın 1948’de çektiği *Ölüm Kararı* filmi İngiliz yazar Patrick Hamilton’ın 1929’da yazdığı *Rope* adlı oyuna dayanıyordu. Oyun sanki bu teknik deneyim için yazılmıştı. Olay tek gecede, tek mekânda geçer. İki de-

likanlı, Brandon ile Philip oturdukları evde eski bir okul arkadaşlarını öldürürler. Cesedi, az sonra üstünde sofraya kuracakları bir sandığın içine saklarlar. Bu –tasarlandığı gibi– başarılı cinayeti, hemen hakıyla kutlamak gerekmektedir. Partiye, (az önce) öldürülen gencin babası ile kız kardeşi, kurbanın nişanlısı, genç kızın daha önce çıktığı delikanlı ve bir yüksek okul profesörü çağrılıdır. Yazar, profesörü zaman ilerledikçe cinayete yol açan zihinsel karmaşanın açığa çıkarılması için oyuna katmıştır. Brandon ile eski hoca arasında geçen konuşmada ortak bir kanı açıklanır: “Cinayet bir sanattır.”

Rope oyununun yazarı aradaki bağlantıyı reddetse de öykü aslında gerçek bir cinayete dayanmaktadır. Kurban: 21 Mayıs 1924 günü öğleden sonra çeşitli darbelerle öldürülen 14 yaşındaki Bobby Franks. Cinayetin işlendiği yer: Bir arabanın arka koltuğu, Kenwood mahallesi, Chicago/İllinois. Katiller: 19 yaşındaki Nathan F. Leopold Junior ile 18 yaşındaki Richard Loeb, kurbanın uzak bir akrabası. Sanıldığı kadarıyla cinayetin *spritus rector*'u⁸⁷ (özendiricisi): Friedrich Nietzsche. Cinayet çok önceden tasarlanmıştı. Her ayrıntı inceden inceye düşünülmüştü. Birisi kaçırılacak, bir cinayet işlenecekti, bunun için sahte adla kiralanan bir araba, bir ip, bir keski, bir branda gerekiyordu, bir miktar tuzruhunu da unutmamalıydı. Tuzruhu cesedi tanınmaz hale getirecekti. Cesedin nereye gizleneceği çoktan belirlenmişti. Yalnızca kurbanın kim olacağı sorusu son güne değin hep açık kaldı. Kurban, bedence katillerden daha güçsüz bir genç erkek olmalıydı. Yakınlarda bir okulun önünde mevzilendiler. Piyangonun Bobby Franks'e çarpması tümüyle rastlantıydı. Yerüstündeki bir künk boru içine üstünkörü gizlendiği için hemen bulunan cesetle, yine Leopold'un orada yitirdiği gözlüğü ve bir daktilo sayesinde katillerin izi bulundu. Cinayeti tümüyle “kusursuz” bir biçimde işlemeyi amaçlayan katiller, Bobby Franks'i öldürdükten sonra bir de kurtulmalık istemişlerdi. Loeb aylarca önce şantaj mektubunu yazacakları bir daktilo çalmıştı. Ancak daktiloyu ara sıra dersleri için de kullanıyordu. Gözlüğün Leopold'a ait olduğu bir kez saptandıktan sonra, en yakın arkadaşının daktilosuna el konması uzun sürmedi. Mektuptaki yazının daktilonun üstündeki harflere uyması bir başka ipucuydu. Gözlük, ödev kâğıtları, cinayet sırasına başka yerde olduklarını öne sürerken ortaya çıkan çelişkiler: cinayetten tam on gün sonra katiller tutuk-

landı. Hep yeni vurgulamalarla yeniden öykülenen 1924'ün ünlü "Leopold ve Loeb cinayeti olayı" bu "yüzyılın cinayetleri" arasında sayılır. Son on yıl içindeki gösterimler arasında, John Logan'ın mahkeme tutanaklarına ve o zamanki gazete haberlerine dayanan *Never the Sinner* (Günaha Geçit Yok) adlı oyunuyla tiyatro sahnelerine çıkan bu olay, büyük ilgi ve heyecan yarattı. 1991'de sanat filmleri gösteren sinemalarda oynayan Tom Kalin'in *Swoon* (Baygın Gönül) adlı filmi, bilinçli olarak o güne değin tanıtılamayan ama filme ek bir *heyecan* katan bir noktayı konu ediniyordu: Leopold ile Loeb'un, ya da Leopold'un öne sürdüğü kadarıyla Loeb'in eşcinselliği. 1929'daki oyun, olayın bu yanını atlamıştı.

Açığa vurulmasa da *Rope* ile *Leopold and Loeb case* (Leopold ile Loeb olayı) arasındaki ilişki, eleştirmenlerin ve halkın belleğinde kesin yer etmişti. Öykünün doğrudan mahkeme tutanaklarına dayanan ilk işlenişine kadar asıl cinayetin üstünden otuz yıldan fazla geçti. Vaktiyle Leopold ile Loeb'in okul arkadaşı olan Amerikalı Meyer Levin 1956'da *Compulsion* (Bastırılamayan Arzu) adlı bir roman yayımladı ve romanını sahneye de uyarladı. Üç yıl sonra oyun, Richard Fleischer tarafından yine *Compulsion* adıyla 1959'da filme çekildi. *Ölüm Kararı*'ndan farklı olarak basın *Compulsion*'a özellikle olumlu bir tepki gösterdi. Bu kez işlenen suçun ruhsal kökenleri söz konusu değildi. İlgi merkezi, Orson Welles'in oynadığı usta konuşmacı avukat Clarence Darrow ve dolayısıyla idam cezası sorunu olmuştu. O zamana değin filme alınan en uzun monologlardan birinde senaryo yer yer 1924'teki dava tutanağının özgün metnine bağlı kalıyordu.

O zamanlar Clarence Darrow müvekkillerinin "suçsuzluğunu" ya da "ruhsal rahatsızlığını" tanıtlamaya kalkışmamıştı hiç. Onun tek amacı daha çok suçlarını itiraf eden iki katili asılarak ölmekten kurtarmaktı. Onlar da avukatlarının yönergesi doğrultusunda daha baştan "cezaı" kabullendiklerinden dava bir jürinin değil, tek bir yargıcın önüne geldi. Aslında yalnızca kanıtların değerlendirildiği dava bir aydan biraz fazla sürdü. Ancak bu dava Amerikan kamuoyunun 1920'li yıllarda karşılaştığı en ilgi çeken ve heyecan uyandıran olaylardan biri oldu. Güvenini yitirmiş, öfkeye ve dehşete kapılmış halk doğal olarak neredeyse tek ses halinde ikisinin de ölüm cezasına çarptırılmasını istiyordu; üstelik bu arada çoğu eyalette yüzyılın başlarında

kaldırılan idam cezası yeniden uygulamaya konmuştu. Ancak bütün beklentilerin aksine Darrow başarılı oldu. 12 saat süren son savunmasından sonra “yanlış yola sapan” iki delikanlıya yaşam boyu hapis cezası verildi. Darrow’un uslamlamalarından yalnız biri kararı belirlemişti: Cezayı hafiletici neden olarak suçluların yaşının dikkate alınması ricası. Bu, yargıç John R. Caverly’ye hem ceza hukukunun dünya çapında kaydettiği ilerlemeler açısından, hem de, iki caniyi “inceleyerek” suçbilimin bundan yararlanabileceği bir yana, aydınlanmış insanlığın buyruğu olarak da uygun göründü.

Bu davanın Amerikalıların ortak belleğinde nasıl önemli bir yer tuttuğu, erginlik yaşının altındaki katiller için ölüm cezası söz konusu olduğunda her zaman görülüyor. 2000 yılı başlangıcında *New Yorker* bu kez 17 yaşında çifte cinayet işleyen 26 yaşındaki bir gencin idamına ilişkin bir yorumda konuyu yeniden ele aldı. Bir Amerikan uzmana göre son zamanlarda ateşli silahlarla dehşet saçan çocukların ortaya çıkması dolayısıyla bazı halk temsilcilerinin ceza yaşını düşürmek istemelerinin nedeni genelde çocuklara inancın ve düzelme düşüncesinin yitmesinde aranmalıydı. Ne var ki, bu inanç herhalde ancak bu yüzyılın sonunda yitmedi.

Cinayeti işlediklerinde henüz 19 yaşında olan Leopold ile 18 yaşında olan Loeb –o günün yasalarına göre 23 yaşında ergin olacaklardı– Amerika’nın çocuklarına inancını kalıcı biçimde sarsmışlardı. Amerikan kamuoyunda her şeyden önce tartışılan buydu. Nasıl olmuş da iş, çok iyi ailelerden gelen iki delikanlının böylesine soğukkanlılıkla cinayet işlemelerine değin varmıştı? Çünkü ikisinin de ne yaptığını bildiği tartışma götürmezdi. İkisi de itiraf ediyordu, ikisi de bile isteye davranmışlardı, ikisi de pişmanlıktan söz etmiyordu. Loeb’in ruhunda erken çocukluk döneminden beri suç, özellikle de “kusursuz” suç işleme düşüncesi yer etmişti. Buna karşılık Leopold’un ruhu, Loeb’e bağısız koşulsuz hayranlığı tümüyle bir yana, Nietzsche’nin “üstün insan” düşüncesiyle doluydu. Loeb, Leopold’a bütün toplumsal göreneklerin ötesinde bulunan “üstün insanın” mutlak somutlanması gibi görünüyordu. Arkadaşına göre konu Loeb’in ahlaksız olması değildi; “yalnız açık seçik bir ahlak kavramı yoktu onda”, hiçbir şeyi umursamazdı, ama mükemmel biriydi. Sonraları Leopold, eğer o zamanlar kendisi için bir güdüleyici oluyorsa, bunun Loeb’e duyduğu sevgi olduğunu itiraf etti.

Darrow, müvekkillerinin duygusal olgunluğa erişmediğini, akıllarının fikirlerinin suç işlemekte ve Nietzsche'nin felsefesinde olduğunu kanıtlamak için mahkemeye bilirkişilerden alınmış ayrıntılı psikiyatri raporları sundu. Salgıbezi işlevi rahatsızlıkları, cinsel özelemler, benmerkezcilik ve davranış bozuklukları, dalavereci dadıların elinde yetişmek ve daha neler; savunma, işlenen suçta sorumluluğun yalnızca delikanlılarda olmadığını ortaya koymak için hiçbir kanıt atlamamıştı. Sonuçta onları bu hale getiren kendileri değildi; ne genetik mirasları, ne yaşadıkları refah düzeyi, ne de dadıları kendi seçimlerinin sonucuydu. Çok sayıda dışsal etken onları cinayet işlemeye itmişti.

Yargıç John R. Caverly, savcılığın itirazına karşın psikiyatri raporlarının mahkemeye sunulmasını kabul etmişti. Ancak, savunmanın izlediği kanıtlama stratejisini de onamak istemiyordu. Kamuoyunun yoğun ve büyük ilgisi dolayısıyla alışılmışın dışında ayrıntılı çıkan karar gerekçesi şunu açıklığa kavuşturuyordu: Suçluların bedensel, zihinsel ve ahlaksal durumlarına ilişkin raporlar onların asal belirleyici açılardan normal dışı olduklarını gösteriyordu; zaten normal olsalardı, o suçu işlemezlerdi. Ancak, insanın davranışlarında sorumluluğu kesin bir temele oturtmak, gerek bu mahkemenin görev alanının, gerekse insanlığın bugünkü gelişim düzeyinin olanaklarının ötesindeydi. Yapılabilecek tek şey bireyin sorumluluğunu yalnızca normlar kapsamında ele almak.

Ancak eylemin suç niteliği taşıması, yapılanların gösterdiği ölçüde kesinlik kazandığı için Caverly bu davadaki hükmünün [avukatın değindiği] "büyük sorunla" ilintisizliğinde ısrar etti. Ona göre, işlenen suç eşsiz bir kıyıcılık örneğiydi. İşlenen suçun mahkemece açıklanmasının bir anlamda mümkün olmayışı kıyıcılığı, tiksindiriciliği azaltmıyordu. Sonuçta bilerek tasarlanmış, uzun süre hazırlanmış, acımasızca gerçekleştirilmişti. Yargıç, suçluların yaşına açık seçik işaret ederek ölüm cezası yerine hapis cezası veriyordu. Her biri için cinayetten ötürü yaşam boyu ve adam kaçırmak nedeniyle de 99 yıl hapsi uygun gördü.

Hitchcock'ın *Ölüm Kararı*'nda da katilin sorumluluğu ile toplumun sorumluluğu konusu işlenir. Burada James Stewart'ın oynadığı profesörün kişiliğinde ruhsal (kuramsal) etkiler somutluk kazanır. Profesör, eski okul

günlerinde olduğu gibi ev sahibi Brandon ile –salt hoş vakit geçirmek adına– cinayet sanatı üzerine konuşur. Bu konuşmada “kusursuz suç işlemek” imgesinden çok “kusursuz suç işleyen” imgesi göz önünde bulundurulur; bu da diğer bir konuğu, kurbanın babasını söze karışmaya zorlar: “Ama Brandon, cinayet nasıl yalnızca birkaç ayrıcalıklının yapmasına izin verilen bir sanat olabilir? ... Peki kim, izninizle, bir insanın değersiz, o nedenle de cinayet için uygun bir kurban olduğuna karar veriyor?” Brandon şöyle yanıtlar: “Cinayet işleme hakkı olan ayrıcalıklılar.” Kendini, arkadaşı Philip’i ve belki profesörü de dahil ettiği bu seçkinlerin kim olduğunu delikanlı çok iyi bilmektedir: “Bunlar, büyük entelektüel ve kültürel üstünlükleri dolayısıyla bütün alışlagelmiş ahlak kavramlarının üzerinde olan insanlardır. İyi ile kötü, haklılık ile haksızlık yalnızca sıradan insan için vardır, çünkü o bu ahlak kavramlarına gereksinmektedir bir kez.” Ardından babanın sorusu gelir: “O halde siz Nietzsche’nin üstün insan kuramını savunuyorsunuz?” Brandon yanıtlar: “Kesinlikle evet.” Baba: “Tam Hitler gibi” saptamasında bulunur, bunun üzerine Brandon coşar: “Hitler bir ruh hastasıydı. Bu faşist üstün insanların hepsi beyinsiz canilerdi. Ben olsam, hayatta kalmış olanlarını ipe çektirirdim. Ben zaten bütün aptal insanları astırırdım, ortalıkta fazlasıyla var onlardan.” Bu sözler babanın “gerçekten canına tek eder”. “İnsanların kırıncı bir alayla küçümsenmesine” itirazı üzerine söyleşinin konusu değişir; öte yandan Brandon’ın görüşünü üstüne basa basa savunmuş olması profesöre yardımcı olur. Acaba birkaç adam ortadan kaldırmayı aklından geçiriyor mu diye sorar delikanlıya huzursuzlukla. Ancak, artık hiçbir şeyin önlemeyeceği sezgisi hemen kesin bilgiye dönüşür. Profesör korkunç gerçeğin üstüne gitmeye karar verir, film gizlerin açığa çıktığı bir diyalog doğrultusunda gelişir.

Brandon: “Bunu anladığınız için size açıklayabilirim.” Ve profesöre bu akşam yapılan konuşmayı anımsatır. “İkimiz de aşağı konumdaki insanların yaşamlarının kesinlikle önemsiz olduğunu düşünüyorduk. İkimizin paylaştığı düşünce, ikimizin her zaman paylaştığı düşünce, iyi ve kötü, haklılık ve haksızlık gibi alışlagelmiş ahlak kavramlarının entelektüel açıdan üstün konumdaki için hiçbir geçerliliği bulunmadığıydı. Bundan emindik, öyle değil mi?”

Profesör, ikircimli: “Evet, benim savunduğum görüş buydu.”

Brandon: “Biz bundan dersimizi aldık. Philip ile benim yaptığının hepsi bu. Philip ve ben bu kanıyı yaşama geçirdik. Bizi anladığınızı biliyorum. Öyle gerek, bunu anlamak zorundasınız.”

Ne var ki, profesör buna yanaşmaz. Salt “insanları ve dünyayı anlama çabasının” ifadesi olan sözlerinin “soğukkanlılıkla işlenen bu cinayete mantıksal bir haklılık kazandırmak için” kullanılması içine yığılabilir: “Ama ben öyle demek istememiştim.”

Profesörün bu yalın cümleyle “bir ara tutup, insanları değersiz varlıklar, yüksek varlıklar diye ikiye ayırmasından” duyduğu “utancı” ve bunu kendisine gösterdiği için Brandon’a teşekkür borçlu olduğunu dile getirmesi, seyirciyi çoğunlukla hoşnut etmediği gibi, eleştirmenleri de hoşnut bırakmamıştı. Filmin gösterime girmesinden neredeyse otuz yıl sonra Hitchcock’ın yaşamöyküsü yazarı Donald Spoto’nun bu çözüme pek akli yatmamış görünüyordu: “Buna bir de, 1948 yılı film yapımcılığında genel eğilimin böyle öykülerin kesin ders çıkarılacak tarzda bitmesini gerektirdiği eklenmektedir; dolayısıyla Cadell [profesör] filmin son dakikalarında uzun, inandırıcılıktan uzak bir monologla –yıllar boyu öğrettiği her şeyin kesinlikle tersine– delikanlıların arkadaşlarını öldürmesini kınamak zorundaydı: ‘Bunu ciddiye aldığınız için kötülük sizin içinizde olmalı!’ Ne kadar rahat kaçıyordu sorumluluktan!”

Film 1963’te yeniden ve o sıra Almanya’da da sinemalara geldiğinde eleştirmen Franz Everschor’un yazdıkları daha sert oldu: “Filmin sonunun insanda bıraktığı tedirginlik, bir kez sergilenen bireyle toplum arasındaki çatışmanın yeterli bir tutarlılıkla sonuna kadar düşünülmemesinden kaynaklanmakta. En ilginç soru hiç sorulmadan geçiliyor: Yani çevrenin tutumu vasıtasıyla kişisel suçun telafisinin mümkün olup olmadığı ya da ne ölçüde mümkün olduğu.”

1960’lı yılların başında giderek dikkatleri üzerinde toplayan bir soru vardı Almanya’da. Franz Everschor, *Ölüm Kararı*’ndan söz ederken yakın geçmişle aradaki koşutluk üzerinde açıkça ısrarlıydı: “Üçüncü Reich’ta acımasızca işlenen suçların sorumluları da felsefi ve antropolojik bilgileri, özellikle Nietzsche’nin öğretisini dayanak alıyorlardı; onlar da işledikleri

suçları haklı gösterecek gerekçeleri sözümona yetkeleri tartışma götürmez entelektüellerin kuramlarında arıyorlardı.” Ve Almanya’da kimi eleştirel kafalar da Hitchcock’ın filminde bile sorumluluk gibi “büyük bir soruya” yanıt arıyorlardı.

ÇEVİRİM SENARYOSU

1924: Olağanüstü akıllı, çok iyi aileye mensup, yüksek okulda parlak birer öğrenci –ve Yahudi iki delikanlı, Friderich Nietzsche’nin “Üstün İnsan”ından esinlenerek, bile isteye, planlı bir biçimde ve “kusursuz bir cinayet” işleme hevesiyle bir Yahudi gencini öldürür. Kamuoyu ayakları altından yerin kaydığını sanacak kadar sarsılır. Tartışmalar burjuva değerlerinin yıkılmasından tutup, felsefenin, büyük kentlerin ve elbette gençlerin yozlaşmışlığına değinerek iki katilin savunmasında ortaya atılan soruya kadar ulaşır: Toplum bireyi hangi ölçüde biçimlendirmektedir, bireyin tek başına taşıdığı sorumluluk ne kadardır?

1929: Tiyatro yapıtı *Rope*, katillerin eşcinselliğinin yanı sıra, Yahudi kökenli oluşlarını da bir kenara bırakır. Oyun, 1924’te Leopold ile Loeb’i adam öldürmeye iten ve dava sırasında tartışılan olası cinayet nedenlerinden yalnızca birini öne çıkartmaktadır: Nietzsche ile uzlaşma çabası, filozofun savlarından birkaçını halkın anlayacağı kadar basitleştirilmiş biçimde yaşama geçirme arzusu. Bu gerekçeye İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinden üç yıl sonra yeni bir “nitelik” katılacaktı.

1948: Hitchcock’ın *Ölüm Kararı*’nın gösterime girmesinden az sonra Bosley Crowther *New York Times*’ta salt çığırından çıkmış “yoğun bir heyecan” yaşamak uğruna bu iç karartıcı şöleni sahneleyen iki genç sadistin söz konusu olduğu “öfke saçan kokteyl partiyi izlemekten daha iyi vakit geçirilebileceği” saptamasında bulunuyordu. Ona göre filmde, “oldukça aykırı, tutkulu bir ölüm takıntısı vardı”, kana susamış kötü ruhları çağırıyordu bu biraz, ne biraz mizahla, ne de sıcak bir yaklaşımla hafifletilmişti. Film Bosley Crowther’e öyle tiksindirici gelmişti ki, sonraki günlerde okuyucularını defalarca uyardı.

New York eyaletinde *Ölüm Kararı* sansür dairesinden sorunsuz geçti, daha sonra altı eyalette de yine sorun çıkmadı. Buna karşılık Chica-

go/llinois'te film 1948 Eylül'ü başlangıcında "ahlaksal nedenlerden" ötürü yasaklandı. Filmi yetişkinler için ahlaksal açıdan sakıncasız diye değerlendiren *National Legion of Decency*'den (Ulusal Toplumsal Töreği Koruma Birliği) farklı olarak Chicago'daki *Police Censor Board* (Polis Sansür Kurulu) burada "sağlıklı" bir film gösterisinin söz konusu olmadığı sonucuna vardı. Kentin yalnız Yahudi sakinlerini karabasanlara boğmakla kalmayan 1924'teki skandalı herkes çok iyi anımsıyordu. Ama Nasyonal Sosyalist toplama kamplarından kurtulmalarından üç yıl sonra onların ruhları nasıl "yaralıydı" kim bilir?

Sonuçta, basında *Leopold ve Loeb olayı* yeniden gündeme gelmedi. Onun yerine film sansürünün anlamı ve amacı üzerine bir tartışma başladı. İki hafta sonra Chicago'daki sansür kurulu başkanı Yüzbaşı Harry Fülmer herkesi şaşırtacak biçimde düşüncesini değıştirdi. Gürültü koparan filmin gösterilmesine izin verildi, ama "yalnız yetişkinler" için.

Bugünden farklı olarak o zamanlar filmler ülkede üç yüz ya da daha fazla sinemada birden başlamazdı; önce büyük kentlerde az sayıda sinemada gösterime girer, ardından haftalarca gecikmeyle küçük taşra sinemalarında oynardı. Chicago'da *Ölüm Kararı*'nın kısaltılmadan izlenebilmesine karşın, ülkenin her yanında bazı sansür kurulları filmin gösterilmesini engellemeyi başardı. *New York Times*'in şaşkınlıkla saptadığı gibi çoğu yerde sansür kesinlikle saldırgan bir tepki gösteriyordu. Birkaç yıl önceki cinayet olayıyla koşutluk, açıkçası, heyecan verici bir konu değildi elbette, ama bu yüzden Hitchcock'ın filmleri diğer cinayet öykülerinden daha beter olmazdı. Ama görünüşe bakılırsa yine de öyleydi.

Çünkü ne de olsa *New York Times*'ta –haftalar boyunca– bir noktanın bilerek atlanması göze batıyor: Gerçi Hitchcock 1948'de çektiği filmde –tıpkı tiyatro oyunu *Rope*'daki gibi– Leopold ve Loeb olayıyla doğrudan bağlantı kurmamıştı. Ama pekâlâ Nietzsche'nin "üstün insan" düşüncesini özellikle Hitler'in kendi amaçları doğrultusunda kullandığına ve buna bağlı olarak Nasyonal Sosyalistlerin henüz az zaman önce geniş halk kitlelerine açıklanan kıyıcılıklarına işaret ediyordu.

Alışılmış dışı olmasa da bazı bölgelerde sinema filmlerine resmi itirazlar yapılmasına pek sık rastlanmadığını söyleyen Thomas M. Pryor,

Hitchcock'ın *Ölüm Kararı* gibi bir filmin böyle büyük zorluklara düşmesine şaşıyordu. “‘Rope’ olayında olduğu gibi, bu, özellikle dini gruplarca öne sürülen açıkça dile getirilmemiş itirazlar bulunduğu zaman doğrudur.” Acaba Thomas M. Pryor belli bir grubu düşünmüş müydü? Ve hangi itirazlar ona yerinde görünmüş olabilirdi? Ama Pryor apaçık ahlaksal soruları yanıtlamak istemiyordu. 1948’de *Rope*’a gösterilen birbirine karşıt tepkiler, eleştirmenlerin ve izleyicilerin kesinlikle yer yer aşırı bir duygusal yük altında kaldıkları izlenimini uyandırıyor. 1924’teki *Leopold ve Loeb olayında* gerçekten olanlardan farklı olarak *Ölüm Kararı*’nda Hitchcock’ın profesöre konuyu jüriye havale ettirmesi ve profesöre monoloğunu şu sözlerle bitirmesi öykünün daha kolay sindirilmesine yetmiyordu: “Onlar [jüri üyeleri] nasıl karar vermeleri gerektiğini biliyorlar. Hiç merak etme, sonunuz ölüm Brandon, her ikinizin de. İkiniz de öleceksiniz.”

Ölüm Kararı 1960’lı yılların başlangıcında Almanya’da sinemalara geldiğinde, oradaki eleştirmenler sondaki monologdan ötürü filmin getirdiği toplumsal eleştiriyi yeterli bulmadılar. Heinz Stempel’in acı biçimde düş kırıklığına uğramış görünmesinin nedeni, profesörün filmin sonunda “bir kuramı asıl tehlikeli yapanın insanın içindeki kötülüğün olduğunu öne sür[ebilmesiydi]. Ne tür entelektüel olduğu tek bir eleştirel sözcükle dahi anımsatılmaksızın profesör birdenbire kötülerini cellada teslim eden iyi bir insan olarak karşımıza çıkıyor. Böylelikle Hitchcock, anlattığı konuyu yadsıyarak tek seçenekmiş gibi somutlanan kötülük klişesi üstünde duruyor.” Heinz Stempel’e göre film gerçi “burjuva uygarlığının farklı açılardan yorumlanabilirliğine işaret ediyordu” ama “uzunca süre toplumsal koşullara bağlı bozukluk olarak kavranan şey, o berbat sonda patolojik olay denilerek çabucak hallediliyordu.”

Bu örnek yorum, özellikle “kana susamış kötü ruhlar” bağlamında Almanya’da çok iyi biliniyordu. O yüzden eleştirmen Everschor’ın yaptığı gibi Hitchcock’ı sosyo-eleştirel sorgulamalara karşı tutarlı bir ışık tutmaya isteksizlikle suçlamak ya da toplumsal olguların, yalnızca fon olarak gerektiklerinde ve gerilimi artırdıklarında onun ilgisini çektiğini öne sürmek, herhalde yavaş yavaş ortaya çıkan savaşımçı aydınlanma ruhunun coşkuyla oluyordu.

Kim bilir, belki de *suspense* (gerilim) ustası, filminde Hitler'in adını andığı için sonradan kendine kızmıştır. Çünkü açıkçası, onu ilk elde ilgilendiren ahlaksal değil, teknik sorunlarla nasıl baş edecekti. Hitchcock'ın bir ahlakçı olup olmadığı 1960'lı yılların başlangıcında Anglosakson eleştirmenlerce esaslı biçimde tartışıldı. Ian Cameron'ın izlenimi, Hitchcock'ın ne kadar yanlış olduklarını göstermek için kahramanlarının itiraf edemedikleri arzularını gerçek kıldığı yolundaydı. Ama V. E. Perkins, Hitchcock'ın 1945'ten sonra "cinayet düşüncesinin bizi eğlendirmemesi gerektiğini söyleyen" bu türden bir ahlakçı olduğunu, *Ölüm Kararı* olayının doğrulamadığı kanısındaydı. Ona göre sonuçta Hitchcock bizi filmin kara mizahını paylaşmaya çağırıyordu: "*Rope* bize kötülüğün gücünü duyumsatıyor. ... Hitchcock filmini Brandon'ın 'iyi ile kötü, doğru ile yanlış icat edilmiştir' savına karşı bir kanıt olarak sunuyor. ... Kötülük vardır."

FİLM SONU YAZISI

Loeb 1936'da cezaevinde 56 bıçak darbesiyle ölümcül biçimde yaralandı. Denildiğine göre saldırgan cinsel tacizde bulunmuş. Leopold ise cezaevinde kaldığı sürece kendini hobisi olan kuşbilime adadı ve bildiği dillerin sayısını artırdı: Cezasının başlangıcından önce 7 ya da 8 dil biliyordu, salıverildiği zaman bunların sayısı 27 veya 28'e çıkmıştı. 1958 Mart'ında cezasının bitiminden önce serbest bırakıldı, *Compulsion* filminin yeniden yarattığı *reklamdan* kaçmak için Porto Rico'ya göç etti; oradaki kuş dünyası üzerine bir kitap yayımladı. 1971'de orada kalp enfarktüsünden öldü.

AMERİKAN BALESİ

BONNIE PARKER İLE CLYDE BARROW'UN ÖYKÜSÜ

Yalnız filmlerde güzel ölür insan. Böyle olunca da sahnenin kesintisiz çekiminde, Amerika'nın en ünlü genç gangster çifti kurşun yağmuruyla yıkılmadan önce güzel Faye Dunaway ile yakışıklı Warren Beatty'nin son bir kez birbirlerinin gözleri içine bakmaları yeter. Çarpan kurşunların şiddetiyle cansız yere yığılmadan önce gövdelerin ileri geri fırladığı sahnelere sonradan "Amerikan balesi" denildi. Zamanı can damarından yakalayan filmler vardır; Arthur Penn'in 1967 yazında gösterime giren filmi Bonnie ve Clyde böyle bir filmi. Amerika, Vietnam savaşında kuşku uyandıran bir rol oynuyor, öğrenci hareketleri Avrupa başkentlerinde iz bırakıyor, flower power (çiçek çocukları hippilerin dünya görüşü) Atlantik'in iki yakasında da kurulu burjuva düzeninin pek uzağında yeni bir yaşam biçimi çağrısı yapıyordu. Bütün kuralları sorgulayan, akıllarından geçirdikleriyle kendilerini, yaşamlarını yeniden yaratarak simgeleşen kahramanlara, isyancılara duyulan özlem büyüktü.

Çoğu kez olduğu gibi Londra moda dünyası yeni eğilime hemen uyum gösterdi. Dunaway'in gerçek Bonnie Parker'a öykünerek filmde giydiği maksi etekler ve [yün ya da keçeden sipersiz, basık] Bask şapkaları son moda sayılıyordu; modanın ayırdındaki erkekler için de kruvaze ceketli takım giysiler öyleydi. Arthur Penn ile Warren Beatty 1967 güzünde Londra'ya geldiklerinde gözlerine inanamadılar: Kent, tepeden tırnağa Bonnie ve Clyde gibi giyinmiş genç çiftlerle dolup taşıyordu. 1967 kışında Carnaby Sokağı'ndaki noel ışıklarının yanması için düğmeye basacak kişinin, bu arada dünyanın bütün moda dergilerine Bonnie bakışıyla poz veren Faye Dunaway'den başkası olamayacağı belliydi. Londra'nın en ünlü moda caddesinin çevresinde Bonnie dükkânları türemişti, bu dükkânlardaki satıcı kızların üstlerinde gerçi maksi etek, ellerinde otomatik tabancalar vardı, ama sütyenleri yok gibiydi. Şapka yapımcısı *Kangol* firması o sıralar en çok

satılan ürününü 36 “çarpıcı renkte” piyasaya sürmüştü. Twiggy’nin yanı sıra altmışlı yıllarda İngiltere’nin en ünlü fotomodeli, genç kuşağın sevgilisi Jean Shrimpton’ın kumaş üreticisi Courtaud’nun reklamlarında sol elinde otomatik tabanca, sağ elinde revolverle asker gibi resimleri konuldu; altına da Clyde’in ağzından şu sözler yazıldı: “İşte, can alacak giyim diye buna derim ben!” Arthur Penn’in filmi ve o günkü zihniyet Bonnie Parker ile Clyde Barrow’u birer pop yıldızı yapmıştı. Bu arada Teksaslı bu iki *desperadonun* [gözü dönmüş haydut] gerçek öyküsü hiç bilinmiyordu; kamuoyunun bu gerçeğin bilincine varmasını sağlamak Amerikan erkek dergisi *Playboy*’a düştü. Derginin 1968 Kasım sayısında yuvarlak hatlı güzellerin, açık saçık esprilerin, bir sürü reklamın arasında, 8 ay boyunca gangster çiftin çapullarına katılan Bonnie ile Clyde’in eski suç ortağı William Daniel Jones’un anıları yayımlandı. Öyküyü Jones’un anlatış biçimi söylenceleşmiş çifte daha bir soğukkanlı bakılmasının yolunu açtı.

Yedi çocuğun dördüncüsü olarak 24 Mart 1909’da Teksas’ta doğan Clyde Barrow ezici bir yoksulluk içinde yetişir. Bir İrlandalı göçmen çocuğu olan babası Henry kiraladığı toprakta çiftçilik yapmaktadır; hiç okula gitmediği için okuma yazması yoktur. Geliri ailesini beslemeye yetmediğinden çocuklar zaman zaman bakılmaları için çeşitli akrabaların yanına verilmektedir. Clyde’in daha çocukluğunda ortaya çıkan iki tutkusu vardır: Caz müziği ile ateşli silahlar; Clyde’in hâlâ hayatta olan kız kardeşi Marrie Barow’un 1999’da *Süddeutsche Zeitung*’a verdiği bir mülakatta söylediklerine inanılırsa ateşli silahlar tutkusu Clyde’in yaşıtı Teksaslı erkek çocuklar için son derece olağandır. Genç Clyde’in akli fikri tabancalarına ve revolverlerine adlar verecek ölçüde silahlardadır. Aile 1921’de Dallas’a göç eder; baba bir benzin istasyonu işi bulup küçük bir ev tutuncaya kadar bir otoyol köprüsü altında üstü örtülü bir arabada yaşarlar. Çocuklar ilk kez düzenli biçimde okula giderler. Clyde 17 yaşında okulu bırakır ve Proctor ve Gamble fabrikasında iş bulur. Koca kulaklı cılız delikanlının başı ilk kez 1926’da yasayla derde girer; dört yaş büyük ağabeyi Martin Ivan, takma adıyla Buck, köylerden hindi çalıp Dallas’taki hızlı noel alışverişi sırasında satmak için aklını çeldiği zaman. Ne var ki, çalıntı yükü baş etmesi pek kolay değildir; çekçek arabasının arka sırasındaki henüz canlı kümes hayvanlarının cıyak-

laması bir polis ekibinin dikkatini çekince ikisi de tutuklanır. Buck sorumluluğu üstlenir, birkaç günlüğüne cezaevine girer, buna karşılık henüz ergin olmayan Clyde ceza almadan kurtulur. Proctor ve Gamble'deki bıktırıcı fabrika işinden nefret eden Clyde olaydan birkaç hafta sonra ilk ve tek "düzgün" işini bırakır; amacı, ağabeyine ve onun çetesine katılmaktır, onlar Dallas çevresindeki kasabalarda dükkânları basıp soymada ustalaşmışlardır. Clyde'ın suç dünyasına sürüklenişi açık seçik klasik çizgiler göstermektedir: Genç, deneyimsiz, ama kabına sığmayan, güçlü, hepsi 25 yaşın altındaki delikanlılardan oluşan *Peer Group*'un etkisinin belirleyici olduğu görülüyor. Jones'un altını çizdiği Clyde'ın özel bir eğilimi buna eklenir: "Clyde diğer insanlar gibi çalışmak istemiyordu. Bunun tek nedeni, ellerinin kirlenmesinden hiç hoşlanmamasıydı." Kısa zamanda Clyde'ın önderlik nitelikleri ortaya çıkar ve ağır kanlı, iyi yürekli Buck, elebaşılığı seve seve çabuk köpüren aşırı hırçın kardeşine bırakır. Clyde 1929'da araba hırsızlığı dolayısıyla çarptırıldığı ilk cezadan yaşının küçüklüğünden ötürü kurtulur. 20 yaşını daha yeni doldurmuştur. Clyde'ın cezasının ertelenmesine karşılık, Buck dört yıl ağır hapse hüküm giyer ve 14 Ocak 1930'da kötü ünlü devlet cezaevi Huntsville'e gönderilir.

5 Ocak 1930'da Clyde, Dallas'ın banliyölerinden Cement City'de, buzlanmış merdiven basamaklarında düşüp kolunu kıran bir kız arkadaşını ziyaret eder. Bu evde komşu kız Bonnie Parker'le karşılaşır; Bonnie o sıralar işsiz olduğundan ev işlerine yardım için birkaç günlüğüne oraya gelmiştir. Görüş birliğine varılan tek nokta: Bonnie ile Clyde arasındaki gönül öyküsünün aynı günün akşamı evin mutfağında bir fincan kakaoyla başladığıdır.

Clyde'dan bir yaş küçük olan Bonnie, üç çocuğun ikincisi olarak 1 Ekim 1910'da Teksas kasabalarından Rowena'da dünyaya gelir ve önceleri güvenli bir ortamda büyür. Yeterince işi olan taş yontucusu babası 1915'te beklenmedik biçimde ölünce aile Dallas'a, büyükanne ile büyükbabanın yanına taşınır. Bonnie iyi bir öğrencidir; şiirleriyle, denemeleriyle öğrenciler arası yarışmalarda birçok ödül kazanır. Genç kız odak noktasında bulunmaktan hoşlanmaktadır, ancak coşkulu, duygu dolu sahneler yaşamaya eğilimi vardır. On beş yaşında okul arkadaşı Roy Thornton'a ölesiye âşık olur, on altısında evlenmiştir bile. Bonnie annesinden ayrılmaya kat-

lanamadığı için genç çift 1926'da, daha evlendikleri yıl, Emma Parker'in evine taşınır. Belki 1927 Ağustos'unda Thornton'u evden kaçırılan –beş yaşına gelmeden babası ölen– Bonnie'nin anne saplantısı olmuştur. Haftalarca kocasının dönmesini bekledikten sonra Bonnie Cement City'nin ana caddesindeki Marco's Cafe'de garsonluğa başlar. İleride ne olmak istediğini soran müşterilerine her zaman aynı, kısa yanıtı vermektedir: “Ünlü.” Dalavereci kocası 1929 Ocak'ında birdenbire ortaya çıktığında canın cehenneme diyerek onu başından def eder –ve adam gerçekten cehennemi boyar: Teksas bölgesindeki Red Oak'ta bir soyguna katılmakla suçlanan Thornton dört yıl ağır hapis cezasına çarptırılır, böylece Bonnie'nin yaşamından temelli kopup yiter. Bonnie'ye gençlik hatasını yalnızca sol kalçasındaki bir dövme anımsatacaktır. 1929 Kasım'ında, New York borsasının çökmesinden bir ay sonra ve dünyayı saran ekonomik bunalımın duyumsanır etkileri sonucunda Marco's Cafe ister istemez kapanır; Bonnie yeni bir uğraş bulmak için sağı solu kollamak zorundadır. Hiçbir iş bulamayınca, komşusunun ev işlerinde kendisine yardım etmesi önerisini seve seve kabul eder ve orada yaşamının akışını değiştirecek insanla tanışır.

Beş hafta sonra, 12 Şubat 1930 günü Clyde, Emma Parker'in evinde tutuklanır. Soygunculukla ve otomobil hırsızlığıyla suçlanmaktadır. Bonnie'nin yazdığı tutku dolu mektuplar Clyde'a tutukluluğun sıkıntısını unutturur; Bonnie onu yüzüstü bırakmayacağına, onun için her şeyi yapacağına söz vermektedir mektuplarında, ama artık Clyde'ın da yamuk işler çevirmeyi bırakması gerekmektedir. Clyde, Waco'ya gönderilince, annesinin istememesine karşın Bonnie de ardı sıra oraya gider. Uzaktan yeğeni olan bir kadının evinde kalır, her gün cezaevinde Clyde'ı ziyaret etmektedir. Çok geçmeden Clyde'a bağlılığını tanıtlama fırsatı çıkar. Clyde'ın tutukluluğu sırasında arkadaş olduğu bir üçkâğıtçı, William Turner, Bonnie'nin çok yararlı olabileceği bir kaçış planı tasarlar. Bonnie'ye düşen, Turner'in East Waco'daki akrabalarının evinden bir silah temin edip onu gizlice cezaevine sokmaktır. Bonnie kendisinden beklenileni işittiğinde önce korkuyla irkilir, sonra yüreklilikle eyleme geçer. Hiçbir şeyden haberi olmayan yeğeni Mary arabasıyla Bonnie'yi East Waco'daki o eve seve seve götürür; Bonnie paspasın altında evin anahtarını bulur gerçi ama tabanca söylenilen yerde değildir. Sinirleri boşa-

nacak gibi olan yeğenin yardımıyla bulunmaz nesne sonunda evin mahzeninde ortaya çıkar. Bonnie beline doladığı iki geniş kuşağın altındaki silahı nöbetçilerin önünden içeri kaçırmayı başarır. Clyde'in kaçmayı başardığını ise otomobildeki radyodan öğrenecektir.

Clyde zar zor bir hafta özgür yaşamın tadını çıkarır. 21 Mart 1930'da McClennan ilçe şerifi Leslie Stegall ile savcı yardımcısı Jimmy Stanford, kaçağı, Ohio/Middleton'da, teslim alırlar; çünkü gangster devriye gezen bir polis ekibiyle girdiği kovalamaca sonunda yakalanmıştır. Clyde vaktini boşa geçirmemiştir: Birçok dükkânı soymanın, çok sayıda otomobil ve otomobil plakası çalmanın bedeli, toplam on dört yıl gibi dikate değer bir hapis cezasıdır; Clyde cezasını Huntsville'in 14 mil uzağındaki Houston ilçesi Eastham çiftliğinde çalışarak çekecektir. Bonnie'yle ilişkisi geçici olarak kopar. Bonnie başka erkeklerle gezip tozarken Clyde'in annesi Cumie, oğlunun aldığı hapis cezasının indirilmesi için bölge yargıcı R. I. Munroe'dan bir karar çıkartmaya uğraşır. Oğlunun ellerini kirlletmekten hoşlanmadığını, ayrıca insana ter döktüren tarım işlerinden hiç anlamadığını bilmektedir. Üstelik Clyde gözcülerin verdiği görevleri yapmakta çok zorlanmaktadır. Cezaevinde dokuz aydan sonra zaman artık geçmek bilmez olunca Clyde oradaki tutuklulardan birini baltayla sağ ayağının iki parmağını koparmaya ikna eder. Beklediği gibi tedavi için *Hunstville Prison Hospital'a* (Huntsville cezaevi hastanesi) gönderilir; bu arada annesinin girişimleriyle yargıç Munroe'dan alınan tavsiye kararı da buna eklenince cezası ertelenir. Koltuk değnekleri üstünde topallayan Clyde Barow 8 Şubat 1932'de böyle bir kurumu bir daha hiçbir zaman içeren görmemeye kesin kararlı olarak cezaevinden ayrılır.

Ailesi cezaevinin onda yarattığı değişikliği hemen fark eder. Pisliğe, kire, tekbiçim kaba saba cezaevi giysisine tepki olarak Clyde bundan böyle dış görünüşüne aşırı özen gösterir; ipek gömlekler, kruvaze ceketli takım giysiler almak için ara sıra yoksul akrabalarını ellerindeki kısıtlı parayı kendisine vermeye zorlar. Ablası Nell, Massachusetts'teki bir inşaat şirketinde ona yeni bir başlangıç olanağı sağlayacak bir iş yakaladığında Clyde gerçi kalkıp oraya gider, ama iki hafta sonra, 17 Mart 1932'de sıla özlemiyle yana yana Dallas'a geri döner.

Clyde'in eve dönüşünden üç gün sonra Bonnie, Houston'da güzellik danışmanı olarak iş bulduğunu, hemen yola çıkması gerektiğini söyleyerek annesini şaşırtır. Aslında kızı makyajdan, maskaradan pek anlamadığı için annesi önce işkillenirse de kızının gitmesine izin verir, çünkü iş o kadar azdır ki, seçici olmak olanaksızdır. Bonnie'nin Houston'a değil de, o sıralar yeni bir çete için adam toplayan Clyde'a gitmek üzere yola çıktığı Emma Parker'ın aklına gelmez elbette. Çeteye adli sicillerindeki sabıka kayıtları insanı etkileyen, genç, umut verici iki suç ortağı alınır: Karaborsacı ve otomobil soyguncusu Raymond Hamilton ile profesyonel hırsız Ralph Fults.

Dörtlülük 22 Mart 1932'de Teksas'ta Kaufman kasabasında bir silah mağazasına zorla girerek tüfek, tabanca ve cephane teminine kalkıştığında, yeni takımda incelikli bir eşgüdüm henüz oturmamıştır. Erketecilik eden Bonnie ile silahları yürütmesi gereken Fults'u nöbetçilerin güç kullanarak yakalamasına karşın, Clyde ile Hamilton kaçmayı başarırlar. Clyde'ın kendisini alçakça yüzüstü bırakmasıyla düş kırıklığına uğrayan Bonnie, cezaevinde kendine özgü bir ergenlik sonrası duygu yükü ve melankoli içinde sevgilisinin suç işlerken yararlandığı bir genç kızın öyküsünün şiirini, "Suicide Sal"i yazar. Bonnie'nin anlattığı öyküde yüreksiz adam sonunda kendi işlediği suçlardan kızın sorumlu tutulmasına bile ses çıkarmaz. Gerçek yaşamdaysa şükürler olsun ki, Ralph Fults sorumluluğu tek başına üstüne alarak Bonnie'nin imdadına yetişir. Sözümona Houston'a hareketinden iki gün sonra, engele takılan Avon [firması] danışmanı Bonnie, Kaufman cezaevinde yeniden annesi Emma Parker'e teslim edilir.

Bu arada Clyde'ın Hamilton ve yeni suç ortağı Frank Clause ile birlikte 23 Nisan 1932'de Teksas Hillsboro'da yaptığı bir kuyumcu dükkânı soygunu, adli sicil kaydına değişik bir işaret konmasına yol açar. Hamilton'ın sinirliliği yüzünden dükkân sahibi John Bucher kasayı açarken çelik duvardan seken bir kurşunla kalbinden ölümcül bir yara alır. Az sonra Mrs. Bucher polisin gösterdiği resimlerde, şimdi artık cinayet nedeniyle de aranan, Clyde ile Raymond Hamilton'ı teşhis eder. Öldüren kurşun tabancasının namlusundan çıkmamış olsa da, Clyde tutuklanması halinde bu gerçeğin hiçbir önem taşımayacağını çok iyi bilmektedir. Bildiği, elektrikli sandalyenin kendisini beklediğidir. Bundan böyle onun

için artık yalnızca her yola başvurarak, olabildiğince uzun süre tutuklanmaktan kaçmak söz konusu olacaktır.

1932 Temmuz'u sonunda Bonnie, John Bucher'in ölümünden sorumlu olmadığı konusunda kendisine güvence veren Clyde'la yeniden çıkmaya başlar. Bonnie'nin niçin Clyde'a geri döndüğü sorusunu belki en iyi Jones'un *Playboy*'a söyledikleri aydınlatmaktadır. Jones'a göre bu ilişkide asıl patron sonradan başkalarının öne sürdüğü gibi Bonnie değil, Clyde'dır. Clyde çevresindeki bütün insanlara hükmedermiş, tümüyle güvendiği tek insanın Bonnie olmasına karşın, Clyde bütün kararları her zaman kendi başına almış. Clyde'la ilişkisi Bonnie'de sıra dışı biri olduğu duygusunu uyandırmış, ona yaşamını olduğundan daha anlamlı, daha heyecanlı gösterme fırsatını sunmuş, kısacası: "Clyde sadece hayatta ve özgür kalmak istiyordu, Bonnie de sadece Clyde'la olmak istiyordu." Suç ortakları Raymond Hamilton sayesinde çift 5 Ağustos 1932'da Oklahoma/Stringtown'da bir danslı toplantıda daha çok kan dökme fırsatı bulur. İki polis Hamilton'ın kaçak viski içtiğini –yasak hâlâ resmen yürürlüktedir– fark ettiği zaman paniğe kapılan Clyde, polisler onların park etmiş aracına yaklaşıncaya ateş açar. Karşılıklı ateş sonucu şerif yardımcısı E. C. Moore hemen olay yerinde ölür, şerif C. G. Maxwell ağır yaralarla kurtulur. Bunu izleyen iki yılda toplam 9 polis, Bonnie ve Clyde ile suç ortaklarını tutuklama çabasında yaşamını yitirecektir. Çiftin hemen hemen söyleneceye dönüşen bir ün kazanmasının nedeni böylesine uzun süre tutuklanmaktan kurtulmayı başarmasıdır. Her zaman kendilerini izleyenlerden daha kurnaz, daha atik görünüyorlardı; o günlerin gazetelerinde bir toz bulutunun arkasından bakakalan oyuna gelmiş aslan polisleri gösteren karikatürler az değildir.

Yaşadıkları zamanın koşullarından yararlanan yalnız Bonnie ile Clyde değildir. Otuzlu yılların başlangıcında Amerika son kez Vahşi Batı'da görülen bir suç tarzının yeniden canlandığına tanık olur. Özellikle "büyük çöküntüden" fazlasıyla etkilenen orta ve güney Batı'da birçok delikanlı kendi başının çaresine bakma yolunu seçer. Hepsi doğuştan Amerikalıdır ve hepsi de suçlu ailelerden değil, aşırı yoksul koşulların içinden gelmektedir. Bu genç *outlaws* (haydutlar) büyük örgütler kurmazlar, daha çok rastlantıyla bir araya gelip, üye sayısı pek ender dört ya da beşi

aşan küçük çeteler oluştururlar. Davranışlarının temel ilkesi eski *desperadoları* anımsatır: “strike and run” - vur ve tüy. Bu yeni haydut tipi ne yaparsa gizlemeden, çekinmeden ve utanmadan yapar. Teksas’ta bir banka soyar, veznedarı vurur öldürür, ardından Arkansas’a sığınır. Çeteler eyaletler arasında mekik dokumaktadır. Yerel polis çaresizdir. Yasal gücünün kendi eyaletinin sınırında son bulmasının ötesinde, son gelişmeler karşısında yaya kalmaktadır. Canilerin en yeni silahları, en yeni arabaları temin edebilmelerine karşın, yerel kolluk güçlerinde görevli sayısı azdır, aylıklar düşüktür, kullanılan silahlar, otomobiller eskimiştir; öyle ki, tam birini kovalarken su koyuverdikleri pek ender değildir. Daha geniş yetkilere sahip devlet polisi, birkaç istisna dışında yalnızca kâğıt üzerinde vardır. 1924’te kurulan FBI’ın 1933 ilkbaharında henüz 266 özel ajanı bulunmaktadır; bu ajanların yetkileri öylesine kısıtlıdır ki, ne yapacaklarını, başka deyişle, tek bir eyaletin sınırlarını aşan bir suç olayının aydınlatılmasında ve kovuşturulmasında nasıl etkin bir eşgüdüm sağlayacaklarını bilemezler. Öte yandan, yerel polisin de Washington’dan gelen memurlarla işbirliği yapmaya henüz pek gönlü yoktur.

Yeni gangsterler artık at sırtında değil, süratli otomobillerle kaçıp yakayı sıyırmaktadır. Saatte 90 milin üstünde hız yapan otomobiller, yaygın bir *interstate highway system* (eyaletler arası karayolu ağı) haydutların işine yaramaktadır. Çiftin haftalarca polisin eline düşmekten kurtulmasının nedeni Clyde’in sürücülük ve atıcılıktaki şaşırtıcı becerileridir. Clyde yeteneğini köreltmemek için kaçarken ıssız yerlerde silah kullanma alıştırmaları yapmak üzere sık sık mola verir. En çok yeğlediği hep Ford marka otomobillerdir; dış yan kaplama panolarının sağlamlığına, doğru dürüst son hıza çıkmaya değer verdiğinden değil, yeni tip Ford V-8’lerden ekonomik bunalıma karşın Amerika yollarında 1 milyondan fazla bulunduğu için. [Ford’a binen] insanın hareket halinde daha az göze batması olanaksız gibidir. Clyde yeni Ford V-8’e öyle hayran kalmıştır ki, 10 Nisan 1934’te yazdığı bir mektupla araba üreticisi Henry Ford’u kutlar. Yine de Ford arşivindeki bu mektubu kimin yazdığı bugüne değin açık seçik aydınlığa kavuşmamıştır, çünkü Marie Barrow haklı olarak Clyde’in “yazılı anlatımda” pek öyle güçlü olmadığına işaret etmişti.

16 Ağustos 1932'de çete ilk kez işi rehine almaya kadar vardırı. Bonnie, Clyde ve Raymond Hamilton, New Mexico/Carlsbad'da mola için Bonnie'nin teyzesi Millie Stamps'e uğradıklarında, bölgeden geçerken kullandıkları taşıtın kime ait olduğunu anlamak için teyzenin evine gelen şerif yardımcısı Joe Johns'ı kaçırlar. Clyde, Johns'ı etkisiz hale getirir ve arabaya binmeye zorlar. Ertesi gün onu Teksas/San Antonio'da yine serbest bırakırlar. İşin sonuna gelindiğinde Bonnie ile Clyde altı kez rehine almakla suçlanacaktır. Bunların arasında yalnız polisler yoktur, kaçarken önlerine çıkan, olayla ilgisiz iki kişi de vardır. Rehine almak o sıralar Amerika'da büyük nefret uyandırmaktadır, çünkü 1932 Mart'ında Lindbergh'in iki yaşındaki oğlunun yürek burkan biçimde kaçırlması ve fidyenin ödenmesine karşın, kaçırdığı ilk gün öldürülmesi, bütün ulusu öfkeliendirmişti. Washington bu tür suçların ürkütücü biçimde artmasına –1933'te Birleşik Devletler'de 12.000 cinayet ve 50.000 soygunun yanı sıra 3000 adam kaçırmaya olayı saptanmıştır– 1934'te kongre kararıyla ölüm cezası eklenen ve *Lindbergh Act* (Lindbergh yasası) denilen yasayla tepki gösterir. Bir kurbandan yedi günden fazla süreyle haber alınamazsa, derhal FBI devreye sokulacaktır. Bonnie ile Clyde aldıkları rehinelerin hiçbirini öldürmezler, ne de yedi gün yanlarında tutarlar, genellikle birkaç yüz millik yön şaşırtan korku dolu bir yolculuktan sonra herhangi bir yerde indiriverirler, bazen –alay eder gibi gelse de– geri dönüş için ellerine birkaç dolar otobüs parası tutuşturdukları da olur. Polis kovuşturmaları açısından bu rehinelerin oynadığı rol büyüktür, çünkü onlar çetenin aklından geçenlere, kaçarken nasıl davrandığına ilişkin önemli ipuçları verirler.

8 Ekim 1932'de Teksas'ın güneyine düşen Cedar Hill'deki bir banka soygunundan sonra ele geçirilen 1401 doların paylaşımına ilişkin kavga Raymond Hamilton'la iplerin kopmasına, onun çeteden ayrılmasına yol açar. Bonnie ile Clyde'ın eline ganimet olarak bu kadar yüksek tutarlar seyreker geçer, çünkü az sayıdaki banka soygunu girişimlerinin sonucu –Clyde ödeme günü sıradan dükkânları, benzin istasyonlarını, küçük işletmeleri soymayı yeğlemektedir– dünya ekonomik bunalımından etkilenen ve çok sayıda finans kuruluşunun iflas ettiği ortamda, parasal açıdan acı bir düş kırıklığı olmaktadır. Ele geçirdikleri para salt geçinmeye gider, ev ya da oda

kirasına, yemeğe, üste başa, benzine harcanır. Bonnie ile Clyde'ın hiçbir yöntemle dayanmayan, göz alıcı başarılar sergilemekten uzak çapulları, aynı sıralarda Birleşik Devletler'in güney batısında ortalığı kasıp kavuran John Dillinger gibi kötü ün salmış profesyonel banka soyguncularını iki "punk" (ipsiz) hakkında mesleğin adını lekeliyorlar diye küçümseyici yorumlar yapmaya iter.

Teksas/Sherman'da 11 Ekim 1932 günü bir yiyecek mağazasına düzenledikleri soygun sırasında Clyde kaçma girişimini boşa çıkarmaya kalkışan 61 yaşındaki kasap Howard Hall'ı vurur. Hall, Clyde'ın cinayet hesabına geçen ikinci sivildir, iki ay sonra sayı üçe yükselecektir. Çiftin arasında kesin bir işbölümü olduğundan Bonnie hiçbir zaman cinayetlere doğrudan katılmaz. Yalnız arabadan otel odasına taşıyacağı ya da resim çektiirmek için poz verdiği zaman eline silah alır. Onun görevi soygun sırasında arabada kalmak ve korna çalarak Clyde'ın o kargaşa içinde aracı yine çabucak bulmasını sağlama almaktır. Jones, Bonnie'nin tek el ateş ettiğini bile görmemiştir ama ona göre Bonnie "[Clyde'ı dolduruşa getiren] lanet olası bir yalakadır."

Bonnie ile Clyde uzun süre ailelerinden uzak kalamadıkları için, çift, soygunlar arasındaki zamanlarda hep gizlice Dallas'a geri döner. Yakınlarıyla buluşacakları vakti ve yeri kararlaştırmak için, güvenlik nedeniyle evlerin çevresini defalarca ada ada arabayla dolaşırlar ve uygun gördükleri anda evin girişi önüne, içinde kısa bir not bulunan boş kola şişeleri atarlar. Temkinli olmak gerekmektedir, çünkü her iki aile de ara sıra izlemeye alınmaktadır. Bonnie ile Clyde'ın ailelerine düşkünlüğü *Dallas Police Department*'ca da bilinmektedir; çift, keskin nişancıların çevrelerinde dolaştığı akrabalarının yaşamlarını tehlikeye atmak istemediği için, iki kez böyle bir buluşma sırasında peşlerindeki ölüm cül kurşunlarına hedef olmaktan zor kurtulur.

1932 Aralık'ı başlangıcındaki bir aile toplantısı sırasında Bonnie ile Clyde henüz 16 yaşındaki, kendisine kısaca W.D. ya da "boy" denilen William Daniel Jones'u yanlarına alırlar. Hamilton'ın ayrılmasından sonra çiftin güvenilir yeni bir suç ortağına gereksinimi vardır. Jones çocukluk günlerinden beri Barrow ailesinin dostudur, üstelik otomobil hırsızlığında

yaşına göre dikkate değer başarılar ortaya koymuştur. Jones 5 Aralık'ta Clyde yüzünden başına dert açacak bir olaya bulaşır. Clyde onu bir araç daha çalmaya zorladığında, Teksas/Temple'deki satış temsilcisi Doyle Johnson'ın otomobilini seçer. Ne var ki, delikanlı otomobili çalıştırmak için davrandığında arabanın sahibi evden dışarı fırlar. Johnson araçtan inmemekte direnince Clyde tarafından vurulur. Bunun ardından: "Artık senin elin de kana bulandı" diye Jones'a çıkışan Clyde, delikanlıya bundan böyle Bonnie'yle kendisinin yanında kalmasından başka seçeneği olmadığını telkin eder.

22 Mart 1933'te cezası ertelenen Clyde'in ağabeyi Buck salıverilir. Kardeşinin suç işlemeyi meslek edinmesinden bir ölçüde kendini de sorumlu tuttuğu için onunla ilişkiye geçmeye çalışır. Cezaevi Buck'ın üzerinde kalıcı bir izlenim bırakmıştır, çünkü Huntsville'deki özel görevleri arasında elektrikli sandalyenin bulunduğu ölüm hücrelerini silip temizlemek de vardır. Salıverildikten bir hafta sonra Buck yanında eşi Blanche'la birlikte kardeşi, Bonnie ve W.D. ile bir araya gelir. Beşi birden Missouri/Joplin'de birkaç gün dinlemeye karar verirler. Bu stratejik açıdan kurnazca bir yer seçimidir, çünkü Missouri eyaletinin güneybatı ucundaki uygun coğrafi konumu, buradan en kısa zamanda sınırı aşıp güven içinde üç komşu eyalete kaçma olanağını sunmaktadır: Arkansas, Kansas ve Oklahoma'ya. Konumu, Joplin'in ününün nedenini açıklar. Alkol bu kaçak içki üretim merkezinde su gibi akmakta, çevrenin "içkiye tövbeli" eyaletlerinden müşteriler bu küçük düzenbazlar başkentine akın etmektedir.

İki arabanın güvenli bir şekilde gizlenebileceği çift katlı bir garajın üstündeki bir evde grup huzurlu birkaç gün geçirir; kâğıt oynarlar, kahramanca pozlar vererek birbirlerinin resimlerini çekerler. Ne var ki, yeni kiracıların garip biçimde korkak ve ürkek davranmaları bir komşunun dikkatini çeker, o da polise haber verir. Onları dalavere peşindeki kaçak içki üreticileri diye tahmin eden Missouri eyalet karayolu polisi komiser yardımcısı G.B. Kahler, çevrede oturan başkalarıyla da görüştükten sonra baskına karar verir. Kahler ve ayrıca dört polis 13 Nisan 1933 günü öğleden sonra dört sularında iki arabayla kuşkulu eve yaklaşırlar. O sırada dışarıda bulunan Clyde ve Jones, taşıtlar yaklaşınca hemen garaja dalıp kapıyı içeriden sınıksız kapatırlar.

Polis otomobillerinden biri garajın önündeki rampaya park eder ve böylece çıkışı tıkar. Evde, Blanche hiçbir şeyden habersiz akşam yemeğini hazırlamakta, Buck gazete okumakta, Bonnie bir şiir üstünde çalışmaktadır. Garajdan gelen silah seslerini işittikleri zaman Buck bir makineli tüfek kapıp pencereden ateş açar, bu arada Bonnie yatak odasından başka silahlar ve cephane getirir. O zamana değin kocasının suça eğilimli doğası hakkında bilgi edinmeye pek fırsat bulamamış Blanche kendini tutamayarak bir bağırma nöbetine tutulur. Ateşli çatışmada polis memuru J. W. Harryman vurularak ölür; otopside ensesinde ve sol omzunda on kurşun bulunacaktır. Yanı başında dedektif Harry McGinnis can çekişmektedir, saçma taneleri yüzünü tanınmaz hale sokmuştur. Jones koşarak dışarı çıkar, polis otosunun el frenini indirir, otomobil rampa aşağı geri geri caddeye kayar, kaçış için yolu serbest bırakır. Bu arada bir kurşun yiyen delikanlı kendini sürüyerek garaja döner; hemen garajdan dışarı gazlamak ve paniğe kapılarak caddeye koşan, hâlâ çığlık çığlığa bağırarak Blanche'ı tutup arabaya almak üzere Clyde, Buck ve Bonnie motor çalışır halde onu beklemektedir. Yaralı meslektaşlarıyla ilgilenen Kahler artık yalnız plakayı alabilecektir.

Gerçi Bonnie ile Clyde ve yanlarındakiler tutuklanmaktan yine kurtulmuşlardı, ancak apar topar çıktıkları ev polise önemli bilgiler verecek malzemeyle doluydu: Blanche ile Buck'ın evlenme cüzdanı, Buck'ın [cezasının ertelendiğini gösteren] Teksas eyalet valisi Bayan Miriam Ferguson tarafından imzalanmış af belgesi, W. D. Jones'un kimliğinin saptanmasını sağlayan iki fotoğraf filmi. Verilen pozlar genç *outlaws*'ın işledikleri suçlardan ne kadar az pişmanlık duyduğunu dikkate değer biçimde belgeliyor, çünkü resimlerde, tutsak aldıkları polislerden çaldıkları silahları gururla göstermektedirler. Diğer pozlar arasında Bonnie'yi elinde tabancayla püro içeren, Clyde'ı kolunda bir makineli tüfekle çalıntı bir arabanın önünde, Bonnie'yi şaka yollu Clyde'a silah çekerken gösteren ünlü görüntüler var. ABD'nin güneybatısında hiçbir gazete bu resimleri yayımlama fırsatını kaçırmaz. Buna karşılık her benzin istasyonu ve otel sahibi kısa zamanda bu söylenceleşmiş çiftin yüzünü tanır.

Bunun ne kadar zararlı olduğu kısa sürede görülür, çünkü çete, Arkansas'ta, Alma yakınlarındaki Red Crow Turist Kampı'ndaki bir motelde

iki oda tutmak istediğinde resepsiyoncu polise haber verir. 19 Temmuz 1933'te beşi de silahlı bir çatışmaya karışır, iki polislin yara aldığı çatışmada Buck ağır yaralanır. Kaçış sırasında patlayan arabanın ön camından sıçrayan parçalar Blanche'ın sağ gözünü yaralar; öyle ki, cezaevinde yapılan dört ameliyat gözü kurtarmaya yetmez. Yalnızca birkaç kurşun sıyrığı alan Clyde bu kez arabada dört yaralıyla birlikte kaçmak zorundadır, çünkü W.D.'nin uyluğuna bir kurşun saplanmış, Bonnie ise Teksas/Wellington'da 10 Haziran 1933'te geçirdiği otomobil kazasında aldığı yanık yaralarından ötürü hâlâ sargılar içindedir. Her şeyden önce Buck'ın biraz dinlenmesi için bir tarlada mola verirler. Ancak polisler amansızca onları izlemektedir, çok geçmeden, 22 Temmuz 1933'te gelen takviyeyle birlikte onları kısıtırılar. Bu kez kaçmayı yalnız Bonnie, Clyde ve John başarırlar, Buck ile Blanche aralarında yoktur. Buck birkaç gün sonra 29 Temmuz 1933'te, otuz yaşında, Iowa'da Petty hastanesinde ölür. 31 Temmuz'da West Dallas mezarlığında en yakın aile bireylerinin katıldığı bir törenle toprağa verilir.

Bonnie ile Clyde'dan ayrılan W.D. Jones 15 Kasım 1933'te Houston'da tutuklanır, sorguda Clyde'ın, isteğinin aksine kendisini alıkoyduğunu, işbirliğine zorladığını söyler. Bu arada tutuklu bulunan eski suç ortaklarından Raymond Hamilton [hüküm giydiği] toplam 362 yıl hapis cezasını çekmek üzere 8 Ağustos 1933'te Dallas'tan Eastham'a götürülür. İki yeni suç ortağıyla, Eastham'den henüz yeni salıverilen James Mullen ve Raymond'ın kardeşi Flyod ile birlikte Clyde, Raymond'ı cezaevinden kurtarmaya karar verir. 16 Ocak 1934'te mahkûmların tarlada çalışma saatleri sırasında meydana gelen kaçış olayında nöbetçi binbaşı Joseph Crowson vurulur. Raymond Hamilton ve diğer iki mahkûm, Joe Palmer ile Henry Methvin, Bonnie ve Clyde ile birlikte kaçarlar. Kendilerine silah ve cephane temin etmek için Raymond ile Clyde 19 Şubat 1934'te Teksas/Ranger'de bir cephane fabrikasına baskın yaparlar. 26 Şubat'ta Teksas/Lancaster'de bir banka soyarlar, yine para kavgası, ne olsa 4138 dolar, 50 sent vardır ortada, Raymond ile Clyde'ın kopmalarına yol açar. 6 Mart 1934'te Raymond, kız arkadaşı Mary O'Dare ve Joe Palmer Indiana'da Barrow çetesinden ayrılırlar. Henry Methvin, Bonnie ile Clyde'ın yanında kalır, öykünün sonucu açısından hiç de önemsiz bir karar değildir bu. Raymond Hamilton 25

Nisan 1934'te, Teksas'ta, Lewisville'de, 600 dolar ele geçirdiği bir banka soygunu girişiminden sonra Kuzey Teksas'ta Howe yakınlarında yakalanır. Bir kez daha cezaevinden kaçır, ama kısa zaman sonra yakayı ele verir. 1935'te Joe Palmer'le aynı gün elektrikli sandalyede ölür.

Clyde'in kendisini adam öldürmeye zorunlu gördüğü durumlar giderek sıklaşır. 1 Nisan 1934'te iki polis, E. B. Wheeler ile H. D. Murphy, motosikletleriyle aşırı hız yapan aracı izlerken otomobilden dışarı ateş eden Clyde tarafından vurulur. 6 Nisan 1934'te kurşunlar çetenin çamura batıp yolda kalan aracına yaklaşan hiçbir şeyden habersiz polis memuru Cal Cambell'e isabet eder. Meslektaş, polis şefi Percy Boyd kaçırılır ve Kansas'ta Fort Scott dolaylarında serbest bırakılır. Boyd'un sonradan anlattığına göre, dünyaya iletilecek bir mesajı olup olmadığını sorduğunda Bonnie: "Tam üstüne bastın, onlara benim püro içmediğimi söyle!" diye yönerge vermiş. Hiçbir şey Bonnie'yi kendi kişiliğinin basında aşırı abartıyla gösterilmesi kadar kızdırmamaktadır.

Cinayetlerin hızla birbirini izlemesi polisi giderek daha çok baskı altına sokar. Bonnie ile Clyde'ı canlı ele geçirmenin daha fazla kan dökülmesine neden olacağı çoktan bellidir. Huntsville cezaevi müdürü Lee Simmons, Teksas valisi Bayan Miriam Ferguson'dan bir özel tim oluşturtmasına izin rica eder. Bu iş için seçtiği Frank Hammer ile Manny Gault eski *Teksas rangerleri*'ndendir [kırsal bölgede silahlı kolluk görevlisi], böylelikle suçla savaşım için kurulan özel timin üyesi olurlar. Gangster çifti daha önceden gören ve Teksas'ta kısırtıp yakalamak için neredeyse iki yıldır boş yere uğraşan Dallashlı iki polis, Bob Alcorn ile Ted Hinton, onları destekleyecektir. Grup, FBI devreye sokularak en üst makamdan eyalet sınırları ötesinde operasyon yapmaya izin alır. Özel timin varlığı gizli tutulur, çünkü Bonnie ile Clyde'in peşindekiler, onların gazete okuduğunu, radyo yayınlarını izlediğini, bu haberin onları güneybatıdan uzak tutacağını bilmektedir.

Henry Methvin'in eskisi gibi Bonnie ve Clyde'la birlikte yolda olduğu bilindiğinden özel tim Methvin'in babası Ivan aracılığıyla onlara bir tuzak hazırlamayı dener. Simmons, Miriam Ferguson'dan babayla bir işbirliği durumunda oğlu Henry'nin Teksas'ta ceza almayacağı sözünü koparır. Gerçi bu güvence Henry'yi hapisten kurtaramayacaktır, çünkü bu

arada kendisinin arandığı diğer eyaletler hüküm giymesinde ısrar edeceklerdir; ancak polislerin elinde bir başlangıç noktası vardır şimdi. Henry birkaç günlüğüne Louisiana'daki akrabalarını ziyarete geldiğinde, polisler babası Ivan aracılığıyla gangster çiftin Henry'yle ne zaman ve nerede buluşacağını öğrenirler. Gerekli bilgilerle donatımlı özel tim 23 Mayıs 1934'te sabah erkenden saat dörtte yakındaki Arkadia'dan gelen şerif Henderson Jordan ile şerif yardımcısı Prentis Oakley'in desteği altında çalılıkta mevzilenir. Harekete geçmek için beş saatten fazla beklerler, tam operasyondan vazgeçmek üzereyken saat 9.14'te hızla oraya doğru gelen bir arabanın gürültüsünü işitirler. Bob Alcorn ile Ted Hinton arabanın yaklaşmasıyla içindekilerin Bonnie ile Clyde olduğunu kesinlikle teşhis ederler, böylece öykünün son perdesine/vuruşmasına giden yol açılır.

Bonnie Parker ile Clyde Barrow, pusudan üzerlerine doğrultulan otomatik tabancalardan boşanan kurşun yağmuru altında ölürler. Bu kez direnmeye vakit kalmamıştır. Atıcılar kendilerini tehlikeye atmamak için 167 mermiyle delik deşik olan arabaya dakikalarca sonra, gerçekten kımıldayan hiçbir şey kalmadığında yaklaşırlar. Karşılaştıkları görüntü tüyler ürperticidir. Sonradan otopside kesinlikle saptandığı üzere gövdelerden her birine elliden fazla kurşun isabet etmiştir. İki yıl süren, stres, kaçış, korku, yalnızlık ve ahmaklık karabasanı son bulmuştur.

Bonnie ile Clyde'ı ölümsüzleştiren bu ölümdür. Gerçi doğu ve batı kıyılarında büyük günlük gazeteler işlenen cinayetlere, çalınan silahlara değinerek verdikleri eleştirel haberlerle bir söylence oluşmasının önünü almaya çalışsalar da, Bonnie ile Clyde'ın yan yana, tam deyimiyle birbirlerinin kollarında ölmeleri, romantik bir olağandışı çift düşüncesini yaratmakta ve beslemektedir. Sıradan bir caninin öyküsüne parlaklık katan, Bonnie'nin suça ortaklığıdır. Görüldüğü kadarıyla her birinin diğerinin neye gereksindiğini sezgiyle kavrayabildiği bu *professional love affair*'in [profesyonellerin aşk macerası] hiçbir koşulla kısıtlanmayışıdır halkı büyüleyen. Katafalka konulan [kapağı açık tabutun içindeki] Bonnie'yi bir an görebilmek için 1934 yazı başlarındaki sıcakta otuz bini aşkın insan kuyruğa girer; bundan böyle genç çiftler düğün törenlerini yıllar boyu Bonnie ile Clyde'ın can verdiği yerde yapacaklardır.

Bu tapıcın suçluları kitle iletişim araçları –özellikle yeni iletişim aracı radyo çifte olağanüstü ilgi göstermiştir– ve ekonomik bunalımdır. Bonnie ile Clyde öyküsünün ortak belleğe girmesini sağlayan bunlardır. Çifte bir *Robin Hood imgesi* yakıştırmanın olanaksızlığına karşın (çünkü onların yaptıkları soygunlar, işledikleri cinayetler kendi çıkarları içindir) sergiledikleri *tour de force* [beceri gerektiren güç iş] yoksullaşmış, umduğunu bulamamış Amerika’da biriken bir saldırganlığı dile getirir.

Çiftin “sistem”i gafil avlaması, rezil etmesi, kendi toplumsal düşüşlerini akıllarından çıkaramayanlar tarafından hoşnutlukla karşılanır. Büyülenmiş olsalar da, insanın böyle bir yaşama ne kadar zaman katlanabileceğini, insanın ne kadar zaman yasa tanımayarak çıldırmışçasına önüne geleni öfkeyle öldürebileceğini sorarlar kendilerine aynı zamanda. Bunun sürüp gidemeyeceğini özellikle Bonnie çok iyi bilmektedir. “The Story of Bonnie & Clyde” (Bonnie ile Clyde’ın Öyküsü) başlıklı şiirinde: “The law always wins” [yasa her zaman galip gelir] diyor, şiir şu satırlarla bitmektedir:

*Bir gün yığılacaklar yere birlikte
Yan yana gömecekler ikisini
Üzülen bir iki kişi, içi rahatlayan polis olacak
Ama Bonnie ile Clyde artık yaşamayacak.*

ROSALIA ANNEMARIE NITRIBITT'İN HAFİF YAŞAMI VE KORKUNÇ ÖLÜMÜ

Oturma odasında boğdular.” Frankfurter Rundschau 2 Kasım 1957 tarihli sayısında Federal Almanya’daki suç olaylarının en ünlüleri arasına girecek ve kamunun düş gücü ile sansasyon merakını yoğun biçimde harekete geçirecek bir cinayeti okuyucularına bu başlıkla haber veriyordu. Olayla ilgili ilk ayrıntılara yazıda değinilmişti. Ölen 24 yaşındaki Rosemarie Nitribitt’ti, 1 Kasım’da boğazında boğulma izleriyle evinde ölü bulunmuştu. Gerçi “fahişe” sözcüğünden kaçınılmıştı, ama yine de gazete Rosemarie’nin evine “çoğu zaman binada oturanların genellikle kelifelli diye tanımladığı beylerin” gidip geldiğini belirtmekti. Bir sonraki sayısında gazete, kurbanı “şık arabasıyla erkekleri ustalıkla çekmesini bilen [...], kentte herkesin tanıdığı [...] bir ‘hanım’” olarak nitelendirdi ve polisin ölen kadının evinde çok sayıda fotoğraf bulduğuna, bunların “kurbanın dostlarını” gösterdiğine üstü kapalı biçimde işaret etti. Bunların içinde “iş çevrelerinden seçkin kişilerin” bulunması olanaksız değildi.

Böylece sonraki günlerde haber verirken izlenecek tutum belli olmuştu. Kurbanın fotoğraf koleksiyonuna, şifreli kayıtlar düştüğü ajan-dasına, çok sayıdaki kartvizite, hatta müşterilerine ait bir adres kartoteğine ilişkin sözler ortalıkta dolaşmakta, dahası baş başa geçen konuşmaları ve olayları saptamak üzere evinde bir gizli kamera ile ses alma cihazı bulunduğundan söz edilmekteydi. “Söylentilere göre neredeyse 100.000 mar-kı” bulan büyük serveti dikkat çekiyordu. Cinayet nedeni olarak soygun, kıskançlık, şantaj gibi tahminler ortalığı sardı. Frankfurt savcılığının 4 Kasım’da katilin yakalanmasını sağlayacak ihbarlar için 3.000 mark ödül koyması, bir hafta sonra maktulün annesinin bu tutarı 5.000 mark artırarak 8000 marka yükseltmesiyle kamuoyunun ilgisi daha yoğunlaştı.

Bununla birlikte gündelik basındaki haberlerin çoğu cinayetin Main nehri kıyısındaki bu kentte ve ülke çapında uyandırdığı heyecanı

yeterince yansıtmaktan uzaktı. Yine de bir gazete muhabiri cesedin bulunmasını izleyen günlerdeki büyük gerginliği alaycı bir yaklaşımla ve isabetli biçimde yorumluyordu:

“Cinayetin işlenmesinden hemen sonra, ne de olsa otuz yıldır yerel haberlerin yönetmenliğini yapan bu satırların yazarı, yaşam boyu hiç görmediği bir şeyle karşılaştı: Nitribitt dendi mi artık kaçış yoktu. Emniyet müdürlüğünden gelen haberler ve Rosi’nin giyindiği, süslendiği odayı usta bir casusun fotoğraf laboratuvarı yapıp çıkan muhabirlerin yer yer gülünç düşen uydurmaları karşısında ağırbaşlı beylerin toplantıları sarıyor, kahve içip söyleşmek için buluşan kadınlar fazla mesai yapıyor, masum genç kızlar çekinmeden Nitribitt sözcüğünü ağızlarına alıyor, o zamana değin yalnızca Baviera ligindeki soluk kesen puan savaşımıyla ilgilenen mert delikanlılar derin düşüncelere dalıyorlardı. Kısacası bütün kent maktulü konuşuyordu.”

Peki, bu “güzel evde oturan, gardırobunda vizon kürkü, [18.yüzyıl İngiliz biçemi] Chippendale mobilyası, barı, beyaz telefonu olan” evine “pahalıca gönül eğlendirmek için ... yaşadığımız ekonomik mucizeyi yaratanlardan bir ikisinin “ uğradığı “Fräulein Nitribitt adındaki” bu kadın kimdi ve ekimin son günleri ile kasımın ilk günlerinde neler olmuştu? 1 Şubat 1933’te Düsseldorf’ta doğan Rosmarie Nitribitt 5 yaşına kadar bir yetimhanede büyümüş, ardından Koblenz yakınlarında bir aileye evlatlık verilmişti. Eğitimi giderek fazlasıyla sorun yaratınca toplumsal bir kurumda eğitim alması uygun görüldü ve 14 yaşında yetiştirme yurduna gönderildi. Ne var ki, fahişeliğe sürüklenmesini önlemeye yönelik bütün çabalar sonuçsuz kalmıştı. 1951 Ağustos’unda Frankfurt’ta başıboşluk nedeniyle yakalandı; mahkeme üç hafta tutukevinde kalmasına ardından Brauweiler’deki çalışma kampının kadınlar bölümüne gönderilmesine karar verdi. Rosemarie Nitribitt 1953’ten beri yine Frankfurt’ta eğleşiyordu; önceleri konsomatrislik sonra yalnızca fahişelik yaptı. Çok geçmeden kendisine “Rebecca” takma adını seçti. İlk zamanlar birinin yanında kirada oturmasına karşın, 1956 yılı başlangıcında kent merkezindeki kendi evine taşındı. Müşterilerini Stift Sokağı No. 36’daki bu lüks döşenmiş dairede kabul ediyordu. 1956 Mayıs’ı ortalarında çoğu zaman sözü edilen ve resim-

leri çıkan kırmızı deri koltuklu siyah “Mercedes 190 SL”yi satın aldı; bu araba giderek onun simgesi haline geldi. Akşamları ve geceleri kentte dolaşmaya çıktığında bu göze çarpan üstü açılır arabayla kentte “Grand Hotel ile bir otomobil firmasının dev vitrinleri arasında” gidip gelirken olası müşterilerin dikkatini üstüne çekiyor ve onları evine davet ediyordu.

Savcılığın hesaplamalarına göre bu yoldan 1956 yılında 80.000, 1957 başlangıcından ölümüne kadar da yaklaşık 90.000 mark kazanmıştı. Özel yaşamında azla yetinen, yakın çevresine karşı eli sıkı olsa da, “kesin bir kazanç sağlama becerisi” gösteriyor, dış görünüşüne (makyaj, giysi, takı) özellikle fahişelik mesleğine katkıda bulunması olasılığı açısından çok önem veriyordu. Bunlar arasında 1957 yazında satın aldığı iki kıratlık bir pırlanta yüzükle, birkaç hafta sonrasında teslim edilen bir vizon kürk de vardı. Geri kalan servetini, öldüğü sırada 30.000 mark nakit parayla içinde toplam 30.000 marklık üç ayrı tasarruf hesabı cüzdanını, kiralık banka kasalarından birinde saklamaktaydı; ayrıca harcamalarını karşıladığı ya da müşterilerinden topladığı büyük miktarda paraları evinde tutuyordu. Bu yaşam koşulları dolayısıyla “sarı Rosi” bütün kentin tanıdığı bir kişiydi, o nedenle öldürülmesinin kamuoyunda büyük ilgi uyandırmasında şaşılacak bir yan yoktu.

1 Kasım 1957 günü öğleden sonra arabayla devriye gezen iki polis memuruna telsizle Stift Sokağı No.36’ya gitme emri verildi. Komşular Rosemarie Nitribitt’i günlerdir görmemişti, ayrıca üç kesekâğıdı kahvaltı ekmeği kapısının önünde duruyor, küçük kanış köpeği evin içinde acı acı uluyordu. İki polis kilidi kırıp içeri girdikten sonra tüyler ürpertici bir görünümle karşılaştılar: “Dairenin kapısını açtığımızda burnumuza tipik bir çürüme kokusu geldi. Ben sola, aralık duran bir kapıya doğru gittim ... Olduğum yerden içeri bakınca oturma odası gibi geldi bana. Oda radyonun ışığıyla hafif aydınlıktı, doğru dürüst görebilmek için kapının yanındaki ışığın düğmesini çevirdim ... İyice çürümeye yüz tutmuş bir kadın cesediyle karşılaştık. Ayrıntıları sonradan bizim hemen haber verdiğimiz cinayet masası saptadı.” Üstünde bir tayyör olan ceset kanepenin önündeki halının üstünde sırtüstü yatıyordu. Boyunda boğulma izleri saptandı, ayrıca ensede sert bir nesnenin vurulmasıyla açılmış ve kanamış bir yara vardı. Ölünün katlanmış gövdesi yeniden gevşemiş, ceset yer yer çürümeye başlamıştı.

Ölüm zamanının belirlenmesi polis soruşturmasındaki en zorlu aşamaydı, özellikle cinayetin nasıl ve kimin tarafından işlendiğinin ortaya çıkarılması buna bağlıydı. Patolojik incelemelere ve tanık ifadelerine bakılırsa, cinayet 29 Ekim gününün öğle sonrası ile ertesi sabah arasında işlenmişti. Bu uzun süre, sanıkların olay sırasında başka yerde bulunduklarını öne sürmeleri halinde durumu irdelemeyi, somut olarak bir cinayet sanığı adı vermeyi güçleştiriyordu. Bir cinayet nedeni bulmak da kolay değildi. Oturma odasındaki dolabın içinde bulunan küçük kutudaki değerli takılara dokunulmadığı ve 1000 markın üzerinde bir nakit para evde ortalarda durduğu için, görüldüğü kadarıyla para için bir cinayet söz konusu olamazdı. Maktul ne özenle makyajını, ne de saçını yapmış, ne bir kolye, ne de bir bilezik takmıştı; dolayısıyla, bir müşterisini beklemediği, kendisini ziyarete gelen –ve öldüren– son kişinin kendi yakın çevresinde aranması gerektiği tahmini akla yakınıyordu.

Nitribitt olayının bu son derece çelişkili görünümünden ve çarpıcılığından ötürü adli polis ve savcılık çalışmalarının sonuçları hakkında kamuoyuna ilkin daha çok temkinli açıklamalarda bulundular. Basına karşı suskun davrandılar ve fotoğraflara ya da maktulün ajandasına ilişkin kasıtlı haberler aracılığıyla oldukça geniş ve kendini gizleyen tanıdık çevresinden olası tanıkları, polise başvurmak üzere harekete geçirmeyi denediler. Bununla birlikte soruşturma güç yürüyordu, sürülen izler üç yüzün üzerindeydi. Ancak basında tartışılan şantaj ve casuslukla ilgili bütün tahminlerin fazlasıyla abartılı olduğu kısa zamanda ortaya çıktı. “Sarı Rosi”nin çoğu yaşlıca ve varlıklı müşteri çevresinden hiç kimseye katil gözüyle bakmak mümkün değil gibiydi, üstelik cinayetin işleniş tarzı ve koşulları böyle bir varsayıma ters düşüyordu. Soruşturmayı yürütenlerin kuşkuları giderek katilin ve cinayet nedeninin maktulün kendi özel tanıdık çevresinde aranması gerektiği üzerinde yoğunlaştı. Bu arada satış temsilciliği yapan 35 yaşındaki Heinz Pohlmann kısa zamanda kovuşturmayı sürdüren makamların dikkatlerini üzerinde topladı.

Pohlmann daha 2 Kasım 1957’de, yani basında cinayet haberlerinin çıktığı ilk gün polise başvurmuş, Rosemarie Nitribitt’i iki üç yıldır tanıdığını itiraf etmişti. Önceleri düzensiz aralıklarla Frankfurt kent mer-

kezinde, özellikle “Rebecca” orada arabasıyla müşteri beklediği zamanlar ya da malum barlarda buluşmuşlardı. Evinde de onu birçok kez ziyaret etmişti, söylediğine göre son kez de 29 Ekim’de. Ayrıntılarıyla anlattığı öğle saatlerine rastlayan bu ziyaret sırasında fahişenin müşterilerinden kendisinin tanımadığı birinin geldiğini gözlemiş, bunun üzerine saat 15’ten az önce evden ayrılmıştı. Ayrıca, bunu izleyen saatlerde ve ertesi gün neler yaptığını katil olarak kendisinden söz edilmesine olanak bırakmayacak biçimde anlatmıştı.

Sonraki sorgularda değinilen konular ve gerçekler Pohlmann’ı giderek polisin yürüttüğü soruşturmanın merkezine daha çok itti. Stift Sokağı No. 36’ya yaptığı son ziyaretten sonra başka yerde bulunduğunu öne sürmesi zamanlama açısından kuşku görüldü; Rosemarie Nitribitt’in parasal durumu ve özellikle evinde yüksek miktarda nakit para bulundurma alışkanlığı hakkında bilgisi olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı; ayrıca, olay günü ne giydiği sorusunu yanıtlarken çelişkilere dolandı. Her şeyden önce o güne değin sürekli para sorunları olmasına karşın, 1957 Ekim’i sonunda birdenbire borçlarının büyük bir bölümünü kapattığı, üstelik yeni bir otomobil aldığı, parasını peşin ödediği tanıtlandı. Soruşturmayı yürüten memurların gözünde “yalan söyleyen, göz boyamasını bilen, çoğu zaman parasal güçlükler içinde olan ... bir adam imgesi” gitgide daha çok belirginlik kazanıyordu; “onu tanımlamak için olağanüstü kendine güvenli davrandığı, çok ustaca konuştuğu, doğruyu bırakıp yalana geçtiğinde bunun fark edilmediği söylenebilirdi.” Kuşku uyandıran olayların giderek güçlendiği bu durum karşısında Pohlmann 15 Şubat 1958’de gözaltına alındı ve Frankfurt sulh mahkemesinin tutuklama istemiyle ertesi gün Hammelgasse’deki tutukevine gönderildi.

Bu adımın medyada yeniden ilgi uyandırması adli polisle Frankfurt gazetelerinin yönetimleri arasındaki tonu belirgin biçimde sertleştirdi. Emniyet müdürünün soruşturma sonuçlarına ilişkin ayrıntıları ve soruşturması sürdürülen tutuklunun adını yayımlamamalarını basından rica etmesine karşın, birkaç gün sonra polisin derlediği ipuçları, hatta adına varıncaya değin sanığın kimliği üzerine ayrıntılı bilgileri yerel basında okumak mümkün oldu. Kovuşturmayı yürüten makamlar “haberler dolayısıy-

la uğradıkları sıkıntıdan” ötürü bazı gazetelere karşı “katili destekledikleri” gerekçesiyle ceza davası açıp açmama sorusuyla karşı karşıya kaldılar. Ancak savcılıkla polis daha amaca yönelik bir basın politikası izleme konusunda uzlaştıktan sonra anlaşmazlık derhal çözüldü.

Soruşturma ilerledikçe aleyhinde yeni yeni gerçeklerin gün ışığına çıkması dolayısıyla Pohlmann’ın tutukluluğu sürdü. Özellikle kendine yöneltilen suçlamalar karşısındaki çelişkili ifadeleri kendisinden duyulan kuşkuyu yoğunlaştırdı. Soruşturma makamlarının istemi doğrultusunda 8 Mart 1958’de mahkemeye tutukluluğunun devamına karar verildikten sonra 25 Mart’ta olay incelenmek üzere soruşturma yargıcına sunuldu. Bununla birlikte polis soruşturması –şimdiye değin bilinenin ötesinde– yeni bir ipucu ortaya çıkmaksızın devam etti. Bu duraklamaya yol açan olayla ilgili sorunlar ve polisin yaptığı çalışmada görülen eksiklikler sonradan açıkça belirtildi:

“Dosyalar, soruşturmalarda çok fazla adli polis memuruna görev verildiğini, ama bunların tanıkları sorgularken çoğu durumda o zamana değin yapılan saptamalar hakkında yeterince bilgili olmadıklarını ortaya koyuyor. Pohlmann da en az dört ayrı adli polis memuru tarafından sorgulandı ve kuşkusuz bunun bütün soruşturma sürecine olumsuz etkileri oldu. Pohlmann’ın ilk kapsamlı sorgusu 18.12’de başladı ama garip biçimde birkaç saatte bir hep yeniden ara verildi, sözümona Pohlmann’ın dışarı çıkması gerektiği için. Onun katil olduğundan o anda açıkça kuşku duyulmasına karşın, hiç kimse Pohlmann’a katil gözüyle bakmayı ve ona göre davranmayı aklından geçirmedi. Özellikle dikkati çeken, ele alınan sorular hep Pohlmann’ın canını sıktığı zaman sorguya ara verilmesiydi. Böylece kendini toparlaması, bir sonraki sorguya hazırlanması mümkün oluyordu.”

Denilenlere göre, zaten “bu soruşturmada izlenen yöntem üzerine söylenebilecek çok şey” vardı, oysa her gecikme baş zanlı için büyük önem taşıyordu.

Pohlmann’ın, kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında başka ifadeler vermeyi reddetmesi polisin ve savcılığın işini daha da güçleştirdi. Soruşturmanın tıkanması ve kanıtların hâlâ kesinlikten uzak olması karşısında Frankfurt asliye mahkemesi ikinci ceza dairesi tutukluluğun

devamı için 29 Aralık 1958'de yapılan duruşmada, aleyhinde gecikme kabul etmez bir zanlılık durumu bulunmadığı gerekçesiyle satış temsilcisinin salıverilmesine karar verdi. Gerçi savcılık bu karara hemen itiraz etti ama bu itiraz kararda bir değişikliğe yol açmadı.

Soruşturmayı yürüten makamlar açısından açıkça bir yenilgi olsa da soruşturma sonucunda tutuklunun serbest bırakılması Nitribitt cinayetini yeniden kamunun ilgi odağına yerleştirdi. Pohlmann daha salıverildiği akşam çeşitli gazetelere verdiği mülakatlarda suçsuz olduğunu yine ısrarla öne sürdü ve katili kendi başına bulmak istediğini açıkladı. Özellikle Frankfurt'ta çıkan bir bulvar gazetesi, *Abendpost*, “yanlış kuşkuvar dolayısıyla” tutuklanan adamın öyküsünü gözler önüne serdiği için büyük bir yaygarayla övünüyordu. “Pohlmann-Story” uzunca bir yazı dizisi halinde okuyuculara sunuldu; bu arada maktulün, kimliğini gizleyen geniş müşteri çevresine, katilin ve cinayet nedeninin büyük olasılıkla burada aranması gereğine yeniden işaret edildi. Yerel basındaki rakipleri hoşnutsuzluklarını hafifçe yansıtan bir dille yakınıyorlardı, bu yolla “Nitribitt cinayetinin büyük bir farsa, ansızın beliren iç karartıcı-gülünç düşünceler içeren fazlaca duygusal ucuz bir magazin öyküsüne dönüşme tehlikesi [vardı] ... Devrik büyüklerin özel gizlerinden, kral ve kraliçelerle, Margaret'le ve Süreyya'yla ilgili aile dedikodularından sonra şimdi sıra, köken- ce daha sıradan birine, cinayet kurbanı bir sokak kızına ve onun dostunun yaşantılarına gelmişti ... Magazin dergisi alıcılarının sinirlerini kuşkuvar bir okşayışla gıcıklayarak büyük iş yapmak buna denirdi.”

Ne var ki, bu yazı dizisi basında patlatılacak daha büyük bir bombanın ilk habercisiydi. 1959 Ocak'ının ilk haftasında magazin dergisi “*Quick*”, Pohlmann'la hâlâ aydınlığa kavuşturulamamış cinayet olayı üzerine bir yazı dizisi yayımlamak konusunda anlaşmaya varmıştı. “Quick, Nitribitt'in Katilini Arıyor” başlığı altında çıkacak yazılar, yalnızca okuyucuların sansasyon merakını doyumayı değil, kamuoyunu kendi düşünce, görüş ve uyarılarını dergi yönetimine bildirmeleri için harekete geçirmeyi hedefleyecekti. Ünlü bir emekli adli polis memurunun okuyucu mektuplarını değerlendirmek üzere görevlendirilmesi ve hâlâ gizli kalan katilin yakalanmasına yol açacak uyarılar için 50.000 mark ödül konulmasıyla

cinayetin “aydınlatılması istemine” verilen önem belirtildi. Dergi yönetimi ağırbaşlı bir anlatımla kendileri için “bir kişinin cinayete kurban gitmesinin değil, hakkın yerini bulmasının” söz konusu olduğu üzerinde ısrarla duruyor, okuyucularını, yanlış bir suçlamaya uğrayan satış temsilcisini desteklemeye çağırıyordu: “Adalet için yardımınızı esirgemeyin!”

1959 Ocak’ı ortalarından başlayarak dergi merak içindeki halka haftadan haftaya Pohlmann’ın bakış açısından cinayetin işleniş biçimini ve iç yüzünü aktardı. Kahramanların kendi ağzından, fotoğraflarla, çizimlerle çerçevelenmiş yazılarla ve “bu arada bu adi katilin yakasına yapışılması yolunda yardım için” dokunaklı bir çağrıda bulunarak, Rosemarie Nitribitt’in ve onun “biricik gerçek dostunun” yaşamını öyküledi. İlk belli belirsiz imalarla, ancak sonraki haberlerde daha açıkça cinayetin yanı sıra “Rosemarie’nin çevresindeki erkeklere” değinildi ve Pohlmann’ın bu konuda şimdiye değin açığa vurduğundan fazlasını bildiği yolunda tahminler araya sıkıştırıldı. Cinayetin iç yüzüne ilişkin bilgilerin ve “sarı Rosi’nin” yaşamına ilişkin “müstehcen” ayrıntıların tam bir karışım halinde sunulması, tefrika edilen öyküye çarpıcı bir güncellik ve reklam başarısı kazandırdı. Bu yazı dizisinin kopardığı fırtına müthiş oldu. Bu tür sansasyon gazeteciliğinin içeriği ve biçimine öfkelenen yalnızca rakip gazeteler değildi, çeşitli kilise ve toplumsal kuruluş temsilcileri de “geniş kitlelerin sansasyon merakını” hedef alan *Quick* dizisindeki “olağanüstü beğeni yoksunluğu” karşısında duydukları hoşnutsuzluğu ve tiksintiyi dile getirdi. Alman Basın Konseyi bile olayın üstüne gitti.

Nitribitt’in eski müşteri çevresi hakkında Münih magazin dergilerinde yayımlananlar daha çarpıcıydı. Pohlmann’ın şubat ortasında yapılan bir mülakatta “Nitribitt’in milyoner hayranının kalın gümüş çerçeve içindeki resmine” değinmesi ve bu adın yabancı olmadiğı izlenimini uyandırması telaşa yol açmış olmalıydı. *Quick* yazı dizisi başladığından beri ilgili kişinin yakın çevresinde yayınların nasıl durdurulabileceğı, hiç değilse onun ya da diğerk seçkin kişilerin adlarının anılmasının nasıl engellenebileceğı üzerine düşünceler ileri sürülmüştü. Sonunda 1959 Şubat’ı ortasında bir uzlaşmaya varıldı; buna göre, Pohlmann basının ve sinemacıların Nitribitt olayıyla ilgili projelerine katkıda bulunmaya son

verecek, kimliğini bildiği müşterilerin adını anmayacaktı. Bunun için Pohlmann önce bir milyon mark “sus payı” istemiş, ancak yapılan pazarlık sonucu sonradan 250.000 marka inmişti. Ama kendisine yalnızca bu paranın 50.000 mark tutarındaki ilk taksidi ödenmiş gibi görünüyor.

Quick’teki bu dizi haber beş sayıdan sonra birdenbire kesildi. Dergi yönetiminin gizemli bir söylemle okuyucuları bilgilendirmesine bakılırsa, bu arada “bu ciddi mesele hakkında çok sayıda, birbirinden farklı, önemli yaklaşımlar ortaya çıkmıştı, dolayısıyla bu konuda haberleri sürdürmek sorumsuzluk olurdu ... Artık katilin yakalanmasına yönelik büyük avda öyle bir evreye gelinmişti ki, adli kovuşturmanın esenliği için kamuoyunun merakı arka planda kalmalıydı.” O yüzden dizinin bundan sonraki bölümünün basımını durdurmaya, gelen okuyucu mektuplarını ve yalnız kendilerinde bulunan belgeleri kovuşturmayı yürüten makamlara teslim etmeye karar vermişlerdi. Münih’te çıkan magazin dergisinin Nitribitt cinayetine ilişkin yeni bilgiler gün ışığına çıkardığından söz edilemezdi elbette. *Quick*’in okuyucu mektuplarını değerlendirmekle görevlendirdiği emekli adli polis memuru, emniyetteki sorgusunda, gelen mektuplar arasında “hiçbirinin katile yönelik bir uyarıda” bulunmadığını itiraf etmek zorunda kaldı. *Quick*’in tek hedefi sansasyon yaratmak, böylece tirajını artırmaktı.

“Pohlmann-Story”nin böylesine büyük heyecan uyandırmasının bir nedeni de, önceki yıl Nitribitt olayı üzerine bir filmin kamuoyunda dikkate değer tartışmaların odağı olmasıydı. Daha 1957 Kasım’ının ortasında, yani Frankfurtlu fahişenin öldürülmesinden iki hafta sonra, “topluma hep karamsarlıkla yaklaşan” Erich Kuby, bir Nitribitt filmi projesi için Freiwillige Film-Selbstkontrolle’ye (İsteğe Bağlı Film-Özdenetimi)⁸⁸ başvurmuştu. Bu filmde maktulün yaşamına fazla ağırlık tanınmayacak, daha çok Federal Alman gerçekliğinden “toplumu eleştiren” bir kesit ve ekonomik mucizeye eşlik eden ahlaksal-siyasal belirtiler gösterilecek, “ikiyüzlülüğün her yanı küf gibi sardığı ülkeye” bir ayna tutulacaktı. O yüzden Kuby satın alınabilirlik ve fahişelik ekseninde dönen olayları ekonomik casusluk açısıyla zenginleştirdi, böylelikle işlenen konunun suçla ilgili kapsamını yükseltmeyi, “toplumumuzun örnek insanları olarak Rosmarie’nin müşterilerinin gördüğü utanç verici saygınlığı” sarsmayı amaçlıyordu. Gerçi

–olayın kahramanı Nitribitt’in dışında– sahne alan oyuncuların her birinin adı uydurmaydı, ama anlatılan karakter özelliklerine, yaşam koşullarına dayanılarak “ekonominin kaptanları” arasından birinin ya da öbürünün adı kolayca bulunabilir ya da en azından tahmin edilebilirdi. Kuby’nin filmine çarpıcılık kazandıran işte bu “bireysel ve rastlantısal olanın üzerine çıkan asal doğrular”, kurgulanan ile gerçeklik arasındaki bilinçli bulanıklık oldu.

Bu durum daha filmin gerçekleştirileceği sıra kendini gösterdi. Kuby sonuçsuz kalan birçok girişimin ardından, sonunda bir yapımcı firma, bir yapımcı, bir yönetmen bulabildi ve 1958 ilkbaharında “Rosemarie Adlı Kız”ın çekim çalışmalarına başlandı. Ancak ilk gösterimden önce Freiwillige Selbstkontrolle’nin baskısı üzerine bazı sahnelerin değiştirilmesi, Frankfurt’ta olayın geçtiği özgün mekânlara göndermelerin çıkarılması, olayın kurgusal olduğunun altını çizen bir tanıtma yazısı eklenmesi gerekti. Bu değişikliklerin yapılmasından sonra da film kamuoyunda tartışma konusu oldu. Filmde anlatılan olaylar gerçi uydurmaydı, ama artların-da gerçek kişilerin ve olayların sezilmesi, bu olayların üstelik kamuca tabu sayılan bir alana değinmesi, basın ve halk üzerinde miknatis etkisi yaptı. Konunun ne kadar uygunsuz ve tartışmalı olduğuna filmin Venedik Bienali’nde gösterilmesini engellemek için Alman hükümetinin gizli girişimlerde bulunması ışık tutmaktadır.

Kamuoyu ilgisinin “Rosemarie Adlı Kız”a, filmin ardından Erich Kuby’nin çarçabuk çırpıştırdığı aynı konuda bir romana, sonra da magazin dergisi *Quick* ‘te yayımlanan “Pohlmann-Story”ye yönelmesi, polisin ve savcılığın Frankfurt fuhuş dünyasındaki ünlü cinayeti aydınlatmak ve katilin suçunu tanıtlamak için çabaları sürdürdüğünü unutturmuştu. 1958 Mart’ından beri Heinz Pohlmann’a karşı mahkemece yürütülen ceza soruşturması 1959 Ekim’i sonunda kapatıldı ve 1960 Mart’ında idam istemiyle dava açıldı. Rosemarie Nitribitt’in öldürülmesinden yaklaşık iki buçuk yıl sonra, sıra olayın aydınlatılmasına gelmiş gibi görünüyordu.

11 Mart 1960 tarihli yazılı iddianamesinde savcılık Pohlmann’ı maktulü yakından tanıması, maktulün yaşam koşullarını ve yaşam tarzını yakından bilmesi dolayısıyla cinayeti işlemesi söz konusu kişiler arasında sayıyordu. Bu kişiler arasında savcılığın görüşüne göre cinayet işlendiği

sırada başka yerde bulunduğunu kanıtlayamayan yalnız oydu. Savcılığın belirlemelerine göre, fahişe 29 Ekim 1957 günü öğleden sonra, somut olarak saat 15.30 ile 17.30 arasında öldürülmüştü ve bu süre konusunda satış temsilcisi çelişkili iddialarda bulunmuştu. Savcılık cinayet günü Pohlmann'ın giydiği elbisede bir başka kanıt görmekteydi: Pantolonun üstünde bir kan lekesi vardı; bu leke görüldüğü kadarıyla Nitribitt'in ensesinde açılan yaradan bulaşmıştı. Saniğin yüzündeki tırnak yarası da, sanıkla maktül arasında bir çatışmaya tanıklık ediyordu.

Ancak en önemli tutamak Pohlmann'ın parasal durumuydu. Savcılık ona cinayetin işlendiği sıralarda bir geliri olmadığını, 20.000 markın üzerinde borcu bulunduğunu anımsattı. Düşük tutarlar için bile –örneğin 1957 Ekim'i başında mal bildirimine zorlanmayı önlemek için 300 markı– dostlarından borç almıştı. Savcılığın belirttiğine göre “sarı Rosi”nin ölümünden birkaç gün sonra yalnızca geciken borçlarını ödemekle kalmamış, yeni alımlar yapmıştı; bunların arasında parasını peşin ödediği değeri 10.000 markın üzerinde bir otomobil de vardı. Savcılığın çıkardığı hesap Pohlmann'ın 1 ile 11 Kasım 1957 arasında yaklaşık 18.000 mark tutarında nakit ödeme yaptığını, sonra yeniden borca girdiğini gösteriyordu. Bu dikkate değer tutarın kaynağı konusunda Pohlmann inandırıcı bir söz söyleyememişti. O nedenle savcılık onun bu parayı cinayetten sonra Stift Sokağı'ndaki evden çaldığını varsaymaktaydı. Savcılık ayrıca maktülün her zaman evinde yüksek miktarlarda para bulundurduğuna ve birkaç gün içinde 18.000 mark değerinde bir pırlanta yüzük almayı tasarladığını belirttiğine işaret etti. O yüzden kurbanın oturma odasındaki dolabın içindeki küçük para kutusunda bu miktarda bir paranın bulunabileceği tahmin edilebilirdi. Böylelikle iddia makamı Pohlmann'ı yalnız cinayetle değil, özellikle ağır hırsızlıkla da suçluyordu.

Yazılı iddianame suç gerekçesi açısından netlikten uzaktı. Sanıkla kurban arasında çoğu zaman para yüzünden çıkan kavgalara sık sık değinilmişti. Böylece 29 Ekim günü ikisinin para nedeniyle kavgaya tutuşması ve kavganın, Pohlmann'ın, kurbanı önce başından yaralayıp ardından boğmasıyla sonuçlanması olası görünüyordu. Açıklanan tutamaklara dayanarak ve “bu kovuşturmadan sonra cinayeti bir başka kişinin işlemesi

mümkün” görülemeyeceği için savcılık esas davanın Frankfurt ağır ceza mahkemesinde görülmesini istedi.

Frankfurt asliye mahkemesi 8. ceza dairesi 24 Mayıs 1960 tarihinde aynı doğrultuda karar verince, davanın görülmesine aynı yıl haziran sonunda başlandı. Soruşturma sonuçlarının çokluğu ve savcılığın, sunduğu kanıtları çok sayıda tanık ve uzmanla güçlendirmek istemesi dolayısıyla medyanın büyük ilgiyle izlediği duruşmalar 1960 Temmuz’u ortasına değin sürdü. Yazılı iddianamede sözü edilen noktalar yeniden görüşüldü, ancak yeni kararlara bağlanmadı. Ne Pohlmann bir itirafta bulunduğu, ne de görgü tanıkları olduğu için, cinayet soruşturmasında yalnızca kanıtlardan yararlanılmıştı. Bu noktada, cinayetten yaklaşık üç yıl sonra tanık ifadelerinin de gevşediği, dolayısıyla kanıt değerlerinin azaldığı ortaya çıktı. Cinayeti Pohlmann’ın işlediğine ilişkin yeni dayanak noktaları da gün ışığına çıkmadı. Böylece kimsenin tutumunda değişiklik olmadı. Savcılık soruşturma sonuçlarına dayanarak yaşam boyu ağır hapis isteminde bulunurken, savunma avukatı müvekkilinin aklanmasını istedi.

12 Temmuz 1960’ta, 13 celseden ve cinayetin işlenmesinden yaklaşık 33 ay sonra Frankfurt ağır ceza mahkemesi kararını verdi: Kanıt yeterliliğinden ötürü Heinz Pohlmann’ı aklayarak kamuoyunu hayrete düşürdü. Bu kararın sorumlusu, soruşturmayı yürüten makamlarca bir araya getirilen kanıtlar zincirinin güvenilirliğine karşı duyulan belirgin kuşku vardı. Mahkeme ne cinayetin işlenme zamanı açısından savcılığın düşüncelerine katıldı, ne de kuşkuya yol açan diğer gerekçeleri yeterli gördü. Gerçi esas davanın sonuçlanmasından sonra da mahkeme sanığın katilliklerinden haklı olarak duyduğu kuşkuyu korudu; ne var ki bu, fahişeyi onun öldürdüğünü tanıtlamaya yetmiyordu. Ayrıntılı karar gerekçesinde belirtildiğine göre “kanıtların topluca değerlendirilmesi, kendisine yöneltilen suçlar karşısında olayın faili olarak yalnızca sanığın söz konusu edilebileceğini, suçu diğer kişilerin işlemesinin olanaksızlığını verilecek bir hükmün gerektirdiği kesinlikle ortaya koymuyordu.”

Böylece başka hiçbir cinayetin yapmadığı ölçüde Alman kamuoyunu meşgul eden ve meşgul etmeye devam eden bir cinayet olayı kapandı. Gerçi yine çeşitli izler sürüldü ama ipuçlarının hiçbirisi somut bir

kuşkuda yoğunlaşmadı. Cinayet konusundaki tahminlerde de bir değişiklik yok: Frankfurt eski adli polis şefi bugün bile hâlâ satış temsilcisinin suçlu olduğuna eminken, vaktiyle Pohlmann davasında mahkemeye başkanlık eden yargıç, fahişeyi Pohlmann'ın öldürmediği görüşünde.

Peki, bu cinayet olayının çarpıcılığı nereden kaynaklanıyor? Kuşkusuz, “sarı Rosi”nin ölümünün hiç aydınlanmaması, suçun cezasız kalması, belirsiz ve gizemli olanı kuşatan pırıltılı havaya katkıda bulunmuştur. Kendi kişisel özellikleriyle ne Rosmemarie Nitribitt, ne de Heinz Pohlmann özel bir ilgi çekebilirlerdi. 24 yaşındaki kadın “ne gençlik, ne de tehlikeli günahlar saçıyordu”, daha çok soğuk, coşkusuz, hesapçı biriydi. Ne beğenisi, ne de eğitimi vardı, yalnızca para işlerinde kurnazlık ve hedefe ulaşma çabası gösteriyordu. Sonraları bir gözlemcinin örtülü bir övgüyle saptadığı gibi Nitribitt “hareketliliğin ve reklamın zamanın simgesi olduğunu anlamış, işini dört tekerlekli” üstü açılır ünlü siyah Mercedes'in üstüne kurmuştu. Bu durum Nitribitt'i kendi zamanının bir ürünü haline getirmekteydi.

Her şeyden önce, kimlerin onun müşteri çevresine dahil olduğu sorusu dikkat ve merak uyandırıyordu. Bu, devamlı çeşitli düşüncelerin ileri sürüldüğü bir alandı. Stift Sokağı No. 36'nın ziyaretçilerinin ekonomi ve siyaset dünyasının en üst düzeydeki seçkin temsilcileri oldukları tahmin ediliyordu; “cumhuriyetin kibar fahişesi, ekonominin yorgun kaptanları için dantelli kadın giysileriyle bezeli bir tür demirleme yeri hakkında anlatılan masallar” çeşitli düşünceler ve varsayımlar için düşgücünün önünü açıyordu. Özellikle, sözümona seçkin adlarla dolu sık sık değinilen not defteri herkesin ağzındaydı. Burada, söylentiyle gerçek arasında büyük bir boşluk ortaya çıkıyordu: Gerçi “Rebecca” aldığı paraları –“müşteri başına 70 ile 120 mark arası”– titizlikle kaydetmişti ama müşteri adlarını pek ender not etmişti ve bunların arasında seçkin kimselerden hiçbirinin adı yoktu. Aslında müşteriler ya da ağız sıkı bir otel kapıcısı tarafından telefonla aranan oydu, peki, o zaman hiç değilse adresleri ve telefon numaralarını niçin not ettiğini sormak gerekmez miydi?

1950'li yılların ortalarında Frankfurt'ta kentçe tanınan bir kişi olmasına karşın asıl ölümünden sonra ün kazandı. Cinayetin işlendiği koşul-

ların açıklığa kavuşmaması, “yeni kamelyalı kadının” yaşam öyküsüne ve yaşam biçimine yöneltilen gözetlemeci bakış, aynı zamanda müşteri çevresiyle ilgili hangi gizlerin ortaya döküleceği beklentisi çok çeşitli düşüncelerin dallanıp budaklanmasına yol açmaktaydı. Özellikle magazin dergileri bu konunun üstüne eğiliyor, okuyucularına heyecan uyandırıcı öyküyle cinayetin içyüzüne yönelen utangaçça göndermelerden oluşan renkli bir karışım sunuyorlardı. Heinz Pohlmann’a karşı açılan davada “Rosalia Annemarie Nitribitt’in hafif yaşamı ve korkunç ölümü Frankfurt sınırlarının ötesinde de zihinleri kurcaladı” diye söze başlayan savcıya göre bu tür anlatımların hepsi “tumturaklı söylemlerdi.” “Güçlü erkeklerle yakın dostluklar kuran kadına ilişkin masallar”, kamuoyunun ve basının üstüne eğilmekten geri duramayacağı ölçüde sağlam konulardı.

“Sarı Rosi” figürünün değişik bir yorumla “federal cumhuriyetteki ekonomik mucizenin somutlanması” biçiminde ele alınışı, özellikle Erich Kuby’nin kitap ve film projesiyle sonradan hız kazandı. Bu konuda, katilin ve cinayet nedeninin eskisi gibi karanlıkta kalmasının, böylelikle cinayetin içyüzüne ve olası katillerin bulunduğu çevreye ilişkin öne sürülebilecek çeşitli düşünceler için bütün kapıların açık olmasının Kuby’ye yararı dokundu. “Rosemarie adlı kız”ın savaş sonrası Almanya’sının en yüksek sanayi çevreleriyle kurduğu bağlantılar fazlasıyla abartılarak müşterilerini gizlice dinleyip şantaj yaptığı, bu yüzden boğularak öldürüldüğü tahminlerine kadar vardırdı. Ancak Kuby kamuoyu önünde onu değil, adını, saygınlığını korumak isteyen ve o yüzden tatsızlık çıkaran bir tanığı boğmaktan çekinmeyen onun müşteri çevresindeki çifte ahlak anlayışını rezil ediyordu. Kuby halkın ilgisi ve gözetlemeci merakı hakkında yanılmaz bir içgüdüyle, filmi ve kitabı “orospuların ahlakı ile işletmelerin üst katlarında dönen ahlaksızlıkları taşıyan-eleştiren bir yorum” olarak gördü ve böyle yapmakla her iki medya ürününün de kazanacağı büyük ticari başarının temelini attı. Aslında cinayet olayının kendisi pek heyecan uyandırıcı nitelik taşımasa da, bu yorum sayesinde “Rosemarie Nitribitt, seçkinlerle ve günahla yaşarken yaşamından edilen soylu orospu, ... savaş sonrası gelişen Almanya’nın tapındığı bir imge oldu.” Ölümünden sonra kazandığı bu ün bugün hâlâ sürüyor.

AİLE HEKİMİ YA DA ÖLÜM MELEĞİ

Tarihsel nitelemesinin her zaman iki anlamı vardır: Bir yandan geçmişte olana işaret eder, diğer yandan artık ortak bellekte sağlam bir yer isteyen şimdiki zamanın öne çıkan olaylarını dile getirir. Bu, kuşkusuz 1 Şubat 2000 tarihli Times'ın manşette sert bir çıkışla "Britain's worst serial killer" (İngiltere'nin seri cinayetler işleyen katillerinden en kötüsü) olarak söz ettiği Dr. Harold Shipman için de geçerli. Olay, ciddiyetiyle tanınmış günlük gazetelerde bile siyasal haberlerin o gün ilk sayfaya girmesini engellemişti. Aile hekimi Dr. Harold Shipman 31 Ocak'ta Preston'daki bir jüri tarafından 15 yaşlı kadını öldürmekten suçlu bulunmuştu. Bu olayın İngiliz aile hekimi imgesine anlatılmaz zararı dokundu. Devlet sağlık hizmetleri kurumu National Health Service'in (NHS) (Ulusal Sağlık Servisi) yetersizlikleri tekrar tekrar manşetlere çıksa da, bu durum çok güç koşullarda görev yapan pratisyen hekimlerin saygınlığına dokunmuyordu. Aile hekimi, hızla yaşanan bir zamanın çalkantılarında dinginlik veren bir insan, güvenle sığınabilecek bir kale sayılıyordu. İngiltere'de halkın güvenini kazandığı için aile hekimliğine benzer biçimde övünç duyulabilecek bir başka meslek grubu daha yoktu. Aile hekimliği sağlık servisinin omurgası, meslek olarak, ufanıp giden refah devletinin son direği idi.

Kurbanların katilin portresi yanına basılmış resimlerine bir göz atan gazete okuyucusu İngilizcede "serial killer"ın ne anlama geldiğini, hemen anlıyordu: Hepsini oldukça yaşlı kadınlardı, çoğunun yaşı 60 ile 80 arasındaydı, duldukları ya da tek başlarına yaşıyorlardı, çoğu zaman dış dünyayla tek bağları olan aile hekimlerine gözü kapalı bir güvenle bağlıydılar. Shipman türü katillerin işlediği cinayetlerde kurban sayısının fazlalığından çok, bir kurbanlar dizisi söz konusudur; yani kurbanlar belli bir kategoriye girer. Dr. Shipman'ı ulusun korkunç olaylar galerisindeki öncellerine bağlayan elbette kurbanların özgölce seçilmesi olabilirdi. Caninin güdülerine ilişkin sağlam bilgiler olmasa da: Para hırsı ya da sapık cinsel eğilimler gibi en çok rastlanan suç nedenleri burada kesinlikle söz konusu değil.

Bir grup olarak bu kurbanların özel bir önemi var. 21. yüzyıldaki çarpıcı demografik değişiklikler konusunda bütün uzmanlar görüş birliğinde: Halk içinde yaşlı ve bakıma muhtaç kimselerin sayısı henüz bütün sonuçlarıyla öngörülemez bir ölçüde çoğalacak diyorlar. Bir genç kadın hekimin 2 Nisan 2000 tarihli *Sunday Times*'ta söylediklerine göre, İngiliz hastanelerinde durumu ağır hastaları ilaçlarını keserek ya da yüksek dozda diamorfin vererek ortadan kaldırmak ve böylece yeni hastalara yer açmak artık rastlanan olaylardan. 65'in üzerindeki yaş grubuna girenlerin yalnız sağlık konusunda değil toplumsal ve siyasal alanda da kendi savaşımalarını vermeleri gerekiyor.

Shipman'ın kurbanları hekimlerine hem bir uzman olarak tümüyle güven duyarlardı hem de geçmiş zamanların İngiltere'sinde olduğu gibi ona derin saygı besleyen bir kuşağın insanlarıydılar.

Tarihsel önemi ile benzersiz koşulları bir yana, Dr. Shipman olayı heyecan verici bir cinayet öyküsünün bütün özelliklerini taşıyor. Caninin suçu nasıl tanıtlanmıştı? Burada, toplum hemen bir başka skandalla daha yüz yüze geliyor. Çünkü Shipman'ın suçunu tanıtılamada izlenen yol, sistemin işlemediğini, yani gerek NHS'nin denetleme kurumu, gerekse polisin kovuşturma makamı olarak başarısız kaldığını çok büyük açıklıkla gösteriyordu. Aslında Dr. Shipman o zamana değin yaptıklarına uymayan sıradan bir suç işlemeye kalkışınca kendini ele verdi: Belgelerde sahtecilik yaparak kendisini varlıklı bir dul kadının tek mirasçısı olarak göstermek istedi. Yoksa emekli oluncaya değin gönül rahatlığıyla kendini cinayet zanaatına adayabilir, polis de çevirdiği dolapların ayırıcısına varmazdı. O nedenle sonradan, Dr. Shipman'ın sahtecilikteki acemice hatası dolayısıyla kendini ele vermek istediği bile öne sürüldü. Ayrıca ele geçirdiği servetle yurtdışına kaçmak istediği de düşünülebilir.

Shipman'ın son kurbanı Hyde belediye başkanlığı yapan, şimdilerde kendisini yaşlı insanlar için kurulmuş bir vakfa, *Age Concern*'e adayan, seksen yaşlarında hâlâ dinç bir kadın, Kathleen Grundy oldu. Görüldüğü kadarıyla Kathleen Grundy güzel evi de dahil bütün servetini yazılı bir noterlik belgesiyle taparcasına sevdiği hekimine miras bırakmıştı. Annesinin bu irade beyanına kesinlikle akıl erdiremeyen kızı avukat Angela

Woodruff bir dedektif sezgisiyle olayı inceden inceye araştırdı. Karşılaştığı kuşku uyandırıcı olaylar kısa sũrede çoğaldı: İmza, Mrs. Grundy'nin imzaladığı çeklerin üstündeki imzalara uymuyordu; vasiyetnamenin onaylanmasına tanıklık yapanlar, Dr. Shipman'ın bekleme odasındaki hastalardan bazılarıydı ve ne imzaladıklarını bilmiyorlardı. Dr. Shipman mektupların yazılmasında kullanılan daktiloyu yaşlı kadına ödünç verdiğini söylüyordu, ama daktilonun üzerinde yalnız kendi parmak izleri görũlebiliyordu. Angela Woodruff BBC'ye yaptığı açıklamada kuşku içinde aklından geçenlere bir anda inanamadığını belirtti: Öyle ya, herkes hekimine güvenirdi; hele annesi, Dr. Shipman'a çok değer veren, onu çok sayan bir kadındı. Angela Woodruff'un olanaksıza, olası diye bakabilmek için kendisini yenmesi gerekmişti. Sonunda 24 Temmuz 1998'de duraksamalarını aşmış ve Dr. Shipman'ın oturduğu bölgeye bakan polis merkezine başvurarak gelişmeleri başlatmıştı. Böylece İngiliz adli polis tarihindeki en pahalıya gelen kovuşturmalarından biri başlamış oldu. Görevlendirilen memur sayısı ara sıra 60'ı buluyordu. İlkın Shipman'ın kötü amaçlı uyuruşturucu kullanımı nedeniyle daha önce hükũm giydiği ortaya ıktı. Kadın meslektaşı Dr. Lynda Reynolds'un birkaç ay önce kuşkulanarak polisi bilgilendirdiği ise gün işığına yeni çıkıyordu. Polis bu bildirim üzerine büyük gizlilik içinde bir soruşturma yürũtmüř ama kısa sũrede buna son vermişti. Kuşku uyandıran olaylar Dr. Shipman'ın suçunu kanıtlamaya yetmiyordu. Shipman bu uyarıdan sonra üç kadın daha öldürdü. Ama şimdi her şey apaçıktı: Bedensel açıdan tümũyle sağlıklı olan Mrs. Grundy, cesedin topraktan çıkarılmasından sonra yapılan laboratuvar incelemelerinin sonuçlarına göre aşırı dozda morfin ya da diamorfin (eroin) nedeniyle ölmüştü. Bunların damara zerk edilmesi hemen ölüme yol açar: Yağda özũnen madde beyin işlevlerini derhal durdurur. Ama vũcuttaki morfinin varlığını kanıtlamak, aradan onlarca yıl geçse de mümkündür. Shipman'ın morfinle ilk karşılaşmasının gençliğinde, akciğer kanserine tutulan annesi üzerindeki etkilerine tanık olduğu sıralara rastladığı dũřũnũlebilir. Ondaki morfin ve cinayet saplantısının kökeni bu sarsıcı yaşantıların bıraktığı izlerde aranabilir. Dr. Shipman yaptığı işten son derece emindi herhalde. Profesyonelce hasta bakan birinin cinayet işlemesinden kolay kolay kuşkulanılmazdı.

Soruşturmaları yürüten memurların vardıkları ortak yargıya göre büyülenme, kendini beğenmişlik, aşırı kendine güven Dr. Shipman'ın öne çıkan karakter özellikleriydi.

1946 doğumlu Dr. Shipman toplumsal konumunu yükseltmeye çalışan bir işçi ailesinden geliyordu. Aile, oturduğu her yerde kimsenin gözüne batmıyor, beğeniliyordu. Ana ile baba, çocukları için en iyisini istiyorlardı, zamanla hepsi "bir baltaya sap oldular", üzücü bir ün kazansalar da. Bu çevreden çıkıp önce liseye, sonra Leeds üniversitesinde tıp eğitimine adım atarak yükselmeyi başarmak olağanüstü bir istem gücü gerektirir. Shipman yetenek eksikliğini çok çalışarak kapatıyordu. Yalnızca rugbide sivrildi: Oynarken birikmiş yoksunluklarını, içindeki sataşma dürtüsünü bastırmasına gerek yoktu. Korkusuz, atılgan bir oyuncuydu. Lise ve üniversite arkadaşlarının gözünde boşa vakit geçirmekten uzak duran yalnız bir insandı. Genç Shipman annesi akciğer kanserinden öldüğünde henüz on yedi yaşındaydı. Olayı sindirebilmek için o gün yağmurun altında saatlerce koşmuş. Bu konuda başkalarıyla konuşmayı kendine yedirememişti. Çok erkenden, daha üniversite öğrenciliği sırasında bir aile sorumluluğu üstlendi. Üniversiteye başladığı yıl, henüz 21 yaşında, kendisinden bir çocuk bekleyen ve evinin bir odasını kendisine kiraya veren kadının aynı koşullardan gelen 17 yaşındaki kızı ile evlendi. Preston'daki duruşma salonunda davayı her gün izleyen Primrose, gazetelerde çıkan resimlerinde dış görünüşüne pek değer vermeyen, dürüst ve anaç bir eş izlenimi uyandırıyor. Polis memurlarının söylediğine göre evinin işlerini darmadağınık yürüten bir kadınmış, ancak dört çocuğun eğitimi konusunda ne dostların, ne de komşuların söylecek en ufak bir sözü vardı.

Dr. Shipman uygulamalı hastane eğitiminin ardından 1974'te Dr. Michael Grieve'in yönetimindeki bir hekimler grubuna katıldı. Çalışma hırslı, özellikle de kliniğin yenileştirilmesi yolundaki çabaları sayesinde bir ay sonra pratisyen hekimlerin başına getirildi. Hastalara ilişkin bütün verileri bilgisayar benzeri bir dizgeye yüklemek için gece gündüz çalışıyordu. Hastaların da sevgisini kazanmıştı. "Bir sürü dostu vardı" diye anımsıyor Dr. Grieve. Ne var ki, çok geçmeden karakterinin karanlık yanı kendini belli edecekti. Bir sabah hekim yardımcısı kadın ilaç almak için gittiği yöre ec-

zanesinde açık duran reçete kayıt defterine göz atma fırsatını bulmuştu. Tedirgin olan eczacının beklediği gibi genç kadın defterdeki kayıtları görünce son derece telaşlandı: Sayfalar dolusu binlerce pethidine ampul yazılmıştı, hepsi Dr. Shipman'ın siparişiyle; bu, morfin etkisi gösteren bir ağrı kesiciydi ve pek seyrek yazılırdı. Dr. Shipman meslektaşlarına karşı hiç beklemedikleri bir tepki gösterdi: Yadsımadı, pişmanlık duymadı, anlayış istemedi; yalnızca öfke nöbetine tutuldu. Mahkemeye çıkarıldığında geçirdiği ruhsal çöküntüden, ardından gelen uyuşturucu bağımlılığından meslektaşlarını ve çalışma ortamının kötülüğünü sorumlu tuttu. Besbelli bu bir bahaneydi, çünkü meslektaşlarının hiçbirisi bu açıklamaya akıl erdirememişti. Şimdi onun niçin hastalarla ilgili bütün verileri topladığı biliniyordu. Kimlere pethidine yazıldığını bilmek istiyordu. Kendisine bu yatıştırıcıdan yeterli miktarda bulabilmek için, diğerlerinin yanı sıra bir huzurevi yöneticisinin imzasını da taklit etmişti. Mahkûmiyetini, yeniden saygınlığa kavuşma evresi ile ailenin bir işçi yerleşim yerine göçmesi izledi.

İngiliz hekimler birliği General Medical Council'in Shipman'ın yine hekimlik yapmasına izin vermesi şaşırtıcıydı. İki yıldan az bir sürede Dr. Shipman yeniden bir hekimler grubuna, Manchester'e yakın Hyde kasabasındaki Donneybrook House Group Practice'e katıldı. Aile kısa zamanda daha iyi bir semte taşındı. Shipman'ın yeni meslektaşlarına karşı tutumunda başat özellik, ukalaca bir küstahlık ve her zaman, her yerde sözünü geçirme arzusuydu. Hekim yardımcısı kadınlardan biri, istediği bir fincan kahveyi zamanında getirmediği için işten ayrılmak zorunda kaldı. Ancak, hastalarına kendisini başka bir yanıyla gösteriyordu; onlar için her zaman vakti vardı ve hiç de büyükleniyormuş izlenimi uyandırmıyordu. Hastaları onun yetkesini hiçbir zaman sorgulamadılar. Bütün psikologlar, insanları ve durumları kendi denetimi altına almanın onun için asal bir gereksinim olduğu konusunda birleşiyor.

Böylece Shipman'ın 1992'de niçin birlikte çalıştığı hekimler grubuna sırt çevirip kentin alışveriş merkezindeki en işlek caddede muayenehane açtığı anlaşılıyor. Bunu uzun zamandan beri tasarlamış olmalı. Çünkü yalnızca meslektaşlarının yanında çalışan üç hekim yardımcısı kadının değil, grubun hastalarının da aklını çelmeyi başardı. Böyle bir

hareket tarzı NHS çerçevesinde uyulan geleneklere aykırıydı, ama Dr. Shipman'ın buna aldıracağı yoktu, çünkü hastaların gözünde değer yitirmemişti. Üstelik kısa zamanda yörenin en iyi hekimi olarak ünlendi. Hastaları arasına girebilmek için bir yıl beklemek gerekiyordu. Hekim olarak hastalarına çok vakit ayırıyor, çoğu zaman onlara ilk adlarıyla hitap ediyor, çok ilaç yazmaktan çekinmiyor, sağlık durumlarını sormak için önceden haber vermeksizin sık sık onları evlerinde ziyaret ediyordu. NHS bölgesindeki 104 pratisyen hekim içinde en çok ilaç yazan, hasta ilaçlarına ayrılan bütçeyi sürekli aşan beş hekimden biriydi. Kısacası, kendisine "Fred" denilmesine izin veren hekim, artık soyu tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan iyi yürekli, eski İngiliz aile hekimleri türünden biriymiş gibi görünüyordu. En azından hastaları onu böyle görüyorlardı. Kuşkusuz hastalarının yanındayken, evde dizginleri elinde tutan karısının yanında olduğundan daha rahat ediyordu.

Dr. Shipman tek başına çalışan bir hekim olarak artık bir meslektaş denetimi altında da değildi. Hekimler grubuyla birlikte çalıştığı sıralarda da ileri yaştaki hastaları son duraklarına yolcu ettiğine bugün artık kesin gözüyle bakılıyor. Ama şimdi çaresiz insanların yazgısını ölüm saçan ellerine çok daha rahat alabilirdi. Sonradan insanı fazlasıyla şaşırtan ve ancak İngiliz hukuk anlayışıyla açıklanabilecek nokta: Polisin resmen olaya el koymasından sonra da Dr Shipman'ın hiçbir engelle takılmadan mesleğini sürdürebilmesidir. Düzinelerce sansasyon meraklısı muhabir, hekimin muayenhanesinde: "O harika bir doktor, neden onu rahat bırakmıyorsunuz?" sözleriyle karşılaşılıyorlardı. Hastalarının desteği o kadar büyüktü ki, polis soruşturması başladığı zaman bile çoğu ondan yana çıkmaya devam etti. Hekimlerine bağlı hanımlar ellerinde "bol şans" yazılı pankartlar taşıdılar. Önceleri kimse onun gerçekte olduğu gibi her şeyi hiçe sayan bir kadın katili olduğuna inanmak istemedi. Muayenhanedeki ilk sorgularda yalnızca vasiyetnamede sahtecilik yapmakla suçlandığı düşüncesiyle tümüyle duruma egemen olduğunu sandı. Sözümona sağlığı sırasında hastaya bakan hemşireye: "Kadını doğrudan krematoryuma gönderseydim, başıma bu dert açılmazdı" demiş. 7 Eylül 1998 günü saat 9.00'da gelen nokta polis elinde Shipman'ı tezelden tutuklamak için

yeterince tutamak bulunuyordu. Üç hasta kadını daha öldürmekle suçlanıyordu. Çok geçmeden kuşkulu ölüm olaylarının sayısı 15'e çıktı. Soruşturma yargıcı John Pollard'a bakılırsa, toplam 1000'e yakın hasta, basının artık "Monster of Hyde" [Hyde canavarı] adını taktığı kıyıcı hekimin kurbanı olmuştu. Uzun süredir duydukları kuşkuyu daha önce dile getir-medikleri için kendilerine kızanlar vardı: Kara mizahla Shipman'a "Doctor Death" [Doktor Ölüm] adını takan huzurevi çalışanları, birkaç yıl içinde 24 yaşlı kadın müşterisini yitiren taksi şoförü, birçok öldü belgesinde hekimin adının bulunması aklını kurcalayan, "Uncle Fred" in [Fred Amca] yakın tanıdığı, yerel cenaze hizmetleri şirketi şefi Miss Massey, ama öncelikle cenazelerin krematoryuma gönderilmesi için doldurulan çok sayıda formun altına imza atarak her defasında 40 sterlin tutarında bir harcı "ash cash" [tıkır para] kasaya geçirmeyi hak eden yakınlardaki bir muayenehade çalışan meslektaşları. Yakındaki muayenehanede çalışan kadın hekimlerden Dr. Linda Reynolds, başlangıçta değinildiği gibi meslektaşı Shipman'ın hastalarındaki ölüm oranının birlikte çalıştığı grubun hastalarından üç kat fazla olduğunu saptayınca polise bildirimde bulunmaya cesaret etmişti. Linda Reynolds konuyu kocasıyla sürekli tartışıyor, kocası onun duyduğu akıl almaz kuşkuyu yanıtlarken şöyle yorumluyordu: "Tıpkı Yahudi soykırımında olduğu gibi. Şimdi biri tutup sana Stockport'un öte yakasında Yahudileri yaktıklarını anlatsa herhalde inanmazdın, değil mi?" Toplumca dışlanma korkusuyla Dr. Reynolds'a kadar hiç kimse göze batan gariplikleri polise bildirmeye cesaret edememişti.

Peki, soruşturmayı yürüten makamların gözünde kısa sürede kanıt netliği kazanan bulmacanın parçaları nelerden ibaretti? Yaşlı kadınların hepsi tek başına yaşamaktaydı; sağlık durumlarının iyice olmasına karşın son ziyaretçileri Shipman'ın evlerine uğramasından sonra birdenbire ölmüşlerdi. Kadınlardan hiçbiri yaşama gözlerini yumduklarında hastanede değildi; çoğunlukla giyinik, koltukta ya da kanepede dinlenir durumda, sanki uyurken ansızın ölüvermiş gibiydiler. Sayısı dokuzu bulan topraktan çıkarılan cesetlerin otopsisı sonucunda tahmini ölüm nedeni aşırı dozda morfin çıktı, üstelik hastalara morfin yazıldığını kanıtlayıcı hiçbir şey yoktu. Polis daha sonra Shipman'ın evinde bol miktarda morfin buldu; Ship-

man bu morfini bir ölçüde daha önce ölmüş kadın hastaları adına yazdığı reçeteler vasıtasıyla sağlamıştı. Cesetlerin hiçbirinde zor kullanıldığını belirten bir iz yoktu. Kadınların her biri iğnenin iyi geleceğine kolayca ikna olmuştu, yoksa Mrs. Grundy olayında olduğu gibi Shipman onlara tahlil için kan almak istediğini mi söylemişti?

Dava üç aydan fazla sürdü. Savcının asıl amacı, hasta kadınların sağlık durumlarının hiç de yakın gelecekte ölecekleri beklentisini uyandırmadığını akrabaların, tanıdıkların tanıklığı ölçüsünde kanıtlamaktı. Örneğin, Muriel Grunshaw 15 Temmuz 1998'de ölü bulunmuştu. Ne var ki, Dr. Shipman ukalalığı bırakmayıp, mevzuatın cesedin bulunduğu gün ve saat esas alınır hükmüne karşın, ayın 14'ünü ölüm günü olarak belirtmişti. Polis daha sonra Shipman'ın yaşlı kadını bir gün önce ziyaret ettiğini ve sonradan bunu kızına haber vermediğini bilgisayar kayıtlarından bulmuştu. Bill Catlow hal hatır sormak için dans arkadaşı Lizzie Adams'a uğradığı zaman, kurbanının evindeki porselenleri büyük dikkatle gönül rahatlığı içinde gözden geçiren Dr. Shipman'a rastladı. Hekimin yüzük, moda takı, biblo gibi anımlıklar yürütme alışkanlığı olduğu da sonradan ortaya çıktı. Shipman kurbanının dostuna Lizzy'nin öldüğünü söyledi. Oysa o Lizzy'nin elini eline almıştı ve hâlâ nabzını duyumsayabiliyordu. Ümitsizlik içinde hekimden yardım istediye de Shipman kılını kıpırdatmadan Bill'in duyumsadığının aslında kendi kalp atışları olduğunu anlatmaya kalkıştı ve daha sonra telefonu alıp artık cankurtarana gerek kalmadığını bildirirmiş gibi yaptı. Polis sonradan hiç cankurtaran çağırılmadığını ortaya çıkardı.

Özellikle cesetleri krematoryuma gönderilen ölümler söz konusu olduğunda, polis soruşturmasının olağanüstü titizlikle yürütülmesi gerekiyordu. Bu arada Shipman'ın ne zaman cankurtaran çağırdığını söylese hep yanlış ifade verdiği kanıtlandı. Mrs. Wagstaff ile Mrs. Royle'u karıştırmıştı, çünkü Royle'un oğlu Wagstaff'ın kızıyla evliydi. Yardımcı kadın bu yanlışlığa dikkatini çektiğinde yalnızca: "Oh shit!" [çok boktan] demekle yetinmiş. Ne Mrs. Wagstaff muayenehaneye telefon etmiş, ne de Shipman cankurtarana haber vermişti. Pamela Hillier öyle birdenbire ölmüştü ki, hekim olarak akrabalarını otopside vazgeçirmek için büyük güçlük çekmiş, ceset krematoryuma gönderilince anca rahatlamıştı. Ward

ailesi olayında ise Shipman üç yıl içinde 87 yaşındaki anne ile 30 yaş daha küçük kızını öldürmeyi becermişti. Polis, annenin ölümünü tek tanık olan kızı ortadan kaldırıldığı için yönelttiği suçlamalara ekleyemedi. Anne ve kız, bakım hizmeti veren bir kuruluşun yönettiği büyükçe bir site içindeki bir evde oturuyorlardı. Maureen Wards'ın ansızın ölmesi karşısında şaşkınlığa düşen site yöneticisi kadına Shipman'ın söylediğine bakılırsa Maureen Wards onun girmesi için kapıyı açık bırakmıştı. Ayrıca beyinde bir tümör vardı. Polis sonradan Shipman'ın hastanın geçmişini bu tanıyı doğrular izlenimi uyandıracak biçimde değiştirdiğini ortaya çıkardı. Özellikle, çoğu olayda kadın hastalarını öldürdükten hemen sonra onlarla ilgili belgeler üzerinde ölüm nedenini hastanın geçmişiyle uyumlu kılacak değişiklikler yapması Dr. Shipman'ın suçunun kesinlikle tanıtılmasına yol açtı. Beylik tanı kalp enfarktüsü, ara sıra da inme diyordu. Dr. Shipman bilgisayar kullanmadaki bilgisine fazlasıyla güvense de, değişikliklerin disket üzerinde bıraktığı gölgelerin kayıtların girilmiş gibi gösterildiği zamanı değil, kayıtların girildiği asıl zamanı gösterdiğini aklına getirmemişti. Görünüşte, olup bitenleri örtbas etmedeki bu yetkin alet gizlerini bilen kullanıcısını oyuna getirmişti. Sonunda Dr. Shipman, hastası olan akıllı uslu yaşlı kadınların hepsinin morfin bağımlısı olduğunu söyleyerek kendisini temize çıkarmaya çalıştı. Daha sonra Münihli toksikolog Dr. Hans Sachs [kurbanlardan alınan] saç tellerini inceleyerek uzun süreli bir uyuşturucu bağımlılığının olanaksız sayılamayacağını kanıtladı.

31 Ocak 2000 günü saat 16.35'te sanığı suçlu bulduğunu açıklayan on iki jüri üyesinin işi kolay olmamıştı. Konuyu kendi aralarında tartışmaları günlerce sürdü. Hekimler birliğinin yaptığı bir dikkatsizlik nedeniyle bütün dava ve suçluluk kararı verilmesi az kalsın tehlikeye düşecekti: Jüri kendi arasında konuyu görüşmeye devam ederken birliğin üyeleri faks yoluyla Shipman'ın sabıkası hakkında bilgilendirilmişti; bu, jüri üyelerini uygun görülmeyen biçimde etkileyebilecek bir bilgiydi. Eğer tam zamanında karşı önlemler alınmasaydı, İngiltere'nin seri cinayetler işleyen en büyük katili teknik nedenlerden ötürü ceza almaktan kurtulabilirdi.

Son olarak katilin karakterine ve onu nelerin güdülediğine ilişkin kaçınılmaz soru geliyor.

Dr. Shipman sıra dışı suçlar işlemiş olabilir –insan en azından öyle umuyor– ama İngiliz medyasının sıra dışı bir tepki gösterdiği söylenemez. Bu olayda tipik davranış örnekleri sergiledi. Davanın gidişyle ilgili haberler son derece ölçülüydü; jüriyi etkilememe, böylece bütün davayı tehlikeye düşürmeme amacı güdüldüğü çok açıktı. Karardan sonra ortalığı ertesi haftaya kadar süren bir haber seli kapladı; pazar gazetelerinin haberlerinde en yüksek noktasına ulaşan bu sel sonra yine çabucak çekildi. Cinayetlerin nedeni olarak gazete okuyucusu önüne ne cinsellik, ne zorbalık, ne de çarpıcı bir para tutkusu konabilmişti.

Bununla birlikte karardan iki hafta sonra Londra'daki kitapçı vitrinlerinde gizemli katilin resmi dikkat çekti: İki cep kitabı sansasyon meraklısı okuyucunun olayın gerçek öyküsüne göstereceği ilgi için yarışmaktaydı –her iki kitabın alt başlığı da şöyleydi, “the true story” [gerçek öykü]. *Manc-hester Evening News*'ten Mikaela Sitford davayı dikkatle izlemişti; *Addicted to Murder* [Cinayet Bağımlısı] Dr. Shipman'ın morfin bağımlılığını ima edip konuyu işlediği cinayetlere bağlıyordu. Olayın Brian Whittle ve Jean Ritshie tarafından kaleme alınan anlatısı ise daha ayrıntılı olmakla birlikte diğerinden daha aydınlatıcı değil, *Prescription for Murder* [Katilin Reçetesi] uzun uzadıya çevre betimlemeleri ve tanık ifadeleriyle rakibine üstün gelme çabasında. Buna karşılık Mikaela Sitford önsözde ve girişte sözü iki uzmana bırakır; Dr. Chris Morrison diye biri beyaz önlüklü katillerin silsilesini bir bir sayıp döker. Gazeteler de ulusun dehşet galerisinde yer alan diğer kişilikleri yine gözler önüne sermek gereğini duydular. Şimdi Dr. Shipman da bunların arasına giriyor, “ünlü biri” olarak sağlam bir yeri var.

Cinayet romanlarında gerilim normalde “kim öldürdü?” sorusundan kaynaklanır. Bunun da her zaman bir yanıtı vardır. Buradaki olayda ise “niçin yaptı?” sorusunun yanıtı yok. Dr. Shipman hiçbir itirafta bulunmadı, dolayısıyla kamuoyu sevilen bir hekimin niçin hastalarını ardı ardına öteki dünyaya gönderdiğini bilemiyor. Dr. Shipman'ın sürekli suskunluğu kitle iletişim araçlarında suç nedeni üzerine çeşitli düşüncelerin fazlasıyla sergilenmesine yeterli neden oluşturdu. Yine de gazete haberlerinde henüz tümüyle aydınlatılamayan bu olayın verdiği tedirginlik fark ediliyordu. Bu durum kurban sayısının belli olmayışıyla başladı. Görüş birliği yalnızca

Shipman'ın hüküm giymesine neden olan kurban sayısının 15'i aştığı konusunda var. Polis şu aralar 23 olayı daha incelemeye almış bulunuyor; tutucu çevrelerin tahminleri ise 200 kurbandan başlamakta. Ancak savcılık yüksek giderli bir başka dava açılmasından yana değil, çünkü katil sonunda defalarca yaşam boyu hapis cezasına çarptırılmış durumda. Yine de kuş-kular içinde kıvranan akrabaların çoğu olanları bütün boyutlarıyla bilmek istemekte, adaletin sağlanması için dava açılması istemini kurbanlar adına öne sürmektedir: Çünkü konunun açıklığa kavuşması için mahkemenin suçluluk kararı vermesi zorunludur.

Ne var ki, Shipman'ın neden cinayet işlediği konusunda aydınlığa kavuşmuş hiçbir nokta yok. Kitle iletişim araçlarının egemenliğindeki çağdaş toplumda bu katlanılmaz bir durumdur. O nedenle, çok sayıda psikolog ve kendini psikolog sanan kişi, cinayet nedenine ilişkin tahminlerini topluma bilimsel bilgiymiş gibi sunmaya kalkıştı. Suç nedeni arayışı Shipman'ın annesinin erken ölümüne kadar uzandı. Son dönemde uzun süre acı çekmesi morfinle önlenmemiş miydi? Niçin Shipman hep ileri yaştaki kadınları hedef seçmişti? Onların kendi annesinden daha uzun ömürlü olmalarına karşı içinde biriken öfkeyle işlediği cinayetler arasında bağlantı kurulabilir miydi? Yoksa ileri yaştaki hasta kadınlar yalnızca daha kolay birer av mıydılar? Bilmecenin çözümü, cinayet işlemenin sonuçta yalnızca ruhsal bir rahatlama sağlamasında, uyuşturdu benzeri bir etki göstermesinde mi yatıyordu? Bazı gazeteciler Dr. Shipman'ın düpedüz hastalıklı bir kadın düşmanı olması gerektiği sonucuna vardılar (3 Şubat 2000 tarihli *The Guardian*: "En Arı, En Öldürücü Biçimiyle Kadın Düşmanlığı"). Meslektaşıyla uzun yıllardır dost olan Dr. Shipman'ın hekimi Dr. Wally (Walther'in kısaltılmış biçimi) Ashworth, Shipman'ın evinin bakımsızlığı ("ayakların halıya yapıştıyordu, öyle pisti ortalık") ile kusursuz yürütülen muayenehane arasındaki karşıtlığa işaret ediyor. Herhalde bu egosu fazla gelişmiş ufak yapılı adam evinde eti budu yerinde bir hatunun sözünden çıkamıyordu. Bu izlenimi edinen başkaları da vardı, örneğin Dr. Michael Grieve'e göre "İpler Primerose'un elindeydi". Belki de bir acısını çıkartma olayı söz konusuydu: Shipman sınırsız gücünü kadınların güçsüz cins olarak karşısına çıkıttığı noktada mı ortaya koymalıydı?

İngiliz gazete haberlerinde bir varsayım nakarat gibi yinelenmekteydi: Sözümona Dr. Shipman “Tanrı’yı oynamaya” hastalıklı bir gereksinim duymuştu. Haklı olarak *Private Eye* (11 Şubat 2000) aslında hiçbir anlamı olmayan bu açıklamayla ve yine aynı biçimde kötülüğün düpedüz bu hekimde vücut bulduğu yolundaki düşündürücü iddiayla eğleniyordu. Bu tür açıklamalar, bir toplumun algılama kalıpları hakkında, açıklamalar-daki çözümlemelerden daha fazlasını söyler. Ahlak konusunda kendisini ülkenin en yüksek başvuru katı sayan bir devlet kilisesinin giderek azalan nüfuzu, kamuoyunda konuşulanların genel havasını belirlemeye hâlâ yetiyor. Bilgi değeri açısından sifıra yakın olsa da, en sıradan insan bile Dr. Shipman’ın “Tanrı rolü” oynamak istediğini, böylelikle kendisinin şeytanlığını açığa vurduğunu herhalde anlayacaktır. Bu su katılmadık İngiliz babacılığıdır (paternalizm). Yargıçlar da verdikleri hükümlerde ahlaksızlığa karşı duydukları nefreti güzel bir dille ifade ederler. Kitle iletişim araçları ise suçluyu değerden düşüren bu tür söylemleri alıntılamaı sever; bu olayda alıntılanan “alçakça, melun cinayetler”e yapılan göndermedir.

Bununla birlikte hastalıklı güç tutkusunu tanılamak için her şeye gücü yeten, yaşama ve ölüme egemen varlık olarak Tanrı’nın yardımına başvurmamak gerekir. Kamuoyunda söz alan psikologlar Shipman’ın bir “hükmetme delisi”, yani meslek yaşamında nüfuz alanına giren her şey üzerinde egemenlik kurmayı isteyen biri olduğu görüşünde birleşiyor. Shipman’ın İngiltere koşullarına göre de görülmemiş bir hırsla tümüyle denetimi altında tutacağı kendi muayenehanesini mutlaka açmak istemesi o yüzden. Böylece kuşku uyandırmadan büyük miktarlarda ampul morfin bulabildi. Böylece ölümlerinden sonra kurbanlarına ait verileri görünüşte kimse fark etmeden değiştirmesi mümkün oldu. Çarpıklıklara, örneğin hekimlik ahlakına aykırı davranışlara başka yerlerde de, ama daha çok tek hekimli muayenehallerde rastlandığı için bundan böyle İngiltere’deki tek kişilik işletmelere biraz gölge düştü.

Devletin verdiği sağlık hizmeti çözümü güç bir ulusal sorun. Hal-kın yeterli sağlık hizmetinden yoksunluğu öteden beri seçim kampanyalarının en önde gelen konularından: Ameliyatlar için sonsuzca uzayıp giden bekleme listeleri, acil servislere kaldıramayacakları kadar yük bin-

mesi, hastanede çalışan hemşirelerin ücretlerinin düşüklüğü, asistan hekimlerin uğradığı sömürü ve 5 Nisan 2000 tarihli *Times*'ın belirttiğine göre her yıl 40.000'e yakın hastanın kurban gittiği özellikle hekimlerin beceri hataları ve hastanelerde meydana gelen diğer olaylar. Dolayısıyla, önce kamuoyunda büyük dalgalanmaya yol açan Shipman skandalının sonradan bütün sistemin temeldeki güçsüz yanları açığa çıkardığının görülmesi şaşırtıcı değil. Hep yinelenen akla yakın soru şuydu: Kötü niyetli uyuşturucu kullanımından ötürü hüküm giymiş bir hekime çok kısa zamanda saygınlığının geri verilmesi, ama her şeyden önce bu hekimin hiçbir engele takılmadan bunca süre öldürme zanaatını sürdürmesi nasıl mümkün oldu?

Haberin gazetelerde çıktığı daha ilk gün siyasetçiler ve resmi makamlar kendilerini sanık sandalyesinde gördüler. Katilin suçunun tanıtılmasını borçlu olduğumuz avukat Mrs. Grundy, özellikle öldü belgelerinin verilmesi, tek kişiye ait muayenehanelerin denetimi, tehlikeli ilaçların yazılması konusunda olaydan ders çıkarılmasını isteyen ilk kişi oldu. 1 Şubat 2000 tarihli *Times*'ın başyazısı bu isteği benimsemekteydi: Serbest çalışan hekimlerin hastaları arasında meydana gelen ölüm olaylarının kayıtları tam tutulmalı, bütün sağlık daireleri hekimlerin adli sicillerine kendiliğinden ulaşabilmeliydi. Kamuoyu bu kuruluşların hekimleri işe aldığını, ama mesleğe sığmayan davranışlarından ötürü hekim meslek odasının kararı olmaksızın görevlerine son veremediğini ancak şimdi öğreniyordu. 190.000 İngiliz hekimini temsil eden General Medical Council (GMC) (İngiliz hekimler birliği) hekimlerin ayrıcalıklarını kıskançlıkla kollayan bir örgüttür: Açıkçası, adsız hastaların sağlık durumu değil, meslektaşların çıkarları öncelik taşır. Kararı izleyen ilk haftalarda tıp alanındaki özerk yönetim sistemi baştan aşağı kamuoyu eleştirisinin çapraz ateşi altında kaldı.

Hükümetin canını sıkkan bu tür olaylarda her zaman olduğu gibi, bir soruşturma komisyonu kurulduğu bildirilerek kamuoyu yatıştırıldı; amaç, aynı zamanda polis kovuşturmasının sürdürülmesi istemini de önlemektir.

Halk sağlığının en üst düzeydeki sorumlusunun (Chief Medical Officer) inceleme raporu yıl sonunda hazır: Yaklaşık 156 sayfa tutan rapor,

Shipman'ın serbest çalıştığı süreyle (1974-1998) ilgili ölüm olaylarını ve ölüm koşullarını yörenin diğer muayenehaneleriyle karşılaştıran çok sayıda tabela ve istatistiği içeriyor. 65 yaş ve üzeri kadınlardaki ölüm olaylarının ortalamanın üstünde olması (75 yaş ve üzeri erkeklerden daha yüksek) evinde, özellikle öğleden sonra ölen kadınların sayısının yine ortalamayı aşması, hekim yanında bulunduğu sırada ya da hekimin ziyaretinin hemen ardından ölen hasta sayısının da ortalamanın üstüne çıkması göze batıyordu. Shipman diğer meslektaşlarından çok daha sık geçerli bir ölüm nedeni belirtmişti: Kalp yetmezliği, inme ya da kısaca "yaşlılık". Rapor toplam olarak ortalamanın üstündeki 297 olaya değiniyor (bunlardan evde meydana gelen ölümlerin sayısı 236); yalnızca son on üç yılda 199 kuşkulu ölüm olayı için soruşturma açılmıştı. İnsanın İngiliz cinayet tarihindeki en büyük kitle katiliyle karşı karşıya bulunduğu kuşku yoktu. Bu durumdan çıkarılacak sonuçlar vardı. Rapor ayrıca vakit geçirmeden kuşkulu sapmaları yakalamak üzere hekimlik meslek grubu için bir denetim merkezi kurulmasını öneriyordu. Ancak basın bu arada hükümetin hekim meslek örgütüyle yine kof bir uzlaşmaya vardığını ortaya çıkardı: National Clinical Assessment Authority (NCAA) (Ulusal Klinik Denetleme Kurulu) yalnızca bir danışma işlevi üstlenir. Sağlık bakanı, beyaz önlüklü uyanık bir katil karşısında bu yeni denetleme kuruluşunun da bir şey yapamayacağını itiraf etmek zorunda kaldı. Günümüzde çok övülen güçsüz devlet insanlara her zaman hayır getirmiyor.

ÇEVİRMENİN NOTLARI

- 1 14. yüzyıl sonundan itibaren İngiltere’de tanrıbilimci John Wycliff’in Katolik öğretilerine karşı
- 2 çıkan görüşlerini benimseyip sürdürenlere verilen ad.
- 3 Ölüm sonrası inceleme.
- 4 Barış içinde sürüp gitmeli.
- 5 Yazılı olmayan, gelenek-görenek ve mahkeme kararlarına dayanan hukuk.
- 6 Romalıların MS 43’te Londinium’u kurdukları yer; yaklaşık 2,5 km² bir alan kaplayan Londra’nın
- 7 en eski bölgesi, bugün için kentin finans merkezi.
- 8 Çünkü onlar büyük bir topluluk halindeydiler, amansız ve acımasızdılar.
- 9 *Whitechapel*’in Türkçedeki karşılığı “beyaz kilise”dir.
- 10 Suç, hainlik tözü.
- 11 Karadam, Himalayalar’da yaşadığına inanılan dev canavar.
- 12 İskoçya’da bir göl.
- 13 Korkmak pek eğlenceli.
- 14 Fransa’da kendisine en yüksek onurlar verilmiş üst rütbeli subay.
- 15 Jeanne d’Arc.
- 16 Kız oğlan kız, bákire anlamına gelir. Jeanne d’Arc’a “La pucelle d’Orléans” (Orleanslı Bakire) de
- 17 denir. Burada yalnızca “pucelle” sözcüğü kullanılıyor.
- 18 Geleneğe göre Fransız krallarının “kral” sayılmaları için Reims Katedrali’nde düzenlenen bir
- 19 törenle kutsanarak taç giymeleri gerekiyordu. Kutsama, alın, ağız vb noktaları dualar eşliğinde bir-
- 20 kaç damla kutsal yağla ıslatmaktan ibaretti.
- 21 Ortaçağın önemli atış silahı.
- 22 Bourges Kralı.
- 23 Krala tacını giydiren büyük ordu.
- 24 Eldeki maddeyi altına dönüştüreceği sanılan gizemli bileşik.
- 25 Özellikle Çinlilerde ve Araplarda, amaçsızca kuma çizilen biçimlerden geleceği okuma sanatı.
- 26 Adını Filistin’deki Karmel dağından alan, 12. yüzyılda Haçlılarca kurulmuş bir Katolik tarikatı.
- 27 Thames ırmağının kuzey kıyısında 11. yüzyılda, kenti korumak, oturanlar üzerinde egemenlik
- kurmak, ırmaktaki gemi trafiğini denetime almak için yapılan kule. Sonraları büyütülen, çeşitli
- yapılar eklenen kuleye farklı dönemlerde (bazen de eşzamanlı olarak) farklı işlevler yüklendi ve
- kule kale, kraliyet konutu, devlet hapishanesi, cephanelik vb. olarak kullanıldı. Kulede idam edilen
- ya da öldürülenler arasında (diğerleri yanında) VI. Henry, Sir Thomas More, Anne Boleyn ve
- Thomas Cromwell’in adları sayılabilir.
- Alçı ya da balmumuyla ölmüş bir insanın yüz kalıbının alınması.
- [York hanedanından] Richard ile tahtı ele geçirmek isteyen [Lancaster hanedanından] Henry
- Tudor arasındaki savaş.
- Londra Belediye Sarayı [City of London].
- Zamanlama her şey demektir.
- Thomas More’un *History of King Richard III* (Kral III. Richard’ın Tarihi) adlı yapıtı söz konusu.

- 28 Almanya'nın öğretmeni anlamına gelen Praeceptor Germaniae Philipp Melanchton'a verilmiş bir onursal unvandır. Tanrıbilim alanında Luther ile birlikte çalışan hümanist Melanchton, Luther'in ölümünden sonra Protestanlığın önderi olmuştur.
- 29 Boston Çay Partisi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı öncesinde Boston limanında İngiliz Doğu Hindistan Kumpayası'nın çay yüklü üç gemisinin yakılması.
- 30 Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında birincisi 1774'te, ikincisi 1775-76'da toplanan kongre.
- 31 Demre piskoposu, daha çok Noel Baba adıyla bilinir, yortusunun kutlandığı ve çocuklara hediye getirdiği varsayılan gün 6 Aralık'tır.
- 32 Almanca Kurfürst, Türkçede Fransızca karşılığı elektör kullanılıyor; Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda imparator seçiminde söz sahibi prenslere Kurfürst denirdi.
- 33 Bugünkü Alman eyaletlerinden Baden-Württemberg'in güne, yine Bavyera'nın güney batısına düşen İsviçre sınırına yakın bölge.
- 34 18. ve 19. yüzyıllarda Württemberg'de devlet cezaevi olarak kullanılan şato kale.
- 35 İsa'nın çarmıha gerilmeden önce son akşam havarilerine ekmekle şarabı kendi bedeni ve kanı olarak sunuşunun anısına yapılan ayine kudas ayini ya da komünyon deniyor. Aralarındaki görüş ayrılıklarına karşın çoğu kilise bu ayinde İsa'nın gerçek varlığını kabul eder. Özellikle Katolik öğretisine göre, bu ayinde kutsanan ekmek ve şarap tözsel bir değişimle İsa'nın bedenine ve kanına dönüşür.
- 36 Genelde Hristiyan inancına göre, insan bir babası olmayan ama insan bir anneden, bakire Meryem'den doğan İsa, Tanrı'nın oğlu olması dolayısıyla hem Tanrı'nın kendisi, hem de doğumu dolayısıyla gerçek insandır. O bakımdan bazı Hristiyan öğretilerince Meryem Ana, Tanrı'nın annesi olarak kabul edilir. Bu konu, Hristiyanlık tarihinde sürekli tartışmalara, konsiller toplanmasına, farklı öğretilere yol açmıştır.
- 37 Almancası Illuminatenor'dan; Latince'de [ruhu] aydınlanmış, aydınlık [ruhlı] anlamına gelen illuminat sözcüğünden.
- 38 İncil'e göre Tanrı'nın gönderdiği Cebrael, Meryem Ana'ya gebe kalacağını, bir erkek çocuk doğuracağını ve ona İsa adını vermesi gerektiğini bildirir (Luka 1/ 26 ve 31).
- 39 Hristiyanlığın ilk döneminde tapınmada iki tür dinsel tören vardı; birincisi, kutsal kitaptan bölümler okunmasını, vaazı ve dua edilmesini içeren ve pazar sabahları yapılan sözel ayin; ikincisi, İsa'nın son akşam yemeği anısına yapılan şarap ve ekmek ayini ve onun yanı sıra cumartesi akşamları birlikte yemek yenilmesi (ki bu Yahudi geleneğinden gelir). 2. yüzyılda şarap ve ekmek ayini sabaha alındı ve sözel ayinle birleştirildi; akşam yemeklerinde karşılaşılan kimi aşırılıklar dolayısıyla şarap ve ekmek ayinine aç karnına katılınması önerildi. (Bkz. İncil, Pavlos, Koritoslulara Mektup: İmdi bir yere topladığınız zaman, Rabbin akşam yemeğini yemek için değildir; çünkü yemekte herkes önce kendi akşam yemeğini alır ve kimi aç kalır, kimi de sarhoş olur. Acaba yemek ve içmek için evleriniz yok mudur? [...] Bunun için her kim layık olmayan tarzda ekmek yerse yahut Rabbin kâsesinden içerse, Rabbin bedenine ve kanına karşı suçlu olur. 1/21, 22, 27.) Ancak Yeniçağ'dan itibaren o zamana değin sürdürülen sözel ayin ile şarap ve ekmek ayini birlikteliği son bulmuş, Hristiyanlığın ilk dönemlerindeki gibi pazar günleri şarap ve ekmek ayinini içermeyen (hep süregelen diğer sözel ayinlerden farklı) salt sözel ayinler de yine yapılmaya başlanmıştır.

- 40 Kötü adam.
- 41 Babasıyla kavgalı İspanyol veliahtı, babasının buyruğu ile girdiği cezaevinde ölmüştür. Schiller'in aynı adlı tragedyası ile Verdi'nin *Don Carlo* operasının kahramanıdır.
- 42 Romalı tarihçi; *De Catilinae coniuratione* adlı yapıtı Catilina'nın cumhuriyet yönetimini yıkmak üzere düzenlediği komployu ele alır.
- 43 Rechtfertigung (haklılama) Luther ile Katolik kilisesi arasındaki kavgada başat konulardan olan tanrıbilimsel bir kavramdır. Katolik öğretiyeye göre Tanrı'nın lütfuyla günahların bağışlanması, ancak insan inanç, pişmanlık ve Tanrı sevgisi yolunda çaba harcarsa mümkün olabilirdi. Protestan öğretisine göre bağışlanmak için günah işlemiş insanın inanmak dışında başka bir etkinlik göstermesi gerekmiyordu.
- 44 Özgün metindeki alıntının Türkçe çevirisi için bkz. *Eski Ahit*, "Yeremya", 5, 30; Kitabı Mukaddes Şti., İstanbul, 1996.
- 45 Sıvı ölçüsü, İngiltere'de 0,58 litre.
- 46 Almancada şimşek, yıldırım anlamına gelen Blitz sözcüğü, İngilizcede yıldırım savaşı, ani saldırı, özellikle hava saldırısı karşılığında kullanılıyor, the Blitz ise 1940'da Almanların İngiltere'ye düzenlediği yoğun hava saldırılarını belirtir.
- 47 Londra'nın bugün iş merkezi olan en eski bölgesi.
- 48 Paulskirche (Aziz Paul Kilisesi): Avrupa'yı sarsan 1848 devrimleri sırasında Alman ulusal birliğini kurmak ve özgürlükçü bir anayasa yürürlüğe koymak amacıyla Frankfurt'ta toplanan Birinci Ulusal Alman Meclisi'nin 18 Mayıs 1848 - 30 Mayıs 1849 tarihleri arasında oturumlarını yaptığı yer. Bu ulusal meclisin çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.
- 49 Eskiden, bugün Londra'da "Old Bailey"nin, resmi adıyla *Central Criminal Court* 'un (Merkez Ceza Mahkemesi) olduğu yerde bulunan cezaevi. 1783 - 1867 yılları arasında bu cezaevi önünde idam cezaları yerine getirilmiştir.
- 50 Burada idam sehпасı deyişi bir yükselti (platform) anlamında kullanılmaktadır. Batı'da darağacı birkaç metre karelik tahtadan bir yükselti üstüne yerleştirilir, darağacının tam altına gelen yerde bir kapak bulunurdu. İnfaz için cellat 'sehpanın' altına inerek tabandaki bu kapağı açar, böylece mahkûmun ayakları boşluğa kalırdı. O nedenle infaz sırasında idam sehпасının üstünde, ama darağacının yanında birkaç kişinin bulunması mümkündür.
- 51 Q. C., Queen's Counsel, İngiltere tahtındaki kraliçenin hukuk danışmanı.
- 52 MP, military police(man), askeri polis; ayrıca Member of Parliament (parlamento üyesi), İngiltere'de daha çok Avam Kamarası üyeleri için kullanılır.
- 53 Bkz. Eski Ahit, Çıkış, (Musa'nın İkinci Kitabı) Bap 20, dize 12: Babana ve anana hürmet et, ta ki, Allah'ın RABBİN sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun; ayrıca bkz. Tesniye (Musa'nın Beşinci Kitabı) Bap 5, dize 16: Allah'ın Rabbin sana emrettiği gibi babana ve anana hürmet et; ta ki, ömrün uzun olsun, ve Allah'ın RABBİN sana vermekte olduğu toprakta sana iyilik olsun.
- 54 İngiltere'de babadan oğula geçen, baronluğun altında, şövalyeliğin üstünde bir konumu gösteren onur unvanı.
- 55 Batı İskoçya kıyılan önündeki 500'ü aşkın adadan oluşan iki takımda (yaklaşık 100 kadarında insan oturmaktadır).

- 56 F. R. S., Fellow of the Royal Society, [İngiliz] Kraliyet Akademisi; D.Sc., Doctor of Science, bilim doktoru.
- 57 Ötlegen: Küçük yapılı ötücü kuşlar arasında, belli bir aile oluşturan kuşların ortak adı.
- 58 Papirüsçillere giren otsu bir bitki cinsi, ortalama altı ay ömrü olan, (60 cm'ye kadar erişenler dışında) genellikle 5-25 cm boyundaki bu bitkilere botanikte *Carex* deniyor; örneğin, *Carex firma*, *Carex sempervirens*, *Carex ferruginea*, *Carex capillaris* gibi; yaklaşık 2000 *Carex* türü biliniyor.
- 59 Tahnit, bozulmaması için ölüyü ya da dayanıklı kılmak için bir cismi ilaçlama.
- 60 Arktika, kuzey kutup bölgesi; penguenler güney kutup bölgesinin hayvanlarıdır.
- 61 Doğaya müdahaleden kaçınmayı ve doğal çevrenin özelliklerini korumayı yeğleyen anlayışla düzenlenmiş bahçe.
- 62 Güney Yorkshire kontluğunda kömür madenleri ile çelik endüstrisinin bulunduğu kent.
- 63 Bir radyoaktif maddedeki atom çekirdeklerinin yarısının bozunmasına (ışınım salarak değişikliğe uğramasına) kadar geçen süre.
- 64 Kelt asıllı (İrlandalı) bir söylence kahramanı ve ozan.
- 65 İrlanda'da, İskoçya'nın dağlık bölgesinde ve Man adasında konuşulan bir Kelt dili.
- 66 Nietzsche'nin aynı adlı yapıtına, *Menschliches, Allzumenschliches*'e gönderme. İzleyen tümcede "özgür düşünenler" ifadesi, "özgür düşünceli"den (*Freigeist*) farklı olarak Nietzsche'nin yapıtın öndeyişinde sözünü ettiği "freie Geister" karşılığında kullanılmıştır.
- 67 Özgün metnin sözcüklere bağlı çevirisi "at biner gibi oturduğu top güllesi üstündeki gezisinin" biçiminde. Oysa top güllesinin üstünde gezintiye çıkmak uydurma öyküleriyle ün salmış Baron von Münchhausen'a (18. yüzyılda yaşamış bir Alman subayı) özgü. Doyle'ın top güllesi üstünden insanları gözlemesi Baron von Münchhausen'ın palavralarına kanan insanlara nasıl keyifle baktığını çağırıyor. Nitekim, izleyen tümcede adı geçmektedir.
- 68 Asıl sözlük karşılığına göre, semt, mahalle vb. bir bölgede suç işlenmesini ve düzensizliği önlemek amacıyla, hiçbir yasalığı olmaksızın, kendi kendini görevlendirmiş bir grubun üyeleri.
- 69 Vaftiz, kişinin Hristiyanlığa girişinde yapılan kutsama ayinidir. İlk günden itibaren ve bir Hristiyan olarak yeniden doğuşu simgeleyen vaftiz töreninde başlangıçta kişi tümüyle suya batınılıyordu; bugün kiliseler arasında değişmekle birlikte vaftiz için çeşitli biçimlerde yine su kullanılmaktadır. Ancak Hazreti İsa döneminde vaftiz ederek insanları tövbeye, Tanrı yoluna çağıran Vaftizci Yahya, Hazreti İsa'yı da vaftiz eden kişidir. İncil'e göre, Celile tetrakhosu (eyaletin dörtte birinin yöneticisi) Herodes Antipas, üvey kardeşinin eski karısı Herodias'la evlenmişti. Vaftizci Yahya bu evliliğe karşı çıkınca Herodias, Herodes'i Vaftizci Yahya'nın hapse atılması için ikna etmişti. Ama Herodias bununla yetinmeyecek, kızı Salome'yi üvey babasının doğum gününde dans etmesi karşılığında Yahya'nın başını istemeğe kışkırtacaktı.
- 70 Londra'da, Downing Sokağı'ndaki 10 nolu yapı, başbakanlık resmi konutudur.
- 71 Erich Ludendorff, Birinci Dünya Savaşı'nın önde gelen Alman generallerindendir; savaştan sonra Nazi partisine katılmıştır.
- 72 General Douglas Haig, Birinci Dünya Savaşı'nda uzun süre İngiliz güçlerine başkomutanlık yapmıştır.
- 73 İngiliz devlet adamı.
- 74 Thomas Nicperdey, çağdaş Alman tarihçisi.

- 75 Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu bağlaşma.
- 76 Almanya'da Kiel'deki donanma güçlerinin ayaklanmasıyla başlayan ve 1918 Kasım'ına rastladığı için Kasım Devrimi diye anılan hareketin suçluları.
- 77 Sağcı siyasetçilerin ortaya attığı, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda askeri ve ekonomik açıdan değil, barışçı ve sosyalist eylemlerle içerden hançerlendiği için yenik düştüğü iddiası.
- 78 Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Almanya'nın uğradığı askeri yenilgi ardından Kiel'deki donanma güçlerinin ayaklanmasıyla başlayan ve 1918 Kasım'ına rastladığı için Kasım Devrimi diye anılan hareket. Hareket, İmparator II. Wilhelm'in tahttan çekilerek Hollanda'ya sığınmasına ve 9 Kasım 1919'da Berlin'de cumhuriyetin ilanına yol açmıştır.
- 79 Özgün adıyla Spartakusbund, Almanya'da (1916'da *Spartaküs Mektupları* adı verilen broşürlerin dağıtılmasıyla başlayıp) 1917'den itibaren Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un önderliğinde gelişen devrim amaçlı radikal sosyalist hareket; üyelerine Spartakistler deniliyor.
- 80 USPD, Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Bağımsız Alman Sosyal Demokrat Partisi), 1917'de SPD'den (Alman Sosyal Demokrat Partisi) kopan bir kanat tarafından kurulmuştur.
- 81 Birinci Dünya Savaşı sonunda Bavyera Kralı III. Ludwig tahttan indirildi; Münih'e de sıçrayan Kasım Devrimi, sosyalist Kurt Eisner'in önderliğinde Bavyera Cumhuriyeti'nin (Freistaat Bayern) kurulmasına yol açtı. 21 Şubat 1919'da Eisner'in öldürmesini izleyen günlerde iktidarı ele geçiren diğer bir grup kan dökülmesine neden oldu. Ulusal ordu ve gönüllü çeteler bu "şûra" cumhuriyetine son verdi. Burada şûra sözcüğü, Rusçada işçi, köylü, asker delegelerden oluşan kurul anlamına gelen coBéT (sovyet) sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.
- 82 Alman İmparatorluğu'nu oluşturan prensliklerden Baden'de 1918'de cumhuriyet idaresi kurulmuş, 1945'teki parçalanmadan sonra 1952'de halkoyuyla Württemberg, Baden ve Hohenzollern bölgeleri birleştirilerek bugünkü Almanya'nın Baden-Württemberg eyaleti kurulmuştur.
- 83 Spartakistlerin 1919 Ocak'ında Berlin'deki ayaklanması.
- 84 Aynı adlı gölün kıyısında, Münih yakınlarındaki yerleşim birimi.
- 85 Thulegesellschaft, 1918'de Münih'te kurulan, ırkçı ve Yahudi düşmanı hedefleri olan bir birlik.
- 86 Eskiden kullanılan, üç ayrı siyah beyaz filmin üstünde saptanan imgelerin banyodan geçirildikten sonra renklendirilerek tek şeride basılması yöntemi. Technicolor bu yöntemin tescilli adıdır.
- 87 Sözcük olarak tam karşılığı "yol gösteren ruh"tur.
- 88 Daha doğrusu, Freiwillige Selbstkontrolle der Filmwirtschaft, FSK, özellikle gençliğin korunması açısından, filmlerin yasalara uygunluğunu denetlemek üzere, Almanya'daki Batılı işgal güçlerinin kontrol organlarının devamı olarak 1949'da yapılandırılan bir kuruluş; gerçekten isteğe bağlı başvurular 1972'den sonrası için söz konusudur.

ANDREAS FAHRMEIR/SABINE FREITAG: GİRİŞ

Durkheim'in suçluluk üzerine düşüncelerinin bulunduğu basım: Emil Durkheim, *Die Regeln der soziologischen Methode*, Frankfurt 1999, 68-69, 156-154; Lord Acton'dan yapılan alıntılarının bulunduğu basımlar: John Emerich Edward Dalberg-Acton, *Historical Essays and Studies*, yayına hazırlayan J.N. Figgis ve R.V. Laurence, Londra 1907, 494; yine aynı biçimde Acton, *Essays in the Study and Writing of History. Selected Writings of Lord Acton*, yayına hazırlayan J. Rufus Fears, Cilt 2, Indianapolis 1985, 383.

FRANK REXROTH: KADINLARIN ELİNE DÜŞEN KATİL

Sondan başlamak gerekirse: "Matfelon" sözcüğünü tümüyle yanlış anlayan çağdaş tarihçi bizzat benim: Frank Rexroth, *Das Milieu der Nacht. Obrigkeit und Randgruppen im spätmittelalterlichen* Londra, Göttingen 1999, 229, dipnot 71. Galler yöresinden bir meslektaşın, Winkfield/Caret olayı üzerine yılarca önce yapılmış bir çalışması var. Londra Public Record Office'te, KB9/224, m. 29, 30, 46, 47, 54 ve 55 kaydıyla geçen *Inquisitiones post mortem*'de yer alan kroniklerle anlatılanlar arasındaki koşutluğa ilk kez dikkati çeken odur: Ralph A. Griffiths, "A Breton Spy in London", 1425-1429, bu yazı aynı yazarın şu yapıtında yer alıyor: *King and Country. England and Wales in the Fifteenth Century*, Londra/Rio Grande 1991, 221-225. Kronik türü raporlarla ilgilenenler bu çalışmanın dipnotlarında geniş bilgi bulabilirler. Ancak Griffiths kayıtlara geçmiş ilk ve son raporu atlamıştır: İlk raporun kaydı Londra, British Museum MS Harley 3775 olup Bengt Kjerrström tarafından yayımlanmıştır, *Studies in the Language of the London Chronicles*, Uppsala 1946, 327. Son rapor John Stow'undur, *A Survey of London*, yayına hazırlayan Charles L. Kingsford, Cilt 2, Oxford 1908, s. 72 ve devamı.

CHRISTIAN KLEINERT: BİR CANAVARIN FARKLI YÜZLERİ

Gönderme yapılan kaynaklar: Eugène Bossard, *Gilles de Rais, maréchal de France dit Barbe-Bleue (1404-1440), d'après les documents inédits réunis par René de Maulde*, Paris 1886. Bossard'ın kitabı Baron'un yaşamı ve işlediği suçlar konusunda temel incelemidir. Burada 'Pièces Justificatives' adı altında Maulde'un derlediği belgelerin önüne konulan bir basım ekinin yer aldığı ve yukarıda değinilen ikinci baskı belirleyicidir. Basım eki, gerek kilise bünyesinde Nantes piskoposu önünde bakılan davanın, gerekse Bretanya Dukalığı'ndaki duruşmaların dosyalarını içermektedir.

Georges Bataille, *Le procès de Gilles de Rais*, Paris 1965 (Yeni baskı 1985). Bataille'in çalışmasının üç boyutu vardır: Birincisi, zaman zaman pek inandırıcı olmasa da Gilles de Rais'in kişiliğine ve yaşamına ilişkin heyecan verici bir yorum getirmesi; ikincisi sıkı bir zamandizinsel düzenleme ve çözümlemeci bir yaklaşımla olayların kesitini vermesi, üçüncüsü dava dosyalarının tümünü yayımlamasıdır (ancak kilise bünyesindeki davaya ait Latince belgeler yalnızca Pierre Klossowski'nin Fransızca çevirisiyle sunulmuştur.)

"Mémoire des héritiers de Gilles de Rais, pour prouver sa prdoigalité", Şu eserin içinde: Hyacinthe Morice, *Mémoires pour servir de preuves à l'Histoire Ecclésiastique et Civile de Bretagne*, Cilt II, Paris 1744 (Yeni baskı 1968) sayfa 1336-1342; burada Gilles de Rais'in herkesçe bilinen savurganlığı gerekçe-

siyle sahibi olduğu topraklara tasarruf hakkının elinden alınması için Rais'in akrabalarının Kral VII. Charles'a sunulan bir uyarı yazısı söz konusudur. (Baron'un yaşam biçimine ilişkin önemli ama tek yanlı bir kaynaktır; göreceli bir karşılaştırma için bkz. Bossard'ın kitabındaki Bretanya Dukalık yönetimi mahkemeleri önünde verilen ifadeler, s. CLIV-CLX).

Çok sayıdaki yeni yapıtlardan Jacques Heers, *Gilles de Rais*, Paris 1994 ile Philippe Reliquet, *Le Moyen Age: Gilles de Rais, maréchal, monstre et martyr*, Paris 1982 (Alın. baskısı: Ritter, Tod und Teufel, Münih, Zürih 1984, ayrıca 1990'da dtv tarafından cep kitabı olarak yayımlanmıştır) öne çıkıyor. Heers bu arada Baron'u krallığın, dukalığın ve kilisenin, egemenlik ve para konusundaki çıkarlarının –masum– bir kurbanı olarak gösteren çok sayıdaki 'olayın gerçek yüzünü anlatan öyküye', komplo kuramlarına olağanüstü bir eleştiri getirmektedir. Reliquet ayrıntılarda tartışma götürür olmakla birlikte bütünde, özellikle toplumsal ve cinsel tarihle ilgili yönlerin vurgulandığı isabetli bir genel görünüm çizmiştir.

BÄRBEL BRODT: LONDRA KULESİ'NDE İKİ PRENS

Londra Kulesi'nde iki prensin ölümünden Buckingham Dükünün mü, III. Richard'ın mı, yoksa VII. Henry'nin mi sorumlu olduğunu kimse kesinlikle söyleyemez. Benim yazımda Buckingham Dükü Henry Stafford hem suçlu, hem kurbandır; çünkü burada, Henry'nin annesi Margaret Beaufort ile Henry'nin hükümdarlığı sırasında Canterbury başpiskoposluğuna getirilen John Morton arka planda ipleri ellerinde tutarlar. Yalnız Buckingham Dükü ile John Morton arasındaki konuşma özgür bir esinle yazılmıştır, diğer sahnelerin tümü tarihsel olgulara dayanılarak tamamıyla yeniden kurgulanabilir. Buckingham'ın işlenen suçtaki payına ilk kez Londra sakinlerinden birinin imzasız günlüklerinden birinde değinilir, bugün bu günlüğün yayımlanmış biçimiyle Richard Firth Green, "Historical Notes of a London Citizen, 1483-1488", şu eserin içinde: *English Historical Review* 96 (1991), 585-590'da okumak mümkündür.

III. Richard'a ilişkin çağdaş kaynaklar, onu savunulanlarca Tudor propagandası olarak reddedilir. Bu durumda, Alison Hanham, *Richard III and his Early Historians: 1483-1535*, Oxford 1975, beş başat kaynağın nesnel bir özetini sunmaktadır; bu beş kaynak şunlardır: İtalyan Mancini'nin anlattıkları, *Ad Angelum Cantonem de Occupatione Regnie Anglie Per Ricardum Tertium Libellus*; Second Continuation of the *Crowland Chronicle*; John Rous'un anlattıkları; Tudor saray tarihçisi Polydor Vergil'in yazdığı *Anglica Historia* ve Sir Thomas More'un yapıtı *History of King Richard III*.

Londra Kulesi'ndeki prensler sayısız anlatıya konu olmuştur, bunlardan yalnızca son üçüne, kaynaklarına işaret ederek değinelim: Audrey Williamson, *The Mystery of the Princes – An Investigation into a Supposed Murder*, Stroud 1987; Anthony J. Pollard, *Richard III and the Princes in the Tower*, Stroud 1991; Alison Weir, *The Princes in the Tower*, Londra 1992. Son olarak da olayın diğer iki kahramanına ilişkin daha yeni yayınlar: M.K. Jones ve M.G. Underwood, *The King's Mother: Lady Margaret Beaufort, Countess of Richmond and Derby*, Cambridge 1992; ayrıca Louise Gill, *Richard III and Buckingham's Rebellion*, Stroud 1999. John Morton üzerine güvenilir bir yapıt henüz çıkmamıştır.

NOTKER HAMMERSTEIN: AKADEMİK YARGININ DÜŞTÜĞÜ GÜÇ DURUMLAR

Arşivlerin mahzenlerinde elbette işlenen çok sayıda başka suçla da karşılaşır insan. Bu yazıda ardı ardına sıralanan, insanı dehşete düşürüp utançtan yüzünü kızartan suçlar sayıca yeterli sayılmalı. Bu

suçlara –ilişkin belgeler ulaşılması güç yerlerde olsa da– değinen yapıtlar: Stefan Brüdermann, *Göttinger Studenten und akademische Gerichtsbarkeit im 18. Jahrhundert*, Göttingen 1990; Robert von Mohl, *Sitten und Betragen der Tübinger Studirenden*, Tübingen 1871; Ernst Schubert, “Studium und Studenten an der Alma Mater Julia im 17. und 18. Jahrhundert”, şu eserin içinde: 1582-1982. *Studentenschaft und Korporationswesen an der Universität Würzburg*, Würzburg 1982, 11-47; Friedrich Schulze/p. Szymank, *Das deutsche Studententum von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, o.O. 1932.

ULRIKE WALTON JORDAN: JOHN BALDWIN İLE KUNDAKÇI

Verdiği fikir ve değerli uyarıları için Profesör Peter D. Marshall'a teşekkür borçluyum.

John Baldwin'in öyküsü: John Baldwin, *The Chit Chat or a Trip to Treasury*, Public Record Office Kew, SP 37/13 ff., 296-317, kaynak alınarak anlatılmıştır.

John the Painter diye adlandırılan James Aitken (1752-1777) üzerine daha kapsamlı bilgilerin bulunduğu kaynaklar: *The whole of the proceedings upon the trial of James Hill, otherwise John Hind, otherwise James Ackan, commonly called John the Painter, on Thursday, March 6th, 1777. At the Assizes, held at the castle at Winchester, for the county of Hants. Before the Right Honourable Sir William Henry Ashurst, Knt., and Sir Beaumont Hotham, Knt. Taken in short hand by William Blanchard*. Londra, J. Wenman için basıldı [1777?]; William B. Clark, “John the Painter”, Şu eserin içinde: *Pennsylvania Magazine of History and Biography* 63 (1939), 1-23; Mary E. Knapp, “John the Painter and Silas Deane”, şu eserin içinde: *Yale University Library Gazette* 29 (1955), 137-147; William Senior, “John the Painter”, şu eserin içinde: *Mariner's Mirror* 10 (1924), 355-365; M. J. Sydenham, “Firing His Majesty's Dockyard: Jack the Painter and the American Mission to France, 1776-1777”, şu eserin içinde: *History Today* 16 (1966), 324-331; (Amiral Palliser'in, üzerine John the Painter'in eski giysileri giydirilmiş kuklasının yakılmasıyla ilgili olarak) *London Evening Post*, 18-20 Şubat 1779.

MICHAEL SCHAICH: BAVYERA'DA İSPANYOL ENGİZİSYONU

Bu yazı temelde Hillesheim'in Münih'teki Bavyera merkez arşivinde bulunan oldukça geniş kapsamlı kişisel dosyasına dayanıyor (HR Fasz. 377 Nr.641). Olayın daha ayrıntılı bir anlatımı kendi çağına ait anonim bir broşürde, *Spanische Inquisition in Baiern unter der Regierung Carl Theodors*, Helmsstedt-Leipzig 1804 bulunmaktadır, (ilk kez yayımlandığı yer: Carl-Friedrich Häberlin (yayıncı), Staats-Archiv 6 (1801), 453-469). Bu makalenin başlığı bu yazıdan alınmakla birlikte, makaledeki alıntılar gerek bu yazıdan, gerekse (Hillesheim'in) kişisel dosyasından yapılmıştır. Hillesheim'in kişiliği ve Bavyera Aydınlanması'ndaki konumuyla ilgili olarak Ludwig Hammermayer, “Zur Publizistik von Aufklärung, Reform und Sozietätsbewegung in Bayern”, Şu eserin içinde: *Zeitschrift für bayrische Landesgeschichte* 58 (1995), 341-401, bilgi vermektedir.

ULRICH MUHLACK: “SUÇ SORUŞTURMASI”NDAN “HESAP GÜNÜ”NE

Bu kitabın bütününde olduğu gibi, bu yazıda da dipnot verilmesinden vazgeçilmiştir. Kaynakça vermeyi de kesinlikle düşünmüyorum. Aşağıda yalnızca yazı içinde değinilen yapıtların bir listesini, tiyel göndermelere gitmeksizin, kısaca vermekle yetineceğim: Friedrich Baethgen, “Zur geistigen Entwicklungsgeschichte Rankes in seiner Frühzeit”, şu eserin içinde: *Deutschland und Europa. Historische*

Studien zur Völker- und Staatenordnung des Abendlandes. Festschrift für Hans Rothfels, yayına hazırlayan Werner Conze, Düsseldorf 1951, 337-351; Siegfried Baur, *Versuch über die Historik des jungen Ranke*, Berlin 1998; Johann Gustav Droysen, *Historik, Cilt 1: Rekonstruktion der ersten vollständigen Fassung der Vorlesungen (1857); Grundriß der Historik in der ersten handschriftlichen (1857/1858) und in der letzten gedruckten Fassung (1882)*, yayına hazırlayan Peter Leyh, Stuttgart-Bad Cannstatt 1977; Friedrich Nietzsche, *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, Stuttgart 1960; Leopold von Ranke, *Das Briefwerk*, yayına hazırlayan Walther Peter Fuchs, Hamburg 1949; Leopold Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, Cilt 1, Berlin 1839; Leopold Ranke, *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*, Birinci Cilt, Berlin 1824; Leopold von Ranke, *Tagebücher*, yayına hazırlayan Walther Peter Fuchs, Münih ve Viyana 1964; Leopold von Ranke, *Über die Epochen der neueren Geschichte*, yayına hazırlayan Theodor Schieder ve Helmut Berding, Münih ve Viyana 1971; Leopold Ranke, *Über die Verschwörung gegen Venedig, im Jahre 1618. Mit Urkunden aus dem Venezianischen Archive*, Berlin 1831; Leopold von Ranke, *Vorlesungseinleitungen*, yayına hazırlayan Volker Dotterweich ve Walther Peter Fuchs, Münih ve Viyana 1975; Leopold Ranke, "Zur Geschichte des Don Carlos", şu eserin içinde: *Jahrbücher Literatur*, Cilt 46, Viyana 1829, 227-266; Leopold Ranke, *Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber. Eine Beylage zu desselben romanischen und germanischen Geschichten*, Leipzig ve Berlin 1824; Konrad Repgen, "Über Rankes Diktum von 1824: Bloß sagen, wie es eigentlich gewesen", şu eserin içinde: *Von der Reformation zur Gegenwart. Beiträge zu Grundfragen der neuzeitlichen Geschichte*, yayına hazırlayan Klaus Gotto ve Hans Günter Hockerts, Paderborn-Münih-Viyana-Zürh 1988, 289-298; Friedrich Schiller, *Sämtliche Gedichte*, yayına hazırlayan Jochen Golz, 4. basım, Frankfurt am Main ve Leipzig 1991; Ernst Schulz, *Rankes Erstlingswerk oder Der Beginn der kritischen Geschichtsschreibung über die Neuzeit*, şu eserin içinde: aynı yazar, *Traditionskritik und Rekonstruktionsversuch. Studien zur Entwicklung von Geschichtswissenschaft und historischem Denken*, Göttingen 1979, 49-64.

PETER ALTER: ISLINGTON'DA TÜYLER ÜRPERTEN KANLI CİNAYET

Alıntılar yapıldığı kaynaklar şunlardır: William J. Pinks, *The History of Clerkenwell*, Londra 1865, Londra 1856, 507-509; *Gentleman's Magazine* 104 (1834), 423; Theodor Fontane, *Tagebücher* 1852, 1855-1858, Rudolf Muhs'un katkılarıyla yayına hazırlayan Charlotte Jolles, Berlin 1994, 21; *The Times*, 5, 11, 12, 16 ve 17 Eylül 1834.

LOTHAR GALL: HENRIETTE ZOBEL

Bu yazıda anlatılanlar, olanlar ve özellikle savunmanın getirdiği kanıtlar konusunda temelde, Frankfurt kent tarihi enstitüsünde saklanan belgeler (Criminalia 12.600) ile daha önce değinildiği üzere mahkeme dosyalarına ve olup bitenlerle kişisel bağlantısına dayanarak C. Reinhard Köstlin'in 1853 yılında kaleme aldığı anlatı üstüne kurulmuştur. Karşılaştırmak üzere ayrıca bkz. Veit Valentin, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848-49*, İki Cilt (Yeniden basımı Berlin 1930-31), Aalen 1968, Cilt 2, s. 581 ve devamı; Fransa'dan iade edilen diğer suçlular konusunda karşılaştırmak için bkz. Ulrike Ruttmann, *Wunschbild-Schreckbild-Trugbild. Rezeption und Instrumentalisierung Frankreichs in der deutschen Revolution von 1848-49*, yayınlanmamış doktora tezi Frankfurt am Main 2000, 68 ve devamı.

ANDREAS FAHRMEIR: RIZKULLAH BEY'E KALAN İLGİNÇ MİRASLAR

Rızkullah olayı burada Londra'daki Public Record House'da bulunan dosyalara ve gazetelerde çıkan haberlere göre anlatılmıştır. Dosyaya girmiş belgelerin çoğu içişleri bakanlığı dosyasında bulunmaktadır, HO 45/7780; bunlara FO/226 kayıtlı Anvers konsolosluk raporları ile FO 10/269, FO 10/270, FO 10/271 kayıtlı Brüksel elçiliğine verilen yönergeler, ayrıca Paris elçiliğiyle yapılan FO 27/1616 kayıtlı yazışmalar ile Beyrut konsolosluğuyla yapılan FO 78/2243 kayıtlı yazışmalar eklenmektedir. Taranan gazetelere gelince: *The Times*, 20, 26, 31 Ekim 1866 ve 1 Kasım 1866; *The Paris Times*, 27 Ekim ve 3 Kasım 1866; *L'indépendance Belge* 22 Ekim ile 1 Kasım 1866 arası.

RUDOLF MUHS: KUZEY DEMİRYOLU HATTI CİNAYETİ

Franz Müller olayı 1864-65 yıllarında aylarca Alman ve İngiliz basınının ilgisini çekmiş, bir düzineyi aşkın el broşürünün çıkmasına neden olmuştur, bunlar arasında Gal dilinde yazılmış on beş kitalık bir ağıt da vardır: *Cerdd Hanes Llofruddiaeth Arswydus Mr. T. Briggs, Banker, Gan Franz Muller, Ei Dreial, Ei Gyffes, Aai Ddiennyddiad ar ddydd Llun*, Tachwedd, 14, 1864. Bu çalışmada metinde anılan yapıtların ve yazıların yanı sıra baştan sona Times'ta ve Londra'da yayımlanan haftalık Almanca gazete Hermann'da çıkan haberlerden, ayrıca 1864'e ait Annual Register'den yararlanılmıştır. Kapsamlı, ancak dil ve konu açısından sınırlamaya gitmesi dolayısıyla bir parça tek yanlı yapılmış bir belge derlemesi yarım yüzyıl sonra "Notable English Trials" başlıklı kitap dizisi arasında çıktı: H. H. Irving (yayına hazırlayan): *Trial of Franz Muller*, Edingburgh ve Glasgow 1911.

EDGAR FEUCHTWANGER: TICHBORNE OLAYI

Tichborne olayını anlatan bu yazı öncelikle Douglas Woodruff, *The Tichborne Claimant. A Victorian Mystery*, Londra 1957 üzerine dayanıyor. Ayrıca karşılaştırmak için bkz. M. Roe, *Kenealy and the Tichborne Case: A Study in Mid-Victorian Populism*, Melbourne 1974, ve Rohan McWilliam, "Radicalism and Popular Culture: The Tichborne Case and the Politics of fair play", 1867-1886, şu eserin içinde: Eugenio F. Biagini/Alastair J. Reid (yayına hazırlayan), *Currents of Radicalism, Organised Labour and Party Politics in Britain, 1850-1914*, Cambridge 1991. J.B. Atlay, *Famous Trials of the Century*, Londra 1899 ve Lord Maugham, *The Tichborne Case*, Londra 1936 hukuksal anlatıların bulunduğu yapıtlardır. Tichborne olayı üzerine basında çıkan yazılar Winchester, Hampshire Record Office'de bir klasörde derlenmiştir. *Quarterly Review*'den yapılan alıntı Cilt 139, Temmuz 1875, 554'te; Lord Derby'nin günlüğünden yapılan alıntı, John Vincent (yayına hazırlayan), *A Selection from the Diaries of Edward Henry Stanley, 15th Earl of Derby (1826-93) between September 1869 and March 1878*, Cambridge 1994, 390'da bulunmaktadır.

BENEDIKT STUCHTEY: SAHTECİLİK SANATI

Karl Corino (yayına hazırlayan), *Gefälscht! Betrug in Politik, Literatur, Wissenschaft, Kunst und Musik*, Nördlingen 1988; Steffen Dietzsch, *Kleine Kulturgeschichte der Lüge*, Leipzig 1998; Frederico Di Trocchio, *Der große Schwindel. Betrug und Fälschung in der Wissenschaft*, Frankfurt 1995; Albrecht Fölsing, *Der Mogelfaktor. Die Wissenschaftler und die Wahrheit*, Hamburg 1984; Werner Fuld, *Das Lexikon der Fälschungen. Fälschungen, Lügen, und Verschwörungen aus Kunst, Historie, Wissenschaft und Literatur*,

Frankfurt/Main 1999; Anthony Grafton, *Fälscher und Kritiker. Der Betrug in der Wissenschaft*, Frankfurt 1995; Karl Sabbagh, *A Rum Affair. How Botany's 'Piltown Man' was Unmasked*, Londra 1999.

KARINA URBACH: KARA KİTAP

Bu davaya ilişkin en önemli belgeler Londra, Public Record Office'te Home Office dosyalarında HO 144/1498/364780 bulunabilir. Gerek *Times*'da, gerek *Daily Mail*'de konuyla ilgili ayrıntılı haberler vardır; stenoyla yazılmış resmi rapor *Proceedings at the Central Criminal Court, Rex v. Noel Pemberton-Billing*, 29, 30, 31 Mayıs; 1, 3, 4 Haziran 1918: *The Official Record* başlığını taşımaktadır. Bunun ötesinde Michael Kettle, *Salome's Last Veil*, Londra 1977, ve Philip Hoares, *Wilde's Last Stand*, Londra 1977 olayı ele alan yapıtlardır. Her iki yazar da aşırıya kaçan, ancak kanıtlamaktan uzak kaldıkları komplo kuramları ortaya atmaktadır.

INGE SCHLOTZHAUER: POSTA HAVALESİ DAĞITICISINA TEREYAĞLI EKMEK

Dosyalar Potsdam'daki Brandenburg Eyalet Merkez Belgeliği'nde bulunmaktadır: *Polizeipräsidentum Berlin*: Pr. Br.rep 30, Berlin C, Titel 198 B (Mordinspektion): Lft. Nr. 1712-1719

Hedda Adlon, *Hotel Adlon. Das Berliner Hotel, in dem die große Welt zu Gast war*, Münih 1993; Erich Gennat, "Der Würger der Geldbriefträger", Şu eserin içinde: Leo Heller (yayına hazırlayan), *Mein interessantester Fall. Aus den Erlebnissen Berliner Kriminalkommissare*, Berlin 1927, 37-42; Hsi-Huey Liang, *Die Berliner Polizei in der Weimarer Republik* (Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin, Cilt 47), Berlin/New York 1977; Carl-Ludwig Paeschke/Laurenz Demps, *Das Hotel Adlon*, Berlin 1998; Regina Stürickow, *Der Kommissar vom Alexanderplatz*, Berlin 1998.

ANTHONY NICHOLLS: 1919'DA MÜNİH'TE ÖLDÜRÜLEN REHİNELER

Münchner Neueste Nachrichten (MNN) gazetesinin şu sayıları kullanıldı: 3 Mayıs 1919 (sayı 169), 5 Mayıs 1919 (Sayı 170, Hukuk danışmanı Dr. Konrad'ın raporu; sayı 171, "Münih'te Öldürülen Rehinelere". Resmi Bir Açıklama; Moser'in ifadesi), 6 Mayıs 1919 (sayı 172), 10 Mayıs 1919 (sayı 180, Aumiller'in açıklaması), 2 Haziran 1919 (sayı 212, Leviné'nin mahkemede verdiği ifade), 3 Haziran 1919 (sayı 213/214, Leviné mahkemede), 1 Eylül 1919 (sayı 348, Rehinelere davasında en önemli duruşma), 2 Eylül 1919 (sayı 349, Seidel'a yöneltilen suçlamalar; sayı 350, Seidel'in ifadesi), 3 Eylül 1919 (sayı 351, Profesör Merkel'in verdiği ifadeler), 4 Eylül 1919 (sayı 353), 5 Eylül 1919 (sayı 355 Üsteğmen Frith'in söyledikleri).

Olayı ele alan ilk yapıtlar arasında (güvenilirlikleri açısından farklı olmakla birlikte) şunlar sayılabilir: *Der Münchner Geiselmord. Wer trägt die Schuld?* Berlin 1919; Paul Schweder, *Der Münchner Geiselmord vor Gericht*, Münih 1920; Leo Hofbauer, *Der Geiselmord. Nach wahrer Begebenheit erzählt von Leo Hofbauer*, Münih 1934; Rudolf Schrickler'in Nazi döneminde çıkan kitabı, *Rotmord über München*, Berlin o. J., aşırı bir örnektir. Oldukça iyi fikir veren kitaplar şunlar: Ludwig Morenz ve Erwin Munz (yayına hazırlayan), *Revolution und Räterschaft in München. Aus der Stadtchronik 1918/1919*, Münih 1968; Alan Mitchell, *Revolution in Bavaria. The Eisner Regime and the Soviet Republic*, Princeton 1965; Rosa Meyer-Leviné'nin anıları da fikir verme açısından önemlidir, *Leviné. Leben und Tod eines Revolutionärs*. Erinnerungen, Münih 1972.

Farklı siyasal görüş açılarından günümüze ait tanıklıklar ve düşünceler Tankred Dorst (tarafından yayına hazırlanan) *Die Münchener Räterepublik, Zeugnisse und Kommentar*, Frankfurt/M 1967 başlıklı

yapıtta bulunabilir; rehinelerin öldürülmesinin Münih kamuoyu üzerindeki etkisi için bak. Heinrich Hillmayr, "München und die Revolution von 1918/1919", şu eserin içinde: Karl Bosl (yayına hazırlayan), *Bayern im Umbruch. Die Revolution von 1918, ihre Voraussetzungen, ihr Verlauf und ihre Folgen*, Münih 1969. Thule-Gesellschaft konusunda bak. Morenz/Munz, *Revolution und Räte Herrschaft*, 90; bunun NSDAP'nin ilk dönem tarihindeki rolü için bak. Reginald Phelps, "Before Hitler Came: Thule Society and Germanen Orden", şu eserin içinde: *Journal of Modern History* 35 (1963), 248; Ian Kershaw, *Hitler 1889-1936*, Londra 1998, 138-39.

GABRIELA ANN EAKIN: CİNAYET BİR SANATTIR

Leopold ve Loeb olayına dikkatimi çeken meslektaşım Michael Wiczorrek'e özellikle teşekkür ederim. Illinois vs. Leopold & Loeb olayı üzerine bilgilere aşağıdaki web sitesi üzerinden ulaşılabilir: Douglas O. Linder, University of Missouri, <http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/ftrials.htm> Yazıda aşağıdaki eleştirilere değinildi:

Bosley Crowther, *Rope* filmi için çıkan eleştiriler, şu eserin içinde: *The New York Times*, 27, 29 Ağustos ve 5 Eylül 1948 (mikrofiş, The New York Public Library); Franz Everschor, "Ölüm Kararı"; şu eserin içinde: Id. (yayına hazırlayan), *Film çözümlemeleri II*, Düsseldorf 1964, 25-58; V.F. Perkins, "Rope", şu eserin içinde: *Movie* (7) 1963, 11-13; Thomas M. Pryor, *Rope* filminin sansürlenmesi üzerine yorumlar, şu eserin içinde: *New York Times* 19 Eylül ve 21 Kasım 1948 (Mikrofiş, The New York Public Library); Heinz Stempel, "Ölüm Kararı üzerine eleştiriler", şu eserin içinde: *Filmkritik* (9) 1963, 438-440.

Hitchcock'ın François Truffaut'a verdiği mülakat basılmıştır, şu eserin içinde: François Truffaut (Helen G. Scott'un katkısıyla), *Truffaut/Hitchcock: Vollständige Ausgabe*, yayına hazırlayan Robert Fischer, Münih 1999, 149-153.

Bunun ötesinde şunlardan yararlanıldı: Ian Cameron, "Hitchcock", şu eserin içinde: *Movie* (6) 1963:8-12; Alex Kotlowitz, Comment. "The Execution of Youth", şu eserin içinde: *The New Yorker*, 17 Ocak 2000, 23-24; Nathan F. Leopold, Jr., *Life Plus 99 Years*, Garden City/NY 1958; Meyer Levin, *Compulsion*, New York 1956, Alıncası: *Zwang*, Frankfurt/M. 1958, yeni basımı 1980; Irene Rudolf, "Rope" (1948), şu eserin içinde: Lars Olav Beier/Georg Seeßlen (yayına hazırlayan), *Alfred Hitchcock*, Berlin 1999, 338-342; Donald Spoto, *Alfred Hitchcock und seine Filme*, 1976 tarihli İngilizce özgün yapının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş yeni basımı, Münih 1999, 183-189.

SABINE FREITAG: AMERİKAN BALESİ

Londra'daki "Bonnie modası" konusunda verdiği ayrıntılı ve kapsamlı bilgiler için Londra Institut of Fashion'dan Claire Lomas'a teşekkürü borç bilirim. Çeşitli bilgiler ve reklam kampanyaları için yapılan alıntılara Vogue'un, diğerleri yanı sıra İngilizce baskısı (Sonbahar-İlkbahar 1967/68) ve *Drapers' Record* (Eylül 1967-Kasım 1968) ve yine Tom Salter'in kitabı, *Carnaby Street*, Walton-on-Thames 1970 kaynaklıdır.

Bonnie ile Clyde konulu bu yazı aşağıdaki yayınlara dayanmaktadır: John Willard Toland, *The Dillinger Days*, Londra 1963; Sandra Wake/Nicola Hayden (yayına hazırlayan), *The Bonnie and Clyde Book*, Londra 1972; Ted Hinton, *Ambush. The Real Story of Bonnie and Clyde*, Austin/Texas 1979; John Treherne, *The Strange History of Bonnie and Clyde*, Londra 1984; John Neal, *Running with Bonnie and Clyde*.

The Ten Fast Years of Ralph Fults, Londra/Oklahoma 1996; E.R. Milner, *The Lives and Times of Bonnie and Clyde*, Carbondale 1996.

Dominik Wichmann'ın Marie Barrow'la yaptığı röportaj *Süddeutsche Zeitung*'un magazin ekinde basılmıştır (6 Kasım 1999), 15-19. Arthur Penn'le yapılan röportaj *Guardian*'ın bir ekinde çıkmıştır, *The Guide*, 3 Temmuz 1999, 15. William Daniel Jones'un anıları "Riding with Bonnie and Clyde" *Playboy*'da yayımlanmıştır, 15. yıl, sayı 11 (Kasım 1968), 151, 160-165. Ekonomik bunalım ve suçluluk arasındaki bağlantı konusunda genel bilgi için Lawrence M. Friedman'ın, *Crime and Punishment in American History*, New York 1993 kitabına başvuruldu. Taranan gazeteler şunlar: *New York Times*, 24 Mayıs 1934, 1-3; 26 Mayıs 1934, 1, 10; 27 Mayıs 1934, 4; *Los Angeles Times*, 24 Mayıs 1934, 1-2; 25 Mayıs 1934, 1, 6; 27 Mayıs 1934, 2.

MARIE-LUISE RECKER: ROSALIA ANNEMARIE NITRIBITT'İN HAFİF YAŞAMI VE KORKUNÇ ÖLÜMÜ

Aşağıdaki kaynaklara başvuruldu: Wiesbaden'daki Hessen devlet merkez belgelerinde bulunan dava dosyaları, bölüm 461, sayı 33233, Cilt 1-26, 28-72; basında çıkan haberler: *Abendpost* 12/13 Şubat 1958, 30 Aralık 1958, 2-7 Ocak 1959; *Bild Zeitung* 31 Aralık 1958; *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 5 Kasım 1957, 22 Şubat 1958, 1 ve 29 Mart 1958, 5 Ocak 1959, 6 Şubat 1959, 8 Temmuz 1960, 1 Kasım 1992, 19 Mayıs 1996; *Frankfurter Neue Presse* 4, 5, 6, 9/10, 15 Kasım 1957, 10 Şubat 1958, 4 Mart 1958, 30 Aralık 1958, 2 Haziran 1996; *Frankfurter Rundschau* 2/3, 4, 5 ve 15 Kasım 1957, 11 Şubat 1958, 30 Aralık 1958, 30 Ocak 1959, 31 Ekim 1959, 13 Aralık 1996; *Quick* 17 Ocak 1959, 7 Şubat 1959, 14 ve 21 Şubat 1959, 25 Şubat 1960, 8 Temmuz 1960; *Der Spiegel* 1958 yılı 18, 36 ve 38 numaralı sayıları.

Ayrıca Erich Kuby, *Rosemarie. Des deutschen Wunders liebtes Kind*, Stuttgart 1958.

LOTHAR KETTENACKER: AİLE HEKİMİ YA DA ÖLÜM MELEĞİ

Yazıya temel alınan gazeteler aşağıdadır: *The Times*, 1-5 Şubat, 18 Mart, 2, 5 Nisan 2000; *The Guardian*, 2, 3 Şubat 2000; *The Sunday Times*, 6 Şubat 2000; *The Independent on Sunday*, 6 Şubat 2000; *The Sunday Telegraph*, 6 Şubat 2000; *Private Eye*, 11 Şubat 2000.

Şimdiye değin Shipman konusunda üç kitap çıkmıştır: Mikaela Sitford, *Addicted to Murder. The True Story of Dr Harold Shipman*, Londra 2000; Brian Whittle ve Jean Ritchie, *Prescription For Murder. The True Story of Mass Murderer Dr Harold Fredrick Shipman*, Londra 2000. Olay İngiliz televizyonunda da BBC'de yayınlanan "Traile of Guilt" dizisinde (10.12.2000) ele alınmıştır; Harold Shipman. *Addicted to Murder*. Department of Health, Harold Shipman's clinical practice 1974-1998. A clinical audit commissioned by the Chief Medical Officer, Aralık 2000, 156 sayfa.

YAZARLAR

PETER ALTER

1940'ta doğdu, Köln ve Oxford'da tarih, Anglistik ve İktisat öğrenimi yaptı, 1970'de doktorasını, 1981'de doçentliğini kazandı. Köln, Freiburg, Brighton ve Cambridge'de ders verdi, Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde 1976-1994 arasında yardımcı bilim adamı, 1985-1994 tarihleri arasında müdür yardımcısı olarak bulundu, 1994'ten beri Duisburg'da yakınçağ tarihi ve çağdaş tarih profesörlüğünü yürütmektedir. Yayınları arasında diğerlerinin yanı sıra *Nationalismus* (1985, İngilizcesi, 1994), *The Reluctant Patron. Science and the State in Britain 1850-1929* (1987); *Nationalismus. Dokumente zur Geschichte und Gegenwart eines Phänomens* (1994); (yayına hazırladığı), *Out of the Third Reich. Refugee Historians in Post-War Britain* (1997); *The German Question and Europe* (2000) sayılabilir.

BÄRBEL BRODT

1963'te doğdu, Münster ve Oxford'da klasik arkeoloji, eskiçağ ve ortaçağ tarihi öğrenimi yaptı, 1993'te ortaçağ kent tarihi konusunda doktora verdi, Münster Üniversitesi tarih seminerinde ve üniversiteye bağlı karşılaştırmalı kent tarihi enstitüsünde, 1994-1999 arasında Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde yardımcı bilim adamı olarak yer aldı, 1999-2000 arası Mellon bursuyla Toronto *Pontifical Institute of Mediaeval Studies*'te bulundu; şimdi DFG burslusu olarak Münster'de doçentlik çalışmasını tamamlıyor. Yayınları: *Städte ohne Mauern. Stadtentwicklung in East Anglia im 14. Jahrhundert* (1997); Alman ve İngiliz Hansa birlikleri ve kentleri tarihi, tarihsel yaşamöyküsü ve tarihsel cinayet romanları üzerine çeşitli makaleler.

GABRIELA ANN EAKIN

1963'te doğdu, Frankfurt am Main'da tarih, felsefe ve siyasal bilgiler öğrenimi yaptı; 1933 sonrasında göç etmek zorunda kalan Almanca yazar tarihçiler konulu bir tez çalışmasıyla 1999'da doktorasını verdi, 2000'den bu yana Max Planck Enstitüsü'nde Avrupa hukuk tarihi için yardımcı bilim adamıdır.

ANDREAS FAHRMEIR

1969'da doğdu, Frankfurt/Main, Montréal ve Cambridge'de öğrenim yaptı, 1997'de doktorasını verdi, 1997'den bu yana Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde yardımcı bilim adamı olarak bulunuyor. Yayınları: *Citizens and Aliens. Foreigners and the Law in Britain and the German States, 1789-1870* (2000); Olivier Faron ve Patrick Weil ile birlikte (yayına hazırladığı), *From Europe to North America: Migration Control in the Nineteenth Century* (2001); tarih yazımı tarihi ve ulusçuluk tarihi üzerine çeşitli makaleler.

EDGAR FEUCHTWANGER

1924'te Münih'te doğdu, 1939'da İngiltere'ye göç etti, Cambridge'de öğrenim yaptı, Southampton Üniversitesi'nde emeritus profesör. Yayınları arasında diğerlerinin yanı sıra, *Disraeli, Democracy and the Tory Party* (1968); *Gladstone* (1989); *Democracy and Empire: Britain 1865-1914* (1985); *Preußen: Mythos und Realität* (1972); *From Weimar to Hitler: Germany 1918-33* (1995); *Disraeli* (2000) sayılabilir.

SABINE FREITAG

1962'de doğdu, 1997'den bu yana Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde yardımcı bilim adamı. Araştırmalarının ağırlık noktası 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarındaki Alman, İngiliz ve Amerikan tarihi; yayınları: *Friedrich Hecker. Biographie eines Republikaners* (1998, İngilizcesi 2001); (yayına hazırladığı), *Die Achtundvierziger. Lebensbilder der deutschen Revolution 1848/49* (1998); Peter Wende ile birlikte (yayına hazırladığı), *British Envoys to Germany I, 1816-1866* (2000).

LOTHAR GALL

1936'da doğdu, Frankfurt am Main Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde yakınçağ tarihi profesörü. Araştırmalarının ağırlık noktası Avrupa liberalizmi tarihi, Avrupa'da ulus ve ulusal devlet, burjuvazinin toplumsal tarihi, 18. yüzyıldan 20. yüzyıla Avrupa düşüncesi tarihi. Son yıllarda yayımlandığı en önemli kitaplar: *Bismarck. Der weiße Revolutionär* (1995, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Japoncaya çevrilmiştir); *Europa auf dem Weg in die Moderne* (1997); *Bürgertum in Deutschland* (1989, İtalyancaya çevrilmiştir); *Von der ständischen zur bürgerlichen Gesellschaft* (1993); *Krupp. Der Aufstieg eines Industrieimperiums* (2000).

NOTKER HAMMERSTEIN

1930'da doğdu, 1972-1998 arasında Frankfurt am Main Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde erken yakınçağ tarihi profesörlüğü yaptı; yayınları arasında diğerlerinin yanı sıra, (yayına hazırladığı) *Staatslehre der frühen Neuzeit* (1995), *Antisemitismus und deutsche Universitäten, 1871-1933* (1995), *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte I, 15.-17. Jahrhundert* (1996), *Die Deutsche Forschungsgemeinschaft in der Weimarer Republik und im Dritten Reich* (1999) sayılabilir.

LOTHAR KETTENACKER

1939'da doğdu, 1976'dan bu yana Londra Alman Tarih Enstitüsü müdür yardımcılığı, Frankfurt am Main Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde konuk profesörlük yapmakta. Araştırmaları özellikle 20. yüzyıla ilgili (Nasyonal sosyalizm ve İngiliz-Alman ilişkileri tarihi); son çıkan yapıtı: *Germany since 1945* (1997).

CHRISTIAN KLEINERT

1961'de doğdu, tarih, Germanistik, sanat tarihi öğrenimi yaptı, 1994'te doktorasını verdi. Yardımcı bilim adamı ve asistan olarak Darmstadt Teknik Üniversitesi, Köln Üniversitesi, Frankfurt am Main Üniversitesi'nde bulundu. Yayınları: *Fasti Ecclesiae Gallicanae*, şu eserin içinde: AHC 29 (1997) 165-201; *Philibert de Montjeu (ca. 1374-1439). Studien zum Leben eines burgundischen Rates im Zeitalter des Hundertjährigen Krieges und der Reformkonzilien* (baskıda).

ULRICH MUHLACK

1940'ta doğdu, Frankfurt am Main Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde genel tarih yöntem-bilimi ve tarih yazımı tarihi profesörü. 16.-18. yüzyıl Fransız tarihi, hümanizm, yeniçağda tarih yazı-

minin tarihi ve tarih kuramı üzerine çalışmaları var, diğerleri yanı sıra son olarak (yayına hazırladığı) yapıtı, Leopold von Ranke, *Die großen Mächte. Politisches Gespräch* (1995).

RUDOLF MUHS

1952'de doğdu, Londra Üniversitesi Royal Holloway and Bedford New College'de Alman tarihi doçenti; 1815-1848 arası Alman tarihi ve 1848-49 devrimi üzerine, ayrıca 19. yüzyıl Alman ve İngiliz tarihiyle ilgili başka konularda çok sayıda yayını var; ortak bir çalışmayla yayına hazırladığı kitaplar arasında Fontane'nin *Londoner Tagebücher'i* (1994) ile ayrıca *Exilanten und andere Deutsche in Fontanes Londra* (1996) ve *Aneignung und Abwehr. Kulturtransfer zwischen Deutschland und Großbritannien im 19. Jahrhundert* (1998) gibi derlemeler sayılabilir.

ANTHONY NICHOLLS

1934'te doğdu, öğretim üyesi ve yüksekokul öğretmeni, St. Antony's College ve Oxford Üniversitesi'nde ders veriyor. Yayınları arasında diğerlerinin yanı sıra, *The Semblance of Peace. The Political Settlement after the Second World War* (1972); *Freedom with Responsibility. The Social Market Economy in Germany. 1918-1963* (1994); *The Bonn Republic* (1997); *Weimar and the Rise of Hitler* (2000) sayılabilir.

MARIE-LUISE RECKER

1945'te doğdu, Frankfurt am Main Üniversitesi'nde çağdaş tarih profesörü. Araştırmaları 20. yüzyılda İngiliz ve Alman dış politikası, Üçüncü Reich ve Federal Alman Cumhuriyeti tarihi üzerine; yayınları arasında diğerlerinin yanı sıra, *Die Außenpolitik des Dritten Reiches* (1990), (yayına hazırladığı), *Politische Reden 1945-1990* (1999) sayılabilir.

FRANK REXROTH

1960'ta doğdu, Freiburg'da (Breisgau) tarih ve Germanistik öğrenimi yaptı, 1988'de doktorasını verdi, 1989-1992 arası Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde çalışmalara katıldı, 1991-1992 arası doktora sonrası için bir bursla Göttingen'deki Max Planck Tarih Enstitüsü'nde çalışmalarını sürdürdü; 1992-1999 arasında Berlin Humboldt Üniversitesi'nde asistanlık ve doçentlik (doçentliği 1998) yaptı, 1999'da Bielefeld Üniversitesi'nde geç ortaçağ ve erken yeniçağ tarihi profesörlüğü görevini üstlendi, 2000'den bu yana Göttingen Üniversitesi'nde orta ve yakın çağ tarihi profesördür; yayınları arasında diğerlerinin yanı sıra, *Deutsche Universitätsgründungen von Prag bis Köln* (1992); *Das Milieu der Nacht. Obrigkeit und Randgruppen im spätmittelalterlichen Londra* (1999) sayılabilir.

MICHAEL SCHAICH

1965'te doğdu, üniversite öğrenimini Münih'te tamamladı, 1998'de doktorasını verdi, Münih üniversitesi'nde ve Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde yardımcı bilim adamıdır. Yayınları: *Obrigkeit und Öffentlichkeit in Bayern und im ausgehenden 18. Jahrhundert* (2001); üniversite tarihi ve Aydınlanma tarihi konusunda çeşitli makaleler.

İNGE SCHLOTZHAUER

1958'de doğdu, Frankfurt am Main'da tarih ve Germanistik öğrenimi yaptı, 1988'de doktorasını verdi, 1989-1993 arasında Suhrkamp yayınevinde (basılmak üzere gönderilen yazmaları okuyan) önkumacı olarak görev yaptı, 1994'ten beri Brandenburg eyalet bilim, araştırma ve kültür bakanlığında çalışmaktadır. Yayınları: *Ideologie und Organisation des politischen Antisemitismus in Frankfurt am Main 1880-1914* (1989), *Das Philanthropin 1804-1942. Die Schule der Israelitischen Gemeinde in Frankfurt am Main* (1990).

BENEDIKT STUCHTEY

1965'te doğdu, üniversite öğrenimini Münster, Freiburg (Breisgau) ve Dublin Trinity College'da yaptı, 1994'te doktorasını verdi, 1995'ten beri Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde yardımcı bilim adamıdır. Yayınları: W.E.H. Lecky (1838-1903). *Historisches Denken und politisches Urteilen eines anglo-irischen Gelehrten* (1997); Peter Wende ile birlikte (yayına hazırladığı), *British and German Historiography, 1750-1950. Traditions, Perceptions, and Transfers* (2000); ayrıca *European Review of History/Revue Européenne d'Histoire*'ı yayına hazırlayanlar arasındadır; tarih yazımı tarihi ve emperyalizm tarihi konusunda çeşitli makaleleri vardır.

KARINA URBACH

1968'de doğdu, Münih ve Cambridge'de siyasal bilgiler ve çağdaş tarih öğrenimi yaptı, 1996'da Cambridge'de doktora verdi. 1996'dan beri Bayreuth Üniversitesi çağdaş tarih kürsüsünde araştırmacı asistandır. Şimdiye değin yaptığı yayınlar Alman-İngiliz tarihini konu edinmektedir, diğerlerinin yanı sıra *Bismarck's Favourite Englishman. Lord Odo Russell's Mission to Berlin* (1999) sayılabilir; şu sıralar Savaşta Alman Soyluları, 1914-1923, konulu doçentlik tezini hazırlamaktadır.

ULRIKE WALTON-JORDAN

1962'de doğdu, Köln ve Manchester'de tarih, sanat tarihi ve Anglistik öğrenimi yaptı, 1990'da doktorasını verdi, 1994-1999 arası Londra Alman Tarih Enstitüsü'nde yardımcı bilim adamı olarak bulundu; 1999 Ocak'ından beri Sussex Üniversitesi Alman-Yahudi araştırmaları merkezinde araştırma burslu öğretim görevlisidir; araştırmalarının ilgi odağını 1933 ile 1965 arasında Almanca konuşan sığınmacıların İngiliz kültürüne etkisi oluşturmaktadır; yayınları arasında diğerlerinin yanı sıra, *Anspruch und Verwirklichung des Grundrechts auf Meinungsfreiheit in Virginia im späten 18. Jahrhundert* (1991); (yayına hazırladığı) *Conditions of Surrender: Britons and Germans Witness the End of the War* (1997) sayılabilir; ayrıca *Akten der Britischen Militärregierung in Deutschland. Sachinventar 1945-1955* (1993) için katkıda bulunmuştur.

Suçluluk konusunun toplumları anlamada büyük bir potansiyel içerdiğine inanan yirmi çağdaş tarihçi 1400'lerden günümüze önemli suçları inceliyor. **Cinayetler:** Dul bayan Joan Winkfield'i balta ve bıçak darbeleriyle öldüren Ivo Caret 1429'da Londra'da komşu kadınların elinde can verdi. Jeanne d'Arc'ın silah arkadaşı Baron Giles de Rais şatosundaki cin çağırma seanslarında yüzlerce çocuğu kurban etti. Mavisakal efsanesine kaynaklık eden Gilles 1440'ta idam edildi. Osmanlı tebaasından Rızkullah Bey 1865'te üvey oğlu Charles Readly'i öldürmekle suçlandı. Hickock'a esin kaynağı olan, 1924'te Chicago'da iki gencin işlediği "kusursuz" cinayet. *Bonnie ve Clyde* filminin 1930'larda yaşamış gerçek kahramanları, cinayetleri ve öldürülmeleri. Yaşlı hastalarını öldürdüğü ancak 2000 yılında anlaşılan İngiliz Dr. Shipman **ve diğer Ufak Tefek İşler:** 1854'te bir deniz kazasında kaybolan Baronet Tichborne olduğunu iddia eden Avustralyalı kasap, var olmayan bir bitkiyi "bulan" yalancı bir botanikçi, kendi şiirlerini halk şiiri olarak kayda geçiren uçkağutçı bir halkbilimci...

İNSAN VE TOPLUM Dizisi

KitapYAYINEVİ

ISBN 975-8704-01-x

